

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ОДЕСЬКЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ЗАПИСКИ
З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 25

Ювілейний,
присвячений 145-річчю ОНУ імені І.І. Мечникова
та 50-річчю факультету РГФ у складі
ОНУ імені І.І. Мечникова

Одеса
Фенікс
2010

ББК 81.43:47-91я43
УДК 811.11:13(067)
3 32

Збірник є фаховим виданням і вміщує статті з питань романо-германської філології, перекладу і викладання іноземних мов.

“Записки з романо-германської філології” видаються за рішенням Ради факультету РГФ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Постанова Президії ВАК України за № 3-0511 від 10.11.99 включає цей збірник наукових праць до переліку № 3 (позиція 7) фахових видань, в яких дозволяється публікувати результати дисертаційних досліджень.

Редакційна колегія:

*проф. Колегаєва І.М.
(головний редактор),
доц. Петлюченко Н.В.
(відповідальний секретар),
проф. Жаборюк О.А.,
проф. Карпенко О.Ю.,
проф. Кухаренко В.А.,
проф. Силантьєва В.І.,
проф. Таранець В.Г.,
проф. Голубенко Л.М.,
доц. Матузкова О.П.*

*Друкується за рішенням Вченої ради
факультету романо-германської філології ОНУ*

РГФ – ЦЕ ЗВУЧИТЬ ГОРДО!

У 2010 році факультету романо-германської філології виповнилося 50 років, і всі ці роки йому вдавалося зберегти свою привабливість, принципи добра і справедливості та стати одним з провідних підрозділів у навчальній, науковій і виховній роботі.

50 років – це пора зрілості, пора усвідомлення свого значення в складі Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, час, коли потрібно пригадати минуле, можна звітувати про теперішнє і спробувати зазирнути в майбутнє.

В 1920 році в Одесі був створений Інститут народної освіти. В 1934 році на базі цього інституту в місті з'явився німецький педагогічний інститут, який проіснував усього 4 роки: був час репресій, і більшість викладачів і студентів цього інституту були усунені від роботи та відправлені у заслання. В 1938 році в Одесі виник лінгвін – Педагогічний інститут іноземних мов і функціонував самостійно до тих пір, поки рішенням комісії ЦК КПУ не був приєднаний у 1960 році до Одеського державного університету. З того часу і до сьогоднішнього дня РГФ веде своє літочислення як факультет ОДУ, а згодом – ОНУ – Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. В 1960 році на факультеті романо-германської філології було 4 кафедри, на яких працювало 4 кандидата наук.

Минули роки... Факультет романо-германської філології за 50 років виріс до великого самостійного навчального і наукового підрозділу. На факультеті створені нові кафедри, а це й нові етапи еволюції нашого факультету. В 1963 році було організовано кафедру іспанської філології. Успішно функціонують три спеціальні кафедри англійської філології: кафедра лексикології і стилістики, кафедра граматики та кафедра теоретичної і прикладної фонетики. На пізнішому етапі розвитку факультету створено кафедру теорії і практики перекладу, якій сьогодні вже понад десять років.

Якщо коротко підбити підсумки 50-річчю розвитку факультету романо-германської філології, то ми сьогодні, фактично, самостійний навчальний заклад. У нас працює 11 кафедр, 10 професорів та докторів наук, 105 доцентів, кандидатів наук, навчається 1200 студентів на денній та заочній формах навчання.

Основні задачі факультету бачимо в тому, щоб давати знання студентам, готувати педагогічні та перекладацькі кадри для Одеси й України в цілому.

Практичне навчання нерозривно пов'язано з науковою діяльністю, яку ведуть наші викладачі. З 1973 року в ОНУ імені І.І. Мечникова успішно працює спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських дисертацій з лінгвістичних спеціальностей. Лише за останні 10 років в ній захищилося 95 аспірантів та здобувачів кандидатського ступеня та один докторського ступеня з ОНУ й багатьох інших вузів України. З 1997 виходить збірник

наукових праць “Записки з романо-германської філології”, внесений до переліку профільних видань ВАК України.

Про наукові школи варто сказати окремо. Продовжує свій розвиток школа, створена професором, доктором філологічних наук Валерією Андріївною Кухаренко. Валерія Андріївна заснувала кафедру лексикології і стилістики англійської мови. Професор В.А. Кухаренко підготувала двох докторів наук та 55 кандидатів філологічних наук. Це величезний науковий потенціал. Валерія Андріївна все своє життя присвятила викладанню англійської філології. Вона – одна з перших, хто проклав дорогу в науку про мову з точки зору лінгвостилістики тексту. Професор В.А. Кухаренко написала низку підручників, знаних на теренах усього колишнього СРСР. Професор В.А. Кухаренко, відома як в Україні, так і за її межами, продовжує свою наукову та викладацьку діяльність на факультеті РГФ, потрапити на її лекції мріють численні студенти й аспіранти.

Сьогодні кафедрою лексикології і стилістики англійської мови керує її учениця, професор, доктор філологічних наук Ірина Михайлівна Колегаєва. Вона, в свою чергу, підготувала доктора філологічних наук і 18 кандидатів філологічних наук. Ірина Михайлівна очолює раду із захисту дисертацій, яка була заснована Валерією Андріївною Кухаренко. Спадковість – важлива ланка роботи наукової школи.

На факультеті багато років існує наукова школа, заснована професором, доктором філологічних наук, керівником кафедри граматики англійської мови Андрієм Костянтиновичем Корсаковим, якого на жаль уже немає з нами. На цій кафедрі сьогодні працюють 3 доктора філологічних наук (О.Ю. Карпенко, О.А. Жаборюк, І.Б. Морозова) та ціла плеяда кандидатів філологічних наук. Очолює кафедру доктор філологічних наук, професор Олена Юріївна Карпенко.

Засновник нашої фонетичної школи – доктор філологічних наук, професор Тамара Олексandrівна Бровченко. Її ученицею була доктор філологічних наук, професор Емма Олексandrівна Нушкян, якої на жаль також вже немає з нами. Емма Олексandrівна вела велику пропагандистську роботу із залученням молодих аспірантів до лав фонетистів-дослідників. З незапам'ятних часів у нас на факультеті функціонує лабораторія експериментальної фонетики, яку багато років очолює доцент, кандидат філологічних наук Володимир Григорович Волошин. Завдяки цій лабораторії у нас з'являються все нові і нові дисертаційні дослідження. Ми – один з небагатьох профільних факультетів у країні, в якого є такий науковий потенціал у всіх аспектах германського мовознавства.

Декілька слів про кафедру німецької філології, яку я маю честь зараз очолювати. На цій кафедрі багато років працював доктор філологічних наук, професор Валентин Григорович Таранець. Він активно займається фонетичними дослідженнями німецької мови та історією розвитку мови. Опубліковано шість монографій, в яких відбито результати його численних досліджень. Професор В.Г. Таранець також створив свою наукову школу

(під його керівництвом захищено 17 кандидатських дисертаций), а його учні працюють як у нашому вузі, так і в інших вузах країни. Так, на кафедрі німецької філології нашого факультету працює його аспірантка, а нині кандидат філологічних наук, доцент Ірина Георгіївна Куліна. Під її керівництвом свої кандидатські дисертациї уже захистили чотири аспіранта. І це також спадковість.

У нас на кафедрі працює прекрасний учений, засновник методики викладання німецької мови, доцент, кандидат педагогічних наук Тетяна Діомидівна Вербицька. Вона підготувала багатьох кандидатів наук. Її девіз: “Німецька мова без акценту”. Це – особлива методика, особливий дар Тетяни Діомидівни, яким вона щедро ділиться зі студентами і молодими вченими. Кафедра німецької філології прагне бути кузнею наукових кадрів не лише кандидатського, але й докторського рівня кваліфікації.

Не можна не сказати про кафедру французької філології факультету РГФ. Її очолює доцент, кандидат філологічних наук Мальвіна Джангізівна Марінашвілі. До неї протягом двадцяти років кафедрою керувала доцент, кандидат філологічних наук Еля Іванівна Костильова. Вони успішно готують романістів: на кафедрі виросли та захистили кандидатські дисертациї 5 співробітників. У вересні 2010 року відбулася третя всеукраїнська наукова конференція романістів, організована кафедрою французької філології. Ми мали честь вітати в стінах нашого університету провідних вчених-романістів України. Заслухані дуже цікаві доповіді, відбулися засідання секцій, дискусії, обговорення...

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова – один з небагатьох вузів, де є кафедра іспанської філології на факультеті РГФ. Очолює кафедру наша випускниця, доцент, кандидат філологічних наук Людмила Віталіївна Гринько. Вона продовжує справу колишнього керівника кафедри іспанської філології Володимира Васильовича Шишкова, який зараз працює в Іспанії. Там же, в Іспанії, він захистив докторську дисертацию. Ми вважаємо Володимира Васильовича нашим послом доброї волі в Іспанії.

Особлива роль у складі нашого факультету належить кафедрі теорії та практики перекладу. З початку її заснування і до сьогодення її очолює доцент, кандидат філологічних наук Олена Прокопівна Матузкова. Коли ми тільки створили цю кафедру, на ній було три кандидата філологічних наук. Сьогодні на цій кафедрі працює вже 7 кандидатів і готовяться до захисту наступні дослідники. Це дає можливість випускати збірники наукових праць студентів і викладачів кафедри перекладу, а також спеціальні збірники студентських перекладів.

Велике значення для нашого факультету має кафедра зарубіжної літератури. Останні 10 років її очолює доктор філологічних наук, професор Валентина Іванівна Силантьєва. До неї кафедрою керував доцент, кандидат філологічних наук Віктор Георгійович Зінченко, якого на жаль вже немає серед живих. Валентина Іванівна створює свою наукову школу, лише в цьому

році чотири її вихованця захистили кандидатські дисертації. Кафедра оновлюється, зараз готовимося до відкриття кабінету мистецтвознавства.

Доктор педагогічних наук, професор Ольга Степанівна Цокур очолює кафедру педагогіки. Вона прийшла на зміну доценту, кандидату наук Олександру Миколаївні Якубовській, яка на жаль рано пішла з життя. Ольга Степанівна Цокур створила нову школу, а в ній – свій напрям: методика викладання у вищій школі. Під керівництвом Ольги Степанівни понад два десятки молодих учених успішно захистили свої кандидатські дисертації.

Наукову школу методики викладання іноземних мов очолював у свій час доктор педагогічних наук, професор Володимир Львович Скалкін. Раз на два роки на базі РГФ ОНУ імені І.І. Мечникова відбуваються конференції пам'яті професора В.Л. Скалкіна. Для студентів, аспірантів і викладачів значення цих конференцій з точки зору професійного росту важко переоцінити. Вже третій рік у нас працює молодий доктор педагогічних наук, професор Мар'яна Олексіївна Князян, випускниця нашого факультету. Вона продовжує справу Володимира Львовича Скалкіна.

Кафедру іноземних мов гуманітарних факультетів очолює доцент, кандидат філологічних наук Надія Петрівна Віт. Дуже успішно ведуться захисти кандидатських дисертацій: ще 10 років тому на кафедрі іноземних мов гуманітарних факультетів працювало п'ять кандидатів наук, сьогодні – понад двадцять.

Кафедру іноземних мов природничих факультетів довгі роки очолював доцент, кандидат філологічних наук Михайло Захарович Яцій. Як вчений він багато зробив для розвитку кафедри. Сьогодні кафедрою іноземних мов природничих факультетів керує доцент, кандидат філологічних наук Лариса Григорівна Кириченко. На кафедрі відроджується науковий потенціал.

Сьогодні чи не кожний студент прагне брати участь у конференціях, виступати з доповідями, приймати участь у вузівських олімпіадах, і це здійснюється на конкурсній основі. А це значить, що ті напрацювання, які залишили попередні покоління вчених, будуть потрібні нинішньому та наступним поколінням.

У цілому факультет романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова – це дуже великий колектив небайдужих людей. Все своє свідоме життя наші колеги, як правило, від першого робочого дня (першого запису в трудовій книжці) і до останнього залишаються співробітниками факультету романо-германської філології.

Декан факультету романо-германської філології, завідувач кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова професор Голубенко Л.М.

Бессонова О.Л.

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНОЧНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦА В АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются особенности структуры оценочных наименований лица в таких разноструктурных языках, как английский, французский и украинский языки. Сопоставительный анализ показывает, что наличие определенных способов образования существительных с оценочным значением зависит от деривационной техники, существующей в данном языке в целом и в сфере именного словаобразования в частности. В статье представлены данные сопоставительного количественного анализа основных структурных типов оценочных НЛ в исследуемых языках.

Ключевые слова: оценка, наименования лица, структурный тип

Бессонова О.Л. Структурні особливості оцінних найменувань особи в англійській, французькій та українській мовах. У статті розглядаються особливості структури оцінних найменувань особи в таких різноструктурних мовах, як англійська, французька, українська. З'ясовано, що продуктивність структурних типів зумовлена дериваційною технікою наявною в досліджуваних мовах взагалі та в сфері іменникового словотворення зокрема. Стаття містить результати кількісного аналізу основних структурних типів оцінних найменувань особи в мовах, що зіставляються.

Ключові слова: оцінка, найменування особи, структурний тип.

Bessonova O.L. Structural Peculiarities of Evaluative Nominations of Person in English, French and Ukrainian. The article deals with structural peculiarities of evaluative nominations of person in English, French and Ukrainian. The comparative analysis proves that formation of evaluative names of persons depends on derivation techniques of the languages in general and substantive derivation in particular. The article focuses on the results of the comparative quantitative analysis of the main structural types of evaluative names of person in the languages under study.

Key words: evaluation, names of person, structural types.

Проблема изучения оценки как семантического компонента лексического значения существительных-наименований лица (далее НЛ) представляет большой интерес, так как природа и статус оценки в семантической структуре различных языковых единиц, а также другие аспекты этого сложного и многогранного явления вызывают многочисленные споры среди лингвистов. Это явление является объектом исследования в различных отдельных языках (см., например, работы Е. М. Вольф [4] – в португальском языке, В. Н. Телии [14], А. В. Зубова [6], И. И. Квасюк [7], Г. Г. Кошель [8], С. С. Кузьмина [9], Е. И. Френкель [17] – в английском языке, Т. М. Ушаковой – во французском языке,

Н. Д. Арутюновой [2] – в испанском языке и др.). Исследования особенностей номинации лица также являются многоаспектными (см., например, работы Т. В. Гончаровой [5], Е. Ф. Пефтиевой [10], С. С. Рыженко [11], А. Н. Шиманович [19]) Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения обширного пласта оценочной лексики как коммуникативно-значимой системной группировки лексического состава языка, а также необходимостью ее сопоставительного описания. Исходя из того, что сопоставительный анализ поможет пролить свет на универсальные характеристики оценки, а также увидеть специфическое преломление оценки в структуре каждого из сопоставляемых языков, исследование проводилось на материале языков трех групп индоевропейской семьи языков: германские языки – английский, романские языки – французский, славянские языки – украинский. В центре внимания – такие языковые единицы, как англ. *impostor* ‘мошенник’, франц. *convoiteur* ‘завистник’, укр. *джигун* ‘волокита’.

Традиционно проблема изучалась на материале прилагательных, фразеологизмов. Выбор имен существительных в качестве объекта исследования связан с рядом причин. Во-первых, оценочный компонент имен существительных недостаточно исследован, во-вторых, их оценочное значение проявляет себя в структурно более сложной номинации, таким образом, создается значение с большим экспрессивным потенциалом. В-третьих, оценочные существительные НЛ многоаспектны. Значение лица является кардинальным для классификации всей лексической системы – мир осмыслиается через человека. Внутри лексической системы категория лица воплощается в лексическом значении разных классов слов. В именах существительных – это признак, входящий непосредственно “в само лексическое значение данного имени и отличающий лицо от предмета” [18, 446] (см. также [15; 16]).

Исследование имен существительных-наименований лица с оценочным значением подтверждает целесообразность сравнения данного явления с аналогичным в других языках. Это позволяет четче представить универсальный характер исследуемого явления, а также сформулировать особенности, указывающие на вариативность языков.

Количественный анализ в целом свидетельствует о совпадении удельного веса оценочных НЛ в языках набора (англ. – 1,3%, франц. – 2,6%, укр. – 2,6% от общего корпуса словарей). Однако несколько меньшее количество оценочных НЛ в английском языке позволяет говорить о первой типологической особенности оценки в английском языке. Это связано со структурными особенностями языков, то есть, во-первых, с преобладанием непроизводных слов в английском языке, и, во-вторых, с более развитыми суффиксными системами французского и украинского языков.

Другой особенностью является характер распределения в языках набора удельного веса отдельных ЛСГ. Сопоставительный анализ количественных

характеристик ЛСГ существительных – НЛ в языках набора показывает, что наибольшая продуктивность во всех языках характерна для ЛСГ, выделенной по признаку моральных качеств, поведения, характера. В остальных ЛСГ в языках набора полные корреляции отсутствуют [3]. Это связано с тем фактом, что в языках набора в разной степени акцентируются различные признаки, и, как следствие этого, фиксируются количественные расхождения. Совпадение формул толкования, использующихся для характеристики отдельных ЛСГ, свидетельствует о совпадении семантического объема ЛСГ в языках набора. Этот вывод подтверждает тезис Дж. Лайонза о “предполагаемой универсальности семантических компонентов” [20], согласно которому семантические компоненты не зависят от конкретной семантической структуры какого-либо языка (см. также [1; 12]). Однако отдельные случаи несовпадения свидетельствуют о коннотативных различиях, что, в конечном итоге, отражено лексикографически. Например, в английском и украинском языках в слове сноб дифференциальной является сема “поведение”, а во французской лексикографии акцентируется сема “характер”.

Сопоставительный анализ структуры оценочных НЛ в языках набора показывает, что наличие определенных способов образования существительных с оценочным значением зависит от деривационной техники, существующей в данном языке в целом и в сфере именного словообразования в частности. В таблице 1 представлены данные сопоставительного количественного анализа основных структурных типов оценочных НЛ в исследуемых языках.

Таблица 1

**Количественная характеристика основных структурных типов оценочных НЛ
в английском, французском, украинском языках**

Языки Структурные типы	Англ.яз.	Франц.яз.	Укр.яз.
I (непроизводные)	54,1%	33,4%	45,4%
II (суффиксация)	15,8%	31,0%	32,9%
III (коверсия)	5,5%	13,8%	3,5%
IV (сложение)	5,1%	2,0%	5,9%
Другие	19,5%	19,8%	12,3%
Всего	100%	100%	100%

Данные таблицы 1 показывают, что:

1) наиболее продуктивным в сфере образования оценочных НЛ является тип непроизводных существительных. Данное утверждение справедливо для всех языков набора, однако продуктивность этого типа варьируется в разных языках (ср.: 54,1% – в английском языке; 33,6% – во французском языке, 45,4% – в украинском языке). Эти расхождения связаны со структурными, а также морфологическими особенностями языков. Имеется в виду разветвленная система суффиксов во французском и украинском языках, а также наличие грамматической категории рода в данных языках (например, франц. *intrigant*, -e ‘интриган, интриганка’; укр. *тovстун* ‘толстяк’, *товстуха* ‘толстуха’; англ. *crook* ‘проходимец, (то же о женщине)’).

2) следующим по продуктивности является суффиксный структурный тип, для которого характерна разная степень выраженности в исследуемых языках (ср.: в английском – 15,8%, французском – 31,0%, украинском – 32,9%). В английском языке продуктивность данного типа в 2 раза ниже ввиду преобладания непроизводных существительных. Это связано с тем, что в английском языке поле оценки не имеет словообразовательного выражения. Из 62 именных суффиксов [21] в образовании оценочных НЛ участвует 21. Обнаружены лишь некоторые аффиксы, значение которых связано с оценкой (всего 5), например, *-ling* (англ. *underling* ‘мелкая сошка’). Таким образом, оценочное содержание оказывается “закрепленным” за корневой морфемой. Аффиксы являются тем мостиком, который в рамках оценочного слова соединяет оценочность с другими более крупными категориями. Индивидуальные значения аффиксов позволяют выделить различные подвиды внутри семантических классов оценочных единиц, таких как наличие отрицательной оценки, субъект оценки и др. Оценочная лексика, таким образом, входит в более широкие семантические категории и пронизывает значительную часть лексической системы языка. Тот факт, что эмотивность передается корневой морфемой, позволяет дать качественную оценку разным структурным типам оценочных слов. Центром категории оценочности, как показывает анализ, являются непроизводные лексемы, а производные существительные должны быть отнесены к неосновным, опосредованным лексическим средствам передачи оценки. Преобладание суффиксных оценочных существительных среди аффиксных типов связано с преобладанием суффиксации в морфологической технике склонительных языков (см. [13]). Предпочтение суффиксов другим типам аффиксов, например, префиксам, существующее как общая тенденция в языках мира, объясняется с позиции психолингвистики тем, что, по экспериментальным данным, при восприятии и воспроизведении слов больше внимания уделяется их начальной части. Языковая структура отражает эту особенность, выдвигая на приоритетное место в слове корневой элемент и предпочитая суффиксы в качестве словообразовательных формантов. Как отмечалось выше, продуктивность суффиксных типов колеблется

в языках набора. Одним из факторов, оказывающих влияние на характер продуктивности, является количество оценочных суффиксов. Наибольшая продуктивность характерна для украинского языка, что связано с большим по сравнению с английским и французским языками количеством оценочных суффиксов (из 140 именных суффиксов в образовании оценочных НЛ участвуют 44 суффикса, из них 20 носят оценочный характер) (данные [25]), например, укр. -иця (укр. *сестриця* ‘сестрица’), -оньк(а), -еньк(о) (укр. *батенько* ‘папочка’, *мамонька* ‘мамочка’), -ота (укр. *біднота* ‘бедняки’), -унь (укр. *матунь* ‘отець’) и др. Для французского языка характерно несколько меньшее количество оценочных суффиксов (из 73 именных суффикса (данные [28])), причем слова с оценочным суффиксом могут иметь двоякое значение: они либо уточняют качественно-количественную характеристику субъекта или признака, например: франц. *-ette* (фр. *fillette* ‘девочка, девчурка’), либо имеют главным образом экспрессивное значение, то есть выражают какие-либо эмоции, например, франц. *-ard* (франц. *revanchard* ‘пренебр. реваншист’). При исследовании структуры данного лексического пласта выявлены стилистические ограничения в сочетаемости морфем, вызванные стилистической несовместимостью морфем. Отмечена тенденция к стилевой однородности сочетающихся морфем.

3) На третьем месте по продуктивности в английском и французском языках находится конверсия (соответственно 5,5% и 13,8%), причем для английского языка характерны две модели конверсии: отглагольная (модель V → N) и отадъективная (модель Adj → N) (англ. *to gawk* ‘разинув рот, таращить глаза’ → *gawk* ‘разиня, to upstart ‘выскакивать’ → *upstart* ‘выскочка’), а для французского – отадъективная синтаксическая транспозиция (модель Adj → N) (франц. *érudit* ‘эрudit’, *imbecile* ‘глупец’). Конверсия в английском языке имеет широкое распространение. Важнейшей причиной этого можно считать ту особенность английского языка, которая состоит в почти полном отсутствии в этом языке морфологических показателей частей речи (ср., например, пары типа *love* ‘любить’ → *love* ‘любовь; любимый (о человеке)’). Как показал анализ, одним из ограничений на конверсию является производный характер исходных слов. Таким образом, к конверсивному структурному типу относятся лишь существительные, образованные от мономорфемных глаголов. Для французского языка характерен тип синтаксической транспозиции (модель Adj → N), при котором транспортируется готовое слово или его словоформа (например, франц. *pessimiste* ‘пессимистический’ → *pessimiste* ‘пессимист’). В украинском языке конверсия менее продуктивна (3,5%) и осуществляется по тому же типу, что и во французском языке (например: укр. *божевільний* ‘сумасшедший’).

4) Структурный тип композитных образований имеет разный удельный вес в языках набора и носит различный характер. Так, в украинском языке в составе сложных слов имеется не более двух компонентов. Наличие бо-

лее двух компонентов относится к области окказионального образования. Другой особенностью является то, что компоненты сложного слова соединяются с помощью интерфиксса (“соединительного гласного”), например: укр. *мартопляс* ‘вертопрах’, *пустопляс* ‘бездельник’, *пустобрех* ‘враль’. Для английских композитов характерна двухкомпонентная структура, а также отсутствие соединительного гласного. Английское сложение отличает ярко выраженный именной характер, то есть в качестве первого компонента чаще всего используются именные основы. Кроме того, грамматическая природа второго компонента определяет собой грамматическую природу всего сложного слова в целом (например, англ. *tut-skull* ‘тупица, олух’ от *tutb* ‘онемелый, оцепенелый’ и *skull* ‘голова’). Особенностью французского сложения является многокомпонентный состав композитов и разнообразие структурных моделей, например: франц. *va-nu-pied* ‘бродяга, босяк, голышьба’ от *va* (форма глагола *aller* ‘идти’), *nu* ‘голый’, *pied* ‘ноги’. Вместе с тем отмечается влияние английского сложения [3, 110].

5) Относительно невысокая продуктивность характерна для оценочных существительных наименований лица, образованных путем усечения основ. Удельный вес данного типа варьирует в разных языках и наиболее характерен для английского языка (4,1%). Основными особенностями данного типа являются, во-первых, его именной характер, и, во-вторых, стилистические ограничения на функционирование. Имеется в виду тот факт, что оценочные НЛ, относящиеся к данному типу, употребляются в разговорной речи и часто относятся к сленговым образованиям, например: англ. *sleuth* ‘ишайка, сыщик’ от *sleuth-hound* ‘сыщик’. Наиболее типичным видом усечения является конечное усечение основ (англ. *cabby* ‘таксист’ от *cab-driver* ‘водитель такси’). Для остальных языков набора характерен более низкий удельный вес усечения (франц.яз. – 1,3%, укр. – 0,2%). Однако, отмечаются стилистические ограничения на функционирование усеченных образований, что можно считать универсальной характерной особенностью данного лексического пласта.

6) Остальные способы образования непродуктивны и отмечены в отдельных языках набора. Для украинского языка не характерна редупликация – явление, имеющее место в английском (англ. *roly-poly* ‘пончик (о ребенке)’) и во французском языках (франц. *métière* ‘матушка’, *tonton* ‘дядюшка’), но отмечается наличие префиксно-безаффиксного типа (укр. *недолюд* ‘изверг, зверь’, *невіра* ‘недоверчивый человек’). Также малопродуктивными в языках набора являются префиксный и префиксно-суффиксный типы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Избранные труды. – Т. 1. : монография / Ю.Д. Апресян. – М.: Школа “Языки русской культуры”, Изд. фирма “Восточная лит-ра” РАН, 1995. – 368 с.

2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека : монография / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
3. Бессонова О.Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных-наименований лица в английском, французском и украинском языках): дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.19 “Теория языкоznания” / О.Л. Бессонова. – Донецк, 1995. – 338 с.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки : монография / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 229 с.
5. Гончарова Т.В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом –ет у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови” / Т.В. Гончарова. – Донецьк, 2006. – 19 с.
6. Зубов А.В. О языковых способах выражения категории оценки в современном английском языке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / А.В. Зубов. – Москва, 1974. – 25 с.
7. Квасюк И.И. Структура и семантика отрицательно-эмотивной лексики на материале разных частей речи современного английского языка: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / И.И. Квасюк. – Москва, 1983. – 253 с.
8. Кошель Г.Г. Оценочная предикатная номинация в современном английском языке на материале дерогативных наименований лица: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / Г.Г. Кошель. – Москва, 1980. – 27 с.
9. Кузьмин С.С. Оценочность в английской фразеологии и контекст: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / С.С. Кузьмин. – Москва, 1980. – 25 с.
10. Пефтієва О.Ф. Семантична характеристика образних іменників-найменувань особи / О.Ф. Пефтієва. // Вісник Житомирського університету імені Івана Франка. – Вип. 28. – 2006. – Житомир: Вид-во Житомирського державного університету. – С. 179-184.
11. Риженко С.С. Мотиваційні і структурні типи назв професій в англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17 “Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / С.С. Риженко. – Донецьк, 2008. – 19 с.
12. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов : монографія / С.В. Семчинський. – Київ: Вища школа, 1974. – 225 с.
13. Сепир Э. Язык: Введение в изучение речи : монография / Э.Сепир. – М., Л.: Гос. соц.-экон. изд-во, 1934. – 223 с.
14. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц : монография / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 344 с.
15. Томашевская Л.А. Структура значения антропонимов в современном английском языке: лексематический и лексико-семантический анализ: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / Л.А. Томашевская. – Москва, 1985. – 25 с.
16. Ушакова Т.М. Существительное как коммуникативный центр оценочно-эмотивных предложений современной французской разговорной речи: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.05 “Романские языки” / Т.М. Ушакова. – Л., 1979. – 23 с.
17. Френкель Е.И. Парадигматика оценочных семем в современном английском языке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / Е.И. Френкель. – Одесса, 1982. – 22 с.
18. Шахматов А.А. Синтаксис : монография / А.А. Шахматов. – М., 1941.
19. Шиманович Г.М. Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови” / Г.М. Шиманович. – Київ, 2005. – 20 с.

20. Lyons J. Introduction to theoretical linguistics : monograph / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1972.
21. Большой англо-русский словарь: В 2-х т. Ок. 160 000 слов./ Авт. Ю.Д.Апресян, И.Р.Гальперин, Р.С. Гинзбург и др. Под общ. рук. И.Р.Гальперина и Э.М.Медниковой. – 4-е изд., испр., с Дополнением. – М.: Русский язык, 1987 и 1988. – 1040 с. и 1072 с.
22. Ільїн В.С. Українсько-російський словник. – Київ: Наукова думка, 1964.
23. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. – Вид. друге, виправл. / Укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Аконіт, 2007.
24. Словник української мови: В 11-ти т. / Ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
25. Цыганенко Г.П. Словарь служебных морфем русского языка. – К.: Радянська школа, 1982.
26. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Editor J. Crowther. – Oxford University Press, 1998. – 1428 p.
27. The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition. – Oxford University Press, 2002. – 3751 p.
28. Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Française. – Paris, 1973. – 1970 p.

Наукова бібліотека Онуфріївського національного університету імені Івана Франка

УДК 802.0-76

Богуславский С.С.

ДИНАМИКА СИНОНИМИИ НЕМЕЦКИХ ФУТБОЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ

В статье рассмотрен исторический аспект терминологии футбола в немецком языке и его влияние на возникновения синонимии в исследуемой терминосистеме, а также объясняются причины появления синонимов.

Ключевые слова: синонимия, дублетность, вариантность, семантические (идеографические) синонимы, семантико-стилистические синонимы.

Богуславський С.С. Динаміка синонімії німецьких футбольних термінів. У статті розглянуто історичний аспект термінології футболу в німецькій мові та його вплив на виникнення синонімії у досліджуваній терминосистемі, а також пояснюються причини появи синонімів.

Ключові слова: синонімія, дублетність, варіантність, семантичні (ідеографічні) синоніми, семантико-стилістичні синоніми.

Boguslavskiy S.S. The dynamics of German football terms synonymy. The article deals with historical aspect of German football terminology and its impact on the synonyms formation in the studied terminological system and also the reasons of the origins of synonyms.

Key words: synonymy, doublets, variability, semantic synonyms, semantic stylistic synonyms.

Языковая синонимия в лингвистике рассматривается неоднозначно. При одном подходе, на первый план выдвигается тождество или сходство значений, когда синонимы определяют как слова и выражения, имеющие одинаковое значение в некоторых или любых контекстах. Данной точки зрения придерживаются Ю. Д. Апресян [2], А. А. Уфимцева [22], А. Д. Шмелев [24], И. Н. Кручинина [15], А. Б. Шapiro [23], С. В. Лебедева [16]. При другом подходе синонимы интегрируются на основе логической эквивалентности. Их разграничивают на полные и частичные (С. Г. Бережан [3], В. Г. Вилюман [6], Е. В. Падучева [19], Л. А. Новиков [18], S. Ullman [33] и др.). Третий подход апеллирует в значительной степени к оценочно-характеризующим и стилистическим свойствам синонимов (А. П. Евгеньева [11], В. В. Виноградов [7] и др.). Согласно четвертому подходу синонимия квалифицируется как контекстуальное явление (Н. Н. Амосова [1], Р. А. Будагов [4], В. А. Иванова [13], И. В. Жарковская [12] и др.).

Разноаспектное понимание синонимии обусловливает их параметрическую классификацию. По степени синонимичности (тождеству, близости значений, способности замещать друг друга, нейтрализовать в тексте проти-

вопоставляемые семантические признаки) синонимы делятся на полные, или абсолютные, и частичные, или относительные. По реализуемым синонимами функциям их подразделяют на семантические, или идеографические, оттеняющие разные стороны обозначаемого, и стилистические, репрезентирующие различную эмоционально-оценочную характеристику обозначаемого (в случае совмещения функций выделяют семантико-стилистические синонимы). По параметру уровня языковой системы дифференцируют лексические синонимы (семантические, стилистические), грамматические синонимы (морфологические и синтаксические), рассматривают также межаспектные и внутриаспектные (системные и контекстуальные) синонимы. Семантическая синонимия в дискурсе реализуется в виде денотативных, референтных и ассоциативных разновидностей.

Применительно к терминосистемам, обычно говорят о внутриотраслевой синонимии, формирующейся в специальной сфере, где доминантой синонимического ряда выступает термин. Несмотря на то, что в традиционном терминоведении явление синонимии термина было поставлено под сомнение, а в качестве компромиссного решения использовались понятия дублетности или вариантности [17; 8; 5], сегодня синонимию рассматривают в когнитивном преломлении как проявление признака развивающейся науки, поскольку с помощью множественности номинативных средств языка реализуется лабильность мыслительных структур [21]. Синонимия отражает специфику категоризации и концептуализации определенной специальной сферы знаний и служит следствием их динамики в процессе становления данной отрасли и стоящей за ней терминосистемы. Терминосистема футбола в немецком языке стала отражением ряда эволюционных процессов социально-политического, когнитивного и лингвистического порядка, сопровождавших ее становление.

На первом этапе формирования футбольной терминосистемы до 1933 г., согласно нашим наблюдениям, доминирующими было явление полной/абсолютной синонимии, проявляющейся в сосуществовании немецкоязычных терминов и их синонимов, заимствованных из английской футбольной терминологии. Причиной этому послужил тот факт, что футбол в Германию приходит в конце XIX века из Англии и первый свод правил игры в футбол был переведен с английского языка. Перевод правил послужил основой немецкой футбольной терминологии, так как он содержал параллельно английское заимствование и соответствующий новообразованный немецкий футбольный термин. На данном этапе развития футбольной терминосистемы абсолютная синонимия была представлена следующими тематическими подгруппами: 1) наименованием футбольного клуба – *Club / Fußballverein*; 2) тренерский состав – *Coach / Trainer*; 3) местоположение игроков на футбольном поле – *Goalkeeper / Torhüter / Torwart; Gostwriter / Gastspieler; Kicker / Fußballspieler*; 4) судейский состав

– *Referee / Schiedsrichter*; 5) ведение мяча на футбольном поле – *Dropkick / Tropfenschuss*; 6) типы ударов и их качественные характеристики: *Fair / einwandfrei und vorbildlich – sportlich anständig. Höchste Tugend im Sport*; 7) темпоральные характеристики продолжительности футбольного матча – *Half-time / Halbzeit*. См., например, – *Bezeichnung für die beiden Spielhälften = 1. und 2. Halbzeit. Halbierte Spielzeit, wobei man zwischen erster und zweiter Halbzeit unterscheidet; beträgt je 45 min. Bei Verlängerung (z. B. in Pokalspielen) ist die Spielzeit mit 30 min festgelegt, d. h. je Halbzeit 15 min* и т.д.

Частотность употребления англоязычных и немецкоязычных терминов-синонимов в газетных статьях по футболу (*Münchener Neueste Nachrichten* за 1910, 1920 и 1930 гг.) практически одинакова на рассматриваемом этапе развития исследуемой терминологической системы. Данный факт обусловлен потребностью газетных статей в использовании терминов-синонимов для разнообразия языковых средств при освещении футбольных матчей.

На втором этапе развития футбольной терминологии (1933–1945 гг.) футбольные термины иностранного происхождения выводят из обихода, так как в это время немецкий язык подвергается чистке от заимствований из других языков. Лексика (терминолексика) больше, чем другие системы, реагирует на все изменения в развитии языка и ее в первую очередь касаются все изменения, продиктованные развитием общества и языковой модернизацией. Лексика в корне отличается от других аспектов языка именно тем, что слова рождаются ежедневно, в то время как фонетика или морфология не могут изменяться ежедневно [9, 130].

С приходом в 1933 году Гитлера к власти в Германии изменяется не только государственное устройство, но и появляется новая идеология, целью которой является создание так называемой “новой арийской расы”, сильной, чистой, единственной, способной господствовать миром, которая отличается от других и превосходит всех.

На рассматриваемом этапе развития футбольной терминосистемы немецкого языка все активные терминологические единицы, заимствованные из других языков, превращаются в историзмы, а исконненемецкие неологизмы находят свое место в системе терминов. В немецком языке, и частности в терминологии футбола, происходит искусственное образование лексических единиц, искусственная табуизация и эвфемизация, построение лексических идеологем [14, 91], которые являются следствием тоталитарного режима и обусловлены потребностью маскировки этим режимом своей настоящей цели и созданием видимости гуманного общества, стремлением сделать свою идеологию привлекательнее [10, 50].

Так в Третьем Рейхе употребление тех или других слов регулировалось специальными правительственныеими и партийными решениями [31]. Соответствующими циркулярами министра пропаганды или руководства НСДАП запрещалось употребление тех или других слов и оборотов, давались ука-

зания, какими словами нужно было замещать запрещенные слова. Данные запреты проявляются также и в лексической модернизации терминологии футбола, которой занимались как отдельные личности так и целые учреждения, их целью являлось создание новых терминов, которые должны были с одной стороны отражать соответствующую идеологию, а с другой стороны по своей форме данные терминоэлементы должны были соответствовать системе языка в целом и быть доступными для понимания.

СМИ являлись рупором пропаганды фашисткой Германии и потребителем результатов терминотворческой работы и стандартизации футбольной терминологии. Но поскольку количество нововведенных терминоэлементов футбола было велико, то и отбор, селекция терминологических вариантов среди синонимических рядов специалистами-потребителями в пользу того или иного синонима был затруднен, что привело к абсолютной синонимии (дублетности) футбольных терминоэлементов. В этот период развития терминологии футбола абсолютные синонимы по своей частотности употребления в СМИ были практически одинаковы и проявлялись в таких синонимических парах: существующий немецкоязычный термин и новообразованный терминоэлемент, который замещает заимствованный из английского языка футбольный термин. Абсолютная синонимия на исследуемом этапе развития футбольной терминосистемы представлена следующими тематическими подгруппами:

1) командный состав игроков и их местоположение на футбольном поле – *Seitenläufer / Außenläufer; Angreifer / Angriffsspieler*; Но в конце 30-х годов данная пара абсолютных синонимов пополняется такими частичными синонимами как, то есть, которые являются единственным примером на исследуемом этапе развития футбольной терминосистемы: *Außenstürmer / Flügelstürmer* (их значение указывает на место расположения нападающего на футбольном поле) и др.;

2) ворота и их составляющие (маркировка и оборудование) – *Aktionsraum / Handlungsraum* и т.д.;

3) ведения мяча *Doppelpass / Doppelpassspiel* – *kurz aufeinander folgender, zweimaliger Ballwechsel zwischen denselben Spielern; hat besondere Bedeutung bei flüssigen, schnellen Angriffskombinationen, die schon den Strafraum des Gegners erreicht haben. Also eine Art Trick, den man im modernen Fußball erfand;*

4) типы ударов и их качественные характеристики: *Abducken / Unterlaufen* – *sich unter den Gegner stellen, der eben hochgesprungen ist; Abdrücken / abziehen* – *unvermittelte Schussabgabe auf das gegnerische Tor, meist aus dem Fußgelenk und (schnell-)kräftig ausgeführt* и др.

На рассматриваемом этапе развития четко прослеживается нерациональное соотношение между национальным и интернациональным, то есть при “модернизации” футбольной терминосистемы, заимствованные термины из

английского языка были не просто упразднены по причине выбора исключительно немецкого термина как варианта синонимической пары, но в подобных парах синонимов происходило замещение заимствования путем его калькирования, по принципу пуризма “наше наследство является настоящим, а потому – красивым, а все чужое – плохое” [29, 187]. В этих условиях не проводится терминологическая стандартизация футбольной терминологии, так как основные аспекты планирования корпуса языка не ориентируются на преодоление технических коммуникационных барьеров [28, 62]. “Модернизация” такого типа не была направлена на выбор терминологической нормы и ее утверждения как обязательного варианта, а также на устранение двусмысленности в общении [32, 17], гармонизацию терминосистемы и ее унификацию [25, 146-200], с целью, чтобы новые термины были мотивированы и понятны всем отраслевым специалистам, а также для предотвращения лишних синонимов. Результат был противоположным.

Абсолютная синонимия терминов проявляется появлением неологизма несмотря на уже существующий терминоэлемент и может объясняться потребностью СМИ в использовании подобных новообразований во избежание тавтологии. Частотность употребления дублетов в статьях (т.е. существующего и новообразованного термина) практически одинакова, что свидетельствует о том, что равноправно синонимы сосуществуют друг с другом в терминосистеме и не наблюдается тенденция к употреблению одного из вариантов синонимической пары терминов чаще другого варианта.

На третьем этапе, после второй мировой войны немецкоязычная футбольная терминология характеризуется наличием как абсолютной, так и частичной синонимии. Абсолютная синонимия является результатом 1) процесса терминологизации лексем, заимствованных из общенационального языка (*Angriffsfußball / Offensivfußball; Anstoßpunkt / Mittelpunkt; Deckungsspieler / Abwehrspieler; Freier Mann / Libero / Doppelstopper – Abwehrspieler ohne direkten Gegenspieler; Gala... / Best... / Glanz..., z. B. Galabesetzung, -sturm, -Vorstellung; Innenseitstoß / Spannstoß; Querbalken / Querlatte; Spielhälfte / Halbzeit* и т.д.); 2) заимствования футбольных терминов из английского языка с сохранением в терминосистеме немецкого термина (*Laws of the game / Spielregeln; oberstes Gebot sind Fairneß und Fair play; Revanchefoul steht hier für nachschlagen; Newcomer / “Ankömmling” – ein neuer, meist junger Spieler, der auf Anhieb einschlägt* и др.), 3) ретерминологизации заимствований в основном из английского языка, которые не употреблялись на протяжении 1933–1945 гг. Это объясняется тем, что после второй мировой войны многие термины, возникшие во время национал-социализма, оказались в сознании носителей языка окрашены негативными ассоциациями с гитлеровским режимом. Соответственно, группа терминов получает негативную коннотацию и поэтому отчасти упраздняется. Им на смену приходят заимствованные из английской футбольной терминологии словарные единицы, которые не

использовались на протяжении того времени, когда у власти находились нацисты. Ретерминологизация ранее функционировавших англоязычных терминологических заимствований обусловлена еще и общемировой тенденцией использовать заимствования из английского языка. К рассматриваемой группе терминоэлементов можно отнести такие термины, как *Dropkick* / *Tropfenschuss*; *Cup* / *Pokal*; *Foul* / *Strafstoß* и др.

Частичные синонимы в немецкой футбольной терминологии характеризуются различной дистрибуцией. Сохраняя общность предметно-логического ядра значения, данные синонимы отличаются спецификой сочетаемости [20, 540-541]. Функциями синонимов футбольных терминоэлементов есть замещение, уточнение, подчеркивание и т.д. Они не только обладают сходством, но и имеют определенные различия, по которым можно выделить в футбольной терминосистеме следующие группы синонимов:

1) Семантические (идеографические) синонимы различаются оттенками значения. Например, *Angriffsfußball* является доминантой (основным словом) синонимического ряда, передающим наиболее общее понятие и являющимся нейтральным по употреблению, *Anfangsoffensive – taktisches Mittel, den Gegner in den ersten Spielminuten durch unaufhörliches Anrennen in die Defensive zu drängen, um dadurch rasch zu einem Torerfolg zu gelangen. In dem Maße, wie es dem Gegner gelingt, sich frei zu machen, verebbt die Angriffs offensive*.

Эти термины выражают темпоральные характеристики ведения нападения: *Angriff – Im modernen Fußball Bezeichnung für die Formierung der Offensivspieler, der Sturmspitzen einer Mannschaft, Benennung einer einzelnen geschlossenen Aktion mit dem Ziel eines Torerfolges. Auch Anstürmen gegen das gegnerische Tor*.

Термины указывают на агент, т.е. игроков ведущих нападение, а *Offensive / Offensivspiel – Angriff der ballführenden Mannschaft auf das gegnerische Tor. Hierbei werden möglichst viele Spieler der in Ballbesitz befindlichen Mannschaft zu Angreifern, die so den Gegner zum Zurückweichen und zur Abwehr zwingen, а также указывает тех игроков, которые ведут мяч: Ballübergabe, den Ball beim Ballführen dem entgegenkommenden oder nachlaufenden Mitspieler überlassen (vom Mitspieler ergibt sich daraus die Ballübernahme)*.

Термины семантически различаются по своим каузативным характеристикам, обозначая передачу мяча одним игроком другому: *decken – Das Bewachen eines feindlichen Spielers, um ihm das Übernehmen des Balles oder das ungehinderte Spielen des Balles so schwer wie möglich zu machen, den Raum vor dem Tor schützen, dort das Spielen des Balles, vor allem den ungestörten Schuss aufs Tor erschweren Deckung – Abwandlung des heute vorherrschenden Begriffes Abwehr, Abwehrreihe, Hintermannschaft, Verteidigung. Die zur Abwehr feindlicher Angriffe eingesetzten Spieler, in der Regel die beiden Verteidiger und oft der Mittellauf er*.

Терминологические единицы также отражают действие и каузативное воздействие на ведение мяча со стороны защиты : *Spieljahr – Die zur Ermittlung des Meisters einer Klasse festgelegte Zeit. Sie beginnt in der Regel im August und endet mit der Ermittlung des Deutschen Meisters. Ihr folgt eine spielfreie Sperrzeit zur Erholung der Mannschaften / Saison – In Deutschland vom 15. August bis zum 15. Juni des nächsten Jahres. Vom 15. Juni an bekommen die meisten Spieler etwa einen Monat Urlaub, ehe es wieder ins Training für die neue Saison geht.*

Данные лексические единицы выражают темпоратив и его квалитативную характеристику; *Abfeuern / Abdrücken* – выражают разную степень интенсивности удара; *Umspielen / Umdribbeln* называют одно и то же действие, а второй термин указывает на разный способ ведения мяча в ворота противника:

Coach – engl. Betreuer, Mannschaftsführer und -leiter, weniger Trainer / Trainer – Fußball-Lehrer Über 2000 Trainer sind in der Regel berechtigt, Bundesliga- oder Regionalligavereine zu trainieren. Fast 700 sind es für die Bundesliga (Fußball-Lehrer) und etwa 1500 für die Regionalliga (A-Schein) Der B-Schein gilt nur für Amateurmänner. Unsere Bundesligatrainer leben gefährlich, denn sie brauchen Erfolg um jeden Preis Wer mit seiner Mannschaft keine Tore schießt, wird gefeuert определяют разные функции тренера. В первом случае это руководитель команды, а во втором профессия, должность, степень, позволяющая тренировать футбольную команду и др.

2) Семантико-стилистические синонимы различаются стилистической окраской: *Elfmeter* (жаргонизм) – *Diesen Ausdruck gibt es offiziell nicht! Heißt in der deutschen Fußballregel Strafstoß* (нейтральный термин). *Erfolgt elf Meter von der Torlinie entfernt nach einem Vergehen im Torraum* и. др.

Синонимия терминов футбольной терминосистемы является в первую очередь результатом воздействия экстралингвальных факторов, исторически повлиявших на возникновение терминов-синонимов и на изменения футбольной терминологии.

Процесс появления синонимов в немецкой футбольной терминологии не прерывается. Пополнение и образование синонимических рядов рассматриваемой терминологии происходит путем заимствования терминоэлементов в основном из английского языка и терминологизации слов общенационального языка, которые в процессе исторического развития начинают различаться по смыслу, т.е. становятся идеографическими синонимами или со временем различаться своей употребительностью. К причинам возникновения терминов-синонимов в терминосистеме футбола можно отнести, с одной стороны, необходимостью средств массовой информации выразить одно и то же содержание разными языковыми средствами, а с другой

стороны, синонимия обусловлена стремлением наиболее полно осмыслить явление действительности, открыть новое, и соответственно, в процессе его выкристаллизации – дать наименование.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. – М.: ИЛ, 1956. – 218 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка – М.: Языки русской культуры: Наука. Изд.фирма “Восточная лит.”, 1995 . – 472 с.
3. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц.– Кишинев: Штиинца, 1973.– 372 с.
4. Будагов Р. А. Введение в науку о языке.– М.: Просвещение, 1965.– 492 с.
5. Веселов П. В. Современное деловое письмо в промышленности. – М.: Издательство стандартов, 1990. – 160 с.
6. Вилюман В. Г. Английская синонимика – М.: Высш. шк., 1980. – 128 с.
7. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1972.– 614 с.
8. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
9. Дешериев Ю. Д. Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе. – М.: Наука, 1966. – 402 с.
10. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: КМ Академія, 2000. – 208 с.
11. Евгеньева А. П. Основные вопросы лексической синонимии // Очерки по синонимике современного русского литературного языка.– М.- Л.: Изд-во АН СССР, 1966.– С.4-29.
12. Жарковская И. В. Когнитивно-дискурсивный подход к определению семантических синонимов // Культура народов Причерноморья: научный журнал / Крымский научный центр Национальной академии наук Украины (Симферополь), Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского (Симферополь), Межвузовский центр “Крым” (Симферополь). – Симферополь: Межвузовский центр “Крым”. – 2006. – № 82. – Т.1. – С. 143-145.
13. Иванова В. А. Антонимия в системе языка. – Кишенев: Штиинца, 1982. – 162 с.
14. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц. – Львов: Выща школа, 1988. – 161 с.
15. Кручинина И. Н. Структура и функции сочинительной связи в русском языке – М.: Либроком, 2009 . – 216 с.
16. Лебедева С. В. Содержание термина “синонимия” в контексте современных исследований // Психолингвистические исследования слова и текста. – Тверь, 2002. – С. 51-62.
17. Маринова Е. В. Синонимия и вариантность в лингвистической терминологии (На материале терминов морфемики и словообразования): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Н.Новгород, 1996. – 20 с.
18. Новиков Л. А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа , 1982. – 272 с.
19. Падучева Е. В. О семантике синтаксиса. Материалы к трансформационной грамматике русского языка. – М.: УРСС, 2007. – 296 с.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
21. Татаринов В. А. Общее терминоведение: Энциклопедический словарь –М.: Московский Лицей, 2006. – 528 с.
22. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принципы семиологического описания лексики.– М.: Наука, 1986.– 239 с.

23. Шапиро А. Б. Некоторые вопросы теории синонимов (на материале русского языка) // Доклады и сообщения Института языкоznания АН СССР.– М., 1955, Т.8.– С.69-87.
24. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка).– М.: Наука, 1973.– 279 с.
25. Anjuskin J. The System of Unified Terms and Notions in the Status of the Standards of National Terms // International Conference on Terminology Science and Terminology Planning (Riga, 17-19 August 1992). – Vienna: TermNet, 1994. – P 146-200.
26. Beckmann O. Sportlexikon. – Heidelberg, 1956. – 465 S.
27. Beckmann O. Sportlexikon. – Leipzig, 1933. – 2986 S.
28. Budin G. New Challenges in Specialized Translation and Technical Communication. An Interdisciplinary Outlook // Snell-Hornby M., Pochhacker F., Kaindl K. (eds). Translation Studies: An Interdiscipline. – Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1994. – P. 247 – 254.
29. Columas F. Democracy and the Crisis of Normative Linguistics // Language Adaptation (edited by Florian Columas), – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – P. 177-194.
30. Döbler H. Lexikon Fußball. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1996. – 448 S.
31. Klemperer V. LTI: Notizbuch eines Philologen. – Leipzig, 1975. – 128 S.
32. Picht H., Draskau J. Terminology: An Introduction. – The University of Surrey, Dept. of Linguistics and International Studies, 1985. – 265 p.
33. Ullman S. The Principles of Semantics.– Glasgow ets.: Oxford univ., 1959.– P.70-108.

УДК 82:[81+008]=133.1(61)

Бондаренко В. С.

ЯВИЩЕ ГРАМАТИЧНОГО ПАРАЛЕЛІЗМУ У ФРАНКОМОВНИХ РОМАНАХ ПИСЬМЕННИКІВ МАГРИБУ

У статті розглянуто особливості вживання принципу паралелізму та синтаксичних фігур, які на ньому засновані. Досліджуються різноманітні функції паралелізму та генезис використання цього поетичного засобу у прозових текстах.

Ключові слова: наратор, еквівалентність, паралелізм, синтаксичні фігури, повтор.

Бондаренко В. С. Явление грамматического параллелизма в франкоязычных романах писателей Магриба. В статье рассмотрены особенности использования принципа параллелизма и синтаксических фигур, которые на нем основаны. Исследуются различные функции параллелизма и генезис использования этого приема в прозаических текстах.

Ключевые слова: наррация, эквивалентность, параллелизм, синтаксические фигуры, повтор.

Bondarenko V. S. Phenomenon of grammatical parallelism in francophone novels of Maghrebian writers. The article is devoted to the peculiarities of employment of parallelism and figures based on it. The article studies various functions of parallelism and its genesis in prosaic texts.

Key words: narration, equivalence, parallelism, syntactic figures, repetition.

Франкомовна література Магрибу почала розвиватись в період знакових політичних та соціально-економічних пертурбаций. Країни, що формують Великий Магриб, а саме – Алжир, Марокко та Туніс, довгий час знаходились в колоніальній залежності від метрополії – Франції. Національно-визвольна боротьба та розвиток національної літератури відбувалися майже синхронно. Франкомовна магрибська література – це така гілка написаної французькою мовою літератури, яка з'явилася у 50-ті роки ХХ століття. Визвольна війна розпочалася в Алжирі у листопаді 1954 року. Це не могло не вплинути на процес становлення франкомовної літературної традиції. Необхідність використання нерідної мови стає справжньою драмою для письменників, драмою лінгвістичною та культурною: “Злам культурно-побутової традиції неодмінно породжує ціннісний конфлікт. Останній ставить індивіда в умови надскладного вибору, як соціального, так і особистісного” [1, 166]. Автори пишуть французькою мовою, але не забивають про своє походження, всіляко прагнуть відродити етнічну самосвідомість та вибудувати нову культурну ідентичність, як свою власну, так і свого народу. Вони користуються чужою

мовою, але модифікують та індивідуалізують її в своїх творах: “У творі, написаному іноземною мовою обов’язково присутня і рідна мова. Щоміті відбувається переклад з однієї на іншу, невпинно триває бесіда, яка надзвичайно важко піддається упорядкуванню. Вживання арабського слова, навіть одного-єдиного тягне за собою спогад про всю неосяжну глибину рідної мови” [3, 347]. Результатом такого цивілізаційного поєднання є новаторська та надзвичайно цікава для вивчення манера письма. Так, Фесенко В. І. зазначає що: “Оповідь оновлюється, вбирає в себе нові наративні форми, наративні стратегії, властиві іншим культурним цивілізаціям” [3, 326].

Слід звернути увагу, що відмова від традиційної оповідної стратегії є усвідомленою та виражається по всій тканині тексту – від сюжетної лінії до проявів на рівні морфології чи синтаксису. В цьому контексті значний інтерес викликає питання синтаксичної структури франкомовних романів письменників Алжиру. Марокко та Тунісу, зокрема таке мовне та літературне явище як паралелізм. Отже, завдання нашої статті полягає в тому, щоб всебічно проаналізувати використання паралелізму у франкомовних творах магрибських письменників, дослідити специфіку його функціонування та причини його вживання.

Зі зміною наративних кодів в магрибській літературі змінюється і осмислення тексту. Зазвичай під осмисленням ми маємо на увазі виявлення змін в тексті – часовий зв’язок конституює текст. В нашому випадку лінійного сюжету як такого не існує, головним в тексті стає не час, а простір тексту, що створюється позачасовими зв’язками. Це просторова форма, яка створена на основі еквівалентностей в тексті і тому потребує реконструкції. Еквівалентність означає рівнозначність і включає в себе два типи відносин – схожість і опозицію. Вона протиставляє наративній послідовності позачасові відношення, конкурює з темпоральним та причинно-наслідковим зв’язком мотивів [5, 244]. На рівні презентації нарації можливі різні типи еквівалентності, які засновані, наприклад, на таких ознаках як стиль (лексичні та синтаксичні засоби). Особливу роль відіграє фонічна еквівалентність, зв’язок слів на основі звукового повтору. Текст, який заснований на принципі еквівалентності, часто характеризують як такий, що належить до орнаментальної прози. Оскільки поняття орнаменталізму семантично відноситься до прикрашання, термін “орнаментальна проза” не розкриває повної сутності подібних текстів. “Орнаментальна проза це результат впливу поетичної основи на наративно-прозаїчний текст. ... Повтор цілісних мотивів, звукових чи тематичних, утворює ланцюг лейтмотивів, повтор окремих ознак створює еквівалентність. Ці два явища породжують ритмізацію та звукові повтори в тексті, а на часову послідовність історії накладають сітку позачасових зчеплень. Там, де вже немає історії, яка оповідається, ітеративні прийоми виступають як єдині фактори, які обумовлюють зв’язність тексту” [5, 265]. Те явище, яке

на рівні оповіді втілюється у вигляді еквівалентності, граматично виражене як різні форми паралелізму.

Паралелізмом у вузькому значенні слова називають однакову синтаксичну побудову окремих речень чи уривків тексту. Однак, якщо звернутись до досліджень з поетики, які вже стали класичними, ми побачимо, що поняття паралелізму підноситься на рівень принципу. Р. Якобсон розглядає паралелізм не просто як фігуру мовлення, а як основоположний принцип поетичності, який проявляється і в інших фігурах. Р. Якобсон поділяє думку про те, що поезія за своєю структурою – це постійний паралелізм. Про це, на думку науковця, свідчить і сама етимологія термінів (*prosa* – мовлення направлене прямо; *versus* – повернення). “Сутність поетичної техніки полягає в періодичних поверненнях і це проявляється на кожному рівні мови: фонематичному, синтаксичному, лексичному” [6, 99]. Принцип паралелізму першопочатково був притаманний усній традиції: “граматичний паралелізм входить до поетичного канону багатьох фольклорних моделей … молитви, заговори, та інші форми усної поезії” [6, 102]. Згодом він став базовим для написання поетичних текстів.

Дослідження використання паралелізму та заснованих на ньому фігур в прозовому тексті торкається делікатного та тонкого питання про межі між прозовим та поетичним твором. Оскільки полеміка щодо критеріїв прозовості чи поетичності залишається однією з нагальних тем досліджень, використання терміну “поетична проза” як такого, що не має переконливого визначення, здається нам суперечливим. Кожна культура, епоха, стиль та напрям впливають на структуру прозаїчного тексту, роблять його більш чи менш поетизованим, таким, що наділений ознаками поетичного мовлення. І навпаки, поезія може набувати певних ознак прозового тексту. Р. Якобсон відзначає, що роль паралелізму не обмежується рамками поетичного мовлення. В поезії паралелізм зумовлює просодичну структуру, мелодичну єдність, а в прозі проявляється в сюжетній побудові, в нанизуванні мотивів оповіді. Художня проза займає проміжну позицію між поезією як такою та практичною мовою. Її аналіз, як аналіз будь-якого проміжного явища, важчий, ніж дослідження полярних явищ [6].

Поетизація франкомовної прози письменників Магрибу витікає, на нашу думку, з декількох причин. По-перше, арабська літературна традиція значно відрізняється від європейської і продовжує на сучасному етапі визначати характер висловлення носіїв арабської мови на письмі та в мовленні. Літературні форми та жанри, які розроблялися протягом століть, мають дуже мало спільногого з європейськими. Поезію завжди вважали найвищим проявом літературного мистецтва в арабському світі. Дихотомія поезія – проза для арабської та арабо-берберської культури не була наріжною та принциповою. Про це свідчить окремий жанр літератури – римована проза, яка навіть використовувалася в офіційних документах [4]. По-друге, для франкомовної

літератури характерна глибока фрустрація внаслідок культурного зламу, що проявляється на текстовому рівні: “Як і персонаж у духовній екзилії, текст розпадається на спогади і марення. ... Онірічний аспект магрибських текстів засвідчує взаємозамінність станів сну і страху. У тексті множаться мотиви блукань у лабіринті тощо” [3, 351]. Тексти не представляють сюжетної єдності, вони зіткані з уривків спогадів та видінь, немає лінійного розгортання часу. За таких умов саме синтаксис, а особливо синтаксичний паралелізм, бере на себе функцію побудови та структурування тексту. Руднев В. П. вважає що повтор (який лежить в основі паралелізму) надає художньому тексту структури та системності. Okрім експресивно-емотивної функції повтор це необхідна умова цільності тексту, він слугує засобом архітектоніки тексту, пов’язує уривки тексту [2].

Не слід також забувати про яскраво виражену онірічність характерну для франкомовних романів Магрибу. Тема божевілля, яка власне і задає тон оповіді, надзвичайно часто використовується авторами, як така, що здатна маргіналізувати персонажа, а вслід за ним і читача, врятувати текст від суспільних кліше чи флеру екзотичності, який неодмінно супроводжує в очах європейця будь-який текст народжений на іншому континенті. Якщо поглянути на зв'язок сюжету та синтаксису з точки зору психолінгвістики, стає зрозумілим, що паралелізм тут є сюжетно обумовленим. Знання постає перед головним персонажем як травма, після якої потрібно вижити. Повтор в такому випадку стає засобом захисту, а також одним з показників нав’язливих станів [2]. Так зване ехолалічне мовлення, яке виражається в автоматичному, довільному, одно- чи багаторазовому повторі окремих слів, словосполучень чи фраз, є одним з симптомів невротичних, психічних відхилень. Повтор може охоплювати всі одиниці мови – від фонем до складної синтаксичної єдності. Розрізняють контактні та дистантні, повні та часткові повтори, які виражають емоційні стани, слугують засобом побудови тексту. Експресивно-емотивна функція повтору, яка традиційно виділяється в стилістиці, може бути доповнена і іншими функціями. Осмислення ролі повтору змінилося в рамках лінгвістики тексту. Він може брати участь в вибудуванні смислів тексту.

Основні різновиди паралелізму, до яких звертається Якобсон, це: для простого паралелізму – повтор, синонімія, антонімія, лексична та граматична подібність, граматична але не лексична подібність та формальні пари (зчленення по лексичним значенням без граматичної подоби). До складного паралелізму відносяться метричні, граматичні та звукові паралелі [6, 101]. В такому контексті фігури, які синтаксично структурують мовлення, а також такі як алітерація та асонанс, мають за основу саме паралелізм. Основним є повтор, який складає основу багатьох інших фігур та відповідає, як ми вже зазначали, за архітектоніку тексту.

Для ілюстрації ми обрали один з романів алжирського письменника Рашида Буджедра “L’Insolation”. Оповідач, він же головний герой роману, душевнохворий юнак хаотично подає уривки свого життя і марень – сюжет розпадається на десятки історій, які перехрещуються, сплітаються, залишаються незавершеними. Повтор в романі набуває вигляду рефрену, виконує функцію якоря, який повертає читача до сюжету, або скоріше подоби сюжету:

Allusion à la plage ... L'allusion à la maudite plage ... Cette histoire de plage ... Cette histoire de plage ... Cette histoire de plage ... la plage ... cette plage ... Cette histoire de plage ... La maudite plage (7, 7-19) Un rayon de soleil tombe dans l’oeil d’un fou ... le rayon de soleil tombé dans l’oeil d’un fou équarissant ... un petit rayon de soleil juste dans le trou de l’oeil ... Le soleil n’était plus dans l’oeil du fou (7, 41-43) Cette vision du cauchemar ... les visions se succédaient ... Mais les visions se succédaient (7, 46).

Подібний повтор-рефрен повертає читача до, так би мовити, базової реальності твору, певного невизначеного “тут” і “тепер”, в якому знаходиться оповідач. Інший тип повтору присутній в тексті. Це емфатичні вигуки, які повторюються зазвичай двічі і перегукуються між собою:

“*Nous y sommes passés ! Il y passera.*” ... “*Nous y sommes passés ! Il y passera.*” (7, 36) “*Ne lui fais pas mal ! Ne lui fais pas mal ! Ne lui fais pas mal !*” (7, 51) “*Il n’a plus mal ! Il n’a plus mal ! Il n’a plus mal !*” (7, 52) *Et les ouvriers n’y étaient pas allés de main morte ... Certes ils n’y étaient pas allés de main morte!* (7, 34).

Повтор, а відтак і паралелізм, присутні у вигляді синонімічних слів чи фраз вжитих у подібних синтаксичних конструкціях:

Il ne faisait pas allusion aux gosses de l’école coranique ... non, il ne parlait pas des enfants de l’école coranique. (7, 42) Il était revenu inopinément ... Non, il était arrivé inopinément ... (7, 25) Il n’était pas rouge. Il n’était pas cramoisi (7, 35).

Також автор широко використовує повтор в межах речення, що дозволяє створити ефект акумуляції: *Au moment où la maître semblait oublier pour un moment son énorme nez... (7, 47) seconde bedaine sur sa bedaine ... (7, 34) Le gros musicien à la grosse bedaine et à la grosse caisse ... (7, 44)* чи навіть тавтології як у виразах “*la grosse bedaine*”, “*le gros poussah*”, де самі слова “*bedaine*”, “*poussah*” вже означають “пузо”, “великий живіт”. Інший прийом для створення синтаксичного паралелізму, а саме граматична подібність, надзвичайно широко використовується в тексті:

... avec déférence en ce qui concerne le chat, avec beaucoup d’ennui en ce qui concerne le vieil homme noir. (7, 18) ... rongés par la peur et poncés par l’extase (7, 25) Sordide coupeur de verges... ! Merveilleux suceur de sang... (7, 49) Souvent, le silence. Rarement, la fureur. (7, 62) Les barbus plus ou moins louches et les chats plus ou moins blancs (7, 14).

Паралельні синтаксичні конструкції часто будуються за принципом анафори різних видів – лексичної, синтаксичної та строфічної. Лексична анафора, тобто повтор одних і тих самих слів, використовується найчастіше:

Avec tes cheveux noirs ... Avec tes cheveux de jais... avec tes yeux noircis... avec cette poitrine. (7, 14) S'il n'avait pas ces cheveux ... s'il n'avait pas cette couleur de tes yeux ... et s'il n'avait pas cette poitrine ... (7, 15) ... avec ses mains longues ..., avec ses attitudes d'ascète ... ; Malgré ses doigts ... malgré sa petite tête ... malgré sa joue ... (7, 29) Au moment où le maître semblait oublier... au moment où le gros musicien avait oublié ... au moment où les larmes commençaient à venir furtivement aux yeux de ma mère... (7, 47).

Також правомірно говорити про запозичення з поетичних текстів такого виду анафори як строфічна, яка позначає початок кожної строфи. В прозовому тексті анафора стоїть в сильній позиції на початку кожного абзацу:

Certains jours elle disait qu'elle me tenait ... D'ailleurs elle me tenait ... Elle me tenait – disait-elle ... (7, 59-62) Elle avait aussi menacé d'expliquer ... L'infirmière avait aussi menacé d'expliquer ... (7, 63-64) L'infirmière-chef était repartie sans m'avoir dit un mot. Elle boudait. La veille je n'avais pas cessé de la harceler... Nadia boudait. Parce que, la veille, j'avais évoqué ... (7, 57-58).

Для інтонаційного та логічного підкреслення використовується виразна стилістична фігура – полісіндeton. Повторюються зазвичай сурядні та підрядні сполучні слова *que, et, ou* :

Tu avais répondu qu'enfermée entre quatre murs... que je t'enseignais dans une langue qui n'était ni la mienne ni la tienne... que je détestais par-dessus tout ... ; tu avais répondu que ... Tu avais répondu qu'entre la prison du jour et la prison de la nuit... (7, 14) Maintenant que la chevre ne se débattait plus, qu'elle ne frappait plus le sol de ses pattes chétives, qu'elle n'eclaboussait plus les choses autour d'elle ... (7, 26) Tout le monde savait qu'il était ou bien un officier... ou bien un commissaire ... venu pour quelque affaire ou bien urgente ou bien louche ou bien honteuse ; ou un directeur de prison ... ou le directeur d'un lycée ... (7, 45).

Нанизування однотипних синтаксичних одиниць, як, наприклад, однорідні члени підрядних речень, часто створює градацію, коли кожне наступне слово, словосполучення посилює чи послаблює значення попереднього, завдяки чому створюється наростання інтонації та емоційної напруги.

За умови широкого розуміння поняття паралелізму, одним з його різновидів, антонімічним, є і антитеза, яка поєднується з подібним граматичним конструюванням фрази:

La ville, aveuglante le jour et scintillante la nuit. (7, 12) Le chat était blanc, le vieillard qui boîtait était noir. (7, 13) ... qu'il fasse chaud ou qu'il fasse froid ... (7, 16) ... la sueur en été et la pluie en hiver... (7, 17) Ce petit mausolée,

blanc de l'extérieur, sale à l'intérieur. (7, 23) La prison du jour et la prison de la nuit (7, 14) deux prisons : celle du jour et celle de la nuit (7, 25).

Стилістичні фігури часто поєднуються, накладаються, доповнюють, посилюють одна одну, надаючи письму своєрідного інтонаційного малюнку.

Серед інших фігур, які базуються на принципі повтору, можна виділити такі як фонетичний повтор, алітерація: *Des cris féminins aigus comme des aiguilles aiguisees gaillardement ... (7, 40) Il était gras, suait à grosses gouttes. (7, 68)*; анадиплосис або зчеплення: *Les choses étaient vagues. Vagues aussi les contours ... (7, 65)*; хіазм, синтаксична фігура, яка полягає в розташуванні елементів навхрест: *Le délire durait ce que durait la nuit. (7, 56)*; зевгма, де синтаксично пов'язані елементи не відповідають один одному семантично: *... drapé autant dans sa dignité que dans son burnous de laine marron. (7, 29)*; антанаклазис, коли слова вживаються в різному значенні: *Les objets avaient l'air de papillonner dans l'air dru... (7, 65) Capable de charmer le charmeur de serpents... (7, 48)*.

Потрібно зауважити, що окрім синтаксичних засобів створення експресії, які базуються на принципі повтору, використовуються також інші стилістичні фігури, у тому числі синтаксичні. Вони перехрещуються і утворюють своєрідне поле фігур в тексті. Повтор поєднується з окличними реченнями, риторичними питаннями, інверсією як стилістичним прийомом та іншими, які становлять собою сильний засіб емфатичної інтонації: *Que de comptes à rendre ! Que de bastonnades en perspective ! (7, 44) Mise à mort ou la mise à vie ? (7, 21)*. Синтаксично несамостійні відрізки тексту, але самостійні інтонаційно, набувають більшої виразності, стають емоційно яскравими. Синтаксичні знаки, сумісно з лексичними можуть слугувати для передачі емоційних станів.

Різноманітні види паралелізму можуть використовуватись як окремо, так і з іншими універсальними засобами, зокрема еліпсис чи емфаза. Повтор вигуків також є ефективним лексико-синтаксичним засобом для вираження емоцій високого ступеня інтенсивності. Спостерігається взаємодія синтаксичних засобів з лексичними маркерами інформації, яка подається для осмислення читачем, вони слугують для підкреслення і виділення важливих змістових моментів в оповіді.

Отже, застосування принципу паралелізму в романах магрибських письменників обумовлене багатьма чинниками. Перш за все це відмова від традиційної лінійної оповіді і перехід до просторової форми роману. Просторова нарація потребує позачасових зв'язків, які формує еквівалентність. На рівні текстової тканини еквівалентність проявляється в тому числі і синтаксично – у вигляді синтаксичного паралелізму. Окрім цього, виражена поетизація творів обумовлена сюжетно та тематично – автори широко використовують мотив божевілля, симптомом якого є повтор. Фігури, що засновані на принципі паралелізму також виконують експресивно-емотивну функцію.

Паралелізм в прозовому тексті є багатофункціональним і проявляється на всіх його рівнях. На нашу думку, детальніше вивчення явища паралелізму та його окремих випадків можливе за умови міждисциплінарного підходу до поставленої проблеми, її аналізу з позицій граматики, стилістики, нараторології, психо- та етнопсихолінгвістики тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслова В. А. Лингвокультурология. – М.: Изд. Центр “Академия”, 2001. – 208 с.
2. Руднев В. П. Прочь от реальности: Исследования по философии текста. – М.: “Аграф”, 2000. – 432 с.
3. Фесенко В. І. Алхімія слова живого: Французький роман, 1945-2000. – К.: Промінь, 2005. – 384 с.
4. Фильшинский И. М. История арабской литературы: X-XVIII века. – Ч. 1. – М., 2010. – 328 с.
5. Шмид В. Нarrатология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 311 с.
6. Якобсон Р. О. Работы по поэтике. – М.: Прогресс, 1987. – С. 99-119. Грамматический параллелизм и его русские аспекты.
7. Boudjedra Rachid L'insolation. Paris : Editions Denoël, 1972. – 255 p.

Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Петлюченко Н. В.

МЕТОДЫ ОБОБЩЕНИЯ ИНТОНАЦИОННОГО КОНТУРА В ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ОДЕССКОЙ ФОНЕТИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

В данной статье рассматриваются научные традиции и инструментальные методы исследования интонации Одесской фонетической школы, которая была основана в начале 20-го столетия в Одесском Новороссийском университете проф. А. И. Томсоном. Метод обобщенного интонационного контура, разработанный проф. Т. А. Бровченко и доц. В. Г. Волошиным, используется для создания аппроксимированного характера движения частоты основного тона и интенсивности и дает возможность разработать тональные и динамические модели (портреты) различных видов текста и дискурса.

Ключевые слова: Одесская фонетическая школа, метод обобщения интонационного контура, интонационные модели текста и дискурса.

Бровченко Т. О., Волошин В. Г., Петлюченко Н. В. Методи узагальнення інтонаційного контуру в експериментальних дослідженнях Одеської фонетичної школи. У даній статті розглядаються наукові традиції та інструментальні методи дослідження інтонації Одеської фонетичної школи, яка була започаткована проф. О. І. Томсоном на початку 20-го століття в Одеському Новоросійському університеті. Метод узагальненого інтонаційного контуру, розроблений проф. Т. О. Бровченко та доц. В. Г. Волошиним, найширше використовується для відтворення апроксимованого характеру руху частоти основного тону й інтенсивності і дає змогу розробити тональні та динамічні моделі (портрети) різних видів тексту та дискурсу.

Ключові слова: Одеська фонетична школа, метод узагальнення інтонаційного контуру, інтонаційні моделі тексту та дискурсу.

Brovchenko T. A., Voloshin V. G., Petlyuchenko N. V. Generalized Intonation Contour Method in Experimental Research of the Odessa Phonetics School. The present article focuses on scholarly traditions and instrumental methods for studying phonetics developed by researchers of the Odessa Phonetics School, which was founded by Prof. A. I. Tomson early in the 20th century at the Odessa Novorossia University. The generalized intonation contour method developed by Prof. T. A. Brovchenko and Assoc. Prof. V. G. Voloshin is widely used for reconstructing the approximated character of fundamental pitch and intensity movement enabling the design of tonal and dynamic models (portraits) in various types of texts and discourses.

Key words: Odessa Phonetics School, generalized intonation contour method, intonational models of text and discourse.

В данной статье рассматриваются научные традиции инструментального исследования интонации ученых Одесской фонетической школы, которая была основана профессором Александром Ивановичем Томсоном в начале XX столетия в Одесском Новороссийском университете. В этот период активизировалось изучение проблем истории филологии, морфологии

русского языка и проблем синтаксиса [11; 12]. Одними из первых к указанной проблематике обратились профессора Б. М. Ляпунов и А. И. Томсон. Александр Иванович Томсон проработал в Новороссийском университете 34 года. В 1897 году он был приглашен в университет экстраординарным профессором, а с 1899 г., став ординарным профессором, был заведующим кафедры сравнительного языкознания, которой руководил на протяжении 35 лет вплоть до 1932 года [13, 369]. Из работ ученого, заслуживающих наибольшего внимания, следует назвать “Фонетические этюды” (1905 г.) и “Общее языкознание” (1906 г.) [20].

Для практических занятий курса “Общее языкознание” А. И. Томсон открыл в Новороссийском университете один из первых в России *кабинет экспериментальной фонетики*. Открытие кабинета состоялось в 1905 году при историко-филологическом факультете Императорского Новороссийского Университета (ИНУ) [15]. Начиная с 1908 г. и вплоть до 1915 г. в “Ведомостях об учебно-вспомогательных учреждениях ИНУ”, которые прилагаются к “Отчетам о состоянии и деятельности ИНУ” находим данные о сметных ассигнованиях на развитие и поддержание кабинета экспериментальной фонетики (напр., анатомические модели, аппараты и приборы, книги, рисунки, посуду, технические инструменты, мебель) [17 (1908 г.), 321].

Так, в отчете А.И.Томсона по кабинету экспериментальной фонетики за 1909 год разъясняются цели и задачи факультета: “Кабинет служит, прежде всего, для целей преподавания языкознания, а также для производства научных исследований в области фонетики. К концу отчетного года (1909) в нем было аппаратов по акустике и физиологии речи, анатомических моделей, мелких приборов и технических инструментов числом 77, стоимостью около 1262 руб. Анатомические препараты органов речи по прежнему получались из Анатомического Института, благодаря любезному содействию проф. Н. А. Батуева” [17 (1909 г.), 62].

В отчетах за 1911-1915 гг. находим сведения о практических занятиях, проводимых в рамках кабинета экспериментальной фонетики: “В осеннем полугодии 1912 года студенты упражнялись в определении звуковых явлений русского языка при прохождении раздела фонетики” [17 (1912 г.), 70]; “В осеннем полугодии 1915 года практические занятия по сравнительной грамматике состояли главным образом в выяснении условий и по возможности причин, произошедших в изучаемых древних языках изменений фонетических. Необязательные специальные практические занятия по общему языкознанию посещались теми студентами, которые желали глубже и всесторонне ознакомиться с разными вопросами языкознания. На них студенты анализировали и исследовали под руководством профессора соответствующие фонетические явления особенно русского языка” [17 (1915 г.), 132].

В своих трудах Александр Иванович Томсон популяризировал идеи о необходимости всестороннего исследования звуковой системы языка, в том числе, использования данных, полученных экспериментальным путем. В предисловии ко второму изданию “Общего языковедения” в 1910 году ученый делает вывод о том, что “изучение фонетики невозможно без экспериментальных исследований…, а большинство лингвистов еще не успело ознакомиться с техникой производства экспериментальных исследований ввиду отсутствия лабораторий, подготовленных лиц и руководств, поэтому относятся к делу пассивно… Учебники фонетики, обходящие экспериментальную фонетику, мало соответствуют современным требованиям” [20, 34]. Издание учебника содержит достаточно подробные описания экспериментальных приборов и данных, полученных в результате эксперимента, а также краткие сведения о первых фонетических лабораториях за рубежом (Франция, Италия, Голландия, Америка), особенно выделяя среди них лабораторию аббата Русело в Париже [20, 106].

История кабинета экспериментальной фонетики после 1915 года далее остается неизвестной ввиду отсутствия информации о нем в Отчетах о деятельности университета в последующие годы. После присоединения института иностранных языков к университету имени И. И. Мечникова в 1960 году, после долгого перерыва была образована в 1963 году приказом ректора университета *лаборатория экспериментальной фонетики* (ЛЭФ) под руководством сначала доцента В. Г. Шатуха, а далее доцента Т. А. Бровченко, которая, продолжая традиции А. И. Томсона, разрабатывала методические материалы по курсу фонетики изучаемых языков и готовила научные кадры в сфере теоретической, практической и экспериментальной фонетики [6, 168-169].

В последующие годы впервые в лаборатории стали внедряться экспериментально-статистические методы исследования на уровне фонем и слов [3; 4]. В 80-е годы 20 столетия разрабатывается метод аппроксимации, позволяющий представить обобщенный характер движения частоты основного тона и интенсивности единичных фраз, выражавших запрет, приказ, просьбу и другие разновидностей побуждения, с нормированным временем произнесения [5; 7]. Методика *обобщенного интонационного контура* заключается в выяснении дискретных значений равного количества измерений во всех реализациях и их обсчета методами случайных функций. На основании полученных среднеарифметических значений каждого дискретного временного значения происходит построение обобщенного тонального и динамического контуров высказывания, передающего коммуникативную, модальную направленность устного текста и отражающего характер распределения ЧОТ и интенсивности за определенный период времени звучания [22, 247].

Для сглаживания резких и случайных динамических изменения ЧОТ и интенсивности на суперсегментном уровне анализа предлагается описывать

дискретные значения изменений параметров речевого сигнала не через 10-15 мс, как принято в теории анализа на сегментном уровне, а увеличение дискретных значений времени снятия речевого сигнала с учетом временных периодов анализа восприятия человеком. Эти временные периода анализа восприятия речевого сигнала человека зависят от общего времени звучания фрагмента фразы или отрезка звучащего текста [22, 248].

Для учета этих особенностей восприятия речи человеком предлагается снимать количественные значения ЧОТ и интенсивности через неравномерные временные отрезки с учетом структурных элементов высказываний, а именно: начальные безударные (3 точки), корпус (первый ударный слог и остальные – 7 точек), ядро (главный ударный слог – 4 точки), заядро (2 точки). Вся интонационная структура любого высказывания описывается значениями физических характеристик в 16 фиксированных точках отсчета. Это дает возможность оценить значение просодических параметров каждого из структурных элементов высказывания, их частотный диапазон и уровни, а также частотные интервалы его частей [22, 249].

Сглаживание с временным диапазоном в 100 мс и более позволяет усреднить и уменьшить глубину искажений, что ведет за собой потерю существенной информации о слогах и фонемах, но зато позволяет убрать микропросодические флюктуации и четко описать общее движение тона на уровне супрасегментных единиц речи. Сама процедура сглаживания выполняется по следующей схеме: 1) убираются сомнительные участки путем коррекции движения тона на основе аудиторского анализа; 2) анализируется микропросодика стыков глухой согласной и паузы; 3) анализируется микропросодика корпуса голосового участка речи.

На стыках глухих согласных и пауз ЧОТ выбивается из траектории движения на границе звонких и глухих участков, следствием чего значение ЧОТ следующего участка звука примерно в 2 раза отличается от предыдущего. Такие участки надо сгладить аналитически по методу скользящей средней. Суть этого метода заключается в том, что в каждый момент времени в качестве значения текущего элемента ряда мы принимаем среднее арифметическое значение промежутка элементов, центром которого является текущий элемент. На основании суммирования усредненных значений ЧОТ однотипных высказываний мы получаем средние значения параметра в каждой точке отсчета в виде значений обобщенных просодических параметров ЧОТ и интенсивности для данного вида речи. Полученный таким образом сглаженный мелодический контур обрабатывается далее с целью выделения акустических признаков сигнала, необходимых для моделирования различных интонационных типов, например, информационных, апеллятивных, экспрессивных и др. [1; 2].

При восприятии мы работаем с множеством изменений этого контура, который формируется в нашем сознании как единый образ для ряда реализа-

ций. Образ интонационной организации высказывания мы можем получить экспериментальным путем при помощи вычисления дискретных значений его ЧОТ или интенсивности в фиксированных точках времени реализации. Какое оптимальное время дискретизации описания просодических параметров возможно при исследованиях звучащей речи? Видимо, основным критерием здесь должны быть особенности восприятия, а они указывают на возможность выбора анализа на выборе большего временного интервала в зависимости от задачи исследования: на уровне слова время дискретизации выбирается из условий описания образа фонемы и слога (10-15 мс.); на уровне высказывания время дискретизации выбирается из условий описания структурных элементов; на уровне звучащего текста время дискретизации выбирается из условий перегиба интонационной кривой движения мелодики основного тона всего фрагмента анализа с учетом синтагматической организации звучащего текста.

Обобщенный интонационный контур фраз показал, что для определения информационного содержания контура важно не его поточечное описание, а набор характеристик параметров, таких, как площадь повышенной части контура, место изменения точки перегиба частоты, скорость изменения ее во времени, диапазон ЧОТ, конфигурации тональных акцентов и их уровень. Для авторов настоящей работы этим уровням соответствуют такие приблизительные величины в герцах: 400-250, 250-160, 120-60.

Обобщенный энергетический контур показывает, что энергия не является полезным признаком, различающим виды речи. Во всех исследованных фразах их энергетическая структура была однородной и характеризовалась наличием экстремальной области энергии в первой половине высказывания, что, видимо, характерно для различных речевых единиц. Аналогичные структуры характерны также и для слога, как утверждает автор энергетической теории речи проф. В. Г. Таранец [19].

Процедуру обобщения можно проводить путем подбора аналитических выражений, как показано в работе [7], а также с помощью программного пакета Excel. Программа Excel позволяет обобщать экспериментальные данные на уровне аппроксимации и сглаживания с выдачей аналитических формул приближения опытных данных к теоретическим по четырем видам аппроксимации: линейная (уравнение прямой), логарифмическая (для аппроксимации разнополярных данных), полиноминальная (для описания величин попеременно возрастающих и убывающих данных нестабильной величины) и степенная аппроксимация для данных, которые характеризуются постоянной скоростью роста значений [22].

По этой методике обрабатывались экспериментальные данные по разновидностям приказа в английском, немецком, русском, украинском языках [8], анализировались информационные портреты функционально-семантических вариантов просьбы в английской речи [14], была исследована интонационная

структура инструкции в английском и русском языках [9], а также экспрессивные просодические средства в реализации прагматического аспекта текста [21]. Во всех работах результаты обобщения экспериментальных данных были подтверждены аудиторскими наблюдениями и теоретически обоснованы и доказана их достоверность. Дальнейшее развитие методики обобщения мелодики ЧОТ на уровне звучащего текста было продолжена идея описания анализа речи не на уровне отдельных синтагм, фраз, а на уровне микро- и макротематических единств и целых текстов [1, 190].

В этой работе в качестве гипотезы выдвигаются не понятия структурных элементов синтагмы или фразы, позволяющее внести унификацию в описание просодической структуры фразы и обеспечивающее возможность сопоставлять различные виды и грамматические структуры в одном или различных языках, а вводится понятие структурных элементов текста, которые подразделяются на *начальную* (первую фразу текста), *финальную* (конечная фраза) и *срединную* часть текста, *корпус* с выделением ключевых фраз и синтагм [1, 200-202].

Такой подход был положен в основу правил микросегментизации языковых единиц более крупного порядка – тематических единств текста и успешно подтвердил свою информационную содержательность на практике программ анализа и синтеза речи в компьютерной технологии. Результаты обобщения тональной структуры на уровне макротематического единства повествования и приказа в украинском языке женскими голосами (см. табл.1, рис. 1).

Предметом данного исследования является изучение интонационных контуров методом аппроксимации различных видов речи. Материалом исследования послужили речевые фрагменты различных видов звучащих текстов, записанных в лаборатории экспериментальной фонетики ОНУ им. И.И. Мечникова на трех языках: украинском, русском и немецком. Исследование проводилось с помощью программ по работе со звуковым материалом Wave Assistant 2.0 и Praat 5.1.

Таблица 1

Результаты описание тонального портрета микромематического единства, выраждающего женскую просьбу и приказ в украинском языке

Структурные элементы текста	Первая фраза текста			Корпус текста (все ключевые фразы)												Последняя фраза		
	1	2	3	1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	1	2	3		
Точки отсчета	1	2	3	1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	1	2	3		
Значение ЧОТ текста просьбы, Гц	120	250	145	138	200	140	160	180	170	180	165	155	140	175	150	115		
Значение ЧОТ текста приказа, Гц	200	400	90	175	280	100	335	185	190	390	100	300	125	145	270	100		

Рис. 1. Обобщенный тональный портрет микротематического единства, выражающего просьбу и приказ в украинском языке (женский голос)

Целью данного исследования является изучение возможностей упрощения и стилизации интонационных контуров различных видов речи, а также выяснение того, как именно определенные движения тона вне интонационного ядра влияют на семантику и эмоциональную окраску высказывания [16]. Выдвигается предположение о том, что, хотя некоторые движения тона различаются человеком на слух, не все такие движения важны для восприятия семантического или эмоционального содержания фразы, или же их значимость весьма мала. Значимость интонационных явлений может зависеть от ряда признаков, таких как амплитуда движения частоты основного тона и линейное расположение этого движения в мелодическом контуре. В случае, если значимость движений мала, можно предположить, что в формировании эмоциональных коннотаций фразы участвует весь контур целиком. Подобное предположение потребует дальнейших исследований. При помощи аудиторского эксперимента производится попытка выяснить, насколько эти движения значимы для восприятия и какую смысловую или эмоциональную нагрузку им можно приписать [2, 79].

Как известно, для оформления смыслового содержания высказывания говорящий использует два базовых типа интонационного контура – с интонационным центром на логическом слове, на вопросе, побуждении (в начале синтагмы) или в конце синтагмы. Однако часто можно наблюдать реализации, в которых присутствуют оба названные выше движения тона. При этом одно из них классифицируется как *интонационный центр*, а второе – как выделительное (эмфатическое, логическое) ударение; ядро контура определяется на перцептивном уровне. Движение основного тона вне интонационного центра не всегда носит чисто эмфатический характер; следовательно, можно предположить, что оно передает некоторую модаль-

ность, эмоциональную окраску высказывания. С другой стороны, возможно, что при стилизации интонационного контура можно пренебречь подобными внеядерными движениями основного тона. В качестве материала для исследования были использованы записи звучащих текстов указанных языках, общим объемом свыше 45 часов, сделанных в рамках проекта по созданию программы синтеза в лаборатории экспериментальной фонетики технической кибернетики Белорусской Академии наук [23].

Исследование контуров всех фраз, опирающееся на восприятие аудиторов, показало, что контур “нейтрального”, то есть не нагруженный ярко выраженным смысловыми или эмоциональными коннотациями, обладает двумя неотъемлемыми чертами: 1) ярко выраженное движение тона в интонационном центре; 2) общая деклинация контура (понижение уровня высоты основного тона от начала к концу высказывания) [23, 48].

Метод обобщения интонационного контура применялся также при исследовании просодических характеристик дискурсивных фрагментов, выражающих призыв в речи харизматических политических лидеров Украины [18, 359-367]. Материалом для создания обобщенных контуров на уровне дискурса послужили выступления украинских политических лидеров Виктора Ющенко, Виктора Януковича и Юлии Тимошенко, произнесенных в период кризисной ситуации в Украине в 2004-2005 гг., из которых были взяты апеллятивные высказывания, используемые политическим лидером во вступлении, основной части и заключении своего выступления. Таким образом, обобщение тонального апеллятивного контура харизматической воодушевленной речи рассчитывалось из расчета 75 фраз для каждого политика, что составило суммарный объем обобщения для каждого языка 225 апеллятивов. Для создания обобщенного тонального контура апеллятивных высказываний был выбран только один тип мелодического контура, а именно *терминальный*, характерный для таких семантических типов предложения как повествовательное (*Aussagen*), побудительное (*Aufforderungen*) и вопросительное с вопросительным словом (*Entscheidungsfragen*), реализующихся с нисходящим мелодическим движением тона в затахте.

Исходя из синтагматической организации апеллятивного высказывания, в настоящем материале исследования было установлено, что максимальное количество синтагм в предтакте не превышает трех синтагматических единицы. Таким образом, *предтакт* был разбит на семь элементов обобщения, где в качестве отправных точек снятия показателей ЧОТ служат начальный ударный слог (точка 1), конечный ударный слог (точка 7), а также пять точек перегиба ЧОТ в пределах предтакта (точки 2-5). Обобщение *такта* (главноударного слога) осуществлялось на основе трех элементов обобщения: показатель ЧОТ в инициальной позиции слога (точка 8), показатель ЧОТ в финальной позиции слога (точка 10), а также в точке перегиба в главноударном слоге (точка 9). Обобщение *затакта* осуществлялось по двум

элементам: начало (точка 11) и завершение (точка 12) реализации ЧОТ апеллятивного высказывания. Таким образом, предлагаемая модель обобщения интонационного контура апеллятивного высказывания воодушевленной речи политических лидеров строится на основе *двенадцати* точек обобщения: семь точек в предтакте, три точки в такте и две точки в затахте, которые использовались в качестве нормированного времени по шкале X (T_n). По оси Y расположены показатели ЧОТ (Гц).

Общее поведение интонационного контура определяется коммуникативным типом высказывания, а также его синтагматическим наполнением (под последним понимается количество синтагм во фразе). Так, при реализации односинтагменных речевых отрезков в предтакте форма интонационного контура описывается восходящее-нисходящей кривой с максимальным значением ЧОТ на первом ударном слоге, который по уровню может быть равным главноударному слогу. Такой тип реализации мелодического контура называем *одногорбым*, или *одноволновым*. Он является характерным, например, для апеллятивных высказываний В.Ющенко во вступлении и основной части выступления (см. рис 2).

Рис.2. Обобщенный тональный контур апеллятивной волны В.Ющенко

Одногорбная мелодического контура также характерна и для апеллятивных высказываний В.Януковича в начальной части выступления с максимальным подъемом на первом ударном слоге в диапазоне 210-220 Гц. При этом в основной части и заключении выступления отмечается реализация двугорбого мелодического контура с перепадом значений по пикам от 275 Гц (первый пик), 265 Гц (второй пик), 255 Гц (третий пик), тогда как в начале выступления эта двугорбность отсутствует. Реализация такой модели связана с большей синтагматической члененностью используемых оратором апеллятивных конструкций (см. рис. 3.).

Предтакт апеллятивной структуры также может описываться *многогорбной* (*многоволновой*) моделью движения ЧОТ, которая связана наличием трех или более синтагм в высказывании.

**Обобщенный тональный контур
апеллятивной волны
(В.Янукович)**

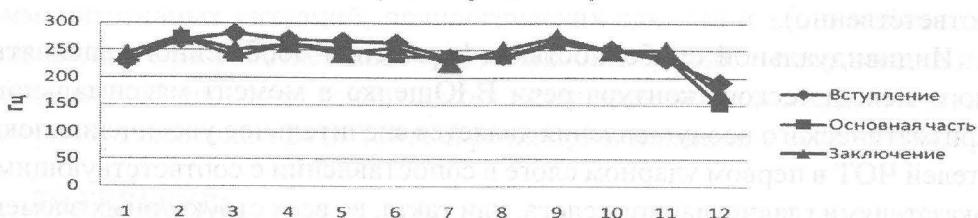

Рис.3. Обобщенный тональный контур апеллятивной волны В.Януковича

Для таких моделей характерна восходяще-нисходящая модель движения тона в пределах предтакта. Такая модель характерна для реализации апеллятивной мелодики Ю.Тимошенко в начале выступления (отмечается высокое начало в области 320-340 Гц и пиком на первом ударном слоге с частным диапазоном 450 Гц для первой волны; вторая волна характеризуется высоким началом в диапазоне 340-350 Гц и пиковым значением в области 390 Гц. Такой характер реализации апеллятивного мелодического контура мы отмечаем, например, в заключительной части выступления Ю.Тимошенко. В этом случае предтакт описывается сложной многогорбной структурой организации движения основного тона, при этом перепад между пиками горбов носит ниспадающий характер и варьирует в пределах значений 420 Гц (первый пик), 390 Гц (второй пик), 360 Гц (третий пик) (см. рис. 4).

**Обобщенный тональный контур
апеллятивной волны
(Ю.Тимошенко)**

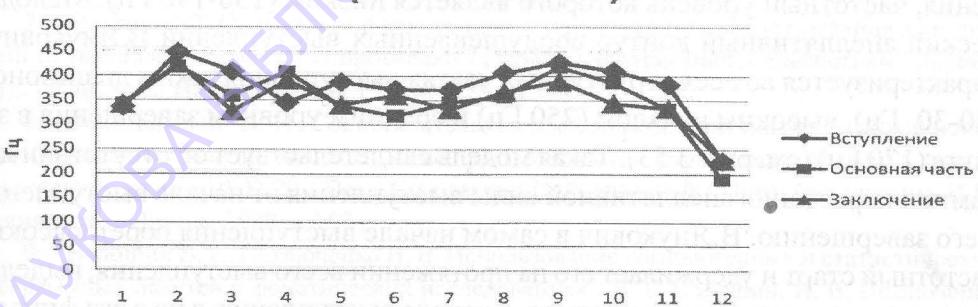

Рис. 4 Обобщенный тональный контур апеллятивной волны Ю.Тимошенко

Таким образом, мы можем видеть, что структурный элемент мелодического контура *такт* соотносится с семантическим центром высказывания, и модель его ЧОТ описывается яркой общей для всех политических лидеров многогорбной моделью восходяще-нисходящего движения тонального контура. По своим значениям такт, как правило, превышает показатели ЧОТ

первого ударного слога или равняется ему: например, у В. Януковича и Ю. Тимошенко средние значения ЧОТ в такте и главноударном слоге имеют равные показатели (275 Гц для В. Януковича, 440 Гц для Ю. Тимошенко соответственно).

Индивидуальной особенностью оформления обобщенного апеллятивного мелодического контура речи В.Ющенко в момент максимального харизматического воодушевления является значительное увеличение показателей ЧОТ в первом ударном слоге в сопоставлении с соответствующими показателями главноударного слога, или такта, во всех структурных элементах выступления, а именно в начале, основной части и заключении. Данные тонального обобщенного контура В.Ющенко наглядно свидетельствуют об этом: в начале выступления 190 Гц в первом ударном/150 Гц в главноударном слоге, в основной части 220 Гц /205 Гц, в завершении выступления – 230 Гц/195 Гц, соответственно. Анализируя приведенные пары значений ЧОТ в первом ударном и главноударном слогах можно отметить перепад в диапазоне 40-50 Гц, что позволяет сделать вывод о В.Ющенко как тональном просодическом типе (см. рис.3.52).

Апеллятивный мелодический контур воодушевленных выступлений В.Ющенко характеризуется средним началом и средним ниспадающим завершением (120–130 Гц) с узким диапазоном частот (30 Гц). При этом отмечается активное выделение первого ударного слога в диапазоне от 190 до 230 Гц. Необходимо подчеркнуть, что любое выступление В.Ющенко характеризуется превышением показателей ЧОТ первого ударного слога по сравнению с главноударным слогом во фразе. Основная часть и завершение выступления В.Ющенко реализуются на высоком частотном уровне (210-230 Гц) и описываются одинаковыми параметрами в отличие от вступления, частотный уровень которого является низким (130-190 Гц). Мелодический апеллятивный контур воодушевленных выступлений В.Януковича характеризуется во всех структурных частях выступления узким диапазоном (20-30 Гц), высоким началом (250 Гц) и средним уровнем завершения в такте (170 Гц) (см. рис. 3.53). Такая модель свидетельствует об отсутствии динамики нарастания апеллятивной силы выступления от начала выступления к его завершению. В.Янукович в самом начале выступления берет высокий частотный старт и удерживает его на протяжении всего выступления, выделяя тональную доминанту, как правило, в начале выступления, а не в его finale. Такие же характеристики оформления апеллятивного мелодического контура относятся и к Ю.Тимошенко (ср. рис 3.54); различие заключается лишь в высоком частотном уровне всего выступления (350-450 Гц), что в принципе объясняется гендерной спецификой мужских и женских голосов.

Применение методики обобщенного интонационного контура в исследованиях устной речи является важным шагом на пути к выработке различных интонационных моделей и их типологизации в различных видах текстов и

дискурсов. Предлагаемый метод обобщения тональных и динамических характеристик речи может лечь в основу разработки правил по макросегментации языковых единиц более крупного порядка – дискурс-фрагментов, коммуникативных ситуаций, полилогических единств и т.д. и найти свое применение в разработке лингвистических экспертных систем оценки индивидуальной просодии говорящего в различных типах дискурса, а также программ для анализа речи синтеза речи, приближенной к естественной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Петлюченко Н. В. Просодическая организация функционально-семантических типов информативных и апеллятивных текстов в украинском языке / Т. А. Бровченко, В. Г. Волошин, Н. Р. Григорян, Н. В. Петлюченко // Язык и речь: проблемы и решения: Сборник научных трудов к юбилею профессора Л. В. Златоустовой. – Москва: МАКСПресс, 2004. – С.182-204.
2. Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Петлюченко Н. В. Методы текстологических исследований интонации (на материале украинского языка) / Т. А. Бровченко, В. Г. Волошин, Н. Р. Григорян, Н. В. Петлюченко // IV Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови, присвячена пам'яті професора В. Л. Скалкіна. 27-28 січня 2005 р. : Збірник наукових праць. – Одеса : Астропrint, 2005. – С. 77-92.
3. Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Петлюченко Н. В. Экспериментальная фонетика в Одессе / Т. А. Бровченко, В. Г. Волошин, Н. В. Петлюченко // Материалы международной конференции “100 лет экспериментальной фонетике в России”. – СПбГУ, 2001. – С. 7-9.
4. Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Т.А. Бровченко, П.Д. Варбанец, В.Г. Таранец. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1976. –101 с.
5. Бровченко Т. А. Обобщенный интонационный контур фразы как форма изображения речевого сигнала / Т.А. Бровченко, В.Г. Волошин // Тезисы докладов 13-й Всесоюзной школы-семинара АРСО-13. – Новосибирск, 1984. – С. 15-17.
6. Бровченко Т. О. // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словни. – Одеса, 2005. – Т.2. – С. 168-169.
7. Бровченко Т. О. Тональний контур семантичного центру висловлювання в англійській та українській мовах / Т.О.Бровченко // Нариси з контрастивної лінгвістики : збірник наук. праць. – К.: Наукова думка, 1979. – С.86-92.
8. Войцеховский П. Н. Сопоставительное исследование интонации разновидности приказа (на материале английского, немецкого, русского и украинского языков) : дис. канд. филол. наук. : 10.02.20 / Петр Николаевич Войцеховский ; Одес. гос. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 1988. – 158 с.
9. Волошин В. Г., Петлюченко Н. В. Использование компьютерных и статистических программных пакетов в фонетических исследованиях / В. Г. Волошин, Н. В. Петлюченко // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського. – Лінгвістичні науки. – 2006. – №3. – С.10-29.
10. Волошин В. Г. Интонационная структура инструкции в английском и русском языках : дис. канд. филол. наук. : 10.02.20 / Владимир Григорьевич Волошин ; Одес. гос. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 1988. – 178 с.
11. Журнал заседаний Совета Новороссийского университета за 1905-1908 гг. – Одесса, 1905-1910.
12. Известия Одесского библиографического общества при Новороссийском университете. – Одесса, 1913-1917. – Т. 1-5 (36 вып.).

13. Історія Одеського університету за 100 років / ред.кол. : Н. І. Букатевич, І. М. Дузь [та ін.]. – К., 1968. – 421 с.
14. Камбуленко Н. С. Интонационные портреты функционально-семантических вариантов просьбы в английской речи : дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.04 / Наталья Сергеевна Камбуленко ; Одес. гос. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 1987. – 126 с.
15. Летопись историко-филологического общества при имп. Новороссийском университете. – Одесса, 1890-1916. – Т. 1-15.
16. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи / Э. А. Нушикян. – К.; Одесса: Вища школа, 1986. – 159 с.
17. Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1902- 1915 гг. – Одесса, 1901-1917.
18. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса: Астропрінт, 2009. – 464 с.
19. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи : монография / В.Г. Таранец. – Киев: Вища школа, 1981. – 145 с.
20. Томсон А. И. Общее языковедение / А.И. Томсон. – 2-е изд. – Одесса, 1910. – 447 с.
21. Труханова Н. Л. Экспрессивные просодические средства в реализации pragматического аспекта текста : 10.02.04 / Наталья Леонидовна Труханова ; Одес. гос. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 1990. – 193 с.
22. Brovchenko T. Approximation of intonation structure of speech / Brovchenko T., Voloshin V. // Proceedings of the 11th Intern. Congress of Phonetic Sciences. – Tallinn, 1987. – P. 247-250.
23. Budanitsky E., Lobanov B., Panchenko B. An Articulatory Model of Speech Synthesis. Proc. of Open Seminar on Acoustic, Wroclaw. – 1975. – P.47-49.

УДК 81'42:821.112.2-31

Букреева Л. Л., Диденко Н.Н.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ КОНЦЕПТ “HUNGER” В ПРОИЗВЕДЕНИИ Г. ГРАССА “BEIM HÄUTEN DER ZWIEBEL”

В предлагаемой статье рассматривается художественный концепт “Hunger” в романе Гюнтера Грасса “Beim Häuten der Zwiebel”. Авторы исследуют структуру художественного концепта “Hunger” и способы его вербальной репрезентации. Концепт “Hunger” является неотъемлемой составляющей концептуальной картины мира Г. Грасса.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концептуальный анализ, концепт, художественный концепт, вербальная репрезентация концепта.

Букреєва Л.Л., Діденко Н.М. Художній концепт “Hunger” у творі Г. Граса “Beim Häuten der Zwiebel”. У пропонованій статті розглядається художній концепт “Hunger” у романі Гюнтера Граса “Beim Häuten der Zwiebel”. Автори досліджують структуру художнього концепту “Hunger” та засоби його мовної репрезентації. Концепт “Hunger” є невід’ємною складовою концептуальної картини світу Г. Граса.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концептуальний аналіз, концепт, художній концепт, мовна репрезентація концепту.

Bukreeva L.L., Didenko N.N. Artistic concept “Hunger” in the novel by G. Grass “Beim Häuten der Zwiebel”. The given article deals with study and analysis of the concept “Hunger” in the novel by Gunther Grass “Beim Häuten der Zwiebel”. The authors analyze the structure of the concept “Hunger” and the method of its verbal representation. The concept “Hunger” is an integral part of G. Grass’ conceptual world-description.

Key words: cognitive linguistics, conceptual analysis, concept, artistic concept, verbal representation of concept.

Основным заданием когнитивной лингвистики на современном этапе её развития является исследование и изучение ментальных и перцептивных репрезентаций мира. Когнитивная лингвистика – это “лингвистическое направление, в центре внимания которого находится язык как общий когнитивный механизм, как когнитивный инструмент – система знаков, играющих роль в репрезентации (кодировании) и трансформировании информации” [10, 53].

Как известно, семантика знака носит обусловленный характер: универсальный, региональный, национальный, социальный, индивидуальный [7, 70-71].

Именно индивидуальный характер знака выдвигается на первый план в художественном произведении, что и позволяет говорить о своеобразии кон-

центуальной системы конкретного писателя, которое выявляется в результате концептуального анализа его произведений. Под концептуальным анализом, вслед за Н.С. Болотновой, мы понимаем "...выявление, моделирование на языковой основе и изучение концептов как единиц концептуальной картины мира автора, "стоящего" за текстом" [2, 596].

Способы интерпретации текста в соответствии с актуальным на сегодняшний день когнитивным подходом к анализу языковых единиц приобретают, с нашей точки зрения, особую специфику. Выявление различных по назначению в тексте концептов, находящих воплощение в тексте с помощью языковых единиц, позволяет осуществить дальнейшую разработку стратегий в исследовании художественного текста.

Художественная картина мира вторична, поскольку отражает индивидуальную картину мира писателя и состоит из концептов, содержание и значение которых присущи только данному конкретному авторскому восприятию [6, 8]. Единицей описания художественной картины мира является художественный концепт, представляющий собой сложную структуру, включающую предметный, понятийный, ассоциативный, образный, ценностно-оценочный слои [8, 75]. Такие концепты называют индивидуально-авторскими либо художественными.

Исследованию художественного концепта посвящены работы В.А. Пищальниковой (1991), С.А. Аскольдова-Алексеева (1997), Л.В. Миллер (2000), О.Е. Беспаловой (2002), Г.И. Немец (2002), Л.О. Бутаковой (2003) и др.

Справедливой, на наш взгляд, представляется мысль о том, что формирование художественных концептов, с одной стороны, обусловлено конкретным наполнением индивидуальной картины мира писателя и, с другой стороны, является средством моделирования вторичной действительности, репрезентируемой в тексте художественного произведения.

Исследователь Л.В. Миллер определяет художественный концепт как "универсальный художественный опыт, зафиксированный в культурной памяти и способный выступать в качестве фермента и строительного материала при формировании новых художественных смыслов" [5, 42].

Другой точки зрения придерживается в своей диссертационной работе О.Е. Беспалова, характеризуя художественный концепт как "единицу сознания писателя, которая получает свою репрезентацию в художественном произведении или совокупности произведений и выражает индивидуально-авторское осмысление сущности предметов или явлений" [1, 6].

В художественном концепте, как отмечает Л. Буянова, "сублимируются понятия, представления, эмоции, чувства" [3].

Концепт, подменяя собой значение слова, расширяя его, оставляя возможности для созворчества, находится в рамках ограничений, определяемых текстом. Художественные концепты тяготеют к потенциальным образам – именно за счет того, что они могут выполнять заместительную функцию,

становясь результатом столкновения словарного значения с его личным, индивидуально-авторским наполнением.

Художественный концепт принадлежит не языку, но тексту и может быть интерпретирован только исходя из семантики текста как единого целого, хотя значения формирующих его языковых элементов конвенциональны, но их комбинации в тексте создают новые смысловые оппозиции, как языкового, так и внеязыкового плана. Художественный концепт – всегда авторский, личностный, однако обладающий возможностью стать общеупотребительным. Новое значение символа, то, которое приписывает ему автор, является важной характеристикой художественного концепта в целом [4, 73].

Итак, художественный концепт рассматривается нами, прежде всего как единица индивидуального сознания, авторской концептосферы, вербализованная в художественных текстах писателя. Концепт может быть выявлен и рассмотрен путём когнитивного анализа текста с точки зрения его системных характеристик (структуры и языковых средств выражения).

В данной статье *объектом* концептуального анализа является роман Гюнтера Грасса “Beim Häuten der Zwiebel”, а в качестве доминирующего художественного концепта в нем выступает концепт “*Hunger*”.

Цель данной статьи заключается в исследовании структуры художественного концепта “*Hunger*” и способов его верbalной презентации.

Поставленная цель предусматривает решение следующих задач:

- 1) исследовать средства реализации концепта “*Hunger*” в языке – на материале лексикографических источников (словарей) разных типов;
- 2) исследовать данный концепт в речи, в нашем случае на материале романа Г. Грасса “Beim Häuten der Zwiebel”.

Актуальность исследования определяется общей направленностью современной лингвистики на комплексное изучение художественного текста в русле когнитивной науки.

Поскольку концепт, по мнению Ю.С. Степанова, имеет слоистое строение, и разные его слои являются результатом культурной жизни разных эпох, целесообразно обратиться к словарным статьям в поисках дополнительных значений исследуемого концепта:

Базовый концепт (ядро концепта или имя концепта) – “*Hunger*”. Инвариантный компонент (приядерная зона): “*Appetit*”, “*Esslust*”, “*Kohldampf*” [13, 210], “*Unersättlichkeit*”, “*Verlangen*” [16, 326].

По данным этимологического словаря Якоба и Вильгельма Гримма лексема “*Hunger*” – германского происхождения и имеет следующие значения:

1. die starke Begierde nach Speise, unterschieden vom *Appetit*;
2. die dauernde Lage des Hungers, Leben in dem man nicht das nötige hat sich zu sättigen;
3. übertragen auf irgend ein heftiges seelisches Verlangen, Begier [12].

Понятийний об'єм языковой единицы “**Hunger**” – “голод” согласно толковым словарям русского языка составляют два значения:

1. *Природное чувство побуждения к еде, потребность насыщения* [9,180];
2. *Острый недостаток чего-нибудь. Книжный голод* [11, 7].

В толковых словарях немецкого языка находим следующие значения лексемы “**Hunger**”:

1. *Bedürfniss nach Nahrung*

“grosser, starker, heftiger, nagender Hunger”

- *ich habe, fühle, leide, bekomme Hunger*
- *den Hunger stillen, übergehen*
- *an Hunger sterben*
- *mir knurrt der Magen vor Hunger*
- *ich habe Hunger wie ein Bär, Wolf* [17, 326];

2. *Bedürfnis, Gier nach etw.*

- *der Hunger nach Gold*
- *Hunger nach Liebe, Sonne, Lektüre* [17,326];

*hungrig – hungrige Mäuler, Magen
wie ein Wolf sein
nach etwas hungrig sein
hungrige Augen, hungrige Seele* [17,326].

Исследование концепта предполагает рассмотрение ассоциативных полей, с которыми он связан. Ассоциативный ряд составляют единицы, номинирующие признаки рассматриваемого концепта – концептуальные признаки:

1. “*Verlangen nach Nahrung*” [14, 675] – потребность в еде;
2. “*das Fehlen von Nahrungsmitteln*” [14, 675] – отсутствие продуктов питания;
3. “*starkes Verlangen etwas Bestimmtes zu essen*” [14, 675] – сильное желание съесть что-то определённое;
4. “*Begierde, starkes Bedürfnis (nach frischer Luft, nach Sonne, nach Liebe, Zärtlichkeit, nach geistigen Genüssen)*” [14, 675] – страстное желание (жажды), потребность в свежем воздухе, солнце, любви, нежности, духовных наслаждениях.

Обращает на себя внимание тот факт, что в большинстве словарей толкования лексема **Hunger** имеет два самых распространённых значения, и лишь в одном находим ещё одно дополнительное значение – “физиологическое влечение, сексуальный голод”:

“*Verlangen nach Befriedigung eines Hanges/Triebes*” [15, 458] – потребность, желание удовлетворить влечение/инстинкт.

Исследуя вербальную репрезентацию художественного концепта “*Hunger*” мы приходим к выводу, что автор предпринимает попытку систематизировать его, выделяя первый, второй и третий вид голода. Показательным является пример:

“*Zwar wäre ich erstens satt, drittens ein halbwegs frommer Künstler geworden, aber der zweite und immer auf andere Fleisch versessene Hunger hätte mich bei gebotener oder gesuchter Gelegenheit mal um verführt undrettungslos weltläufig gemacht*”(19, 327).

Ключ к пониманию такой систематизации голода находим в автобиографии писателя. Изучая биографию Г. Грасса несложно объяснить, почему автор выстраивает художественный концепт “*Hunger*” именно таким образом. После пребывания в американском плену, где Г. Грасс испытал настоящий голод, он называет его “*primärer Hunger*” – “первичный” - самый “важный”, далее “*erster Hunger*”. Голодный человек не способен работать, думать и вообще существовать. Потому- то голод любви для него вторичен – “*sekundärer Hunger*”, более того “*sekundär*” в немецком языке, так же как и в русском обладает ещё и коннотативным значением “второстепенный” “*unwichtig*”, хотя сам Г. Грасс со свойственным ему преувеличением называет своё влечение к женщинам хронически неизлечимым:

“*als ich auf meinen sekundären Hunger hinwies, ihn unheilbar chronisch nannte...*” (19, 325).

Утолив свой физиологический голод (в пище и в сексе), главный герой романа “*Beim Häuten der Zwiebel*” испытывает потребность в удовлетворении совершенно иного вида голода – потребность в созидании, в порождении предметов искусства. Этот третий голод писатель называет “*Kunsthunger*”.

С помощью таблицы продемонстрируем вербальную репрезентацию исследуемого художественного концепта (см. табл. 1). •

Первый и второй голод – это физиологическая потребность, третий же духовная (эстетическая) потребность наслаждаться произведениями искусства и выражить себя в искусстве – “жадность к искусству” – *die Gier nach Kunst*” – **Hunger nach den Künsten**. Подчёркивая важность этого эстетического голода для творческой личности, Г. Грасс создаёт окказионализм **Kunsthunger** – голод к искусству.

Чувство прекрасного роднит два вида грассовского голода – потребность в сексе и потребность в творчестве, однако непреодолимое влечение и к сексу, и к искусству может иметь место только при условии насыщения

пищій. Возможно, іменно по тому Г. Грасс называет этот голод “первичным” – *primärer Hunger*.

Таблица 1.

**Вербальная репрезентация концепта “Hunger” в произведении Г. Грасса
“Beim Häuten der Zwiebel”**

HUNGER		
<i>physiologisches Bedürfnis</i>		<i>geistliches Bedürfnis</i>
<i>primärer Hunger</i>	<i>sekundärer Hunger</i>	<i>Kunsthunger</i>
„der Hunger hatte mich wie ein leerstehendes Haus besetzt“ (19, 182)	„der andere Hunger, den weder Brei noch Mus stillen konnten“ (19, 233)	„als ich mich auf den Weg machte, um – gierig nach Kunst – meinen dritten Hunger zu stillen“ (19, 277)
„er nagte – das Nagetier“ (19, 182)	„mein restlicher Hunger ... war anderer Art“ (19, 234)	„wurde mit dem anderen Hunger, der nach den Künsten wachgerufen“ (19, 296)
„mein Hunger war nicht abzustellen“ (19, 182-183)	„ich war zu gierig, weil ausgehungert war“ (19, 238)	„blieb die dritte Mangel – die Gier nach Kunst“ (19, 309)
„er trat auf der Stelle, ließ nichts anders gelten“ (19, 183)	„hätte sich nicht mein sekundärer Hunger so aufdringlich zu erkennen geben“ (19, 294)	„die Lesewut und die passive Verzehr von künstlerischen Produkten steigerte eher meinen Kunsthunger“ (19, 310)
„lernte ich den Hunger“ (19, 197)	„als ich auf meinen sekundären Hunger hinwies, ihn unheilbar chronisch nannte, mehr noch meine Verfallenheit an junge Mädchen, reife Frauen, das Weib an sich mit höllischer Lust ausmalte“ (19, 325)	„meinem dritten Hunger war selbst mit Aufschlagzählungen nicht beizukommen“ (19, 323)
„der Hunger ... anhaltend nagende Pein unzugleich als Quelle immerfort sprudelnder Inspiration“ (19, 197)	„mein anderer Hunger zwar während der Strassenbahnfahrten werktags gesteigert“ (19, 309)	„oder war mein Hunger nach Kunst bereits jetzt schon gesättigt“ (19, 335)
„weil uns der Hunger die Spruchweisheit – der Mensch lebt nicht vom Brot allein- nahebrachte“ (19, 197)	„aber der zweite und immer auf anderes Fleisch versessene Hunger hätte nicht bei gebotener oder gesuchter Gelegenheit... weltläufig gemacht“ (19, 327)	„zwar wäre ich... drittens ein halbwegs frommer Künstler geworden“ (19, 327)
„mein primärer Hunger durch geschmacklose... Caritassuppe gestillt war“ (19, 309)		
„zwar wäre ich erstens satt“ (19, 327)		

Голод – потребность в пище в сексе в творчестве	primärer Hunger sekundärer Hunger gierig nach Kunst – Kunsthunger
---	--

Общая сема концепта “голод” – *потребность*. Потребность, названая Г. Грассом “голод”, во втором и третьем случае метафорична. Взаимосвязь трёх основных семантических составляющих художественного концепта “*Hunger*” можно схематически представить следующим образом:

Схема 1. Взаимосвязь семантических составляющих художественного концепта “*Hunger*”

Образы Грасса, представляющие художественный концепт “*Hunger*”, зримы, конкретны, осязаемы и натуралистичны.

Одним из способов вербальной репрезентации художественного концепта “*Hunger*” является персонификация, то есть образный компонент концепта базируется на олицетворении. Одушевляя свой голод, автор приписывает ему качества живого человека:

- нахальство “*wie lange blieb er vorlaut?*” (19, 183);
- властолюбие “*ließ nichts anders gelten*” (19, 183).

Художественное описание голода служит для выражения чувств, воспоминаний и переживаний рассказчика.

Сравнение также является образным компонентом исследуемого концепта. Г. Грасс сравнивает свой голод:

- со зверем ”*das Nagetier*” (19, 182);
- с электроприбором “*mein Hunger war nicht abzustellen*” (19, 182-183);

– с источником боли и вдохновения “*als anhaltend nagende Pein und zugleich als Quelle immerfort sprudelnder Inspiration*” (19, 197).

Рассказчик сравнивает себя голодного с опустевшим домом:

“*hatte mich wie ein leerstehendes Haus besetzt*” (19, 182).

В своём романе “*Beim Häuten der Zwiebel*” Г. Грасс создаёт теорию жизненных потребностей, скорее даже видимость теории – псевдотеорию, и тем самым, со свойственной ему иронией, анализирует свой голод якобы с научной точки зрения:

1. *primärer Hunger*
2. *sekundärer Hunger*
3. *Kunsthunger*

В классификации Гюнтера Грасса комический эффект возникает в результате того, автор выделяет три подвида голода и определяет эту физиологическую потребность (*Hunger*) научными терминами (*primär*, *sekundär*).

Проведенное нами исследование художественного концепта “*Hunger*” позволяет сделать следующие выводы:

- в отличие от словарных статей, где значения выстроены в строгой иерархии: (основное, переносное, второстепенное значение), у Г. Грасса все три значения вербализованного концепта “*Hunger*” становятся равными по своей значимости и силе воздействия.
- общая сема исследуемого концепта “*Hunger*” – потребность. Г. Грасс систематизирует свой художественный концепт, выделяя в нём три вида голода – потребность в пище, сексе и искусстве.
- писатель репрезентирует художественный концепт “*Hunger*” с помощью таких стилистических приёмов как: персонификация, сравнение, ирония.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалова О.Е. Концептосфера поэзии Н.С. Гумилёва в её лексическом представлении: Автореф. дисс. канд. филол. наук / О.Е. Беспалова. – СПб., 2002. – 24 с.
2. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: Учебное пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., доп./ Н.С. Болотнова. – Томск: Изд-во Том. гос. пед. ун-та, 2006. – 631 с.
3. Буянова Л. Ю. Концепт “Душа” как основа русской ментальности / Л.Ю. Буянова. // URL: www.relga.rsu.ru
4. Золотарёва И.Б. Лексико-семантические средства выражения этико-эстетических концептов в художественном тексте (на материале стихотворений и художественной прозы В.С. Соловьёва): Дисс. ...канд. филол. наук / И.Б. Золотарёва. – Краснодар, 2006. – 147 с.
5. Миллер Л.В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория // Мир русского слова / Л.В. Миллер. – М., 2000. – № 4. – С. 39-45.
6. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2003. – 60 с.
7. Салмина Л.М. Коммуникация. Язык. Мысление / Л.М. Салмина. – Казань: ДАС, 2001. – 168 с.
8. Тарасова И.А. Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект / И.А. Тарасова.– Саратов, 2003. – 268 с.
9. Даляр В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В. И. Даляр. – М.: Изд-во ЭКСМО – Пресс, Изд-во ЭКСМО-МАРКЕТ, 2000. – 736 с.
10. Кубрякова Е.С. Когнитивная лингвистика. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков. – М.: Издательство Моск. ун-та, 1996. – С. 53 – 55.

11. Лопатин В.В. Русский толковый словарь / В.В. Лопатин. – 8-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2002. – 882 с. – (Библиотека словарей русского языка)
12. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. 16 Bde. [in 32 Teilbänden]. Leipzig: S. Hirzel 1854-1960. – Quellenverzeichnis 1971.
13. Grosses Wörterbuch Synonyme. Buch und Zeit Verlagsgesellschaft mbH. – Köln, 2000. – 448 S.
14. F.A. Brockhaus Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden. Herausgegeben von Gerhard Wahrig Fünfter Band P-STD / F.A. Brockhaus. – Wiesbaden Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart, 1983. – 906 S.
15. Stilwörterbuch. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1970. – 677 S.
16. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von Herbert Görner und Günter Kempcke. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1985. – 643 S.
17. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum dt. Sprachgebrauch/ hrsg. von Erhard Agricola. 13., unveränderte Auflage. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1988. – 818 S.
18. Грасс Г. Луковица памяти. Пер. с нем. Б. Хлебникова / Гюнтер Грасс. – М.: Иностранка, 2008. – 592 с.
19. Grass G. Beim Häuten der Zwiebel / Günter Grass. – Steidl Verlag, Göttingen, 2006. – 480 S.

Буцикіна Н.Є.

МОЖЛИВІ СВІТИ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ М. ЛЕВІ “ET SI C’ÉTAIT VRAI...”

У статті розглянуто мовні прояви можливих світів у художньому просторі роману сучасного французького письменника М. Леві “*Et si c’'était vrai...*”. Вичленення мовних маркерів можливих розумових просторів проведено за допомогою когнітивного аналізу.

Ключові слова: можливі світи, художній простір, мовне “вікно” до можливого світу.

Буцикіна Н.Е. Возможные миры в художественном пространстве романа М. Леві “Et si c’'était vrai”. В статье рассмотрены языковые проявления возможных миров в художественном пространстве романа современного французского писателя М. Леві “*Et si c’'était vrai...*”. Выявление языковых маркеров возможных мыслительных пространств проведено с помощью когнитивного анализа.

Ключевые слова: возможные миры, художественное пространство, языковое “окно” в возможный мир.

Butsykina N. Y. Possible worlds in the fictional space of the novel by M. Levy “Et si c’'était vrai”. The article describes the linguistic occurrences of possible worlds in the fictional space of the novel written by a contemporary French writer M. Levy “*Et si c’'était vrai*”. The identification of linguistic markers of possible mental spaces has been carried out through cognitive analysis.

Key words: possible worlds, fictional space, linguistic “window” to a possible world.

Дослідження текстового простору з погляду теорії “можливих світів” набули особливої популярності в другій половині ХХ століття завдяки науковим розвідкам С. Кангера, С. Кріпке, Я. Хінтікки, що поклали в основу своїх теоретичних пошуків ідею Г. Лейбніца, а також роботам Ю. Степанова, В. Целіщева, А. Шмельова. Питання мовних засобів побудови і презентації можливих світів у художньому творі й зараз залишаються об’єктами пильної уваги вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, що свідчить про їх актуальність.

Поняття “можливий світ” визначається, за Я. Хінтіккою, як можливий стан речей або як можливий напрямок розвитку подій по відношенню до суб’єкта, що знаходиться в реальному світі і проєктує своє “я” в інші розумові простори [див. 1, 6, 10]. Оскільки між реальним, а в тексті художнього твору – квазі-реальним, – та можливим світом є певна межа, “вхід” до цього світу маркований спеціальними мовними засобами або знаками. Ментальний світ, матеріалізований у такому мовному знаку, названо семантикою можливих світів [там само]. Феномен можливих світів нерозривно пов’язаний з понят-

там текстового простору, зокрема, у запропонованій розвідці, художнього простору літературного твору.

Отже, об'єктом дослідження в поданій статті є простір художнього твору, предметом – можливі світи, зокрема їх мовні прояви. Слідом за Ю. Лотманом, під художнім простором літературного твору ми розуміємо континуум, у якому розміщені персонажі та відбувається дія [6, 24].

Метою цієї статті є виявлення в просторі художнього твору своєрідних мовних “вікон” (термін А. Бабушкіна) до можливих світів. Когнітивний аналіз мовних виразів, які ведуть зі світу умовно-реального до можливого світу, дозволяє прослідкувати шлях мовної одиниці від її словникового статусу до гіпертекстуального, що надає доступ до можливих світів [2]. Когнітивний аналіз передбачає декодування смыслів, закладених у тексті.

Матеріалом для дослідження мовних сигналів прояву можливих світів обрано художній простір роману сучасного французького письменника Марка Леві *“Et si c’'était vrai...”*, який був відзначений премією Гойя у 2000 році та екранизований Стівеном Спілбергом у 2005 році. Роман, що відразу ж зробив автора відомим, народився з романтичної казки, яку М.Леві склав для сина. Захоплюючий сюжет з елементами фантастики, оздоблений філософськими ідеями щодо буття та осмислення світу почуттів людини є широким полем для дослідження можливих світів.

Найсуттєвіша частина інформації, яку несе будь-який текст, зокрема текст художнього твору, підкріплюється в його сильних позиціях, що формально виражені на конкретних відрізках лінійного простору тексту: у заголовку, зав’язці та розв’язці [8, 74-75].

Заголовок може бути названим основною ідеєю, поданою в сконцентрованій формі [5, 50] або ключем до її досягнення [10, 53], з нього, як правило, починається розуміння твору. Заголовок є знаком, який містить як “пам’ять” про мовне значення слова, так і вказівку на текст, з яким він знаходиться у відношенні просторової суміжності [7, 59]. У дослідженні семантико-стилістичної структури художнього твору заголовок розуміється як однофразовий текст, що подає інший розгорнутий текст [4, 35]. Таким чином, найсуттєвіша частина текстової інформації згорнена в сильних позиціях.

Заголовок аналізованого роману *“Et si c’'était vrai...”* (“А якби це було правдою...”), становить собою умовне речення зі сполучником *si*, тобто є умовою, що подається як припущення мовця і утворює значення гіпотетичності, виражене вищезазваним сполучником [3, 746]. Сполучник *et*, розташований на початку речення, несе тут підсилювальне навантаження, передаючи інтригу, натякаючи на можливість подій, тобто світу, до якого це речення вводить читача, втягуючи його до своєрідної когнітивної гри-загадки. До того ж незавершеність речення, на що вказують три крапки, дає простір для уяви читача, спонукаючи його до проекції свого “я” в запропонований

автором можливий світ. Заголовок роману за всіма граматичними ознаками міг би бути підрядною частиною складнопідрядного речення, де в головній частині, за правилом узгодження, потрібно вжити дієслово-присудок *y Conditionnel présent*. Основна функція умовного способу – вираження потенційної дії, що припускається та є пов’язаною з певними умовами. У значенні *Conditionnel* поєднуються семи “можливість” + “проспективність” + “обумовленість” [там само, 324]. Слід також узяти до уваги, що дія, виражена за допомогою *Conditionnel présent*, співвідноситься з часовим планом теперішнього й майбутнього. Оскільки головна частина речення все ж таки не подається автором, у свідомості читача виникає ряд прогнозованих варіантів, здатних сформувати другу частину складнопідрядного речення. Користуючись термінологією логіки, речення в заголовку роману, антецедент, тобто та частина складного речення, що формує умову, спонукає читача створювати у своїй уяві різноманітні консеквенти, тобто другу частину умовного речення, що передає наслідки. Саме у варіаціях потенційних консеквентів, на думку А. Бабушкіна, полягає сутність “можливих світів” [1, 31], а умовний спосіб названо науковцем “вікном” у ці світи [там само, 21]. Таким чином, проведений аналіз заголовку роману М. Леві “*Et si c'est vrai...*” як його сильної позиції дає підстави вважати його одним з “вікон” до можливих світів художнього простору обраного твору.

Умовно-художній світ роману М. Леві складається зі світів персонажів. Головна героїня, лікарка Лорен, потрапляє в автокатастрофу й опиняється в комі. Її життя підтримується в тілі штучно, у той час як душа відділяється й може пересуватися в просторі. Лорен стає привидом і повертається до своєї квартири, яку в цей час винаймає молодий архітектор Артур. Чоловік знаходить незнайому жінку в шафі ванної кімнати, почувши, як вона підспівує радіо. Ця сцена є зав’язкою твору. Артур – єдиний з людей, хто може чути, бачити й відчувати на дотик цю жінку-привида. Намагаючись пояснити йому ситуацію, Лорен промовляє:

“Ce que je vais vous dire n'est pas facile à entendre, impossible à admettre, mais si vous voulez bien écouter mon histoire, si vous voulez bien me faire confiance, alors peut-être que vous finirez par me croire et c'est très important car vous êtes, sans le savoir, la seule personne au monde avec qui je puisse partager ce secret” (12, 39).

Уживання дієслів у майбутньому часі – *dire* у *Futur immédiat* та *finir* у *Futur simple* – переводить акт мовлення до світу запропонованих дій [1, 74], позначаючи дію, наступну по відношенню до моменту мовлення, та подаючи уявну перспективу розвитку подій. Мовець має надію свою розповіддю змусити реципієнта повірити йому. *Futur immédiat* на позначення найближчої майбутньої дії передає наміри жінки якнайшвидше ввести слухача до свого світу. Оператор алетичної модальності, що співвідноситься з поняттям буття [3, 644], (*c'est*) *impossible*, у поєднанні з дієсловом *admettre* натякає

на фантастичність і певну ірреальність запропонованого світу. Слідування двох підрядних умовних речень зі сполучником *si* уточнює, що переход до нового світу є можливим за певних умов, зокрема, бажання реципієнта слухати й довіряти, на що вказує повторення модального дієслова *vouloir* з підсилюючим його значення прислівником *bien*. Можливість і ймовірність переходу до таємничого світу виражається також модальною часткою *peut-être*. Поєднання цієї частки з дієсловом *finir*, ужитим у *Futur simple*, імплікує гіпотетичні видозміни в ментальності, а отже й у світі Артура. Модальний оператор *c'est important* у поєднанні з прислівником *très* передає значення подібних трансформацій для самої жінки, яка оцінює ситуацію, що склалася, як дуже важливу. Від того, чи повірить їй Артур, чи стане світ жінки-привида, що є певною мірою новим для неї, частиною світу цього чоловіка, залежить її життя, тобто можливість повернутися до світу реальних людей, бо він єдиний (*la seule personne au monde*), хто може її бачити й чути. Уживання слів із значенням одиничності (*la seule*) у головному речення спричиняє до вживання дієслова в *Subjonctif présent* у підрядному (*avec qui je puisse partager ce secret*), при чому *Subjonctif* тут, у семантичному аспекті, з одного боку – дублює *Conditionnel*, тобто виражає гіпотетичність дії, а отже і нового можливого світу, а з іншого – передає дію, що сприймається як сама дійсність, більш актуалізовану, ніж та, яку виражає умовний спосіб.

Розв’язка роману, що наступає, коли жінка виходить зі стану коми, містить той же самий текстовий фрагмент (12, 252). Тепер ці слова вкладено в уста Артура, якого Лорен, знову ставши повноцінною людиною, не впізнає. Після того, як вона стала частиною його світу, найголовнішою особою в його житті, що докорінно змінилося, Артур втрачає цей знайдений світ, бо в пам’яті Лорен-людини немає інформації про нього. Фінал роману є відкритим. Автор залишає поле для роботи уяви читача. Оскільки Лорен жива, у Артура є надія відновити її спогади про події й почуття, що, таким чином, повинно стати поштовхом до створення нового можливого світу.

Отже, на рівні тексту спостерігається повтор одного й того ж фрагмента в зав’язці і розв’язці роману, де вживання дієслів у майбутньому часі (*Futur immédiat*, *Futur simple*) та *Subjonctif présent*, умовні речення, модальні слова й оператори є “вікнами” до можливих світів аналізованого художнього твору.

Художній простір роману М. Леві насичений метафорами. Метафоричність мислення письменника спостерігається як на рівні речення, так і на рівні всього тексту. Сам автор звертає увагу на дві основні гіпертекстові метафори [9]. Першою є кома як метафора життя Лорен. Її світ – це її робота в шпиталі, її кар’єра, разом із тим життя її пусте. Врешті-решт виявляється, що вона начебто й не живе. Описуючи її буття до аварії, автор вживає лексеми зі значенням утоми (*la fatigue trompant sa vigilance*, *Je suis trop fatiguée* (12, 9)), недостатності сну та харчування, зайнятості (*lutter contre l’endormissement*).

ment, la fatigue accumulée justifiait pleinement une grasse matinée, Hier soir elle n'avait pas dîné, faute de temps (ibid., 10)). Після аварії душа залишає ії тіло і, пориваючись до життя, починає бачити світ і оточення по-іншому, помічаючи красу, цінуючи кожен момент існування:

Ce qui comptait le plus pour elle, alors qu'elle regardait cette sublime boule de feu se dresser au-dessus de l'horizon, c'était que cela dure (ibid., 204). Depuis son accident elle comprenait chaque jour combien bien peu de gens réalisaien comment le temps se compte et s'apprécie [...] (ibid., 228).

До того ж жінка-привид закохується, і її світ змінюється та набуває сенсу (*La vie est magique, Arthur, et je t'en parle en connaissance de cause, parce que depuis mon accident je goute le prix de chaque instant (ibid.)*).

У свою чергу другий головний персонаж, Артур, рухається по життю без цілі й надії, його світ – це спогади про минуле, про те, що він втратив. Другою метафорою, на яку звертає увагу сам М. Леві, є особлива здатність кохання бачити те, чого не бачать інші. Автору відається смішним твердження “Кохання сліpe” [9], тому в його романі Артур – єдиний, хто бачить Лорен-привида:

La femme sursauta et ouvrit ses yeux en grand.

- Vous me voyez ?

- Bien sur que je vous vois.

Elle semblait totalement surprise qu'il la regarde (12, 35).

Таким чином створюється метафора видющого кохання.

Після зустрічі цих двох осіб їхні світи перетинаються, породжуючи особливий спільній можливий світ, де самопожертва і кохання змінюють внутрішні світи персонажів. Отже, вичленовується наступна і, на нашу думку, найголовніша метафора роману, що передає його основну ідею: кохання – трансформуюча, навіть надприродна сила, що перетворює життя, надаючи йому сенсу:

Tu m'as donné ce que je ne soupçonnais pas; je n'imaginais pas avant de vivre par toi que l'amour puisse apporter tant de choses aussi simples. Rien de ce que j'ai vécu avant toi ne valait une seule des secondes que nous avons passées ensemble... (ibid., 241).

Таким чином, метафори через властиве їм внутрішнє зіставлення, включаючи невідоме в простір відомого й створюючи нові когнітивні структури, мають світопороджуючі функції й навіть функції суміщення можливих світів. Семантика мовної одиниці, що є носієм смислу в метафорі, становить собою варіант ймовірного, через який і презентується семантика можливого світу.

Художній простір як внутрішня єдність твору, що відводить кожній його частині певне місце і тим самим надає цілісності всьому тексту, складається не тільки з простору, відображеного у творі, а й з часу, що відбивається в ньому. Перші три розділи роману М. Леві присвячені подіям, що відбулись

у житті Лорен улітку 1996 року. Це світ Лорен-людини, її теперішнє до трансформацій, що є минулим по відношенню до тих же трансформацій. Інші 13 розділів – світ Лорен-привида, її теперішнє після трансформацій. Автор уводить другого головного героя до світу Лорен-привида, тобто подій, що розгортаються взимку 1996 року, що є його теперішнім. Однак Артур живе своїм минулим, спогадами про дитинство та матір. План минулого вводиться автором до плану теперішнього через спогади чоловіка, листи його матері, записи вихователя, залишені в старому будинку для Артура як послання з минулого. Інтертекстуальні конструкції, як-от: цитати, уведені до внутрішнього мовлення персонажів:

Elle se souvint de ce que son pere lui avait dit un jour :

“Rien n'est impossible, seules les limites de nos esprits définissent certaines choses comme inconcevables. Il faut souvent résoudre plusieurs équations pour admettre un nouveau raisonnement. C'est une question de temps et des limites de nos cerveaux (ibid., 204).

або до їхнього зовнішнього дискурсу:

Les deux hommes s'assirent sur le grand canapé et Arthur raconta toute l'histoire, depuis ce premier soir où dans son appartement une femme inconnue, cachée dans le placard de sa salle de bains, lui avait dit: “Ce que je vais vous dire n'est pas facile à entendre, impossible à admettre, mais si vous voulez bien écouter mon histoire, si vous voulez bien me faire confiance alors peut-être que vous finirez par me croire et c'est très important car vous êtes, sans le savoir, la seule personne au monde avec qui je puisse partager ce secret” (ibid., 234),

“тексти в тексті”, представлені в романі у вигляді листів і записок:

Lorsqu'il rouvrit les yeux il vit un petit mot accroché sur le volant.

“Arthur, si tu veux la faire démarrer, tu trouveras un chargeur de batterie sur l'étagère de droite. Donne deux coups d'accélérateur avant de mettre le contact pour faire venir l'essence. Ne t'étonne pas si elle part au quart de tour, c'est une Ford 1961, et c'est normal. Pour regonfler les pneus, le compresseur est dans sa boîte, sous le chargeur. Je t'embrasse. Antoine” (ibid., 213)

становлять собою “вікна” до можливих світів у художньому просторі роману *“Et si c'était vrai...”*. Таким чином, інтертекстуальність як у вузькому значенні – наявність у тексті твору інших текстів, – так і в широкому розумінні як залежність між рецепцією одного текста й знаннями учасників комунікації інших текстів [11, 188] має світопороджуючі функції. Причому не тільки читач проєціює своє “я” до інших ментальних просторів, а й інші персонажі твору, для яких подібні вкраплення є своєрідними “вікнами” до можливих світів.

У часових планах романного простору спостерігається такий феномен, як художня деталь-символ. На початку твору такою деталлю є шафа ванної кімнати, де Артур вперше побачив Лорен. *“Le placard de salle de bain”*

повторюється автором як ознака світу, з якого дівчина з'явилася в житті архітектора. Ця шафа є сигналом можливого світу і навіть провідником до нього, бо в продовженні історії Артура і Лорен, романі “*Vous revoir*”, після чергових пригод, коли нарешті герої можуть бути разом, автор уводить Артура до шафи на позначення того, що їхні світи поєдналися.

Символічне вживання художніх деталей створює образ стосунків між персонажами, а також відносин між героями та реальністю у творі. Неодноразово повторена деталь стає лейтмотивною. Маленька чорна валіза в романі – річ, що належала матері Артура, місце збереження її листів та дорогих їй дрібниць, раніше заборонене для малого сина. Знаходячись у старому будинку, також символі минулого, разом з Лорен, дорослий Артур все ж вагається його відкрити. Вираз “*ouvrir la petite valise noire*” (12, 171, 177) означає віднайти справжній образ матері, а також надати доступ до свого минулого сторонній людині, зокрема Лорен, тобто ввести її до свого можливого світу. Автор вживає цей вираз також у значенні “отримати свободу від минулого і самому вступити до нового світу”. М. Леві завершує розділ описом фізичного акту кохання між чоловіком та жінкою-привидом. Символічна сцена об’єднання світів та ілюстрація ідеї письменника про те, що кохання робить чоловіка й жінку одним цілим [9], закінчується коментарем оповідача: “*La valise était ouverte*” (12, 182).

Після прочитання материнських листів жінка пропонує Артуру жити теперішнім: “*Tu sais, je pense qu'à défaut de pouvoir concevoir le futur, nous pourrions refermer la valise et vivre dans le présent*” (*ibid.*, 205). Закрити валізу в контексті всього твору означає припинити жити минулим і повністю увійти до світу теперішнього, бути обом в одному часовому вимірі. Таким чином, повтор лексеми “*valise*” послаблює значення його співвіднесеності з конкретним предметом, висуваючи на перший план формування значення “минуле” і врешті-решт виступаючи символом цього поняття. Отже, художня деталь-символ як текстовий актуалізатор є сигналом і своєрідним маркером “входу” до можливих світів.

Таким чином, проведений аналіз текстового простору роману сучасного французького письменника М. Леві “*Et si c'était vrai...*” дає підстави стверджувати, що можливі світи роману є когнітивно обумовленими. Досліджуваний художній простір наскічений маркерами можливих світів, починаючи від модальних операторів, умовного способу дієслів, підрядних умовних речень, повторів у сильних позиціях твору, до інтертекстуальності й метафор, які ще мають світопороджуючі функції, та художніх деталей-символів як маркерів “входу” до можливих світів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А.П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка: [мона-графия] / А. П. Бабушкин. – Воронеж: Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
2. Вардзелашвили Ж. “Возможные миры” текстуального пространства [Електронний ресурс] / Ж. Вардзелашвили. – Режим доступу: <http://vjanetta.narod.ru/tekst.html>.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
4. Гуревич Р.В. О семантической специфике заглавия (На материале рассказа И.Бобровского “Блаженство язычников”) / Р.В. Гуревич // Экспрессивный синтаксис и анализ художественного текста: Сб. науч. тр. – Смоленск: Смоленск. гос. пед. ин-т. – 1991. – С.35-41.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
7. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа: [учебник] / В.А. Лукин. – М.: Изд-во “Ось-89”, 1999. – 192 с.
8. Мурzin Л.Н. Текст и его восприятие / Л.Н. Мурzin, А.С. Штерн – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1991. – 172 с.
9. Свешникова М. Когда встречаются ангел и демон, получается человек [Електронний ресурс] / Мария Свешникова. – Режим доступу: <http://www.peoples.ru/art/cinema/scenario/levy>.
10. Тураева З.Я. Лингвистика текста / З.Я. Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с. – (Текст: структура и семантика).
11. Beaugrande, R.-A. Einführung in die Textlinguistik / R.-A. Beaugrande, W. Dressler. – Tübingen: Niemeyer, 1981. – 328 S.
12. Levy M. Et si c'était vrai / M. Levy. – P. : CPI, 2009. – 252 p.

УДК 811.111:81'371

Ваховская О.В., Шевченко И.С.

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ГРЕХА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена описанию метафорических моделей лингвокультурного концепта SIN / ГРЕХ в англоязычном дискурсе. На основе анализа корпуса дискурсивных реализаций изучаемого концепта выделены его метафорические модели: онтологические, структурные и ориентационные, описаны их разновидности.

Ключевые слова: концептуализация, лингвокультурный концепт SIN / ГРЕХ, метафора, метафорическая модель.

Ваховська О.В., Шевченко І.С. Метафоричні засоби концептуалізації ГРИХА в англомовному дискурсі. Стаття присвячена опису метафоричних моделей лінгвокультурного концепту SIN / ГРИХ в англомовному дискурсі. На базі аналізу корпусу дискурсивних реалізацій дослідженого концепту встановлені метафоричні моделі ГРИХА: онтологічні, структурні та орієнтаційні й описані їх різновиди.

Ключові слова: концептуалізація, лінгвокультурний концепт SIN / ГРИХ, метафора, метафорична модель.

Vakhovskaya O.V., Shevchenko I.S. Metaphorical Conceptualization of SIN in the English Discourse. This article focuses on the metaphorical models of the linguocultural concept SIN in the English discourse. On the basis of the analysis of discourse SIN realizations the following metaphorical models of the given concept have been revealed: ontological, structural and orientational, their transformations have been described.

Key words: conceptualization, linguocultural concept SIN, metaphor, metaphorical model.

Проблемы метафоры как специфического способа отмечать сходство различных феноменов многие века остаются в центре внимания исследователей в различных отраслях науки и искусства. Трудно переоценить вклад Одесской школы лингвостилистики – В.А. Кухаренко, И.М. Колегаевой, В.М. Мизецкой и других в анализ выразительных средств языка, в частности, метафоры. В последнее время появление когнитивистики переместило “центр тяжести” в ее изучении с анализа ее поэтических свойств на роль метафоры в мышлении, познании и сознании [1, 5 – 6]. Метафоричность признается неотъемлемым свойством человеческого мышления [7]; это делает анализ метафоричности на принципах антропоцентрической парадигмы своеевременным и актуальным.

Объектом исследования избран лингвокультурный концепт SIN / ГРЕХ, а его предметом – особенности метафорической концептуали-

зации ГРЕХА в англоязычном дискурсе. ГРЕХ, или “моральное зло, которое состоит в нарушении действием, словом или помыслом воли Бога” [15, 403], принадлежит к числу базовых концептов этики [8; 3].

Целью данной статьи является описание метафорических моделей концепта SIN / ГРЕХ, выделенных среди метафорических, метонимических, символьных языковых средств вторичной номинации в корпусе дискурсивных реализаций изучаемого концепта, послуживших материалом исследования.

Метафора – “понимание и переживание сущности одного вида в терминах сущности другого вида” [7, 27], основанное “на аналогическом моделировании более сложного для когниции и именования через что-то более простое, наглядное, доступное для понимания и освоенное практически” [12, 37]. Иными словами, концептуальная метафора может быть представлена в виде формулы “КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ДОМЕН A есть КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ДОМЕН B” (где домен – любая связная организация опыта) [24, 4]. (Об этом также [7; 27; 20; 1; 6; 9]; ср.: [22; 28]).

При этом существуют различия между метафорой концептуальной (так называемой “мертвой”) как инструментом когниции, с ее сосредоточенностью на содержании и выполняемой референционной функции, и метафорой стилистической (“живой, новой”) – средством образности, сосредоточенность которого на форме полностью согласуется с выполняемой им поэтической функцией [11]. Первые – **конвенциональные метафоры**, отражая “систематические корреляции между явлениями, зафиксированными в опыте, <...> структурируют обыденную концептуальную систему человека”, тогда как последние – **образные метафоры**, позволяют человеку по-новому взглянуть на явления каждого дня [7, 169 – 176].

Конвенциональные метафоры представлены структурным, ориентационным (пространственным) и онтологическим типом метафор, каждый из которых базируется на определенном виде систематических корреляций между предметами и явлениями, зафиксированном в нашем опыте [там же, 169].

Сущность структурных метафор сводится к метафорическому структурированию одного концепта в терминах другого: для метафорического переноса избирается наиболее четко структурированный, укорененный в культуре народа концепт-коррелят, разработанность которого в сознании позволяет наиболее детально представить концепт-референт [там же, 97 – 103]. Ориентационные метафоры организуют систему концептов относительно другой системы в терминах ориентации в пространстве [там же, 35 – 45, 93 – 96]. Онтологические метафоры, отражая опыт обращения с объектами материального мира, являются способами “восприятия событий, деятельности, эмоций, идей и т.п. как материальных сущностей и веществ” (например, MIND IS A MACHINE / РАЗУМ – ЭТО МАШИНА) [там же, 49 – 54].

К онтологическим метафорам также относятся метафоры персонификации, ВМЕСТИЛИЩА (CONTAINER), события, действия, занятия и состояния, а также поля зрения (VISUAL FIELDS ARE CONTAINER) [там же, 54 – 60].

Метафоры, по Дж. Лакофу, имеют **свойство устойчивости**: при метафорическом картировании (*metaphoric mapping*) концепт-референт наследует все присущие концепту-корреляту характеристики [26, 39 – 74]. Такое наследование когнитивных характеристик не выражается эксплицитно и выводится на основе фреймового знания. Устойчивость конвенционализированных источников метафор позволяет объединить ряд метафор в повторяющиеся схемы – **метафорические модели** [25].

Анализ корпуса текстовых фрагментов художественной литературы свидетельствует о важной роли средств вторичной номинации в концептуализации ГРЕХА, которые составляют четверть всех примеров. В нашем корпусе помимо образных обнаружены все типы конвенциональных метафор – структурные, ориентационные и онтологические. Наибольшей частотностью среди последних обладают структурные метафоры, что подтверждает глубокую укорененность, значимость и разработанность концепта ГРЕХ в англоговорящей культуре, основанной на христианской этике. Наиболее характерны следующие модели:

I. Конвенциональные метафоры ГРЕХА.

1. Структурные метафоры ГРЕХА, метафорически структурирующие ГРЕХ в терминах других концептов – при этом такое членение глубоко укоренилось в культуре – представлены семью метафорическими моделями. Это модели БОЛЕЗНИ, ГРЯЗИ, СЕКСУАЛЬНОСТИ, ОХОТЫ, ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ (ЗАКЛЮЧЕНИЯ), ПУТИ, ТЯЖЕСТИ. Структурным является также обнаруженный в корпусе примеров кластер SIN IS AN ABYSS / ГРЕХ – ЭТО ПРОПАСТЬ.

1.1. Структурная метафорическая модель **БОЛЕЗНИ SIN IS A DISEASE / ГРЕХ – ЭТО БОЛЕЗНЬ** коренится в Библии – *only wounds and welts and open sores /Isaiah 1:6/, make them free from sin: for wrath has gone out from the Lord, and the disease is starting /Numbers 16:46/* – и объясняет ГРЕХ как заболевание:

The cry for forgiveness was also the cry for inward healing and deliverance from the mental and physical effects of sin /BNC, CCE 527/.

Эта метафора является основой для возникновения ряда метафор, в которых ГРЕХ концептуализируется как разновидность заболевания в соответствии со слотами концепта БОЛЕЗНЬ. Так,

- метафора SIN IS A PHYSICAL MALADY / ГРЕХ – ЭТО БОЛЕЗНЬ ТЕЛА использует сопровождающие болезнь симптомы:

I can without excessive licence properly regard the illness as sin made manifest in bone, guilt outcropping in itchy red layers on the skin, shame bubbling in hot pain in the ligaments /BNC, ADA 79/.

- Метафора SIN IS AN INFECTION / ГРЕХ – ЭТО ИНФЕКЦИЯ исходит из заразности грехов и заболеваний:

And the infectious poison of that sin had been thus rapidly diffused throughout his moral system /Nathaniel Hawthorne, The Scarlet Letter/.

- Метафора SIN IS A MENTAL AFFLICITION / ГРЕХ – ЭТО ПСИХИЧЕСКОЕ РАССТРОЙСТВО:

The devil and sin exist for him as states of mind in which the true location of the godhead is not recognized, even though such unenlightened awareness still functions as a praise of God /BNC, GSX 625/.

1.2. Структурная метафорическая модель ГРЯЗИ включает разновидности: SIN IS DIRT / ГРЕХ – ЭТО ГРЯЗЬ, SIN IS A STAIN / ГРЕХ – ЭТО ПЯТНО.

ГРЯЗЬ, коррелят метафоры SIN IS DIRT / ГРЕХ – ЭТО ГРЯЗЬ, по полученным данным, вызывает в сознании англоговорящих носителей ассоциации с мусорным ведром, с землей, с “черной” работой:

In general, smokers do not want to be patronised with compulsory anti-smoking meetings during working hours, or ‘ghettoised’ in cramped and dirty ‘sin bins’ at the ends of disused corridors /BNC, CBY 1967/.

Свойство грязи оставлять пятна стало основой метафоры SIN IS A STAIN / ГРЕХ – ЭТО ПЯТНО (*stains, pollutions, skidmarks*):

No, no, nobody left the skidmarks of sin /BNC, FAS 622/

<...> the woman whose love had made his life happy and had stained his soul with a deadly sin /Wilkie Collins, The Queen of Hearts/.

Метафорический перенос, лежащий в основе этой модели, затрагивает сферу сексуальности – источник влечений, оскверняющих, в соответствии с христианским учением, тело, делающих его нечистым:

Images of sin, of unwashed bodies locked together in obscene attitudes, apocalyptic denunciations of lust, visions of Else scrubbing herself fiercely in a tin bath, disconnected Bible phrases from his chapel-going youth, coursed through his distracted mind /BNC, GVT 1560/.

1.3. Структурная метафорическая модель СЕКСУАЛЬНОСТИ восходит к древнейшему религиозному определению греха через представление о похоти как о начальном звене, инициирующем цепочку греховых влечений человека [21]:

My imagination will carry me to see her in the shameful act of sin /BNC, A6D 1047/.

По данным нашего корпуса примеров, это также является наиболее сильным фактором в формировании позитивной оценки ГРЕХА как воплощения радостей жизни, ее сладостных утех (*sweet sin*), объяснение чему дает психоаналитически истолкованная символика сновидений: “сладости часто изображают половое наслаждение” [16, 97]:

Bloowho went by by Moulang's pipes bearing in his breast the sweets of sin, by Wine's antiques, in memory bearing sweet sinful words, by Carroll's dusky battered plate, for Raoul. <...> The sweets of sin. Sweet are the sweets. Of sin. <...> a volume of peccaminous pornographical tendency entituled Sweets of Sin, anonymous author a gentleman of fashion /James Joyce, Ulysses/.

Модель СЕКСУАЛЬНОСТИ включает трансформации: метафоры SIN IS SEX / ГРЕХ – ЭТО СЕКС, SIN IS MATURITY / ГРЕХ – ЭТО ЗРЕЛОСТЬ, а также метафтонимии (термин Л. Гуссенса [23, 323 – 340]) SIN IS A BED / ГРЕХ – ЭТО ПОСТЕЛЬ, SIN IS PARIS / ГРЕХ – ЭТО ПАРИЖ. Метафора SIN IS MATURITY базируется на том, что разновидностью зрелости является половая зрелость. Среди метафтонимий выделяются метафоры, основанные на метонимии, и метонимии, основанные на метафоре [14; 19, 31 – 58]. В нашем случае метафора SIN IS SEX становится основой метонимического переноса по принципу действие → место, в результате которого формируется метафтонимия SIN IS A BED:

On a sofa upholstered in panther skin Mona did researches in original sin / William Plomer, Mews Flat Mona/.

В сознании англоговорящего сообщества ГРЕХ, метафорически описываемый в терминах СЕКСА, ассоциируется с местом – локализуется в Париже – что приводит к образованию метафтонимии SIN IS PARIS:

Aristotle's phrase formed itself within the gabbled verses and floated out into the studious silence of the library of Saint Genevieve where he had read, sheltered from the sin of Paris, night by night /James Joyce, Ulysses/.

1.4. Структурная метафорическая модель ОХОТЫ включает конвенционализованные элементы охоты: охотника, орудие охоты (приманки и пр.), – и реализуется в метафоре SIN IS A HUNTER / ГРЕХ – ЭТО ОХОТНИК, являющейся случаем персонификации, что сближает ее с моделью ЧЕЛОВЕКА:

The individual's attempts to avoid the pitfalls of sin were assisted by the spiritual food of grace, which was transmitted through the seven Catholic sacraments: baptism, confirmation, confession, the Eucharist, marriage, ordination, and the last rites /BNC, CLM 135/.

Модель ОХОТЫ реализуется также в метафоре SIN IS A BAIT / ГРЕХ – ЭТО ПРИМАНКА:

With no justification, Gervase Markham called angling 'the Sport and Recreation of God's Saints'; that was in 1614, but already the act of delicate deception that remains central to the pastime had been used to illustrate both the wiles of Satan (who baits his hooks with sin) and the grim harvest of Death (who swaps his scythe for float-tackle) /BNC, AJY 1119/.

1.5. Структурная метафорическая модель ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ (ЗАКЛЮЧЕНИЯ) мотивируется религиозной интерпретацией ГРЕХА как порабощения Злом, представления о чем укоренились и в светской культуре,

реализовавшись в метафорах ЛОВУШКИ, ПАУТИНЫ как разновидности ловушки, КЛЕТКИ, КАНДАЛОВ, ТЕМНИЦЫ:

- метафора SIN IS A TRAP / ГРЕХ – ЭТО ЛОВУШКА:

All humanity does agree that we are in a net of sin /G.K. Chesterton, Orthodoxy/.

- метафора SIN IS A SPIDER'S WEB / ГРЕХ – ЭТО ПАУТИНА:

<...> to untangle the web spun by our complicity with evil / Michael Caridi, The Confusing Web of Sin/.

- метафора SIN IS A CAGE / ГРЕХ – ЭТО КЛЕТКА:

But what she was about to do, that was a real, honest-to-goodness gold-wired sin she might not live long enough to regret /BNC, EPQ 2684/.

- метафора SIN IS SHAKLES / ГРЕХ – ЭТО КАНДАЛЫ:

What power could I have over them, but that they were bound in the bonds of their sin, and delivered to me! / Charles Dickens, Little Dorrit/

- метафора SIN IS A DUNGEON / ГРЕХ – ЭТО ТЕМНИЦА:

Was the soul a shadow seated in the house of sin? / Oscar Wilde, The Picture of Dorian Gray/.

1.6. Структурная метафорическая модель ПУТИ мотивирована воззрениями на жизнь как на некий путь, таящий множество опасностей и полный моментов выбора. Так, метафора SIN IS A ROAD / ГРЕХ – ЭТО ПУТЬ поясняет ГРЕХ в терминах перекрестка, дороги:

And when the young Fisherman heard these words he trembled and said to his Soul, 'Nay, but thou art evil, and hast made me forget my love, and hast tempted me with temptations, and hast set my feet in the ways of sin' /Oscar Wilde, A House of Pomegranates/.

Метафора SIN IS A DESTINATION / ГРЕХ – ЭТО КОНЕЧНЫЙ ПУНКТ связана со СМЕРТЬЮ как символом ГРЕХА: конечность этого пути может означать как биологическую смерть (см.: [13, 234 – 249]), так и смерть духовную. Например:

Rome is seen to continue on its headlong path to misery and sin, a symbol of the rejection of Christ for the sake of human idols /BNC, A07 562/.

1.7. Структурная метафорическая модель ТЯЖЕСТИ SIN IS A BURDEN / ГРЕХ – ЭТО БРЕМЯ мотивируется христианскими воззрениями на плоть как на источник губительных греховых страстей, отягчающих изначально устремляющуюся к благодати душу. ГРЕХ представляется как некая тяжелая ноша, которую можно носить на плечах, либо как бренная оболочка:

For three years now, I've carried this pack with me from place to place — a penance, a mortification, a burden that weighed as heavy as sin — thinking never again to open it, never again to be asked to take out my chisel or swing my mallet /BNC, HTN 1387/;

But the time will soon come when I trust we shall put them off in putting off our corruptible bodies, when debasement and sin will fall from us with this

cumbrous frame of flesh and only the spark of the spirit will remain /BNC, K60 812/.

1.8. В корпусе примеров обнаружен кластер структурных метафор – **SIN IS AN ABYSS / ГРЕХ – ЭТО ПРОПАСТЬ**. С одной стороны, метафора ПРОПАСТИ выступает как структурный вариант онтологической метафоры SIN IS A CONTAINER ОБЪЕКТ / ГРЕХ – ЭТО ОБЪЕКТ-ВМЕСТИЛИЩЕ, с другой – пространственной метафоры SIN IS DOWN / ГРЕХ – ВНИЗУ. Истоки метафоры SIN IS AN ABYSS / ГРЕХ – ЭТО ПРОПАСТЬ уходят в мифологию, в которой НИЗ отождествляется с силами Зла, а ущелье считается входом в подземное царство [10], например, метафора SIN IS AN ABYSS / ГРЕХ – ЭТО ПРОПАСТЬ, в которую можно упасть, находиться в ней, выбраться из нее:

And with great generosity, he prayed that Clare would not be led into mortal sin – if indeed she had not already fallen /BNC, GVT 961/.

Падение – это одна из архетипических ситуаций, в которой часто “происходит депрессивное затемнение или беспорядочное помрачение сознания, даже потеря ориентации” [17, 40].

2. Среди онтологических метафор ГРЕХА, представляющих ГРЕХ как материальную сущность, выделяются, по нашим данным, шесть метафорических моделей. Это модели ФИЗИЧЕСКОГО ОБЪЕКТА, ВОДЫ, ЧЕЛОВЕКА, ЖИВОЙ ПРИРОДЫ, КОНТЕЙНЕРА, ТОВАРА.

2.1. Онтологическая метафорическая модель **ФИЗИЧЕСКОГО ОБЪЕКТА** строится на основании отождествления ГРЕХА с объектами материального мира. Как отмечают Дж. Лакофф и М. Джонсон, “понимание нашего опыта в терминах объектов <...> позволяет нам вычленять части опыта и обращаться с ними, как с единообразными дискретными сущностями” [7, 49]. Разновидности этой модели: SIN IS AN OBJECT / ГРЕХ – ЭТО ОБЪЕКТ, метафора SIN IS AN EVENT / ГРЕХ – ЭТО СОБЫТИЕ. В первом случае ГРЕХ концептуализируется как некий предмет, который имеет физические измерения, который можно осязать (чувствовать его запах, вкус и пр.):

The uncleanly savours of a slaughter-house; for I am stifled with this smell of sin /William Shakespeare, King John/.

Во втором случае акцентируется свойство ГРЕХА реализовываться во времени:

For she and the other natives of these isles lived at a time before sin, it seemed to him, a happy time, but inferior in intelligence and humanity to the enlightened ideals of his kind /BNC, GOS 684/.

2.2. Онтологическая метафорическая модель **ВОДЫ**, в которой ГРЕХ концептуализируется как жидкая субстанция, берет истоки в мифологическом взгляде на водную стихию как на проявление сил хаоса [10] и реализуется в двух метафорах: SIN IS LIQUID / ГРЕХ – ЭТО ЖИДКОСТЬ, SIN IS A SEA / ГРЕХ – ЭТО МОРЕ:

In centuries long gone by, the stream of human sin and human suffering had flowed, day after day, to the confessional, over the place where she now sat /Wilkie Collins, No Name/;

Or they drift into vice, and do even that too late, so that they are too old to relish the lustiness of sin /BNC, J55 258/.

2.3. Онтологическая метафорическая модель **ЧЕЛОВЕКА** основана на метафорической персонификации ГРЕХА, что позволяет осмысливать опыт взаимодействия с ним “в терминах человеческих мотиваций, характеристик и деятельности” [7, 59 – 60]. Эта модель включает разновидности: SIN IS A HUMAN BEING / ГРЕХ – ЭТО ЧЕЛОВЕК, SIN IS A RIVAL / ГРЕХ – ЭТО СОПЕРНИК, SIN IS A CRIMINAL / ГРЕХ – ЭТО ПРЕСТУПНИК, SIN IS AN ENEMY / ГРЕХ – ЭТО ВРАГ.

Метафора SIN IS A HUMAN BEING / ГРЕХ – ЭТО ЧЕЛОВЕК предстает образ живого человека, который, например, может носить / снимать маску, самостоятельно передвигаться, пользоваться орудиями труда:

That thou shouldst see Sin in its painted mask and look on Death in its robe of Shame /Oscar Wilde, A Florentine Tragedy/;

It was another world, where sin and sorrow never came; a tranquil place of rest, where nothing evil entered /Charles Dickens, The Old Curiosity Shop/;

Sin has many tools, but a lie is the handle which fits them all /Oliver Wendell Holmes, The Autocrat of the Breakfast Table/.

Метафора SIN IS A RIVAL / ГРЕХ – ЭТО СОПЕРНИК подразумевает то, что с ГРЕХОМ борются, состязаются в силе и проч.:

He's wrestling with my sin /BNC, HGJ 906/.

Метафора SIN IS A CRIMINAL / ГРЕХ – ЭТО ПРЕСТУПНИК базируется на образе человека, который наносит удары, ранит жертву:

The sin of his blasphemy struck Gabriel like the sunbeams, between the shoulder-blades, and pierced him to the soul /BNC, HTN 2330/.

Метафора SIN IS AN ENEMY / ГРЕХ – ЭТО ВРАГ отождествляет ГРЕХ с врагом, который владеет оружием и против которого оружие применяют, над которым одерживают победу:

I sometimes thought that the social considerations of people like my mother militated more against religion than atheism or simple sin /BNC, G06 913/; <...> the victory over Sin and Death... /Charles Dickens, Pictures from Italy/.

2.4. Онтологическая метафорическая модель **ЖИВОЙ ПРИРОДЫ** представлена зооморфным и флористическим типами метафор, в которых ГРЕХ концептуализируется в терминах животного SIN IS AN ANIMAL / ГРЕХ – ЭТО ЖИВОТНОЕ, SIN IS A BEAST / ГРЕХ – ЭТО ЗВЕРЬ, насекомого SIN IS A SPIDER / ГРЕХ – ЭТО ПАУК и растения SIN IS A PLANT / ГРЕХ – ЭТО РАСТЕНИЕ, SIN IS A PEST / ГРЕХ – ЭТО СОРНЯК. Например:

Then is sin struck down like an ox, and iniquity's throat cut like a calf /William Shakespeare, King Henry VI/.

Метафора SIN IS A BEAST / ГРЕХ – ЭТО ЗВЕРЬ мотивируется семой ‘*atrociousness*’ – ‘жестокость, зверство’, входящей в семантическую структуру лексемы *sin*, и подразумевает воплощенную неумолимость, нечеловеческий облик ГРЕХА:

Me Mum ses that theatres and pitcher houses are dens of sin /BNC, CAB 2766/

<...> all his world, to Sin and Death a prey /John Milton, Paradise Lost/;
And in thy shady cell, where none may spy him, sits Sin, to seize the souls that wander by him /William Shakespeare, The Rape of Lucrece/.

Исследователями отмечается, что для метафорической концептуализации посредством растительных образов в англоязычном дискурсе характерно то, что “их денотативная нагрузка включает в основном представление относительно постоянных качеств человека, в том числе тех, появление которых требует достаточно продолжительного времени” [2, 13]. В нашем корпусе метафора растения основывается на образе дерева (что связано с символикой греха – библейского дерева познания), имеющего корни, ствол, соцветия, плоды, и в которой заложено представление о том, что греховое начало в человеке перерастает в порок (сорняк, который надо выкорчевывать). Например:

As creeping ivy clings to wood or stone, and hides the ruin that it feeds upon, so sophistry, cleaves close to, and protects Sin's rotten trunk, concealing its defects /William Cowper, The Progress of Error/;

Cut off even in the blossoms of my sin /William Shakespeare, Hamlet/;
Projectors who had discovered every kind of remedy for the little evils with which the State was touched, except the remedy of setting to work in earnest to root out a single sin /Charles Dickens, A Tale of Two Cities/.

2.5. Онтологическая метафорическая модель КОНТЕЙНЕРА включает метафоры SIN IS A CONTAINER OBJECT / ГРЕХ – ЭТО ОБЪЕКТ-ВМЕСТИЛИЩЕ, SIN IS A CONTAINER SUBSTANCE / ГРЕХ – ЭТО СУБСТАНЦИЯ-ВМЕСТИЛИЩЕ:

I dare right well say, said the squire, that he dwelleth in some deadly sin whereof he was never confessed /Thomas Malory, Le Mort D'Arthur/;

<...> If that was so, Corbett thought, then sin was all around him /BNC, BMN 747/.

2.6. Онтологическая метафорическая модель ТОВАРА SIN IS COMMODITY / ГРЕХ – ЭТО ТОВАР базируется на свойстве товара иметь цену и облагаться налогом:

I paid a high wage for each hour of sin /BNC, G11 842/;

The Clinton administration had floated the idea of increased 'sin taxes' on beer, spirits and tobacco to help pay for its health-care reforms /BNC, CRC 1115/.

3. **Ориентационные метафоры ГРЕХА** организуют ГРЕХ относительно других концептов в терминах ориентации в пространстве. Так, ГРЕХ концептуализируется как НИЗ, что отражает мифологическое устройство космоса, разделенного на верхний, срединный и нижний миры, населенные, соответственно, силами Добра, людьми и силами Зла [5, 238 – 240; 10; 4]. На этом отождествлении основывается метафора SIN IS DOWN / ГРЕХ – ВНИЗУ:

We do not find in scenes like this the sudden fissures which, hinting at the Catholic underworld of sin, turn Sutherland's landscapes into battlegrounds / BNC, F9U 367/.

Несоответствие ГРЕХА норме (одним из воплощений такого несоответствия является расположение слева [18, 178]) отражено в метафоре SIN IS ON THE LEFT / ГРЕХ – СЛЕВА:

<...> till on the left side opening wide, <...> a goddess armed, out of thy head I sprung. Amazement seized all th' host of Heaven; back they recoiled afraid at first, and called me Sin /John Milton, Paradise Lost/.

Наши данные о метафорической концептуализации ГРЕХА обобщены в табл. 1.

Таблица 1

Конвенциональные метафорические модели ГРЕХА в англоязычном дискурсе

Ключевая метафора	Разновидности
1. Структурные метафорические модели ГРЕХА	
1.1. Модель БОЛЕЗНИ	
SIN IS A DISEASE / ГРЕХ – ЭТО БОЛЕЗНЬ	SIN IS A PHYSICAL MALADY / ГРЕХ – ЭТО БОЛЕЗНЬ ТЕЛА
	SIN IS AN INFECTION / ГРЕХ – ЭТО ИНФЕКЦИЯ
	SIN IS A MENTAL AFFLICITION / ГРЕХ – ЭТО ПСИХИЧЕСКОЕ РАССТРОЙСТВО
1.2. Модель ГРЯЗИ	
SIN IS DIRT / ГРЕХ – ЭТО ГРЯЗЬ	SIN IS A STAIN / ГРЕХ – ЭТО ПЯТНО

Ключевая метафора	Разновидности
1.3. Модель СЕКСУАЛЬНОСТИ	
SIN IS SEX / ГРЕХ – ЭТО СЕКС	SIN IS A BED / ГРЕХ – ЭТО ПОСТЕЛЬ *
	SIN IS PARIS / ГРЕХ – ЭТО ПАРИЖ *
	SIN IS MATURITY / ГРЕХ – ЭТО ЗРЕЛОСТЬ
1.4. Модель ОХОТЫ	
	SIN IS A HUNTER / ГРЕХ – ЭТО ОХОТНИК
	SIN IS A BAIT / ГРЕХ – ЭТО ПРИМАНКА
1.5. Модель ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ (ЗАКЛЮЧЕНИЯ)	
	SIN IS A TRAP / ГРЕХ – ЭТО ЛОВУШКА
	SIN IS A SPIDER'S WEB / ГРЕХ – ЭТО ПАУТИНА
	SIN IS SHAKLES / ГРЕХ – ЭТО КАНДАЛЫ
	SIN IS A CAGE / ГРЕХ – ЭТО КЛЕТКА
	SIN IS A DUNGEON / ГРЕХ – ЭТО ТЕМНИЦА
1.6. Модель ПУТИ	
SIN IS A ROAD / ГРЕХ – ЭТО ПУТЬ	SIN IS A DESTINATION / ГРЕХ – ЭТО КОНЕЧНЫЙ ПУНКТ
1.7. Модель ТЯЖЕСТИ	
SIN IS A BURDEN / ГРЕХ – ЭТО БРЕМЯ	SIN IS A TRANSITORY SHELL / ГРЕХ – ЭТО БРЕННАЯ ОБОЛОЧКА
2. Онтологические метафорические модели ГРЕХА	
2.1. Модель ФИЗИЧЕСКОГО ОБЪЕКТА	
SIN IS AN OBJECT / ГРЕХ – ЭТО ОБЪЕКТ	SIN IS AN EVENT / ГРЕХ – ЭТО СОБЫТИЕ

Ключевая метафора	Разновидности
2.2. Модель ВОДЫ	
SIN IS LIQUID / ГРЕХ – ЭТО ЖИДКОСТЬ	SIN IS A SEA / ГРЕХ – ЭТО МОРЕ
2.3. Модель ЧЕЛОВЕКА	
SIN IS A HUMAN BEING / ГРЕХ – ЭТО ЧЕЛОВЕК	SIN IS A RIVAL / ГРЕХ – ЭТО СОПЕРНИК
	SIN IS A CRIMINAL / ГРЕХ – ЭТО ПРЕСТУПНИК
	SIN IS AN ENEMY / ГРЕХ – ЭТО ВРАГ
2.4. Модель ЖИВОЙ ПРИРОДЫ	
SIN IS AN ANIMAL / ГРЕХ – ЭТО ЖИВОТНОЕ	SIN IS A BEAST / ГРЕХ – ЭТО ЗВЕРЬ
	SIN IS A SPIDER / ГРЕХ – ЭТО ПАУК
SIN IS A PLANT / ГРЕХ – ЭТО РАСТЕНИЕ	SIN IS A PEST / ГРЕХ – ЭТО СОРНЯК
2.5. Модель КОНТЕЙНЕРА	
	SIN IS A CONTAINER OBJECT / ГРЕХ – ЭТО ОБЪЕКТ-ВМЕСТИЛИЩЕ
	SIN IS A CONTAINER SUBSTANCE / ГРЕХ – ЭТО СУБСТАНЦИЯ-ВМЕСТИЛИЩЕ
2.6. Модель ТОВАРА	
SIN IS COMMODITY / ГРЕХ – ЭТО ТОВАР	
3. Ориентационные метафорические модели ГРЕХА	
	SIN IS DOWN / ГРЕХ – ВНИЗУ
	SIN IS ON THE LEFT / ГРЕХ – СЛЕВА

* метафтонимия

Таким образом, обнаруженные концептуальные модели ГРЕХА основаны на сравнении его важнейших свойств с наиболее разработанными в сознании англоговорящих носителей явлениями и феноменами действительности. Разнообразное и регулярное метафорическое переосмысливание ГРЕХА воплощает ценностные приоритеты англо-американской лингвокультуры и свидетельствует о глубокой укорененности и непреходящей значимости изучаемого концепта в англоязычной картине мира.

Перспективы продолжить анализ концептуализации ГРЕХА как одного из базовых концептов этики и описать принципы метонимического, символического представления этого концепта в англоязычном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: сборник; [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.] / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5 – 32.
2. Афанасьева Н.Р. Основы комплексного исследования образных репрезентаций внутреннего мира человека (на материале русской и англоязычной психологической прозы): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Н.Р. Афанасьева. – Барнаул, 2006. – 20 с.
3. Гартман Н. Этика / Н. Гартман. – СПб.: Изд-во “Владимир Даля”, 2002. – 707 с.
4. Колесов В.В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека / В.В. Колесов. – СПб, 2000. – 326 с.
5. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
7. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
8. Логический анализ языка: Языки этики / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 448 с.
9. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры: сборник; [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.] / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358 – 386.
10. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 407 с.
11. Наер В.Л. Концептуальная и стилистическая метафора: общее и различное / В. Л. Наер – Вестник МГЛУ. – 2003. – № 474. – С. 3 – 12.
12. Никитин М.В. Метафорический потенциал слова и его реализация / М.В. Никитин // Проблемы теории европейских языков. Studia Linguistica 10. – СПб: “Тригон”, 2001. – С. 36 – 50.
13. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра: Монографія / В.Г. Ніконова. – Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
14. Трубенко І.А. Художня метонімія та її дискурсивний потенціал у прозі англійського модернізму (на матеріалі творів Вірджинії Вулф і Девіда Герберта Лоуренса): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.А. Трубенко. – Київ, 2010. – 19 с.
15. Філософский энциклопедический словарь / Гл. редакция: М.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

16. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции / З. Фрейд: пер. с нем. Г.В. Барышниковой. – М.: Наука, 1991. – 456 с.
17. Хиллман Дж. Архетипическая психология / Дж. Хиллман: пер. с англ. Ю. Донца, В. Зеленского. – СПб.: Б.С.К., 1996. – 157 с.
18. Якушкина Е.И. Оппозиции прямой-кривой и прямой-обратный и их культурные коннотации / Е.И. Якушкина // Признаковое пространство культуры. – М., 2002. – С. 163 – 183.
19. Barcelona A. Types of arguments for metonymic motivation of conceptual metaphor / A. Barcelona // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. – New York, 2000. – Р. 31 – 58.
20. Carston R. Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication / R. Carston. – London: Blackwell, 2002. – 418 p.
21. Catholic Encyclopedia [Электронный ресурс] // Режим доступа к энциклопедии: <http://www.newadvent.org/cathen/>.
22. Fauconnier J. Mappings in Thought and Language / J. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 206 p.
23. Goossens L. Metaphony / L. Goossens // Cognitive Linguistics. – 1990. – № 1. – Р. 323 – 340.
24. Kövecses Z. Metaphor. A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 285 p.
25. Lakoff G. Moral politics: how liberals and conservatives think / G. Lakoff. – Chicago, London: The Univ. of Chicago Press, 2002. – 471 p.
26. Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image schemas? / G. Lakoff // Cognitive linguistics. – 1990. – № 1. – Р. 39 – 74.
27. Murphy G. On metaphorical representation / G. Murphy // Cognition. – 1996. – V.60. – Р. 173 – 204.
28. Turner M., Fauconnier G. Metaphor, metonymy and biding / M. Turner, G. Fauconnier // Metaphor and Metonymy at the Crossroads / Ed. A. Barcelona. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2000. – Р. 133 – 145.

УДК 811.111'38+811.111'42

Воробйова О.П.

МЕТАФОРИ ПРО МЕТАФОРУ: ДИДАКТИЧНИЙ СЦЕНАРІЙ

У статті запропоновано можливий сценарій роз'яснення і систематизації основних властивостей і функцій метафори шляхом коментування її оригінальних авторських метафоричних визначень, тобто метаметафор, з метою встановлення зв'язків між класичними і новітніми поглядами на природу метафори.

Ключові слова: метафора, метаметафора, образ, дидактичний сценарій, аспекти образності, властивості метафори, функції метафори.

Вороб'єва О.П. Метафоры о метафоре: дидактический сценарий. В статье предложен возможный сценарий разъяснения и систематизации основных свойств и функций метафоры путем комментирования её оригинальных авторских метафорических определений, т.е. метаметафор, с целью установления связей между классическими и современными взглядами на природу метафоры.

Ключевые слова: метафора, метаметафора, образ, дидактический сценарий, аспекты образности, свойства метафоры, функции метафоры.

Vorobyova O.P. Metaphors about metaphor: A didactic script. The paper suggests a tentative script for explaining and systematizing basic properties and functions of metaphor by way of commenting upon its authors' idiosyncratic metaphorical definitions, or metametaphors, in order to establish vital links between classical and current interpretations of metaphor.

Key words: metaphor, metametaphor, image, didactic script, facets of imagery, properties of metaphor, functions of metaphor.

Обо всем уже давно
написано, но не обо всем
подумано

“Знаєш, що ти зробив? Ти створив метафору!”, так відреагував Пабло Неруда (Філіпп Нуаре) на плутаний опис вражень свого співбесідника, зніяковілого поштаря Mario (Массімо Троїзі), героя оскароносного фільму “Il postino” [4], від почутого ним вірша про хвилі, що б’ються об кам’янiste узбережжя моря, викликаючи майже фізіологічне відчуття заколисування у човні серед безмежного простору слів. Пізнавши непереборну і небезпечну силу метафор, романтичний поштар спочатку зачаровує ними місцеву красуню Беатріче, а потім кидає своє життя на віттар комуністичних ідей, навіяніх великим члійським поетом.

У гуманітарних студіях важко знайти явище, настільки заряджене чи-то позитивною, чи-то негативною енергетикою залежно від контексту й ситуації, яке б, подібно до метафори як техніки і як ідеології [2, 5], привертало б до себе увагу його дослідників і творців протягом багатьох століть. Необхідність опанування здобутками метафорології для науковця-початківця, як свідчить мій досвід роботи зі здобувачами й аспірантами, приблизно нагадує описану вище історію з поштарем Маріо, який губився перед красою й незбагненністю метафор, бажаючи ними оволодіти. Цей досвід водночас дає підстави для формування певних лінгводидактичних сценаріїв, завдяки яким класика метафорології в її різноманітних (філософських, культурологічних, психологічних, семіотичних і власне лінгвістичних) ракурсах органічно для аудиторії вписується в сучасні студії метафори й образності, включаючи їх когнітологічне відгалуження.

Ця стаття містить опис одного з таких сценаріїв, який ґрунтуються на уточненні з сучасних позицій базових положень теорії образності, узагальнених свого часу І.В.Арнольд [1, 139-145], і дидактичному тлумаченні ключових метафор, вжитих видатними філософами, філологами і логіками, чиї праці зібрано у широко відомій антології з метафоричних студій [5]. Метою статті є окреслення шляхів евристично вагомого роз'яснення і систематизації знань про метафору в контексті інтеграції класичних і сучасних поглядів на її природу та функції. Серед основних завдань – побудова фрагменту сучасної ретроспективи теорії образності, вилучення корпусу ключових метафор про метафору з авторського дискурсу Е.Кассірера, Х.Орtega-і-Гассета, П.Рикера та ін. з їх подальшою інтерпретацією, систематизація властивостей і функцій метафори, метафорично висвітлених у працях зазначених авторів.

Суть теорії образів, викладеної І.В.Арнольд [1, 139-145], можна звести до певних тверджень, які корелюють з такими аспектами метафоричної образності: 1) *референційний* аспект, що відбувається у трактуванні образу як способу відображення зовнішнього світу у свідомості людини, а художнього образу як особливого різновиду такого відображення [там само, 139]; 2) *естетико-концептуальний* аспект, який стосується тлумачення образу як основного засобу художнього узагальнення дійсності [там само]; 3) *емотивний* аспект, де образ виступає “знаком об’єктивного корелята переживань людини” [там само]; 4) *аксіологічний* аспект, пов’язаний з тим, що, “даючи людині нове пізнання світу, він [образ. – О.В.] водночас передає і певне ставлення до того, що відображенено” [там само], завдяки своїй конкретності, емоційності й експресивності, на відміну від “образів-у-пам’яті”, які, за словами Дж.Міллера, зазвичай є нечіткими [5, 239]; 5) *евристичний* аспект, який репрезентує образ як “певну модель дійсності, яка відновлює отриману від дійсності інформацію у новій сутності” із застосуванням принципу зворотного зв’язку [1, 139-140], стаючи таким чином фактом реальної дійсності [там само, 140]; 6) *апперцепційний* аспект, пов’язаний із пам’яттю

і психічною репродукцією минулих вражень. При цьому художній образ здійснює подвійну дію: репродукує у свідомості людини минулий досвід відчуттів і сприйняття, одночасно конкретизуючи інформацію, отриману з художнього твору, шляхом застосування спогадів про сенсорні відчуття і психічні переживання людини [там само, 139]; 6) *інтенційний* аспект, стосований втілення авторського бачення світу, його “світообразу” [там само, 140], шляхом акцентуації описовим чи символічним шляхом певних авторських преференцій, тем чи ідей [там само, 143]; 7) *сугестивний* аспект, який розкриває образ як “ефективний засіб компресії при передачі інформації” [там само, 145] та втілення переживань, що не піддаються вербалізації, створюючи при цьому новий смисл, як уточнюює поняття сугестивності Е.Маккормак [5, 359]; 8) *синергетичний* аспект, який передбачає неочікуваність напруженого зіставлення далеких між собою предметів, чи то помітну подібність відтінювали б риси розбіжності [1, 140]; 9) *інтегративний* аспект, у межах якого відбувається конвергенція різних засобів чи модусів експресивності, які виконують спільну функцію, створюючи єдиний образ [там само, 140, 142]; та 10) *семіотичний* аспект, згідно з яким “система образів кожної епохи складає певний код, знання якого необхідне для сприйняття повідомлення” [там само, 141].

Розвиток дослідницької думки, зміна панівних наукових парадигм неминуче тягне за собою переосмислення деяких із цих положень, їх перегляд або поглиблення. Так, принциповим для сучасної епістеми є часткова відмова від ключової метафори *дзеркала* стосовно взаємодії свідомості людини зі світом, у який вона занурена, на користь поняття його осмислення, інтерпретації, і переорієнтація цієї метафори у контексті відображення на емоційний бік такої взаємодії, зокрема на нейронному рівні [3, 75, 82-83]. Поглиблення – і не лише у відомій праці Дж.Лакоффа і М.Джонсона [там само, 387-415] – зазнали, зокрема, тези про те, що метафора є, за словами А.Річардса, всюдисущим принципом мови [5, 46] і що “метафорична сама думка” [там само, 47]. Для визначення напрямків такого переосмислення чи поглиблення звернімось до авторських метаметафор, які описують самі себе як явище, не лише надаючи метафорологічній епістемі художньо-естетичної аури, а й додатково висвітлюючи конститутивні властивості її функції метафори.

Класичною метаметафорою, яка інвертує вектор метафоричної референції від відтворення у бік моделювання дійсності, чи свіtotворення, є розгорнута “фетусна” метафора Х.Ортега-і-Гассета: “Від наших уявлень про свідомість залежить наша концепція світу, а вона, у свою чергу, визначає нашу мораль, нашу політику, наше мистецтво. Виходить, що вся величезна будівля Всесвіту, по вінця наповненого життям, покоїться на крихітному, витвореному з повітря тільці метафори” [5, 77]. Крім символічного ряду “величезний :: крихітний”, “важкий / масивний :: легкий, як пір’їнка”, “гру-

бий / матеріальний :: делікатний / тендітний”, “сформований :: такий, що формується”, “водяний :: повітряний”, “реальний :: ефемерний”, ця мета-метафора, якій притаманний вагомий візуальний компонент, що унаочнює комплексну вмістилицно-конструкційну концептуальну метафору (ВСЕСВІТ – ЦЕ БУДІВЛЯ, НАПОВНЕНА ЖИТТЯМ ЯК РІДИНОЮ), іmplікує і кінетику – крихке й напружене балансування реального, що спирається на віртуальне, уявне, вкрай нестійке, виходячи тим самим у сферу синергетики й глибинної екології буття.

Саме на ефемерність, ефірність художньої метафори звертає увагу Е. Кассерер, розкриваючи метаморфозу поетичного образу: “Слово і міфологічний образ, які спочатку протистояли духу як грубі реальні сили, відкинули від себе всю дійсність і незайманість: вони є лише найлегшим ефіром, де вільно і без перепон рухається дух” [там само, 42].

У сферу синергетики виводить нас і Ф. Уілрайт, творець терміносполучення “мова, що створює напруження” (“*T-language*”, або “*tensive language*” [там само, 82]), який пов’язував ключову для метафори ідею напруження з її евристикою: “Напруженій вібрації можна досягти, лише вдало обравши неподібні об’єкти таким чином, що зіставлення відбувається нібито як потрясіння, яке, проте, є потрясінням упізнавання” [там само, 85]. Кінетичний мотив напруженій вібрації у цій метаметафорі перегукується з ідеєю емоційного резонансу як джерела енергетичного впливу, що супроводжує художнє сприйняття і може викликати художнє осяння [3, 72-75]. Акцент на напруженні як невід’ємній рисі метафори цілком вписується в основний зміст так званої теорії напруження (*Spannungstheorie*), згідно з якою напруження є універсальним мовним, мовленнєвим, текстовим і позатекстовим механізмом, що складає основу вербальної і невербальної комунікації [6].

Ідея метафоричного напруження в корпусі аналізованих авторських метаметафор конкретизується в декількох напрямках: у напрямку внутрішньої взаємодії, пружності, граничного напруження, призупинки руху і статики пропорцій. Так, у першому варіанті, представленаому класичною цитатою А. Річардса про те, що “коли ми використовуємо метафору, у нас присутні дві думки про дві різні речі, причому ці думки взаємодіють між собою всередині одного-єдиного слова або виразу, значення якого і є результатом такої взаємодії” [5, 46], висвітлюється така властивість метафори, як її стереоскопічність, або стереоскопічне бачення, за У.Б. Стенфордом [цит. за 5, 428]. При цьому йдеться не лише про інтелектуальне напруження як зусилля свідомості, а про напруження почуттів, викликане загальним збентеженням [там само, 61-62]. У поєднанні другого та третього варіантів тлумачення презентується доволі ідіосинкратичне бачення метафори Е. Ортоні в термінах граничного статичного напруження, яке балансує на межі розриву: “Усі типи вживання мови мають тенденцію розтягувати її, але за буквального вжитку мова “пружинить”; метафори розтягають мову за межі її еластичності” [там

само, 234], що нагадує Річардсове порівняння напруження всередині метафори з “напруженням зігненого лука – джерела енергії польоту стріли” [там само, 64]. Саме граничним напруженням пояснює Е.Кассірер принципову метафоричність мовлення людини, цитуючи А.Куна і М.Мюллера: “Людина незалежно від її бажання була вимушена говорити метафорично, і зовсім не тому, що не могла приборкати своєї поетичної фантазії, а скоріше тому, що повинна була напружити її до граничної межі, щоб знайти вираження для постійно зростаючих потреб свого духу” [там само, 34]. Четвертий варіант осмислення метафоричного напруження передбачає своєрідне зависання, призупинку референції у метафоричному процесі [там само, 425], за П.Рикером, коли “метафорична референція зберігає повсякденне бачення у напруженому зв’язку з новим, яке вона пропонує” [там само, 427]. Саме уява людини задає цій призупинці, або, у термінології Р.Якобсона, “розщеплений референції” (неоднозначності у референції під впливом поетичної функції), конкретного виміру [там само, 428]. І наочний, метафора в мета-метафорі постає як іконічне явище, де статичне напруження створюється за рахунок формування і збереження певних геометричних пропорцій, що додає метафорі своєрідного зображенального виміру, здатності “показувати” смисл [там само, 417], як-от у П.Рикера: “Метафора – це одночасно “дар генія” і майстерність геометра, який чудово володіє “наукою пропорцій” [там само, 440].

Евристика метафори, подібно до напруження, теж зазнає розщеплення, зокрема у космологічній метаметафорі Е.Кассірера, яка стосується ролі образності у просторі логіки і мови та міфу, де діють процеси рівномірного хвильового розповсюдження світла і світлової інтерференції: “У поняттєвому просторі логіки панує рівне, значною мірою дифузне світло – і чим далі просувається логічний аналіз, тим ширше це рівномірне світло розповсюджується. У поняттєвому просторі міфу та мови [...] сусідують місця, які випромінюють інтенсивне світло, і ті, що занурені у темряву. Зміст окремих сприйняттів перетворюється у мовні й міфологічні силові центри, осереддя “значущості”, тоді як інші поняття залишаються за порогом значення” [там само, 37-38]. І раніше, “уявлення не розширюється, а спресовується, зводиться до однієї точки. У цьому процесі відфільтровується деяка сутність, деякий екстракт [...]. Усе світло концентрується в одній точці, в фокусі значення” [там само, 37]. Наведені цитати ілюструють не лише різні тенденції мислення, а й дію певних універсальних когнітивних механізмів, природа яких досі залишається не до кінця проясненою, – механізму висвітлення / затемнення, згущення як вияву компресії тощо.

Переосмислення класичних тверджень про метафору нерідко набуває в авторських метаметафорах рис взаємної інтеграції декількох її аспектів аж до їх злиття. Це стосується, зокрема приписування метафорі в її інтенційному ракурсі потенціалу антропоцентричного і навіть антропоморфного світу-

творення і моделювання дійсності. “Було б неможливо осягнути зовнішній світ, пізнати й осмислити його, – писав Е.Кассірер, цитуючи представників “порівняльної міфології”, – без [...] базисної метафори, цієї універсальної міфології, цього вдування нашого власного духу в хаос предметів та відтворення його за нашим образом” [там само, 35]. Подібним чином у мета-метафорі Д.Девідсона зливаються її сугестивний й інтенційний аспекти, висвітлюючи при цьому таку її властивість як енігматичність, онірична закодованість, здатність викликати і відбивати змінені стани свідомості: “Метафора – це марення, сон мови [...]. Тлумачення снів потребує співробітництва того, хто бачить сон, і його тлумача, навіть якщо вони збігаються. Так само тлумачення метафори несе на собі відбиток і творця, і інтерпретатора” [там само, 173].

Саме у цьому енігматичному ключі модифікується в корпусі авторських метаметафор семіотичний аспект тлумачення метафори, який інкорпорує її моделювальний потенціал, як-от у метаметафорі чи, скоріше, метааналогії М.Блека: “Розуміння метафори подібне до розшифровування коду або розгадування загадки [...]. У низці випадків було б правильніше говорити, що метафора власне с т о р ю є, а не виражає подібність” [там само, 159, 162]. До подібної метааналогії, але вже за діафорним принципом, де превалює зіставлення або неподібність, за Ф.Уілрайтом [там само, 88], вдається і П.Рікер, надаючи тлумаченню метафори артефактного деструктивно-конструктивного характеру: “Метафора не загадка, а вирішення загадки” [там само, 420; див. також 452]. І далі, “Смисл новоствореної метафори [...] полягає у виникненні нового семантичного узгодження, або доречності, з руїн буквального смислу, зруйнованого семантичною несумісністю чи абсурдністю” [там само, 427]. Порівняймо, у нього ж: “сила метафори – у здатності ламати існуючу категоризацію, щоб потім на розвалинах старих логічних кордонів будувати нові” [там само, 442].

Певних модифікацій набуває в корпусі метаметафор й аксіологічний аспект образності, де рух іде від вираження ставлення мовця за посередництва метафори до оцінки самої метафори як хорошої чи поганої, корисної чи небезпечної, у тому числі й в аспекті способу досягнення мети, зокрема евристичної. Так, відому метаметафору Х.Орtega-і-Гассета “Метафора подовжує “руку” інтелекту: її роль у логіці може бути уподібнена до вудочки чи гвинтівки” [там само, 72] можливо тлумачити не лише у загальноевристичному і конкретноевристичному (тобто як спосіб досягнення істини) планах, а й з екологічних позицій, як певне втручання у природний баланс, що відбувається у концептуальній метафорі ПОШУК ІСТИНИ – ЦЕ РИБОЛОВСТВО / ПОЛЮВАННЯ. Аксіологія за таких модифікацій може поєднуватися з моделювальною, свіtotвірною функцією з елементами сугестії, як у А.Річардса: “Метафори, яких ми уникаємо, спрямовують наше мислення так само, як і ті, що ми їх вживаємо” [там само, 46]. При цьому підкреслю-

ється здатність метафори до творення симулякрів, як-от у Е.Маккормака: “Метафори можуть виявитися досить небезпечними, коли ми забуваємо, що це – метафори [...]. Метафори можуть бути небезпечними не лише тому, що вони зваблюють нас до думки, що те, на що вони натякають, існує в реальності, а й тому, що вони підштовхують нас до думки, що властивості, притаманні певним референтам метафори, так само притаманні й іншим її референтам” [там само, 375].

Картина метафоричних тлумачень метафори в аналізованій антології була б неповною без звернення до вступної статті Н.Д.Арутюнової [2], також насиченої метаметафорами, де поряд із конститутивними якостями метафори (семантичною ємністю, моделювальним і смислотвірним потенціалом, евристичною, парадигмотвірністю, категорійним зсувом тощо) аналізуються її дискурсні властивості. Однією з таких дискурсивно значущих властивостей є характеризаційна здатність метафори: “Метафора нерідко містить точну й яскраву характеристику особи. Це – вирок, але не судовий” [там само, 8], “вирок без судового розгляду, висновок без мотивування” [там само, 28], за посередництва якого здійснюється “емоційний тиск (рос. нажим) на адресата” [там само, 8]. Іншою – текстотвірна, яка пов’язана зі здатністю метафори (яка загалом тлумачиться як доцентрова [там само, 29]) до семантичного розгортання як одного з відцентрових механізмів текстопобудови: “Жива метафора прагне до іrrадіації, семантичного розгортання [...], тобто здійснення семантичного узгодження крізь [...] весь віршований [і не лише. – О.В.] текст” [там само, 31-32]. Важливими також виступають дискурзорозрізнювальні потенції метафори, яка по-різному виявляє себе в науковому й художньому дискурсах. У першому з них, “давши поштовх розвитку думки, метафора згасає. Вона є знаряддям, а не продуктом наукового пошуку” [там само, 15], натомість, “художня думка не відштовхується від образу, а спрямовується до нього. Метафора – це і знаряддя, і плід поетичної думки. Вона відповідає художньому тексту своєю суттю і статтю” [там само, 16].

Зіставлення наведених дискурсивно зорієнтованих метаметафор висвітлює такі їх дещо суперечливі концептуальні основи: “біоморфність / антропоморфність :: артефактність”, “силовий момент з різним вектором дії :: енергіальний момент з тенденцією до поширення чи згинання”, “перформативність :: інструментальність”, “ініціальність :: результативність”. Попри цю суперечливість метаметафоричне тлумачення дискурсивних властивостей метафори містить помітний акцент на її енергіальніх виявах, чия природа й механізми дії ще чекають на своїх дослідників.

Підsumовуючи, відзначимо, що метафора, яка є предметом філологічних студій, у тому числі й у дидактичному аспекті, може слугувати ефективним інструментом самопояснення і, водночас, структурування сукупності пояснювальних коментарів, що формують певний лінгводидактичний

інтерактивний сценарій. Ґрунтуючись на ідіосинкратичних авторських метаметафорах, такий сценарій у своєму розгортанні дозволяє перекинути містки від класичних положень теорії образності до сучасного стану справ у метафорології та уточнити набір основних властивостей (стереоскопічність, антропоцентричність, евристичність, емотивність, іконічність, енігматичність тощо) і функцій (моделювальна, пізнавальна, світотвірна, сугестивна, характеризувальна, текстотвірна та інші). При перенесенні акценту на взаємодію метафори і дискурсу на перший план виходить її енергіальний потенціал, розкриття якого в лінгвокогніологічному й емоційному ключі може слугувати ціковою перспективою подальших студій в галузі лінгвістичної і педагогічної стилістик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. (Стилистика декодирования) / Ирина Владимировна Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 303 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз / Вступ. ст. и сост. Н.Д.Арутюновой; Общ. ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журинской. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
3. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М.П.Кочергана. Зб. наук. статей / Відп. ред. Тараненко О.О. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72-86.
4. Почтальон / Il Postino: Реж. Майкл Редфорд; в ролях: Філіпп Нуаре, Массімо Троїзи, Марія Грація Кучинотта и др. Совместное производство: Франция, Італія, Бельгія, 1994 <<http://fenixclub.com/index.php?showtopic=109678>>
5. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз / Вступ. ст. и сост. Н.Д.Арутюновой; Общ. ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журинской. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
6. Fill, Alwin. Das Prinzip Spannung: Sprachwissenschaftliche betrachtungen zu einem universalen Phänomen. – Tübingen: Günter Narr Verlag Tübingen, 2003. – 206 S.

Декшина Т.А.

ПРАГМАТИЧНА РОЛЬ КОГНІТИВНОЇ ТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ФОРМУВАННІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

У статті мова йде про взаємозв'язок між етнокультурними особливостями мови та когнітивною картиною світу та про їх роль у формуванні рекламних текстів. Особлива увага приділяється конотативним компонентам значення, які несуть стилістичну, оцінну, емоційну й експресивну функції у суб'єктивному відображені дійсності носіями мови.

Ключові слова: мовна картина світу, етнокультурний та національний аспекти, когнітивна картина світу, реклама, текст.

Декшина Т.А. Прагматическая роль когнитивной и языковой картины мира в формировании рекламных текстов. В статье речь идет о взаимосвязи между этнокультурными особенностями языка и когнитивной картиной мира, а также об их роли в формировании рекламных текстов. Особенное внимание уделено коннотативным компонентам значения, которые несут стилистическую, оценочную, эмоциональную и экспрессивную функции в субъективном отображении мира носителями языка.

Ключевые слова: языковая картина мира, этнокультурные и национальные аспекты, когнитивная картина мира, реклама, текст.

Dekshna T.A. Pragmatic role of cognitive and language world pictures in creating of advertisement texts. The article deals with the interrelation between ethno-cultural language features and cognitive world patterns and their role in creating of advertisement texts. A particular attention is focused on connotative components of the meaning, which bear stylistic, estimated, emotional and expressive functions in subjective reflection of reality by native speakers.

Key words: language world pattern, ethic, cultural and national aspects, cognitive world pattern, advertisement, text.

Інтерес сучасної лінгвістики до мовного функціонування рекламних текстів викликаний стрімким прогресом та розвитком усіх галузей життя. Дослідження реклами має безпосереднє прагматичне значення: вивчення засобів впливу рекламних текстів [7]. Із феноменом будь-якого тексту пов'язані процеси кодування та декодування [13]. В основі обох процесів лежать етнокультурні особливості мовної картини світу, які залежать від когнітивної картини світу [13].

Завданням даної статті є простеження етнокультурних особливостей когнітивних та мовних картин світу і встановлення їх ролі у створенні рекламних текстів. Культурні моделі залишаються невидимі в рамках свого культурного суспільства і виділяються при зіставленні з іншими [18]. Знання національних розбіжностей у створенні рекламних текстів дають основу для створення інтеркультурних рекламних тестів та допоможуть попередити

“лінгвокультурні конфлікти” [12, 29]. Основою для досліджень взяті англійські та українські реклами тексти. В роботі використовуються результати дослідження А. Вугмана [4] з японських та китайських рекламних текстів, а також останні роботи В.В. Зирки [7,8] та ін. У процесі аналізу застосовуються загальні методи риторики, семантики, прагматики, а також психолінгвістики та соціології. Необхідними є також звернення до історії відповідних країн, особливостей розвитку та встановлення їх культури.

Реклама на сьогодні, безумовно, є невід’ємною складовою розвитку суспільства. Елементи реклами – влучні фрази, оригінальні сюжети – входять у щоденне використання як крилаті вирази чи цитати з класиків. З цієї причини рекламу можна назвати своєрідним “прецедентним текстом” [17]. З розробок Ю.А. Сорокіна та І. М. Михалкової: “Прецедентний текст належить національному культурному простору, знайомий будь-якому усереднену члену лінгво-культурної спільноти, інваріант його сприйняття входить до когнітивної бази” [17, 2]. Спираючись на розуміння взаємодії мовного та когнітивного аспектів у створенні та інтерпретації текстів (Л.С. Виготського, Е. Сепіра, В. фон Гумбольдта, Ю.Д. Апресяна, Л.В. Хамідової, Л.Д. Маєвської та ін.), можна зробити висновок про тісний симбіоз мови, культури та ментальності у даному процесі.

За Ю.Н. Карапуловим є чотири способи апеляції до тексту: ім’я автора, назва твору, ім’я персонажа, цитата [14]. До реклами також можна застосувати чотири способи апеляції: назва товару, назва бренду, слоган, цитата. Найчастіше зустрічається поділ рекламних текстів на такі структурно-композиційні частини: заголовок, основний текст, слоган, луна-фраза [6]. Але є ще один спосіб апеляції – до когнітивних концептів, які пов’язані з попередніми чотирма способами. З яким саме концептом буде пов’язане ім’я товару чи бренду залежить від когнітивного поля певної нації, яке є взаємодією вхідної інформації, досвіду та цінностей [5]. Наприклад, “свіжість” в англійській мові можна висловити так: *“fresh as a cucumber”*; в українській мові поняття “свіжість” має такі еквіваленти: *“як нова копійка”*, *“як щойно народився”*.

Реклама як вид соціального спілкування має свої мотиви, задачі та цілі. Специфічність прагматичної структури комунікативно-мовленнєвої діяльності лежить в основі створення рекламних текстів. Можна сказати, що мотив створення будь-якого рекламного тексту, незалежно від етнокультурних особливостей суспільства, – це продаж певного товару чи послуги. Культурно забарвленими є задачі та цілі РТ (рекламного тексту). Ще Л.С. Виготський писав, що людина мислить поняттями [3]. При цьому створюються певні культурні моделі, які використовуються при створенні текстів для досягнення прагматичної мети. Так, поняття істини, справедливості, свободи, віри, долі, щастя, достатку, гармонії – культурних концептів, які входять до формотворчих категорій когнітивного поля, – в різних культурах формуються своїм шляхом. Крім того, вони знаходять і різну вербалізацію.

Згідно даних дослідження А. Вутмана, який вивчав рекламні тексти різних культур в основному за мотиваційними факторами, в російських та українських рекламних текстах звернення до успіху, бажання влади, зустрічається в два рази частіше, ніж в англійських та японських рекламних текстах. У той час як у японських рекламних текстах у два рази вища частота звернення до внутрішніх потреб людини [4]. Американські рекламні тексти насищені оцінкою індивіда як центра всесвіту. Відповідно, успіхом користуються товари, реклама яких транслює образи сильних, хоча і недалеких супергероїв. Японське суспільство пропагує самовдосконалення, і будь-яке прагнення до влади та багатства проектується на негативного героя. Емоційний світ надзвичайно важливий для японця, тому реклама має містити глибокий емоційний підтекст, який і несе основну частину інформації. В той самий час японець неохоче витрачає гроші, тому ніяких категоричних заяв він не приймає [15]. Реклама має знайти чуттєві струни його душі, знайти шляхи інтимізації [12]. Когнітивна картина українців характеризується високим рівнем орієнтації на особистість, опору на власні сили, досягнення успіху, незалежності. Можливо, тому в українських рекламних текстах дуже важливого значення наділяють заголовку реклами, який повідомляє щось надзвичайно важливе і основному тексту, де ефективне зібрання аргументів, бажано науково обґрунтованих і доведених, переконує адресата в правомірності заголовка і спонукає до дій. Наприклад:

Тепер можна не тільки понадкушувати, але й з'їсти! Шлунок не зможе – “Фестал” допоможе! “Фестал” – збалансований засіб, що сприяє фізіологічному процесу травлення та засвоєння їжі. Від фармацевтичної компанії № 1 в Європі.

І отже, на емоційні приманки українські реципієнти реагують мало, керуючись при купівлі раціональними доказами. Незважаючи на тенденцію до індивідуалізації, присутність певної орієнтації на сумісну діяльність є характерною ознакою українських РТ (у родинному колі, з друзями, з колегами). М.Є. Трубчанінова та Ду Я Вен дослідили особливості китайської когнітивної картини світу і виявили, що китайська реклама є конкретнішою у порівнянні з російською, в ній використовується багато історичних сюжетів [19].

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що у створенні РТ різниця задач авторів з різних когнітивних світів полягає у тому, що автор приховує, а також яку асоціацію він прив’язує до певного матеріального об’єкту. Адже людина в процесі теоретичної та практичної діяльності має справу не безпосередньо зі світом, а з його когнітивними моделями [9]. Так, тексти для одного й того ж продукту в США та в Україні, будуть відрізнятися не лише лексичними й синтаксичними засобами, але й конотативним змістом. Різниця в цінностях та культурних моделях привела до того, що компанія “General Foods” без успіху рекламиувала в Німеччині каву “Maxwell House” як “найкращу американську каву”, доки не з’ясувала, що німці

із зневагою ставляться до американського способу приготування кави [15]. Компанія “*Helene Curtis*” в Швеції змінила назву шампуню з “шампунь на кожен вечір” на “шампунь на кожен день”, оскільки шведи миють голову вдень, а не ввечері [6]. В скандинавських країнах реклама товарів як предметів розкоші буде вважатись поганим смаком, оскільки політичні системи цих країн пропагують соціально справедливі ідеї. В США в воді цінується відсутність домішок, в Європі – наявність мінералів; в Японії з сумом асоціюється білий колір, в Україні, Росії білий – це колір радості. Таких прикладів можна знайти безліч, тому для досягнення прагматичних цілей рекламного тексту автор має скоротити культурну та соціальну дистанцію між собою та реципієнтом. Ключем до скорочення є знання когнітивної та мовної картини світу даного народу, а також динаміки змін у ній.

Водночас маємо зазначити, що з праць А. Вугмана видно: за більшістю показників американські, японські, українські рекламні тексти не відрізняються, тобто різниця хоча й існує, не є надто яскравою. Це можна пояснити тим, що процес глобалізації найяскравіше проявляється в рекламі. Індустрія зосередила свою увагу в основному на молодому поколінні споживачів, які орієнтуються на стилі культури США. Наприклад, слоган “*McDonald's*” “*I am loving it*” (я люблю це, я люблю “його”, в значенні “*McDonalds*”) звучить практично без змін в українській та німецькій мовах: “Я це люблю” та “*Ich liebe es*” (я люблю це). Відповідно, таке положення впливає на когнітивну картину світу всіх людей, на що не звернути увагу не можна.

Когнітивне та лінгвальне нерозривно пов’язані між собою, що було неодноразово доведено в роботах В. фон Гумбольдта, Е. Сепіра, Ю.Д. Апресяна та інших. Мовна картина світу – це вербалізація когнітивних концептів певного етносу. Уялення, що утворюють картину світу, входять до значення слів. Користуючись словами, людина сама того не помічаючи, переймає і включений у них погляд на світ. Л. Вайсберг писав: “У мові конкретної спільноти живе і діє духовний зміст, скарбниця знань, яку по праву називають картиною світу “конкретної мови” [2, 32]. Дану позицію підтримує, хоча й не так категорично, Сепір-Уорф зі своєю гіпотезою лінгвістичної відносності [17]. А це означає, що спосіб концептуалізації світу англійця й українця є різними. Наприклад, в українській мові можливе звернення на “ти” та на “ви” на відміну від англійської. В сучасних українських рекламних текстах можна спостерігати тенденцію до використання звернення на “ти” в рекламах, адресованих молоді, і на “ви” – адресованих старшому поколінню. Це дає підґрунтя для ствердження, що когнітивна картина світу різниться не лише в міжкультурному просторі, але й залежно від цільової групи, тобто від адресата. Отже, категорія ввічливості, є важливою для українців і вона виражається граматично через займенники “ти” та “ви”. Найяскравіше демонструють різницю в мовній картині світу метафори.

Наприклад, вмістилищем гніву в українців є груди: “закипіло в грудях”, а в Японії – живіт [21].

Особливою рисою англійської когнітивної картини світу є так звана стриманість, що проявляється в мовній картині рекламних текстів відсутністю вихваляння та перерахування тих переваг, які отримає адресат. У зв’язку з чим широко використовуються слова, що виражають помірність та незначний рівень прояву ознак, наприклад, “*a little bit*”: *It's all designed to make life for you and your business a little bit easier* (22). До таких слів також належать дієслова: “*could*”, “*might*”, “*would*”, “*think*”, “*believe*”; прислівники: “*unfortunately*”, “*rightly*”; слова: “*pretty*”, “*almost*”, “*a little bit*”, “*quite*” та інші. Вони допомагають зняти особисту відповідальність за судження, наприклад:

We thought we'd iron out some of the costly wrinkles you might be faced with by giving you a cash back of \$400 which should help you move into your new house (23);

The facts about premium bonds are pretty incredible (24);
And we think you'll find ours extremely attractive (25).

На синтаксичному рівні засобами вираження недооцінки є подвійне заперечення, що дозволяє уникнути категоричних суджень: *There can't be many adults in the country who haven't experienced financial advice* (26); а також твердження з запитальною структурою: *Who can resist a luxury break at a first class hotel for only half the price?* (27). Дані форми не є характерними для української реклами. Для британської реклами не характерне використання директивних мовних актів: *So to see how much you could save, why don't you ring us on free call?* (28). В українських, канадських, американських рекламних текстах, навпаки, директиви є досить частими, при чому посилюються за допомогою слів: *сьогодні, вже, одразу, right now, just now, today*: *Call us today or visit www.tdcanadiantrust.com* (29). Дуже часті в українських рекламних текстах поради та звернення у формі запитань:

Ви відчуваєте цю надзвичайну легкість? Тепер ви можете її спробувати (майонез Calve Екстра Легкий);

Кашель потрібно лікувати, а не зупиняти (“Лазолван”).

Найчастіше використовуються в директивних мовних актах такі дієслова: “*make*”, “*get*”, “*give*”, “*have*”, “*see*”, “*buy*”, “*go*”, “*keep*”, “*use*”, “*choose*”, “*take*”, “*start*”, “*taste*”. Так само в українській мові: зробіть, отримайте, дайте, подивітесь, придбайте, скористайтесь, почніть, спробуйте. На відміну від українських та російських мовних картин світу поняття “компроміс” в англомовних країнах має негативні конотації, оскільки воно асоціюється з ідеєю більшості і в ньому заперечується індивідуальність: *Declare your independence. Conformists won't like your new Peugeot 106* (20).

В українській та російській культурі мудрість співвідноситься з добром та істиною, життєвою мудрістю та обережністю. Слово “приземлений” озна-

чає недалекий у своїх поглядах, не тонкої натури. В англійському контексті здоровий глупд включає як слова “*sensible*”, “*intelligent*”, “*wise*”, так і слово “*down-to-earth*” в значенні практичний. Практичність є предметом гордості як англійців, так і канадців та американців:

Beautiful, practical and affordable! Offer ends July 5. Up to \$200 back (31).

Як видно з аналізу, когнітивні та мовні категорії є практично нероздільні, а культурні особливості певного соціуму знаходять відображення в мові цього соціуму. Оскільки реклама є однією з форм суспільної комунікації, то когнітивні та мовні категорії відбуваються в рекламних текстах. Одночасно внаслідок глобалізації та динаміки когнітивних концептів рекламні тексти впливають на формування нових когнітивних концептів та форм їх вербалізації. В результаті чого властивий мові спосіб концептуалізації дійсності хоча є в основному національно специфічним, проте водночас є й частково універсальним. Для досягнення прагматичних цілей реклами автор при створенні рекламного тексту має враховувати когнітивну та мовну картину світу реципієнта. Прагматична скерованість РТ обумовлена соціально-психологічною специфікою даного типу тексту, визначає логіку його структури та вибір мовних засобів. Реалізуючи свої завдання в межах суспільної комунікації, пов’язані з регуляцією поведінки реципієнта, прагматична направленість орієнтує текст реклами на ціннісну позицію читача, яка визначається його когнітивною та мовою картинами світу. Дослідження в даній галузі проводяться досить активно як в Україні, так і за її межами, що ще раз доводить актуальність даного питання та цінність його подальшого вивчення

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Е.Е. Русский человек в Зеркале рекламы // Социальные проблемы перевода: Сбор. науч. трудов. – Вып.4. – Воронеж: ВГУ, 2001.– С. 4-9.
2. Вайсберг Л. Язык – М., 1931. – С. 190.
3. Виготский Л.С. Мышление и речь. Психология исследований. – М.; Л., 1934.
4. Вугман А. Этнокультурные особенности восприятия и воздействия рекламного текста // Бизнес, маркетинг. – Вып. 2. – Москва: Сбор. ГУУ, 2005. – С. 21.
5. Давыденкова О.А. Когнитивный и лингвокультурологический аспект использования аллюзии в английских предложениях рекламно-инструктивного характера // Филология и культура. – Тамбов: Изд-во ТГХ им Г.Р. Державина, 2001. – С. 156.
6. Єрмоленко С.С., Харитонова Т.А. Мова в культурі народу // Мовознавство. – 1998. – № 4-5. – С. 3.
7. Зирка В.В. Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.02 // НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К., 2005. – 32 с.
8. Зирка В.В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе: Дисс. ... доктора филол. наук. – Днепропетровск, 2005. – 462 с.
9. Карапулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., 2002.
10. Корнилов О.А., Языковая картина мира как производные национальных менталитетов. – М.: МГУ, 1999. – С. 70-75.
11. Корольова А.В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті. – К.: КНЛУ, 2002. – 267 с.

12. Корольова А.В., Дерев'янко М.М.Інтимізація як один із способів попередження лінгвокультурних конфліктів // Вісник СумДУ. – Серія філологія. – №1, 2007. – Том 2. – С. 29-33.
13. Маевская Л.Д. Коммуникативно-прагматический аспект лексики немецких рекламных текстов и языковая личность // Филология и культура. – Тамбов: Изд-во ТГХ им Г.Р. Державина, 2001. – С. 106-109.
14. Маршал Н., Сафонова О. Е. Коммуникативные принципы в туристической рекламе на русском и английском языках // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж: Изд-во ВГГУ, 2001. – С. 91-102.
15. Ноздрева Р. Лаборатория рекламы, маркетинга и public relations // Альманах. – М., 2005.
16. Сепир Э. Избранные труды по языкоznанию и культурологии. – М., 1993. – С. 193.
17. Сорокин Ю.А. Михалева И.М. Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М., 1993. – С. 104.
18. Сысоев П.В. Когнитивные аспекты овладения культурой // Вестник. – № 4. – 2003.
19. Трубчанинова М.С., Ду Я Вен. Российская реклама в восприятии вторичной языковой личности китайцев. // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып 2. – Воронеж: ВГТУ, 2002. – С. 149-159.
20. Хамедова Л.В. Лингвистические особенности современных рекламных текстов // Филология и культура. – Тамбов: Изд-во ТГХ им Г.Р. Державина, 2001. – С.86-88.
21. Lakoff, G. and M. Johnson. Metaphors we live by. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
22. The Independent, May 19, 1995.
23. The Independent, June 30, 1996.
24. The Observer, March 29, 1998.
25. The Independent, June 29, 1995.
26. The Times, June 30, 1995.
27. The Times, August 7, 1997.
28. Daily Telegraph, May 18, 1997.
29. Toronto Star, June 28, 2006.
30. The Independence, April 23, 1995.
31. Toronto Star, June 28, 2006.

К ОБОСНОВАНИЮ ПОНЯТИЯ “РЕЧЕВОЙ ГОЛОС”

В статье рассматриваются основные различия, характеризующие звуки речи и «неречи», сопоставляются технологии речевого и певческого голосообразования.

На основе существующих в современной лингвистике исследований предлагается уточнённое определение речевого голоса.

Ключевые слова: речевое голосообразование, певческое голосообразование, речевой голос.

Демчук А. І. До обґрунтування поняття «мовленнєвий голос». У статті розглянуту основні розбіжності, що характеризують звуки мовлення і «немовлення», порівнюються технології мовленнєвого і співацького голосоутворення. На основі існуючих у сучасній лінгвістиці досліджень запропоновано уточнена дефініція мовленнєвого голосу.

Ключові слова: мовленнєве голосоутворення, співацьке голосоутворення, мовленнєвий голос.

Demchuk A. I. Substantiation of the notion “speaking voice”. The article studies the main differences, characteristic of speech and “non-speech” sounds. The technologies of speaking and singing voice production are compared. On the basis of modern linguistic researches a specified definition of speaking voice is proposed.

Key words: speaking voice production, singing voice production, speaking voice.

Голос человека непосредственно связан с процессами производства речи, пения, а также неречевых звуков. Существующие различия в процессах речевого и певческого голосообразования, а также в воспроизведении голосом звуков речи и «неречи» создают предпосылки для изучения феномена речевого голоса.

Актуальность выбранной темы определяется антропоцентрическими тенденциями современных лингвистических студий, где язык рассматривается как система, составляющая неотъемлемую часть человеческого сознания и культуры. В свете данной тенденции актуальным является обращение к языковому отражению звучания человеческого голоса как одного из видов чувственного восприятия, входящего в первичную систему телесных ощущений и связанного с наиболее глубинными пластами сознания.

Цель данной статьи состоит в том, чтобы обосновать и уточнить существующее понятие «речевой голос».

Теоретической основой для обоснования понятия «речевой голос» послужили исследования в области физиологической акустики, стоящей у истоков изучения речевых звуков [15; 16], психологической акустики, доказывающих, что речевые звуки, обладая определёнными характерными

признаками, воспроизводятся посредством человеческого голоса специфическим образом, иначе, чем воспроизводятся звуки «неречи», что предполагает наличие оппозиции «неречевое звучание – речевое звучание» [3], а также, сравнительные исследования технологии речевого и певческого голосообразования и фониатрические исследования, результаты которых свидетельствуют о наличии существенных различий в процессах певческого и речевого голосообразования [1; 2; 4; 10; 12]. Подобные различия являются доказательством того, что, исследуя человеческий голос, необходимо разграничивать такие понятия как «певческий голос» / «речевой голос».

Для понимания глубинных связей речи и человеческого голоса необходимо, в первую очередь, обратиться к словарным лексико-семантическим вариантам лексемы “*voice*”, вербализующим голос в различных, не только речевых, актах звучания.

1. 1) голос: *in a loud voice* громко, громким голосом; *deep, husky voice* грудной, хриплый голос; 2) способность петь; *voice trial* проба голосов, прослушивание певцов; *he's got a good voice* у него хороший голос, он хорошо поёт; 3) библ. глас; *the voice of God / of the Lord* глас божий / глас господень; *the voice of one crying in the wilderness* глас вопиющего в пустыне;

2. звук: *the voices of the night* ночные звуки, голоса ночи; *the voice of cuckoo* кукование; *the voice of the stream* журчание ручья; *the voice of the waves* голос волн; *the voice of the hyena* вой гиены;

3. выражение внутреннего чувства, убеждения и т. п.; внутренний голос: *voice of duty [of conscience, of reason, of blood]* голос долга [голос совести, разума, крови];

4. 1) мнение, голос: *to have a voice in smth.* иметь право выразить своё мнение, оказать влияние; *to give voice to the general opinion* выразить общее мнение; *to raise one's voice against smth.* высказаться против чего-либо; 2) рупор, выразитель мнения: *this newspaper is the voice of government* эта газета является рупором / выражает точку зрения / правительства;

5. муз. 1) певец, певица; 2) вокальная партия; голос: *the song is arranged for singing by three voices* песня на три голоса [НБАРС].

Из вышеприведённых лексико-семантических вариантов (ЛСВ) слова “*voice*”, можно выделить «речевое», «религиозное», «природное», «интенциональное», «социо-культурное» и «музыкальное» значения, при этом первый основной ЛСВ номинирует человеческий голос в процессе говорения (“*the sounds that you make when you speak*” [LDCE]). Немаловажным является также тот факт, что «природное» значение – антропоморфно, т.е. звукам, сопровождающим явления природы и животного мира, метафорически присваиваются характеристики человеческого голоса, а все остальные производные ЛСВ антропоцентричны. Так, «интенциональное» значение, имплицирует внутренне побуждение человека к совершению либо не совершению каких-либо действий; «социо-культурное» значение – мнение

или суждение человека, высказываемое по какому-либо вопросу. Другими словами, они отражают различные аспекты человеческого существования в окружающей действительности, но в первую очередь, – речь, ту разновидность конкретной деятельности, которая отличает человека от остального живого мира.

Обращаясь к определению голоса, принятому в лингвистике, мы находим следующее: «Голос – это звук, образуемый колебаниями / вибрацией, дрожанием, приближённых друг к другу голосовых связок под давлением выдыхаемого воздуха» [17, 110]. Как видим, в данном определении отражена только физиологическая сторона явления, и голос характеризуется лишь как источник звуков. Если рассматривать голос лишь как звуковой сигнал, т.е. как чисто акустическое явление, то, в этом случае представляется возможным выяснить звуковой состав данного явления в его элементах и учесть роль каждого из признаков. Но для акустики не имеет значения, какие звуки транспортируются по линии передачи – лай собаки, пение соловья, журчание ручья или речь человека (речевое звучание голоса). У истоков изучения речевых звуков стоит физиологическая акустика, основоположником которой является Г. Гельмгольц [Об этом см.: [3, 85].

Результаты исследований в области психологической акустики доказали, что речевые звуки отличаются от каких-либо других звуков по своим акустическим характеристикам, имеют своё специфическое сигнальное значение, а также оптимальное время и определённые условия образования, при которых их спектр будет сохранять характерные признаки, узнаваемые слухом, и принимать данные качества звука как всегда тождественные. Такие характерные признаки спектра называются формантами речевого звука. Сигнальное значение голосовой форманты резко отличается от сигнального значения собственно речевой. Н. И. Жинкин чётко разграничивает эти два вида формант. Так, голосовая форманта определена устройством речевого прибора данного человека и является опознавательным признаком. Голосовые форманты могут различаться и слухом животного. Однако, говоря об отличительных особенностях голосовых формант, Н. И. Жинкин пишет: «По этим формантам опознаётся источник *речи*» (курсив наш. – А. Д.) [3, 87], тем самым, возможно подсознательно, выдвигая на первый план речепроизводную функцию голоса. Речевая форманта определена условной нормой данного языка и является сигналом различия звуковых элементов слова.

Обращаясь к акустической теории речеобразования, впервые предложенной Г. Гельмгольцом в 1870 г., и впоследствии усовершенствованной Дж. Фланаганом и Г. Фантом [15; 16], отметим, что процесс речеобразования состоит из двух независимых компонентов: возбуждения звука как такового и формирования акустического качества звука за счёт возбуждения резонансных частот артикуляционного тракта, или фильтра (в современном

рассмотрении). Источник возбуждения звука, в том числе и речевого, – это вырывающаяся, в процессе голосообразования, из голосовой щели воздушная струя, которая приводит достаточно близко расположенные голосовые связки в колебательное движение. В результате на выходе гортани образуются колебания воздуха, воспринимаемые ухом как звуки голоса, которые характеризуются высотой, силой и тембром [15; 16]. Как видно, данная теория чётко выявляет основополагающую роль системы голосообразования в процессе производства речи, в то же время, указывая на общий источник порождения звуков речи и звуков неречи.

Из всего вышесказанного совершенно очевидно, что речевые звуки, обладая определёнными характерными признаками, воспроизводятся посредством человеческого голоса специфическим образом, иначе, чем воспроизводятся звуки «неречи». В этом случае мы имеем дело с голосовым неречевым звучанием или, как его называет Н. А. Мишанкина, голосовым неверbalным звучанием, которое «[...] воспринимается относящимся к периферийной области звучания человека. Невербальность, информативная неоднозначность способствует осмыслению данного звучания как близкого к сферам неодушевлённого и животного. [...] С другой стороны, именно этот акустический тип представляет сферу творческой деятельности человека» [13, 9]. Соглашаясь с подобной трактовкой невербального, т.е. неречевого звучания голоса, отметим, что такое звучание предполагает наличие оппозиции «неречевое звучание – речевое звучание». Поясним, что с помощью голоса человек способен воспроизводить не только речевые, но и различные другие звуки, например, подражать звукам живой природы, издавать крики, стоны и т.д. Сфера творческой деятельности человека в данном случае представлена его способностью петь. Здесь мы сталкиваемся с необходимостью выяснить, существуют ли какие-либо различия в процессе голосообразования при пении и говорении.

Сопоставив технологии речевого и певческого голосообразования, мы обнаруживаем много общего. «Они представляют собой некоторое тождество, так как и в том, и в другом случае мы имеем дело с человеческим голосом. Но это тождество следует понимать диалектически, так как внутри него существуют и развиваются очень важные различия» [5, 37].

Наряду с речевой формантой существует специальная певческая форма, которая была открыта в результате исследования, проведённого С. Н. Ржевкиным и В. С. Казанским в 1928 г. Л. Б. Дмитриев в дальнейшем показал, что при пении сглаживаются те различия в объёмах резонаторов, которые характерны для речи, вследствие чего появляется специально выработанная певческая форма (2500–3200 гц), которая и определяет качественное отличие звуков пения от звуков речи. Изучая особенности голосообразования у певцов, Л. Б. Дмитриев также указывал на то, что процесс певческого голосообразования обладает определенной спецификой в

плане функционирования голосового аппарата, а именно особое положение и приспособление мышц гортани [1, 11].

Музыкovedы, не раз обращавшиеся к изучению связей между речью и пением, отмечали, что установка голосовых органов в пении отличается от речевой установки у одного и того же индивидуума [1; 4; 10; 14]. Основное отличие певческого уклада артикуляционных органов от речевого заключается в особом положении и приспособлении гортани, значительное поднятие мягкого нёба, низкий подъём спинки языка, сопровождающий эти позиционные особенности положения органов речи, повышенный тонус мышц глубинной части ротовоглоточной полости, вызывающий сужение входа в гортань, а также в большем открытии рта. Речевое голосообразование также отличает от певческого такой физиологический компонент как дыхание. При пении дыхание определяется как грудобрюшное («смешанное»), в то время как при речеобразовании используется, как правило, грудное дыхание. При этом физиологические возможности изменения грудной полости значительно ограничены [4; 12].

Таким образом, наличие существующих различий в процессах певческого и речевого голосообразования являются доказательством того, что, исследуя человеческий голос, необходимо разграничивать такие понятия как «певческий голос» \ «речевой голос».

Г. В. Колшанский, анализируя фонацию как один из видов паразызыка, под которым подразумеваются голосовые качества человека, говорит, о различных видах речевой фонации, связанных с речью и личностью говорящего, не применяя собственно термин «речевой голос». Однако лингвист отмечает различия в функциях голоса при пении и говорении, обращая внимание на то, что пение, где характер голоса является самодовлеющим по своему значению, не выполняет паразыковых функций, а среди общефонационных признаков речи, существуют такие, которые не относятся к средствам артикуляции, т.е. производству коммуникативных единиц [7, 34-36]. Всё вышесказанное свидетельствует о правомерности существования понятия «речевой голос», т.к. в рамках любой лингвистической дисциплины, затрагивающей вопросы, связанные с особенностями звучания человеческого голоса, его изучение не представляется возможным вне актов речевой коммуникации, вне речевой деятельности человека.

Рассматривая человеческий голос, его постоянные качества, голосовые особенности актуально звучащей речи также с позиций паралингвистики, Г. Е. Крейдлин говорит о двух видах голоса: речевом (источнике речевых звуков) и музыкальном (источнике музыкальных звуков). Музыкальный голос, по мнению, Г.Е. Крейдлина, – это постоянная характеристика человека. Речевой голос характеризуется признаками, связанными с речью, с особенностями актуальной коммуникации или различными социальными факторами, а музыкальный голос определяется свойствами, связанными с

пением. «Речевые голоса, в отличие от музыкальных, непостоянны; они меняются не только в зависимости от пола, возраста, физических и физиологических причин, но также от характера и содержания сообщаемой информации, от физического и психологического состояния говорящего» [8, 46]. Г. Е. Крейдлин обращает внимание на то, что человеческий голос производит много других звуков, не относящихся к речи, например, отдельные неречевые звуки, исходящие из ротовой и носовой полостей [8, 13].

Итак, человеческий голос, прежде всего, связан с речевой деятельностью, которая, как отмечает Е. С. Кубрякова, протекает с помощью такого феномена, как речь (говорение) [9, 11]. На наш взгляд, основополагающим фактором, детерминирующим неразрывную связь голоса и речевой деятельности, как раз, является трактовка речи, прежде всего, как процесса говорения, т.е. того вида речевой деятельности, который может рассматриваться как обеспечивающий её “исполнительную часть” – фонационную в реальном звучащем потоке речи. Отсюда следует, что изучение явлений звучащей речи, а также их отражения в языковой картине мира того или иного языкового коллектива, возможно осуществить при условии всестороннего освещения особенностей речевого голосообразования в процессе речетворчества, другими словами, специфики речевого голоса, его параметров и функций.

Существует несколько определений речевого голоса. М. Н. Козырева определяет речевой голоса как фонетическую категорию, представляющую собой совокупность лингвистически релевантных модуляций по высоте, интенсивности и качеству, которые используются говорящим на данном языке для передачи речевой информации и оказания различных речевых воздействий [6, 6]. Необходимо отметить, что в данном случае на первый план выдвигаются, с одной стороны, перцептивный коррелят речевой мелодии и качества голоса (темпер) – изменения в высоте тона, с другой стороны – акустический коррелят громкости – интенсивность и, наконец, лингвистическая (функциональная) единица – качество голоса.

Все указанные компоненты являются просодическими единицами трёх аспектов (перцептивного, акустического и лингвистического), тесно связанных между собой и представляющих различные стороны одного явления. Однако, ввиду того, что для каждого аспекта существует специальная терминология, в определении, предложенном М. Н. Козыревой, наблюдается некоторая терминологическая путаница. Формулировка «которые используются говорящим» предполагает, что индивид намеренно прибегает к подобным модуляциям с целью передать речевую информацию и оказать речевое воздействие. Это утверждение является верным, но только для тех случаев, когда интенция говорящего действительно заключается в оказании того или иного речевого воздействия на собеседника. Если под речевой информацией подразумевается содержательная и эмоциональная, то, в этом случае, за рамками определения остаётся тот факт, что эмоциональная ин-

формация может передаваться говорящим ненамеренно, т.к. речевой голос, являясь выразителем эмоций, зачастую человеком не контролируется.

Н.Ф. Медведева обозначает термином “речевой голос” совокупность физиологических, акустических и функциональных характеристик звучания, реализующихся в процессе речевого общения [11, 6]. Н. Ф. Медведева выделяет такие основные параметры речевого голоса как высоту тона, громкость и качество голоса, а к физико-акустическим параметрам относит диапазон тональных и динамических модуляций. Данное определение охватывает разноспектральные характеристики, присущие речевому голосу.

В свете поставленных задач, следует обратить внимание на проблему восприятия говорящего слушающим. Дело в том, что, физиологические и акустические характеристики речевого голоса можно определить и описать только с помощью специальных приборов, использующихся, например, в ходе исследований по физиологической акустике, экспериментальной фонетике, судебной и криминалистической фонетике и т.д. В процессе восприятия речи человек не пользуется никакими звукоанализирующими приборами. Его основной прибор – это аппарат человеческого уха, позволяющий головному мозгу распознать даже самые незначительные оттенки звучания речевого голоса. Когда мы говорим о параметрах звучания, относящихся к сверхсегментному уровню, анализ ведётся в терминах просодии.

Принимая во внимание всё вышеизложенное, считаем возможным определить речевой голос как совокупность просодических характеристик, отражающих индивидуальные голосовые особенности говорящего, а также выступающих в качестве манифестантов его эмоционального состояния в конкретной речевой ситуации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дмитриев Л. Б. Голосообразование у певцов / Дмитриев Л. Б. – М.: Музгиз, 1962. – 55 с.
2. Ермолаев В. Г. Поражение голосового аппарата у профессионалов речи (ораторов) и пути предупреждения их / В. Г. Ермолаев // Сб. трудов Ленинградского научно-практического ин-та по болезням уха, носа, горла и речи. – Выпуск 2. – Л., 1934. – С. 165-176.
3. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Жинкин Н. И. – М.: Акад. пед. наук, 1958. – 370 с.
4. Заседателев Ф. Ф. Научные основы постановки голоса / Заседателев Ф. Ф. – М.: ОГИЗ-Музгиз, 1935. – 114 с.
5. Козырева М. Н. Речевой голос и его место в диакритической системе / М. Н. Козырева // Диалектика единичного, особенного и всеобщего в науке и языке. – М.: МГУ, 1980. – С. 34-45.
6. Козырева М. Н. Введение в изучение английского речевого голоса (голосообразования) / Козырева М. Н. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 97 с.
7. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Колшанский Г. В. – М.: Наука, 1974. – 96 с.
8. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика в её соотношении с вербальной: автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Г. Е. Крейдлин; РГГУ. – М., 2000. – 68 с.

9. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Кубрякова Е. С. – М.: Наука, 1986. – 157 с.
10. Левидов И. И. Развитие голоса певца и профессиональные болезни голосового аппарата. Научные предпосылки к методике постановки голоса / Левидов И. И. – М.: Музгиз, 1933. – 194 с.
11. Медведева Н. Ф. Речевой голос как функциональная основа речевого уклада английского языка: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н. Ф. Медведева; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1988. – 22 с.
12. Менабени-Шамшинова А. Г. Певческое голосообразование / Менабени-Шамшинова А. Г. – М.: Наука, 1968. – 199 с.
13. Мишанкина Н. А. Феномен звучания в интерпретации русской языковой метафоры: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. фил. наук: 10.02.01 “Русский язык” / Н. А. Мишанкина; ТГУ. – Томск, 2002. – 12с.
14. Работнов Л. Д. Основы физиологии и патологии голоса певцов / Работнов Л. Д. – М.: Изд-во Гос. муз., 1932. – 159 с.
15. Фланаган Дж. Анализ, синтез и восприятие речи / Пер. с англ. А. А. Пирогова.– М.: Связь, 1968. – 292 с.
16. Fant G. Acoustic theory of speech production / Fant G. – The Hague: Mounton, 1960. – 328 р.

СЛОВАРИ

17. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О. С. – М.: СЭ, 1966. – 608 с.
18. НБАРС: Новый большой англо-русский словарь: В 3 т. / Под общ. ред. Ю. Д. Апресяна, Э. М. Медниковой. – М: Русский язык, 2003. – 2483 с.
19. LDCE: Longman Dictionary of Contemporary English. – Edinburgh: Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 р.

Добровольська О. Я.

**ФРАНЦУЗЬКІ ПРОФЕСІЙНІ НАЗВИ
В ЯКОСТІ АНТРОПООСНОВ
СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКИХ НАЗВ
ПРИЗВИЩЕВОГО ТИПУ**

Статтю присвячено встановленню етимології антропооснов назв прізвищевого типу середньоанглійського періоду. Виявляються антропоніми з неоднозначним тлумаченням їх етимології, зокрема на основі професійних назв англійської і французької мов.

Ключові слова: середньоанглійський період, назви прізвищевого типу, професійні назви, французькі запозичення.

Добровольская О.Я. Французские профессиональные названия в качестве антропооснов среднеанглийских названий прозвищного типа. Статья посвящена установлению этимологии антропооснов названий прозвищного типа среднеанглийского периода. Выявлены антропонимы с неоднозначными толкованиями их этимологии, а именно на основе профессиональных названий английского и французского языков.

Ключевые слова: среднеанглийский период, названия прозвищного типа, профессиональные названия, французские заимствования.

Dobrovolskaya O. Ya. French professional names as the basis of the Middle English bynames. The article touches upon the lexical basis of the bynames of the Middle English period, esp. words of ambiguous etymology: they are either English or French occupational terms.

Key words: Middle English, bynames, occupational terms, French borrowings.

В Англії XI-XIV століття використання французької мови як мови переможців, що взяли керування країною у свої руки, призвело до появи великої кількості французьких запозичень, які проникали не як окремі, ізольовані одиниці, а входили великими, цілісними семантичними системами, тобто групами, об'єднаними спільністю предметно-семантичної сфери [9, 55].

Збагачення словникового складу англійської мови періоду XI-XIV століття за рахунок запозичень з французької мови було настільки різnobічним, що викликало зміну семантичної структури словника англійської мови та утворення нових термінологічних сфер і синонімічних рядів. Нормано-французькі запозичення – це слова переважно французького походження, які набули вжитку у галузі управління і військової справи, релігії і церкви, юриспруденції, придворного етикету, розваг, кулінарії, одягу і туалету [4, 21-22; 5, 186-187; 6, 193, 263-265; 7, 160-161]. Близько трьох тисяч слів було запозичено з французької мови в англійську, і це збагачення словникового складу за рахунок запозичень з французької мови у XI-XIV століттях вважається найістотнішим наслідком впливу французької мови на

англійську [6, 190; 7, 171]. Безпосередньо після норманського завоювання тобто в період, коли найсильніше відчувався іноземний вплив в Англії, кількість запозичених слів була дуже незначною. Дуже незначною мірою збільшується кількість запозичених слів у XIII столітті. Однак, вже з другої половини XIII століття значно збільшується кількість письмових пам'яток англійською мовою. У XIV столітті в Англії розвивається та посилюється нова суспільна група – “третій стан” (купці, лихварі, ремісники), пізніше – клас буржуазії, і французькі слова, які до цього вживалися лише у колах “вищого світу”, тепер проникають у мову середніх класів. Посилення суспільної ролі нового зростаючого класу супроводжується ростом культури цього класу, прагненням освіти, грамотності. На початку свого розвитку “третій стан” намагався прилучитися до культури панівних класів [6, 192]. Тому в XIV столітті, коли англійська мова скрізь витісняла французьку і стала загальноприйнятою мовою всього населення країни, кількість французьких слів в англійській мові зростає у декілька разів. У цей час французькі слова, попадаючи у словник середніх класів, розповсюджуються у мові широких кіл населення. Саме на період формування англійської буржуазії як класу припадає 42% запозичень [6, 192].

Важливим джерелом вивченням шляхів запозичення лексики французької мови в середньоанглійський період є дані історичної антропонімії, зокрема, назви прізвищевого типу середньоанглійського періоду, що за семантикою твірних основ є назвами людей за професією та заняттям. Середньовічні прізвиська були офіційними неспадковими найменуваннями і базувалися на основі реальних ознак їх носіїв [12, 6]. Особливо поширенім у той час (більше в місті, ніж у сільській місцевості) було використання в якості прізвиськ назв професійного заняття людини [1, 23]. У XII–XIII століттях заняття, на яке вказувало прізвисько, співпадало з реальним заняттям носія цього прізвиська [10, 29]. Але у другій половині XIV століття прізвища починають набувати спадкового характеру, тому професія людини та її прізвище співпадають уже рідко. Прізвисько, що за семантикою антропооснови позначало професію чи заняття, могло надаватися людині, яка мала особливі ознаки, які зближували її з якимось професійним працівником, або яка зрідка виконувала притаманну цій професії роботу [10, 29].

Наявність французького етимона встановлюється для численних середньоанглійських професійних назв, вжитих в якості антропооснов назв прізвищевого типу. Серед них виділяємо кілька груп: запозичення, що увійшли до англійської мови ізольовано, без інших однокореневих слів, здатних їх мотивувати; запозичення, що увійшли разом із однокореневими словами, утворюючи цілі словотвірні гнізда, і можуть розцінюватися як власне англійські утворення; запозичення, що фіксуються лише на антропонімному рівні в якості антропооснов назв прізвищевого типу, побутування яких на апелятивному рівні можна припустити на основі кількох лінгвістичних та

екстраглінгвістичних факторів [2; 3]. Доповнимо цей перелік запозичень назвами, зафікованими в пам'ятках середньоанглійської мови у якості назв прізвищевого типу, які можуть мати неоднозначне тлумачення: вони є або похідними від раніше запозичених французьких основ (гібридними утвореннями), або можуть тлумачитися на основі французьких професійних назв, які в англійській мові залишили слід лише в якості антропооснов назв прізвищевого типу.

У багатьох випадках неможливо установити, чи є найменування прямим запозиченням з французької мови, чи воно утворене в англійській мові від запозиченого слова за допомогою англійського суфікса і є не запозиченням, а гібридним новоутворенням, яке на відміну від запозичень-гібридів (*loanblends*) не є продуктом запозичення і утворюється не під впливом іншомовної моделі, а на питомій основі шляхом з'єднання власномовного та раніше запозиченого й асимільованого у мові елементів [8: 371-37].

Відомо, що одним із важких питань історії запозичених слів у будь-яких письмових пам'ятках є те, що дата запозичення може не співпадати з датою появи цих слів у живому мовленні [9, 65]. Наприклад, за підрахунками О. Єсперсена [11] даних Оксфордського словника, максимум появи слів французького походження в пам'ятках припадає на XIV століття, тобто коли французька мова вже не була ні державною мовою, ні мовою двомовного населення Англії, не кажучи вже про те, що жанровий різновид та тематика документа може визначити сам вибір лексики. Ці міркування привели до надмірного скептицизму філологів по відношенню до французьких запозичень в англійській мові [9, 65]. Наведені нище назви прізвищевого типу середньоанглійського періоду, що за семантикою твірних основ є назвами осіб за професією та заняттям, значно уточнюють відомості про ті відіменникові чи віддіслівні агентивні назви англійської мови, що утворені на англійському ґрунті від запозичених з французької мови лексем. Здебільшого вони фіксуються значно раніше і тих запозичених іменників чи дієслів, що могли б тлумачитися як їх твірні основи. Уточнюючи час появи запозичення, антропоніми також зберігають фонографічні варіанти, цікаві для дослідників історичної лексикології, даючи матеріал для подальших досліджень не лише у галузях історичної семасіології, а й історичної фонології та діалектології.

Метою нашого дослідження є встановлення етимології антропооснов назв прізвищевого типу середньоанглійського періоду, **завданням** – виявлення антропонімів з неоднозначним тлумаченням їх етимології, зокрема на основі французької мови. **Об'єктом** дослідження є середньоанглійські назви прізвищевого типу, вжиті у складі антропоформул, **предметом дослідження** їх лексична база, зокрема, професійні назви різної етимологічної приналежності.

Отже, у цій статті зупинимося на назвах прізвищевого типу, для антропооснов яких встановлюють наявність французького етимона. Їх також можна тлумачити як відіменникові чи віддієслівні похідні англійської мови, утворені на англійському ґрунті від запозичених з французької мови лексем (гібридні назви). Лексикографи фіксують середньоанглійським або ранньо-новоанглійським періодом ці запозичені іменники чи дієслова, що могли б тлумачитися як твірні основи для середньоанглійських агентивних назв, які мотивують розглядувані назви прізвищевого типу. Однак у якості антропооснов назв прізвищевого типу розглядувані агентивні назви фіксуються джерелами історичної антропонімії значно раніше, ніж запозичені іменники, дієслова та їх похідні. Наведемо ці лексеми, вказуючи назви прізвищевого типу у складі антропоформул, зокрема, рік фіксації та історичне джерело, в якому зафікована розглядувана антропоформула.

1. Агентивна назва *bastere*, що лежить в основі назви прізвищевого типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *Baldwynus le Bastere* (1230 P); *Peter le Bastere* (1327 SRSt), може мати такі тлумачення: по-перше, від д.-фр. *bastier* 'сідляр, лимар', яке в англійську мову на апелятивному рівні не увійшло. По-друге, як гібридне новоутворення *baster* "*One who bastes (with thread)*" (1883 NED) від дієслова *baste* (*baest, bast*) (д.-фр. *bastir*) 'To sew together loosely; hence a. To stitch through (the folds of a doublet, contents of a bag or cushion), so as to keep them in place, to quilt (obs.)' (1440 NED) (пришивати (крючки камзолу, вміст сумки або подушки); стьобати; зашивати (гроші і ін.) в підкладку одягу тощо); b. *To sew or 'tack' together with long loose stitches the parts of (a piece of work), in order to hold them in place for time* (1589 NED) (метати або шити на живу нитку довгими неміцними стібками, щоб прикріпити їх на якийсь час). По-третє, як агентивна назва *baster* (у 16 столітті *basteter*) "*One who bastes meat*" (1525 NED) від дієслова непрозорої етимології *baste* (*baast, bast, baste*) '1. *To moisten (a roasting joint, etc.) by the application of melted fat, gravy, or other liquid, so as to keep it from burning, and improve its flavour*' (1509 NED) (поливати жиром (м'ясо і ін.), соусом чи ін. рідиною, щоб не пригоріло або мало кращий смак); 2. *To perfuse as with a liniment* (1570 NED) (оббрізкувати рідкою маззю); 3. *In candle-making* (у виготовлення свічок); 4. *To mark (sheep) with tar* (1590 NED)' (мітити (овець) дьогтем). По-четверте, як агентивна назва *baster* '*He who bastes or thrashes*' (1726 NED) (той, хто б'є, молотить) від дієслова непрозорої етимології *baste* '*To beat soundly, thrash, cudgel*' (1533 NED) (завдавати сильних ударів, молотити, бити дубинкою).

2. Середньоанглійські професійні назви *bracur, brascur, brazur, brassur*, вжиті у якості антропооснов назв прізвищевого типу в антропоформулах *Azo le Brascur* (1168 P), *Richard le Brazur* (1199 FFEss), *Ralph Bracur* (1202 Cur), *German le Brassur* (1296 SRSx), можуть тлумачитися на основі с.-англ. *brazier* (*brasyer, braseer, brasier, brazier*), утвореної від іменника *brass* (*bræs*,

bres, breas, bras(e, brasse, brass) (д.-англ. *bræs*) (1000 NED) (латунь, жовта мідь), або дієслова *braze (brasian, brasen)* (д.-англ. *brasian* від д.-англ. іменника *bræs*) ‘*To make of brass; to cover or ornament with brass* (1000 NED)’ (виготовляти з латуні; покривати або прикрашати латунню)) за допомогою агентивного суфікса *-ier* ‘*One who works in brass* (1400 NED)’ (мідник). Пор. також агентині назви *brass-caster, brass-finisher, brass-founder* (NED), а також середньо-англійську агентивну назву *brasgetere* (очевидно, ідентичну за семантикою назві *brass-founder*), що зафікована як антропооснова назви прізвищевого типу в антропоформулі *Thomas le Brasgetere* (1333 MESO).

Запозичені з французької мови агентивні назви здебільшого повністю переносили в англійську мову свій морфемний склад. Відзначаємо наявність давньофранцузького агентивного суфікса *-nor, -nur* (д.-фр. *-our*), що походить від латинського *-or, -ōrem*. Завдяки генетичній близькості суфіксів, при запозиченні давньофранцузькі суфікси *-nor, -nur* підлягали заміні на англійський суфікс *-er*. Враховуючи, що у словах *bracur, brascur, brazur, brassur* наявний в адаптованій формі суфікс *-nur*, більше схиляємося до думки, що розглядувані антропооснови відображають д.-фр. *brasseur (braceor)* “пивовар, броварник”.

3. Слова *caruier, carver*, зафіковані як антропооснови назв прізвищевого типу в антропоформулах *Peter le Caruier* (1203 Р), *Gerard le Carver* (1209 FFEss), можуть тлумачитися на основі середньоанглійської агентивної назви *carver*, утвореної від дієслова *carve* (д.-англ. *ceofan, cearf*), яке вживалося в давньо- та середньоанглійський періоди у багатьох значеннях, пор. ‘1. *To cut* (1000 NED) (різати, рубати); 2. *To cut artistically or ornamenteally* (1000 NED) (вирізувати художньо або для оздоблення); 5. *To hew, cut, or sculpture (any solid figure, an image, out of stone, in ivory, etc.; to make or shape artistically by cutting* (1000 NED) (тесати, рубати, висікати, витісувати якусь фігуру або образ із каменю, слонової кістки та ін.; художньо вирізувати)”; у середньо-англійський період набуло ще наступних значень “*To cut or engrave figures, either in relief or intaglio, on (in, into) a surface* (1250 NED) (висікати, вирізувати фігури рельєфно або на поверхні); *to cover or adorn (wood, stone, etc.) with figures so cut on or in the surface*” (1384 NED) (покривати або прикрашати (дерево, камінь та ін.) вирізаними фігурами); *to cut up meat at table*” (1300 NED) (рорізати на столі м’ясо) та ін. Віддієслівний іменник *carver* також відзначається розвинutoю полісемією, пор. значення ‘1. *One who carves or cuts* (1380 NED) (той, хто ріже або рубає); 2. *One who carves wood, ivory, stone, etc.; a sculptor: most frequently (when not otherwise qualified) applied to one who carves in wood* (1386 NED) (той, хто займається різьбою по дереву, слоновій кістці, каменю та ін; скульптор; в основному різьбяр по дереву) 3. *One who carves at table* (1432-50 NED) (той, хто ріже за столом). Не виключеним є також тлумачення лексеми *carvier* від д.-фр. *charuier, caruier* ‘орач, плугатар; хлібороб’, оскільки спостерігаємо наявність в її морфологічний

структурі продуктивного в давньофранцузькій мові словотворчого суфікса на позначення агена -*ier*, який походить, як і англійський суфікс -*er*, від латинського -*ārius*. Завдяки генетичній близькості суфіксів, при запозиченні давньофранцузький суфікс -*ier* замінювався на англійський суфікс -*er*.

4. Слова *clutere*, *clouter*, зафіковані у якості антропооснов середньоанглійських назв прізвищевого типу в антропоформулах *Adam le Clutere* (1286 MESO); *Robert (le) Clutere* (1301 LLB); *Adam Clouter* (1307 Wak), можуть тлумачитися на питомій англійській основі як професійна назва *clouter* (*clutere*, *clutere*, *clowtere*, *clowter*) ‘One who *clouts*, *mends*, or *patches*; *a cobbler*, or *patcher*; *a botcher*’ (1440 NED) (той, хто ремонтує, латас; швець, що займається лагодженням взуття; робітник, що здійснює дрібний ремонт), утворена суфікальним способом від середньоанглійського дієслова *clout* (*clutie*, *clute*, *cloute*, *clowt(e)*, *clout*) (від іменника *clout*) (‘1. *To mend with a clout or patch; to patch (with cloth, leather, metal, etc.)* (1350 NED) (ремонтувати за допомогою латок, латати (тканиною, шкірою, металом); 2. *To put in, on, or to by way of a patch; usually fig. To add patches* (1225 NED) (латати); 3. *To arm or protect with an iron plate or clout; b. Also, to protect the soles of shoes with broad-headed nails, to stud with clout-nails* (1394 NED) (озброювати або захищати залізними пластинами або латками; оббивати підошви взуття цвяхами з плоскою головкою; 4. *fig. To join awkwardly or coarsely together; to patch clumsily or botch up* (1380 NED) (з'єднувати незграбно, неакуратно; грубо, невміло латати)). Іменник *clout* побутував вже в давньоанглійський період (“1. *A piece of cloth, leather, metal, etc., set on to mend anything; a patch*” (700 NED); 2. *A plate of iron: esp. (in more recent use) one fixed on some part of a plough, on an axle-tree, or on a shoe, to prevent wear* (1000 NED)), в середньоанглійський період набув ще наступні значення: “*A small piece or shred produced by tearing or rending; a later use – chiefly a shred of cloth, a rag*” (1325 NED), “*A piece of cloth (esp. a small or worthless piece, a ‘rag’); a cloth (esp. one put to mean uses, e.g. a dish-clout)*” (1225 NED). У одному з наведених значень іменник *clout* є компонентом середньоанглійського композита *cloutkerver* (з можливою семантикою ‘patch-cutter’), вжитого у якості антропооснови назви прізвищевого типу у складі антропоформули *Robert Cloutkerver* (1327 Pinchbeck). Пор. *carver* ‘*One who carves or cuts*’ (1380 NED), *kerve* (obs. dial. form of *carve* (1000 NED).

Припускаємо також можливість тлумачення розглядуваної агентивної назви як адаптованої давньофранцузької лексеми *cloutier* ‘nail-smith’ (коваль).

5. Лексичною базою назв прізвищевого типу в антропоформулах *Roger le Fener* (1271 MEOT), *Gilbert le Feyner* (1299 LLB) є зафікований на одне століття пізніше віддіслівний іменник *feigner* (*feyner* – 1382 NED, *feynar* – 1400 NED, *feyner* – 1488 NED) ‘*One who or that which feigns, in various senses of the verb; a fashioner, constructor, inventor; the contriver of a fiction*;

a simulator, pretender, counterfeiter' (конструктор, винахідник; видумщик; симулянт, удавальник, підробник), що є гібридним новоутворенням від запозиченого з французької мови середньоанглійського дієслова *feign* (*feine, fene, feyne, fenyne*) (*ME feinen, feignen, ad. OF. feindre: – Lat. fingere* ‘формувати, ліпiti, зображенiти’) ‘*In material sense. To fashion, form, shape* (1300 NED) (надавати форму, вид); *to fashion fictiously or deceptively* (1300 NED)’ (придумувати, підробляти). Разом з тим, давньофранцузька професійна назва *fenier* ‘*haymonger*’ (торговець сіном) також може вважатися як основа розглядуваних антропонімів.

6. Середньоанглійська професійна назва *liner* (*lynnor, lyner, lynar*) ‘*1. An official whose duty is the tracing of he boundaries of properties in burghs* (14. NED)’ (Чиновник, обов'язками якого є окреслення кордонів володінь у містах), утворена або від дієслова *line* ‘*1. To tie a line, string, or cord; to string (a bow)* (1375 NED) (Прив'язувати вірьовку, струну, тятиву; натягувати (лук); *2. To measure or test with a line, to cut to a line*’ (1400 NED) (вимрювати за допомогою вірьовки, відрізати по лінії), або від іменника *line* у значенні ‘*A thread-like mark*’ (1382 NED) (ниткоподібна позначка, мітка), лежить в основі назв прізвищевого типу в антропоформулах *Gilbert le Lyner* (1279 RH), *John Lynar* (1327 SRSx), які також можна тлумачити на основі д.-фр. *linier* ‘той, хто виробляє або продаває льняне полотно’.

7. Середньоанглійську професійну назву *rower* (*roware, -ere*) (пор. MDu. *royer, roeyer* (Du. *roijer*), MLG. *royer, roier*, Norw. *roar*) ‘*One who rows; an oarsman*’ (1374 NED) (весляр) від дієслова *row* (д.-англ. *rōwan*) ‘*To use oars, sweeps, or similar means, for the purpose of propelling a boat or other vessel*’ (950 NED) (гребти в лодці або ін. судні за допомогою весел або ін. засобів), або д.-фр. професійну назву *roier* (*rouwier, roer, rouer*) “колісник” вважаємо лексичною базою назв прізвищевого типу в антропоформулах *Roger le Roier* (1176 P), *Gilbert le Roer* (1185 Templars), *John le Rohier* (1195 P), *Ralph le Rowere* (1240 Oseney), *John Royer* (1279 RH), *John le Rouier* (1327 SRSx).

8. Назви прізвищевого типу в антропоформулах *Roger Messer* (1172-80 DC), *Erkenbald le Messer* (1180 P), *William le Messier* (1187 P) відтворюють у своїх основах д.-фр. *messier, messer* ‘жнець’, або ж середньоанглійську лексему *macer* (*messier, masser, measer*), яка може розглядатися як запозичення з д.-фр. *maissier, massier* ‘*A mace-bearer; (spec. in Scotland), an official who keeps order in courts of law*’ (13... NED)’ (жезлоносець, булавоносець; службовець, що слідкує за дотриманням порядку в суді), або гібридне новоутворення від запозиченого з д.-фр. *masse, mace* (с.-англ. *mace (masse)* ‘жезл, булава’) та англійського агентивного суфікса *-er*.

9. Лексичною базою назв прізвищевого типу в антропоформулах *Walter Fannere* (1279 RH), *John, Walter le Vanner(e)* (1279 RH), *Thomas le vannere* (1297 MinAcctCo), *William le Fanner* (1332 SRWa) є утворена від дієслова *fan* (*fannian, south. vannien, vanne, fane, fanne, fan*) ‘*To winnow (corn, etc.)*’ (1000 NED) агентивна назва *fanner* ‘*One who fans: one who winnows grain with a fan*’

(1515 NED) або **fanner* ‘maker of fans or winnowing-baskets’ від іменника *fan* (*fann, fan* – 800 NED); *vanne, van* – 1450 NED) (OE *fann, Fr. van, Lat. vannus*) ‘An instrument for winnowing grain a) A basket of special form (also, earlier, a sort of wooden shovel) used for separating the corn from the chaff by throwing it into the air’ (800 NED). Вимова на півдні Англії слова *fanner* як *vanner* допускає його тлумачення від д.-фр. *vannier* (майстер, що плете кошики, кошикар).

У дослідженнях з історичної лексикології взаємовідношення між англійською та французькою мовами в період XII- XIV століть становлять одне з найважливіших питань. Найцікавішою проблемою є не сам факт появи запозиченого слова, а процес його входження в лексику англійської мови; для цього процесу дуже показовими є матеріали письмових пам'яток, за умови врахування їх хронологічної, соціальної та діалектної локації [9, 66]. Цінним джерелом для вивченням шляхів входження до середньоанглійської мови запозичень з французької мови є дані історичної антропонімії, зокрема, встановлення етимології антропооснов назв прізвищевого типу середньоанглійської мови, що дозволило нам виявити професійні назви французької мови, фіксація яких у якості лексичної бази англійських антропонімів є на даний час єдиним свідченням їх побутування на англомовному ґрунті.

ЛІТЕРАТУРА

- Гусынина Е. Б. Становление английской фамильной системы (По материалам источников VII-XVII вв.): Диссертация на соискание ученой степени канд. филол. наук. – Л., 1982. – 17 с.
- Добровольська О. Я. Французькі запозичення-назви ремісників у середньо-англійській мові за даними історичної антропонімії// Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб. Наук. Праць. – Вип. 6 / Відп. ред. Фабіан М. П. – Ужгород: ТзОВ “Папірус – Ф”, 2008. – С. 201-206.
- Добровольська О. Я. Французькі запозичення-професійні назви в якості антропооснов середньо-англійських назв прізвищевого типу// Нова філологія. Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008.- №31.- С. 65-69.
- Иванова И. П., Чахоян Л. П. История английского языка. – М.: Высш. школа, 1976. – 319 с.
- Ильиш Б. А. История английского языка. – М.: Высш. школа, 1968. – 419 с.
- Костюченко Ю. П. Исторія англійської мови. – К.: Радянська школа, 1963. – 426 с.
- Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. – Х.: Основа, 1993. – 255 с.
- Хауген Э. Процесс заимствования // Новое в лингвистике. – М., 1972. – Вып. VI. – С. 344-382.
- Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка. (История языков народов Европы). Изд. 2-е, испр. – М.: Едиториал УРСС, 2004.- 288 с.
- Fransson G. Middle English Surnames of Occupation. – Lund, 1935. – 217 p.
- Jespersen O. Growth and structure of the English language. – L., 1935.
- Reaney P. H. The Origin of English Surnames. Routledge and Kegan Paul. – London, 1980. – 415 p.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Cur – Curia Regis Rolls. Pipe Rolls Soc., 14, 24. DC – F. M. Stanton, Danelaw Charters, London, 1920. FFess – Feet of Fines: Essex Arch. Soc. (in progress). LLB – Letter Books of the City of London, 11 vols., 1899-1912. MESO – Fransson. Middle English Surnames of Occupation, Lund, 1935. MEOT – B. Thuresson. Middle English Occupational Terms, Lund, 1950. MinAcctCo – Ministers' Accounts of the Earldom of Cornwall (Camden 3rd Ser. 66, 68), 1942-5. NED – The Compact Edition of the Oxford English Dictionary. Vol. I, II. OUP, Oxford, 1971. Oseney – Cartulary of Oseney Abbey (Oxford Hist. Soc. 89-91), 1929-31. Pinchbeck – Pinchbeck Register, ed. Lord Francis Hervey, 2 vols., 1925. P – Pipe Rolls. Rec. Comm. 3 vols., 1833-44. SR St – Subsidy Rolls: Salt Arch. Soc. (OS) 7, 10, 1886-9. SRSx – Subsidy Rolls. Sussex Rec. Soc. 10, 1900. SR Wo – Subsidy Rolls: Worcs. Hist. Soc., 4 vols., 1893-1902. RH – Rotuli Hundredorum, 2 vols., 1812-18. Templars – B. A. Lees, Records of the Templars, London, 1935. Wak – Court Rolls of the manor of Wakefield (Yorks Arch. Soc., Rec. Ser. 29, 36, 57, 78), 1901-45.

УДК 811.133.1:81'371

Кабаненко А. В.

ЕМОЦІЯ ЯК ДИНАМІЧНЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ У СУЧASНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ

У статті розглянуто одну з проблем когнітивної лінгвістики – емоційне сприйняття тексту читачем, на матеріалі сучасного французького постмодерністського роману. Виявлена динаміка емоційного навантаження тексту, яка існує в поточній свідомості автора і читача, розбіжність дійсного світу емоцій і їх мовного відображення.

Ключові слова: емоційність, акт комунікації, текстотворення, емоційне підтримтя.

Кабаненко А. В. Эмоции как динамическое лингвистическое явление в современном французском постмодернистском романе. В статье рассмотрена одна из проблем когнитивной лингвистики – эмоциональное восприятие текста читателем, на материале современного французского постмодернистского романа. Выявлена динамика эмоциональной нагрузки текста, которая существует в текущем сознании автора и читателя, и расхождение действительного мира эмоций и их языкового отображения.

Ключевые слова: эмоциональность, акт коммуникации, текстообразование, эмоциональный подтекст.

Kabanenko A. V. Emotions as a dynamic linguistic phenomenon in French post-modern novel. The article addresses one of the problems of cognitive linguistics – the emotional perception of the text by the reader on the material of French postmodern novel. The dynamics of emotional charge of the text exists in the current consciousness of the author and the reader. The divergence of the real world of emotions and their linguistic display is denoted.

Key words: emotion, an act of communication, text forming, emotional subtext.

Виникнення в людини емоції загалом зумовлено певним фізичним впливом на її організм, але для того, щоб викликати емоцію чи емоційний образ в читача, необхідно впливати на нього не на фізичному, а на інтелектуальному та духовному рівнях. Емоція – це відповідь або, навіть, комплекс відповідей, обумовлена певними когнітивними процесами. Фізичний вплив чинить на людський організм ефект, який передує емоції, тобто читаючи вірш, драму або роман реципієнт несподівано може відчути фізичні прояви емоційного стану: тремтіння, сміх, слізози та ін. Таким чином організм читача реагує на подразник, яким в даному випадку виступає літературний текст, тобто, не переживаючи безпосередньо фізичний вплив на організм, реципієнт має можливість відчути той чи інший емоційний стан через інтелектуальне сприйняття художнього тексту. Гнів, страх, любов,

ненависть, радість, смуток, сором, гордість і їх різні відтінки можуть бути названі найгрубішими формами емоцій, які тісно пов'язані з відносно сильним тілесним збудженням. Витонченішими емоціями є моральні, інтелектуальні та естетичні почуття, з якими звичайно бувають пов'язані значно слабкіші тілесні збудження. У сучасному романі читач знайомиться з об'єктами і обставинами, що викликають емоції, а тому кожна сторінка роману викликає у читача відповідне емоційне почуття.

У другій половині ХХ сторіччя такі мовознавці, психологи та літературознавці як К. Е. Ізард, В. І. Шаховський, В. Н. Телія, А. Вежбицька, З. Є. Фоміна, О. О. Селіванова, О. Й. Шендельсь, Д. Б. Палмер та ін. досягли значних результатів у дослідженні механізмів мовного вираження емоцій автора і мовної номінації та інтерпретації емоцій як суб'єктивної сутності читача. На сьогоднішній день породження та емоційне сприйняття тексту є однією з найважливіших проблем когнітивної лінгвістики. Мотивом до породження тексту може бути як бажання автора передати певну інформацію, так і неусвідомлене прагнення до емоційного впливу на читача.

Метою нашої статті є виявлення різниці між емоціями, які переживає читач і тими, що виражає автор тексту сучасного французького постмодерністського роману на матеріалі творів Фредеріка Бегбедера, Ерве Гібера та Мішеля Уельбека. Системне дослідження категорії емоційності на рівні тексту необхідно для вирішення актуальних проблем, пов'язаних з репрезентацією емоцій у тексті, зокрема для виявлення емотивних одиниць тексту і для визначення змістовних, лінгвістичних і прагматичних особливостей реалізації категорії емоційності у французькому постмодерністському романі. Необхідно пам'ятати, що емоції не є відображенням безпосередньої предметної дійсності, а виражаютъ емоційне ставлення до неї. Емоційність притаманна самому слову, вона є певною складовою частиною його лексичного значення.

Художнє мовлення у складі літературного твору виступає як зовнішня його форма, тобто як та конкретно-чуттєва мовленнєва оболонка, в якій втілюється зміст твору, за допомогою якої відтворюються образи і події, про які йдеться у творі, та передається авторське до них ставлення. Художня своєрідність мовленнєвої організації літературного твору знаходить свій вияв у специфічному підборі або ж творенні слів і форм їх синтаксичного сполучення, що вводяться в текст твору й виражаютъ емоційну, смислову, комунікативну спрямованість його мови. В романі читач сприймає не мову іншого суб'єкта, а саму мову, яка тільки збуджує його розумову діяльність і він, розуміючи, що йому кажуть, думає своєю власною думкою, формує судження зі свого власного «матеріалу» (мається на увазі його життєвий досвід, інтелектуальність, емоційний стан). Власне сприйняття змінюються розумінням – усвідомленням авторського задуму і методів його текстового вираження [4, 84]. Тому, на нашу думку, існує значна різниця між емоцій-

ним значенням, яким автор роману наділяє свій текст і емоційним образом, який створює в своїй уяві читач, ґрунтуючись на власному досвіді і чуттєвому сприйнятті тексту. Здатність роману хвилювати, впливати, змушувати переживати зміст, приносити задоволення чи смуток завжди визнавалася його основною якістю. Текст становить собою єдність процесу і результату діяльності.

На початку роману Фредеріка Бегбедера «Новели під екстазі» читачу пропонуються такі питання

Comment vous appelez-tu ? Est-ce que tu veux m'épouser ? Pourrais-tu me dire où nous sommes en ce moment ? [6, 15]

Як Вас тебе зустріть? Чи хочете ти на мені одружитися? Не підкажеш де ми в цей час знаходимось? – авт. пер.,

які можуть здатися позбавленими здорового глузду, сенсу і граматики. На емоційному рівні даний уривок сприймається перш за все як насміх, знушення. Але, приймаючи до уваги назву роману і той факт, що з таких питань, які врешті-решт лишаються риторичними, складається весь перший розділ, стає зрозумілим, що таким чином автор відображає свій душевний стан – він намагається розібратися в собі. Питання не є цинізмом чи глузуванням, вони є розpacем, останньою надією не загубити свою особистість. Отже, багатозначність та багатовживаність емоційності найчіткіше проявляється в тексті, який інтегрує її різні категоріальні прояви. В цьому випадку автор тяжіє до питальних конструкцій.

За формулюванням А. Е. Кибріка, в рамках кожного мовного акту текст об'єктивно існує в поточній свідомості автора, що створює текст, і в поточній свідомості адресата, тобто читача, що відтворює текст. А емоція, як динамічне явище, становить собою процес постійного виникнення, протікання і припинення емоційних образів та зовнішнього прояву емоційних явищ [2, 296]. Таким чином, можна говорити про різні варіанти одного і того ж літературного твору. Емоція, яку переживає автор роману не обов'язково має відтворитися в свідомості читача, адже одні і ті самі слова можуть виражати різні емоції, так само як і одна емоція може бути виражена різними лексичними одиницями. Тобто, можна отримати два варіанти одного роману: перший (основний) авторський варіант, оснований на інтелектуальному рівні, життєвому досвіді, особливостях світосприйняття індивідуальної картини світу автора, його точки зору на об'єкт зображення та другий – варіант читача (реципієнта), оснований на його емоційному стані під час прочитання роману.

Відомо, що письмовий текст є комунікацією, але не активною, а її відстороненою формою, яка характеризується низкою таких специфічних властивостей, як попередня підготовленість, послідовність, зв'язаність, завершеність та ін., які дозволяють розглядати його змістовну і формальну структуру як реалізацію авторського задуму. Текст – це акт комунікації, а у

кожному комунікативному акті зосереджені наступні фази: комунікативна діяльність автора і комунікативна діяльність читача. Аналіз особистості автора тексту, як одного з комунікантів, має важливе, якщо не головне, значення для декодування тексту читачем, максимального наближення до авторського задуму, та відповідності авторській інтенції реагування на текст. Так, ознайомившись з біографією французького письменника кінця ХХ століття Ерве Гібера, який був хворий на СНІД і помер у 36 років, після спроби покінчити життя самогубством, читач знаходить пояснення наявності великої кількості емоційно негативної лексики, яка зустрічається практично на кожній сторінці його роману: *contre tous, la mort dans le miroir, pire désespoir, l'horreur, une issue fatale, ne laisser aucun répit, une frayeure etc.* (проти всіх, смерть у дзеркалі, найгірший відчай, жах, фатальний кінець, не даючи передиху, страх та ін.) [7]. Особистість автора, з одного боку, статична і постійна, але, з іншого боку, вона динамічна, коректується інтенціями співрозмовника, його типом реагування і самим способом ведення дискурсу. У дискурсі особистості комунікантів представлена наступним чином: автор для себе, автор в тексті, автор для читача, читач для себе і читач для автора [4, 161]. При наявності такої багаторівневої включеності, автор приховує свої справжні наміри і постає в іншому фокусі як на основі висловлювання, так і виходячи з його сприйняття читачем. Емоції, висловлені автором в тексті, вже не належать тільки автору, вони варіюються в залежності від того як їх сприймає читач. Таким чином, емоційний світ автора і читача є двома основними складовими сучасного французького постмодерністського роману.

Особистість читача також неоднозначна. Звертаючись до нього, автор по-своєму інтерпретує читача, апелюючи до нього як до відомої особистості, але кожний окремий читач є окремою індивідуальністю зі своїм власним інтелектуальним та емоційним досвідом [4, 155-162]. Читач не лише якимось чином сприймає відображені в літературному тексті оточуючий світ та його явища, а завжди якось відноситься до нього, при чому це відношення є своєрідним переживанням. Одна й та сама подія в когось викликає смуток, а в когось радість, кожна людина щось любить, а до чогось байдужа, щось викликає в неї бурхливі відчуття, а щось лише огиду.

Будучи соціокультурним феноменом, письмовий текст є втіленням ціннісних констант даної культурної системи конкретного історичного періоду. Саме тому цілком логічно було б припустити, що автор і читач, будучи представниками одного культурного та часового простору, мають однаково виражати та сприймати емоційні образи. Проте, на загальне емоційне становище особистості впливає не тільки загальнокультурний (колективний) рівень свідомості, але її власний особистісний емоційний стан. Це пояснюється тим, що емоційна сфера вважається чи не найскладнішою системою людини. Емоції є одним з основних і всепроникних аспектів людського досвіду, тому мовні засоби, що використовуються при вираженні почуттів

автора на емоційну сферу читача можуть впливати абсолютно несподіваним чином, відмінним від авторського задуму.

О. О. Селіванова наголошує на тому, що у продукуванні тексту бере участь такий граничний компонент свідомості як колективне несвідоме. Вторгнення несвідомого відбувається на довербальному етапі, демонструючи несподівані результати на наступному лінгвістичному етапі. При створенні цілісного тексту під час внутрішнього програмування автор вирішує якою буде його структура, смислові та емоційна наповненість. Одна і та ж інформація може мати різне лінгвістичне кодування в романі, в залежності від рішення автора. Таким чином, змістовий аспект тексту передбачає орієнтацію на читача, його певну підготовленість і, зокрема, наявність в нього деяких знань, спільніх з автором, не виражених у тексті і таких, що мають бути «домислені» читачем. Розуміння авторської думки, всього тексту в цілому і є усвідомленням авторських і текстових стратегій [4, 78-83]. Однак логічним буде припустити, що в такому випадку не можна очікувати повної відповідності в парадигмі автор-читач, тому що при породженні роману автор базується на власних загальних уявленнях і поняттях, не орієнтуючись на одного конкретного індивіда. При сприйнятті роману свідомості реципієнта більшою мірою нав'язується чужа свідомість, хоча інтерпретація тексту може варіюватися. Кінцевим результатом розуміння тексту є придбання свідомістю читача тієї когнітивної моделі, яку задумав автор.

«... un canari blanc... Il chantait surtout le matin ; pourtant il ne semblait pas joyeux ; mais un canari peut-il être joyeux ? La joie est une émotion intense et profonde... on peut la rapprocher de l'ivresse, du ravissement, de l'extase». [8, 19]

«...біла канарка... Вона співала в основному вранці, проте вона не здавалася радісною, але чи може канарка бути радісною? Радість є емоція сильна і глибока ... вона може бути викликана сп'янінням, захватом, екстазом» – авт. пер.

Щоб наблизити читача до свого емоційного стану, автор роману удається до елементарного порівняння. Але такі лексичні одиниці як *la joie, une émotion intense et profonde, rapprocher de l'ivresse, du ravissement, de l'extase* (радість, емоція сильна і глибока, викликана сп'янінням, захватом, екстазом), дозволяють читачу наблизитися до автора, його чуттєвого стану та зрозуміти емоційне підґрунтя роману. Автор, базуючись на загальному уявленні про таке поняття як радість, дає йому особистісну оцінку, таким чином, пропонуючи читачу стати тим єдиним і конкретним індивідом, який зможе подивитися на текст з авторської точки зору, зайняти місце більче до автора ніж до читача в парадигмі автор-читач.

Необхідно також відзначити, що дійсний світ емоцій і їх мовне відображення ніколи не будуть збігатися. За В. І. Шаховським мова однакова для всіх і різна для кожного перш за все у сфері її емотивності,

де діапазон варіювання та імпровізації семантики мовних одиниць у сфері їх особистісних емотивних значень найширший і найрізноманітніший [5, 137]. Тобто мова художнього тексту живе за своїми власними законами, відмінними від життя природної мови. Крім спеціальних мовних засобів, а саме емотивних, образних, стилістично маркованих, експресивною може виявитися будь-яка нейтральна одиниця мови в залежності від цілей автора та від контексту. В. І. Шаховський наголошує, що вираження емоційної мовленнєвої оболонки твору стає можливим за рахунок того, що основний відсоток її слів у більшості складають загальнозважані слова та сталі форми їх синтаксичного сполучення, що, в силу своєї загальнозважаності, становлять узвичаєну мовленнєву норму [5, 181-182]. З цього можна зробити висновок, що на основі цієї норми спеціально підібрані автором слова та форми їх сполучень сприймаються як такий відступ від неї, який порушує передбачувану та очікувану нормативність форми словесного вираження. Спеціально підібрана автором лексика, виступаючи як певна несподіванка, яка через свою незвичайність, а інколи неповну зрозумілість мимоволі затримує на собі увагу і, посилюючи враження, сприяє збудженню творчої яви – викликає у читача певного роду емоційні переживання. До того ж, один і той самий читач сприймає текст по-різному, оскільки змінюються його стан, що приводить до актуалізації чи нівелювання різних смыслових навантажень, виражених у тексті. Кожного разу при новому прочитанні французького постмодерністського роману читач одержує іншу смыслову картину, котра викликає в нього інші емоції, переживання й почуття. Отже, художній текст генерує у свідомості читача кожного разу все нові й нові смисли і чим більше значення мають для читача події, що описуються автором роману, тим глибшим буде його емоційне переживання.

«J'ai eu le sida... mon sang amorçait un processus de faillite... je n'avais avoué à personne, sauf aux amis qui se comptent sur les doigts d'une main» [7, 9].

«Я хворий на СНІД ... Моя кров розпочала процес банкрутства ... Я не зізнався ні кому, крім друзів, яких можна перерахувати на пальцях однієї руки – авт. пер.

Відомо, що людина здатна відчувати кілька емоцій і станів одночасно, в результаті чого виникають складні емоції, які описуються складними конструкціями. Трьома реченнями автор описує історію свого життя, ставлення до хвороби та стосунки з оточуючими його людьми. Емоційний контекст, завдяки особливостям своєї семантики, здатний повністю редукувати значення слова, нейтрального в емоційному плані, і представити його як контекстуально емоційно забарвлений одиницю. Наприклад, лексична одиниця *faillite* (банкрутство) набуває в даному контексті не тільки нове значення, але емоційне забарвлення не властиве банківсько-економічній лексиці.

Сучасний французький постмодерністський роман в першу чергу співставляється зі світом емоцій та почуттів людини. Дослідження емоції в такому тексті цікаве тим, що про справжню природу людських почуттів, пристрастей, емоцій, про їхню силу можна дізнатися завдяки тій формі, яку вони набувають, потрапляючи з внутрішнього світу у зовнішній, тобто від автора до читача. Грунтуючись на комунікативному підході, В. А. Маслова вважає, що найважливішим джерелом емотивності тексту є його зміст [3, 70]. На підтвердження думки дослідника, ми вважаємо, що зміст тексту є потенційно емоційним, тому що завжди знайдеться реципієнт, для якого він виявиться особистісно значущим. Емоційність змісту тексту – це, в кінцевому рахунку, емоційність фрагментів світу, відображеніх в тексті.

«L’Institut de physique de Copenhague, fondé par Bohr en 1919, devait accueillir tout ce que la physique européenne comptait de jeunes chercheurs» [8, 22].

«Інститут фізики в Копенгагені, заснований Бором в 1919 році, мав приймати до себе те, що європейська фізична наука вважала молодими дослідниками» – авт. пер.

Здавалося б це речення не вирізняється особливим емоційним підрунтям, але, якщо звернути увагу на другу частину фрази *«tout ce que la physique européenne comptait de jeunes chercheurs»*, читач помітить, що вираз *«те, що»* – прирівнювання живої істоти до речі, неживого предмету, що в даному випадку дискредитує професійну значущість молодих дослідників і має яскраво виражений негативний підтекст. Показово, що фрази, які мають явний негативний підтекст мають найбільший резонанс, викликають у читача сильніший емоційний відгук, в той час як позитивні або емоційно нейтральні фрази можуть лишитися для читача непоміченими.

Емоційний простір тексту, на думку Л. Г. Бабенко, представлений двома рівнями – рівнем персонажа і рівнем його творця-автора: «цілісний емотивний зміст передбачає обов’язкову інтерпретацію світу людських емоцій (рівень персонажа) і оцінку цього світу з позиції автора з метою впливу на цей світ, його перетворення» [1, 167]. В цілому, емотивна лексика в художньому тексті виконує декілька функцій, основними з яких є створення емоційного змісту і емоційної тональності тексту.

Емоційність тексту логічно вписується у процес вивчення сучасного французького постмодерністського роману, коли мова і текст розглядаються не тільки з точки зору автора і мислячого суб’єкта, але і з позицій людини, що відчуває певні емоції, почуття, переживання. Звідси з’являється здатність автора репрезентувати емоційний стан людини в статусі різнорівневих одиниць мови – в рамках слова, речення, тексту. Їх зміст стає основою для вираження іншого, «закодованого», художнього змісту, що виступає як внутрішній смисл тексту в цілому. Цей смисл завжди виступає як нове бачення чогось у житті, новий погляд на події, відкриття таких сторін у

звичайному й відомому, які були не сприйняті, не відкриті раніше. Отже, втілена у художньому образі інтелектуальна сутність, відкрита письменником, стає інтелектуальним надбанням читача, збагачує його бачення світу і досвід пізнання людини, тобто сучасна література активно втручається в емоційний світ особистості.

Узагальнюючи все вищезазначене можна зробити висновок, що французький постмодерністський роман допускає різні інтерпретації та різні осмислення тексту, але тим не менше, всі ці прочитання-інтерпретації не зовсім довільні. Можливість виокремлення в тексті емоційного мікротексту зумовлена тією важливістю, яку автор роману надає відображенню в ньому емоційного світу людини. Врешті-решт, читач бачить в романі те емоційне навантаження, яке автор дозволяє йому побачити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного произведения. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – С.167-169.
2. Кибрик А. Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкоznания (универсальное, типовое и специфичное в языке). – М.: Изд-во МГУ, 1992. – С. 293-305.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – С. 68-115.
4. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. – С. 76-99, 156-171.
5. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций: Монография. – М.: Гнозис, 2008. – С. 127-142, 180-188.
6. Beigbeder F. Nouvelles sous extasy. – Paris : Folio, 1999. – 102 p.
7. Guibert H. A l'ami qui ne m'a pas sauvé la vie. – Paris : Editions Gallimard, 1990. – 264 p.
8. Houellebecq M. Les particules élémentaires. – Flammarion, 1998. – 395 p.

УДК 811.161.2'373

Карпенко О.Ю.

ХРОНОНІМІЧНА ТРАНСОНІМІЗАЦІЯ ТОПОНІМІВ

Статтю присвячено дослідженням власних назв історично істотних відрізків часу або подій, які через локалізацію у просторі часто утворюються від топонімів, зазнаючи трансонімізаційних змін.

Ключові слова: хрононім, топонім, трансонімізація.

Карпенко Е.Ю. Хрононимическая трансонимизация топонимов. Статья посвящена исследованию имен собственных исторически важных отрезков времени или событий, которые из-за локализации в пространстве часто происходят от топонимов, подвергаясь трансонимизационным метаморфозам.

Ключевые слова: хрононим, топоним, трансонимизация.

Karpenko O. Chrononymic Transonymisation of Toponyms. The article is dedicated to the investigation of proper names of historically important time periods or events, which due to their space localization frequently originate from toponyms, thus undergoing transonymisation metamorphosis.

Key words: chrononym, toponym, transonymisation.

Багато дослідників, зокрема М.М.Торчинський, підкреслюють важливість денотатно-номінативної типології власних назв як “одного з основних способів не лише структурування ономастикону, а й встановлення світоглядних зasad певного народу, адже ідентифікуються насамперед ті денотати, які мають особливе значення для номінаторів” [11, 21]. Однак найдосконаліший типологічний розподіл власних назв за денотатною віднесеністю не обійме можливі метаморфози – “перехід оніма з одного розряду до іншого” [8, 138], тобто трансонімізаційні процеси, які і є темою цієї розвідки.

Хрононім – це назва певних відрізків часу, але йдеться не тільки про поділ часу на окремі фрагменти, а про події, що притаманні якомусь конкретному часові і виділяють його у окрему одиницю. За формулюванням Н.В.Подольської **хрононім** є власною назвою історично істотного відрізу часу [8, 147]. При цьому події відбуваються не тільки у часі, а й у просторі, який може бути вузьким чи обсяжним, окресленим чітко чи не дуже. Друга *Світова війна* тому й називається *світовою*, що охопила весь світ, *Відродження*, або транскрипцією з французької *Ренесанс*, охоплювало лише Західну Європу, хоча його вияви поширювалися і на Східну Європу, у тім числі Україну. Всупереч цій останній назві, що поетично вказує на сутність події, хрононіми часто позначаються не часом події чи її характером, а місцем, де вона мала місце, топонімом, тобто відбувається трансонімізація.

Ті хрононіми, що одержують часове позначення, можуть ґрунтуватися не тільки на даті події, а також на її тривалості, особливо якщо вона є винятковою. Прикладом таких назв є *Столітня війна* між Англією і Францією (1337-1453 рр.), *Шестиденна війна* між Ізраїлем та Єгиптом (1967). Панівна кількість битв, якими так багата історія людства, називається за сусідніми географічними об'єктами: 1) ойконімами: *Корсунь, Конотоп, Крути, Аустерліц, Бородіно, Ватерлоо, Верден, Сталінградська битва*; 2) гідронімами: *Каяла, Жовті Води, Мононгахіла, Регільське Озеро*; 3) мікротопонімами: *міст Редком, Маас-Аргонський ліс, Малакландинський перевал*.

Події, позначувані хрононімами, бувають різномасштабними, тому період їх існування може бути різним: пам'ять про битву на *Калці*, у якій Чингізхан у 1223 р. розбив українських князів, і досі збереглася не лише в історичних джерелах, а і в народній пам'яті. Хрононім *Канни* добре пам'ятаємо вже більше двох тисяч років. Під містечком *Канни* карфагенський полководець Ганнібал у 216 році до н.е. завдяки мудрій стратегії розгромив велике військо римлян. Хрононім *Марафон* теж походить від назви містечка, біля якого греки під командою Мільтіада в 490 р. до н.е. перемогли значно численніше військо персів. Відстань від Марафона до Афін – 42 км 195 м – грецький воїн пробіг, сповістив про перемогу й помер. Від цієї події залишився епонім *марафон*: спортивні змагання з бігу на певну відстань. Деонімізація цього топоніма трохи відрізняється від зафікованих Е.С.Отіним випадків переходу власних назв у загальні через проміжну стадію конотативних онімів, **конотонімів**, що розвинули референтні співзначення, як, наприклад, *Цусима*: поразка, катастрофа [7, 406-407], або *Французька Венеція*: велика повінь [7, 115].

М.М.Торчинський поділяє хрононіми на **періодоніми**, **фактоніми** та **катастрофоніми**, до останніх відносячи найменування природних та антропогенних катастроф [10, 254]. Саме **техно-катастрофоніми** з'являються дуже рідко, як, наприклад, *Чорнобиль*. Загальновідомою є назва *Хіросіма*, причому не як топонім, велике місто в Японії, а як хрононім, бо там уперше не на спеціальний полігон, а на живих людей американці скинули атомну бомбу. *Нагасакі* – теж японське місто, на яке було незабаром скинуто другу бомбу, але як хрононім ця назва вживается не так часто, бо це вже друга подія, трагічність якої затімарюється жахом *Хіросіми*. Цікавий відтопонімний хрононім відшукав Е.С.Отін – (рос.) *предхіросимье*: час, що передує атомному бомбардуванню *Хіросіми* [7, 399]. Це утворення можемо вважати **енантіоконотонімом**, тобто енантіосемічним словом, у якому поєднуються протилежні за знаком конотеми [3, 54].

Специфічна трансформація власних назв, які позначають не реальні, а ідеальні явища, що існують лише у творчій свідомості автора і через текст у сприймаючій свідомості читача, тобто **поетонімів**, відбувається у художніх творах. Навіть коли поетонім називає особу, топографічний чи інший реально існуючий об'єкт, ореол художнього твору переносить його у обставини

вигадки та гри [4, 62]. Хронопоетоніми виконують зокрема локалізаційну функцію, слугують важливими орієнтирами художнього часу, простору, суспільних обставин тощо [1, 95]. Л. Костенко цілий роман у віршах назвала “Берестечко”, і цей ідеонім стосується зовсім не поселення Берестечко, нині міста, а битви 1651 р. козацького війська Богдана Хмельницького з військом польського короля Яна-Казимира. Виділену фразу можемо замінити одним хрононімом – Берестечко.

Хронопоетоніми можуть мати метафоричне значення, як, скажімо, у епілозі роману Р. Олдінгтона “Смерть героя”, який присвячено критичному зображенням *Першої Світової війни*:

“Eleven years after the fall of Troy...”

“Haven't you heard enough of Troy and Achilles?..”

“And I thought of the graves by desolate Troy...”¹ [12, 311].

Хрононіми мають різний період існування, що зумовлено вагомістю, історичною значущістю події. Декотрі живуть тисячоліттями, але є такі, що не проживуть й року, наприклад, Пекін (у значенні остання олімпіада), Лондон (у значенні остання зустріч керівників G20).

За змістом хрононіми чітко поділяються на два типи: події лінійного часу, кожна з яких відбувається один раз (наприклад, *Срібний вік*), та циклічного часу, що повторюються з певною періодичністю (*Новий рік*, Євро-2012). Топоніми активно використовуються тільки для позначення хрононімів першого типу, що остаточно було встановлено після проведення невеликого експерименту. Студенти англійського відділення Одеського національного університету імені І.І.Мечникова загальною кількістю 60 осіб записали по 10 будь-яких хрононімів, які першими прийшли у голову. Оскільки не всі студенти змогли за визначений час записати необхідну кількість хрононімів, а також частково було надано помилкові реакції (наприклад, *Наполеон*), то всього зафіксовано 421 хрононім, що охопили 102 різні назви, з яких 55 лінійних та 47 циклічних. Різних лінійних хрононімів студенти записали більше, ніж циклічних, але вжитків циклічних хрононімів набагато більше: 261 проти 160. Найчастотніший циклічний хрононім – *Новий рік* (40 разів), а найчастотніший лінійний хрононім – *Друга Світова війна* (21 раз).

Топоніми поширені тільки у позначенні лінійних хрононімів (24 з 57), де повністю відтопонімними є назви битв: *Гастінгс*, *Куликовська битва*, *Трафальгар*, *Бородіно*, *Сталінградська битва* (1-2 рази), *Перша Світова війна* (15 разів), *Друга Світова війна* (21 раз). Так чи так на топоніми ще спираються назви античність, Хрещення Русі, Велика Французька революція, Відкриття Америки Колумбом, Бостонське чаєспиття, Війна за незалежність США, Велика Вітчизняна війна, ВОВ (рос.), Тунгуський

¹ Через одинадцять років після падіння Трої...

Чи ви вже досить почули про Трою та Ахілла?..

І я пригадав могили біля зруйнованої Трої...

метеорит, Чорнобиль, зруйнування башт-близнюків, події в Цхінвалі, падіння Берлінської стіни, розвал СРСР.

Серед циклічних хрононімів топонімі зв'язки мають тільки п'ять: Євро-2012 (6 разів), Чемпіонат Європи 2012 (1 раз), Канни (йдеться, вірогідно, про кінофестиваль у Франції), Бразильський карнавал, Сорочинський ярмарок, а найуживанішою з цієї групи виявилася назва День незалежності України (12 разів).

Отже топонім у функції хрононіма може з'явитися двома шляхами: 1) простою трансонімізацією (*Трафальгар, Крути*), коли “топонім за формою (просторове позначення) стає хрононімом за змістом (темпоральне позначення)” [6, 175]; 2) подія в часі одержує описову характеристику, у складі якої є топонім (*Тунгуський метеорит, Сорочинський ярмарок, падіння Берлінської стіни*).

Циклічні хрононіми одержують топонімічні назви рідко. У нашому експерименті, як вже згадувалося, їх виокремлено тільки п'ять. Значно більш поширеними типами побудови цього типу хрононімів є такі:

1) спеціальні, історично чи теологічно виділені загальні назви, що стали у функції хрононімів власними: Різдво (31 раз), Великдень (22 рази), Масляниця, Трійця, Багат-вечір, Хелоуїн, Рамадан, Курбанбайрам, Юморина;

2) похідні від антропонімів; у нашому експерименті таких два: День святого Валентина (16 разів, іноді з додатковим поясненням: День закоханих) та Темяний день, але зумовлено це специфікою наших реципієнтів-студентів: у традиційному селянському календарі України свою назву мав кожен день року, і якщо це не був день спеціально позначений якимось свяtkovim терміном, то він позначався найменням святого;

3) державно чи просто традиційно виділені свяtkovі дні, серед яких лише деякі є вихідними: День Перемоги, День Конституції, день Жовтневої революції, День студента, День вчителя, День матері, День дитини, День знань, День космонавтики, День міліції, День захисника Вітчизни та ін.

4) дні, що мають довгі або застарілі назви і переважно позначаються да-тою: 8 березня (22 рази), 1 травня, 1 вересня, 1 квітня, 23 лютого, 10 квітня (іноді з поясненням: день звільнення Одеси) тощо.

Для циклічних хрононімів дата є вирішальною, бо вона є важливішою за місце, і топоніми стають неістотними. У цьому полягає головна розбіжність між лінійними та циклічними хрононімами. У літературознавстві є вагомий термін **хронотоп**, який було позичено з математичного природознавства М.Батхіним та надано йому значення “істотного зв'язку часових та просторових відношень, які є художньо опанованими у літературі” [2, 234]. Хронотоп складається з мовних, зображенельних, художніх засобів, що дозволяють встановити час і місце дії твору. Особливу вагу у художньому хронотопі відіграють оніми, зокрема топоніми й антропоніми, однак інші

роряди також можуть брати у цьому участь [5, 59-60]. В цьому зв'язку слід особливо виділити хрононіми, серед яких лінійні дозволяють, згідно із задумом автора, встановити абсолютний час дії, а циклічні – прив'язати його до певної пори року.

Варто розглянути ще один поділ хрононімії, якого ми досі не торкалися. Усе, написане вище, стосується загальнонародної (мовної) та колегіальної (хрононімічні концепції студентів ХХІ ст. і селянства XIX ст. є дуже розбіжними) хрононімії. Існує також індивідуальна хрононімія, що увіходить до ментального лексикону лише однієї людини. Наприклад, для кожного власний день народження та інша значуща подія є особистим хрононімом, індивідуальною власною назвою. Ми взагалі не зарахували до хрононімів виокремлену в експерименті лексему *весілля*, однак є імовірність, що малось на увазі весілля своє або близької людини, а не абстрактне одруження, тобто це міг бути індивідуальний хрононім, як і наступні приклади: *Мій день народження* (16 разів), *День народження мами*, *День народження бабусі*, *День ангела*. Індивідуальність реципієнти проявили і в добірці циклічних хрононімів, і в їх формі: 40 чоловік вказали *Новий рік*, а двоє – *1 січня*. Так само 7 чоловік вказали *День Перемоги*, а троє – *9 травня*. 31 чоловік написав *Різдво*, а 6 – *Christmas*. Серед лінійних хрононімів індивідуальні особливості проявилися лише у добірці тих чи тих назв. Так, два студенти записали *Варфоломейвську ніч* та *Кришталеву ніч*, *Вікторіанська епоха* з'явилася в чотирьох реципієнтів, *Столітня війна* – у п'яти, а *Голодомор* – у вісімох.

Вибір хрононімів залежить від індивідуальних властивостей окремого реципієнта, наповнення його мовного лексикону, мовних знань, ідей, переконань, почувань, настанов, тобто у значній мірі – від мовної свідомості, яка може мати рівень від нульового до високого [9, 15-26]. Існує мовний нігілізм, при якому нормами нехтуєть задля втіхи або епатажу. Як приклад можемо навести особливості сучасного молодіжного спілкування у мережі Інтернет на форумах та чатах. Такий досі популярний відтопонімний хрононім *Майдан* використовується як з меліоративними, так і з пейоративними конотаціями у різних типах дискурсу, зокрема й у Інтернет-комунікації. Серед численних випадків його використання наведемо два кричущі (мову, орфографію, пунктуацію та стилістику авторів повідомлень збережено за винятком інвектив): “Ну і що, тепер *Майдан-2?*” (Форум “Українська правда”); “*** у него крыша американская полностью поехала *майдан* да все!!!” (Форум “Ура-информ”). Гадаємо, саме у останньому пасажі спостерігаємо крайній вияв мовного цинізму та нульовий рівень мовної свідомості.

Можемо висновувати, що участь топонімів у побудові хрононімів не слід перебільшувати. Скажімо, антропоніми творять хрононіми не рідше, ніж топоніми. Виграна позиція топонімів полягає лише в тому, що вони формують назви найістотніших, наймасштабніших подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология поэтонимологической мысли. В.Н.Михайлов. Избранное. – Донецк: Юго-Восток, 2008. – Т.1.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худож. лит., 1975.
3. Іващенко В.Л., Федоренко Т.О. Енантіосемія в парадигмі мовних та мовленнєвих явищ: основні напрями концептуалізації // Мовознавство. – 2009. – Вип. 2.
4. Калинкин В.М. Поэтика онима. – Донецк: Юго-Восток, 1999.
5. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика. – Одеса: Астропрінт, 2008.
6. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. – Одеса: Астропрінт, 2006.
7. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имён. – М., Донецк: ООО "А Темп", 2006.
8. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – 2-е изд. – М.: Наука, 1988.
9. Селігей П.О. Структура й типологія мовної свідомості // Мовознавство. – 2009. – Вип.5.
10. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. – Хмельницький: Авіст, 2008.
11. Торчинський М.М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : Дис. ... докт.філол.наук. 10.02.01. – К., 2010.
12. Aldington R. Death of a Hero. – М.: Высшая школа, 1985.

УДК 811.111-342

Колегаєва І. М.

КОММУНИКАТИВНАЯ ВТОРИЧНОСТЬ ТЕКСТА: ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛЕВАЯ ПАРАДИГМА

В статье рассмотрен феномен коммуникативной вторичности, т. е. воспроизведения протосообщений (цитат, персонажной внешней и внутренней речи) в научных и художественных текстах. Установлена корреляция интегральных и дифференциальных параметров протосообщений с функционально-стилевой принадлежностью текста.

Ключевые слова: коммуникативная вторичность протокоммуникация, протосообщение, протокоммуниканты.

Колегаєва І. М. Комунікативна вторинність тексту: функціонально-стильова парадигма. В статті розглянуто феномен комунікативної вторинності, тобто відтворення протоповідомлень (цитат, персонажного зовнішнього та внутрішнього мовлення) в наукових та художніх текстах. Встановлено кореляцію інтегральних та диференціальних параметрів протоповідомлень із функціонально-стилевою приналежністю тексту.

Ключові слова: комунікативна вторинність, протокомунікація, протоповідомлення, протокомуніканти.

Kolegayeva I. M. Reproduced (second-hand) communicativeness of a text: functional style paradigm. The article deals with the phenomenon of second-hand communicativeness, i. e. reproduction of a protomessage (citations, personages' uttered and inner speech) in an academic and belles-lettres text. We define correlation between integral and different parameters of a protomessage and functional stylistic attribution of the text.

Key words: second-hand (reproduced) communicativeness, protocommunication, protomessage, protocommunicants.

Уже второе десятилетие автор данной публикации разрабатывает теорию коммуникативной гетерогенности текста и, в частности, проблему коммуникативной вторичности как одной из трёх разновидностей подобной неоднородности целого завершенного сообщения, функционирующего в коммуникативном пространстве социума как в рамках художественного, так и не-художественного, в частности, научного дискурса. К первым двум проявлениям коммуникативной гетерогенности относим: 1) оппозицию основного и вспомогательного (предисловие, комментарий, оглавление и т. п.) текстов, в совокупности порождающую феномен **мегатекста** [об этом см.: 10; 13; 14], внутри которого дифференцируем 2) оппозицию **авторски-адресантного и не-авторски-адресантного текстов** (собственно текст произведения, авторский комментарий, оглавление, с одной стороны,

и предисловие/послесловие, эпиграф, не-авторский комментарий, цитация и т. п., с другой стороны).

Третью разновидность коммуникативной гетерогенности рассматриваем как оппозицию *коммуникативно первичного и вторичного сообщений*. Отличие одного от другого заключается в: 1) (не)знаковости референта сообщения; 2) способе его обозначения/воспроизведения знаковыми средствами и 3) хронологической (а)синхронности функционирования соответствующих сообщений в коммуникативном пространстве. Таким образом, если референт не является знаковым феноменом (*сообщением*), а значит ранее не существовавшим в коммуникативном пространстве, то сообщение, номинирующее, описывающее такой референт, является **коммуникативно первичным**.

Коммуникативную вторичность трактуем как *воспроизведение* в сообщении такого референта, который сам по себе уже является коммуникативным феноменом, например, цитируемым текстом, воспроизведимым разговором, *ранее существовавшим* (реально или фиктивно) в коммуникативном пространстве. Соответствующий референт, т. е. сообщение, которое подлежит воспроизведению, обозначаем термином *протосообщение*, участников изображаемой, воспроизводимой коммуникации называем *протокоммуникантами*, их общение – *протокоммуникацией*. Результат воспроизведения подобного референта дефинируем как **коммуникативно вторичное сообщение**.

Феномен коммуникативной вторичности свойствен не только вербальной коммуникации, он существует и в иконических сообщениях (живописных полотнах, кинофильмах). Наши наблюдения над ними см: [9; 11; 12; 15].

Данная статья ограничивается рамками сугубо вербальной коммуникации, происходящей в двух сопоставляемых нами функционально-стилевых регистрах: художественная VS научная письменная коммуникация.

Несмотря на одинаково широкую представленность коммуникативно вторичных сообщений как в научной, так и в художественной прозе, они имеют ряд глубоких различий, коренящихся в базовом расхождении этих двух типов коммуникаций.

Мы исходим из того, что референтным пространством текста в научной коммуникации является фрагмент объективной реальности, познаваемой учёным, но изначально внеположной авторскому сознанию, тогда как в художественной коммуникации референтное пространство – это всегда замкнутый универсум квазиреальности, созданный автором. Отсюда непосредственно вытекает, что протосообщения, входящие в референтное пространство, различаются своим набором в художественном и научном текстах. Способ их коммуникативно вторичного воспроизведения и выполняемые в итоге функции также различны.

Рассмотрим параметры протосообщений, воспроизводимых в художественной и научной прозе, и увидим, что эти параметры могут быть сгруппированы

пированы в четыре оппозитивные пары: 1) реальные VS квазиреальные (фиктивные) протосообщения, 2) устные VS письменные протосообщения, 3) воспроизведимая внешняя VS внутренняя речь протокоммуникантов, 4) воспроизведимая нормативная VS ненормативная речь протокоммуникантов.

Параметр реальности/фиктивности протокоммуникации резко различает коммуникативно вторичные сообщения в научном и художественном тексте. В *научной прозе* в качестве протосообщений, подлежащих вторичной вербализации, используются исключительно **реальные** сообщения. Сюда входят: теоретические или иные источники, цитируемые в воспроизводящем тексте, и тексты-источники эпиграфов; вербальные коммуникативные образования, в том числе тексты любого стиля и жанра, являющиеся материалом исследования и в связи с этим приводимые в иллюстративных цитатах, например, художественные, публицистические и прочие тексты или их фрагменты, а также реальные высказывания говорящих на каком-либо языке.

Использование квазиреальных сообщений в научном тексте невозможно в принципе. Выдавать придуманное автором высказывание за реально существовавшую коммуникативную единицу есть факт подлога, законами научной этики подобные действия отвергаются. Другое дело конструирование автором возможных высказываний (напомним знаменитую щербовскую “Глокую куздру...” [см. об этом: 21]; аналогичную фразу для английского языка встречаем у Г. Глисона [3]). Такие высказывания эксплицитно маркируются как выдуманные и не имевшие реального коммуникативного статуса до появления в рамках данного текста.

Персонажная речь, которая является квазиреальным исходным сообщением в рамках художественного текста, становясь объектом изучения, а следовательно, и иллюстративного цитирования в рамках научного текста, утрачивает свою квазиреальность, поскольку она извлекается исследователем-филологом из реально функционирующего коммуникативного образования – произведения художественной литературы. В связи с этим следует попутно отметить неправомерность изучения аутентичной разговорной речи на материале и с иллюстрациями из диалога художественных текстов. В этом случае происходит подмена объекта исследования: артефакт изучается как факт.

Художественная проза в качестве протосообщений, подлежащих вторичной вербализации, использует:

а) **квазиреальные сообщения**, якобы произнесённые, написанные или промысленные персонажем; фиктивные тексты газетных сообщений, телевидения и радиопередач, всевозможные надписи информативно-директивного или рекламного характера, отрывки из несуществующих литературных произведений, песен, сказок;

б) **реальные сообщения**, которые цитируются или пересказываются в художественном тексте, а также функционируют в качестве эпиграфа или заголовка. Чаще всего подобные протосообщения черпаются автором из разряда “прецедентных текстов”, т. е. не только “значимых для той или иной личности”, но и “имеющих сверхличностный характер, хорошо известный широкому окружению” [7, 216]. К таковым Ю. Н. Каравлов относит произведения художественной литературы, а также мифы, предания, библейские тексты, притчи, анекдоты, имеющие “хрестоматийный” характер.

Коммуникативно вторичные части текста, базирующиеся на протосообщениях группы (а), согласно К. Кожевниковой, “созданы по принципу ре-продукции и производят впечатление, будто они существовали *до* включения в (инкорпорирующий – И. К.) текст и *вне* данного произведения и предназначались не прямо для читателя”, но обладали “квазинаправленностью к ... персонажу” [8, 68, 83]. Подобные вторичные сообщения возможны только в художественной прозе.

Рассмотрим следующий параметр протосообщений, воспроизведимых в научном и художественном тексте. **Протосообщения** могут существовать или мыслиться как существовавшие **в устной или письменной форме**. В **научном тексте** процесс вторичной вербализации преимущественно затрагивает **письменные** сообщения, например, цитируемые теоретические источники, текст как объект филологического анализа и иллюстрирования.

* Лишь очень немногочисленные научные тексты (и только филологического профиля) подвергают вторичной вербализации **устные** сообщения. Это лингвистические исследования аутентичной речи, в которых исходный материал обычно промежуточно фиксируется звукозаписывающей аппаратурой и лишь потом трансформируется в письменные сообщения для иллюстративного цитирования в тексте статьи, монографии и т. п.

Однако средства обычного языкового кода в таком случае могут оказаться недостаточными, и автору научного текста приходится для письменной (точнее графической) презентации устного протосообщения прибегать к вспомогательным кодам – транскрипции, интонограмме и т. п.

Художественная проза в целом одинаково охотно воспроизводит и **письменные, и устные** протосообщения. В конкретных текстах, естественно, могут преобладать, к примеру, письменные сообщения: это имеет место в произведениях с коммуникативно вторичными вставками в виде писем, дневниковых записей, цитат либо полностью имеющих форму письменного перепорученного повествования.

Но в некоторых произведениях среди вторично вербализованных преобладают сообщения, исходно (предположительно) имевшие устную форму презентации. Это наблюдается в художественных текстах, изобилующих диалогом как типом изложения, или же полностью написанных в форме устного сказа. Причём письменно фиксируя устные исходные сообщения,

автор художественного произведения, в отличие от автора научной работы, не выходит за пределы языкового кода. Коммуникативная установка на идентичность воспроизведения реализуется им с помощью таких изобразительных средств, как шрифтовые изменения, стилистический приём графона и т. п.

Рассмотрим особенности протосообщений, относящихся к **внешней и внутренней речи**. Строго говоря, коммуникативно вторичной презентации или, в нашей терминологии, вторичной вербализации может быть подвергнуто только сообщение внешней речи. Внутренняя речь, по свидетельству психологов и психолингвистов, во-первых, не является вербализованной в полном смысле этого слова [5; 6; 1; 4] и, во-вторых, лишена коммуникативной функции [18; 19; 20]. В своё время Л. С. Выготский писал: “если бы удалось её (внутреннюю речь – И.К.) записать на пластинке фонографа, она осталась бы для нас совершенно непонятной. Эта непонятность внутренней речи, как и её сокращённость, является фактом, отмечаемым всеми исследователями” [2, 373].

Поскольку **внутренняя речь** не поддаётся адекватной фиксации средствами внешней речи, какие-либо её аналоги обычно отсутствуют в **научном тексте**, ибо последний стремится прежде всего к точности и объективности в отражении референтного пространства. В психологических и психолингвистических работах внутренняя речь выступает предметом научного исследования, но, как правило, не воспроизводится в иллюстративных цитатах,

В **художественной прозе** коммуникативно вторичное воспроизведение **внутренней речи** есть не более, чем имитация. Широкое её распространение в литературных произведениях – это результат творческого вымысла писателя и абсолютной условности художественной коммуникации. В литературе XX и тем более XXI вв. это явление распространено очень широко. По данным нашей выборки (157 рассказов англоязычных авторов общим объёмом 1400 страниц) каждый пятый рассказ содержит презентацию внутренней речи героев.

Отрезки изображённой внутренней речи варьируют от кратких вкраплений до нескользкостраничных монологов. Предельной реализацией этой эстетической условности является техника потока сознания и образа непосредственного восприятия [16, 161 – 174; 22, 158].

Другим вариантом реализации подобной условности следует считать расщепление внутренней речи персонажа на разные партии, диалогизацию внутренней речи и появление среди квазиреальных отправителей этих сообщений потусторонних голосов.

Так, например, в рассказе Д. Гарнетта “Не по-спортивному” [24, 156 – 166] представлена внутренняя речь героини, квазиреальным отправителем которой является она сама: “*Mary thought: 'I've been left behind'*”, а также отчужденные высказывания её внутренней речи, адресантом которых выступают некие голоса:

"An insidious voice broke in: 'Your husband, husband, husband, ran off leaving you asleep and jumped into one of the boats.' A reasonable voice argued: 'He might at least have woken you up and told you to follow.' Mary said aloud: 'There must be an explanation'.

Далее следует спор, в котором Мэри и голоса придерживаются противоположных точек зрения на поведение её мужа. Искушённый читатель, находясь в коммуникации с автором “поверх голов протокоммуникантов”, понимает, что в душе Мэри происходит борьба, в результате которой героиня вынуждена согласиться с мыслью о предательстве мужа.

Условность подобного приёма очевидна и входит в правила игры художественной коммуникации. Проанализированная выборка показывает, что из числа рассказов, содержащих вторично вербализуемую внутреннюю речь, почти треть рассказов представляют её в отчуждённом от персонажа виде.

Коммуникативно вторичное воспроизведение **внешней речи**, в отличие от внутренней, совершенно лишено каких-либо функционально-стилевых ограничений. Как было уже показано выше, протосообщения, оформленные структурами внешней речи, одинаково активно подвергаются вторичной вербализации как в научных, так и в художественных текстах.

Последним из рассматриваемых здесь **параметров** протосообщений является **нормативность/ненормативность речи** протокоммуникантов. Под нормативными в данном случае понимаем сообщения, подчиняющиеся стандартам литературной речи. Сообщения, которые фонетически, лексически и грамматически отклоняются от литературно-стилевых стандартов, полагаем ненормативными.

По нашим наблюдениям, в **научном тексте** вторичная вербализация в подавляющем большинстве случаев охватывает **нормативные** протосообщения, как правило, это цитируемые теоретические источники, также относящиеся к научному стилю. Значительная близость языковых и стилевых стандартов протосообщения и воспроизводящего текста, во-первых, обуславливает минимальные трансформации в области формы исходного сообщения и, во-вторых, в коммуникативно гетерогенных текстах обеспечивает лингвостилистическую однородность первичных и вторичных частей целого текста.

Исключение из этой общенаучной тенденции могут составлять отдельные филологические исследования, иллюстрируемые сообщениями ненормативного характера (например, устная коллоквиальная и субколлоквиальная речь или надписи-граффити, содержащие субстандартную, в том числе бранную лексику, или же речь малограмотных персонажей).

В **художественном тексте** одинаково вероятно использование как **нормативных**, так и **ненормативных** протосообщений. Преимущественный выбор тех или других зависит, в частности, от характера персонажей, существующих в квазиреальном мире художественного произведения, в целом

от общеэстетического канона, которому следует автор. В результате разброс отклонений от общелитературной языковой нормы в художественном тексте оказывается значительно большим, чем в научном.

Степень трансформаций, которым подвергается языковая форма протообщения в процессе его вторичной вербализации, колеблется в очень больших пределах. Эти пределы детерминированы исторически, эстетически и индивидуально. Ср., например, общеприняту замену эвфемистическим “*d--*” слов “*damn*”, “*devil*” в репликах персонажей англоязычной литературы XIX века с полной авторской свободой в использовании любых вульгаризмов в литературе второй половины XX и начала XXI вв.

По мнению Рэймонда Чэпмена, “плодотворным объектом стилистического исследования (художественной речи – И. К.) является преднамеренное смешение регистров без чёткой идентификации говорящих. Если в литературе прошлого подобное смешение считалось недопустимым нарушением декорума, то в современной литературе это явление встречается часто” [23, 18]. Из этого обстоятельства логично вытекает, что нормативная лингвостилистическая однородность коммуникативно смешанных текстов – совсем не обязательная черта произведений художественной литературы в отличие от научной. Напротив, на преднамеренном столкновении, контрасте нормативных и ненормативных первичных и вторичных отрезков текста (например, персонажная речь и её авторский комментарий, диалог персонажей с различными социально-культурными статусами) нередко строится очень сильный эстетический эффект, чаще всего комический.

В целом данный параметр протообщений (их нормативность/ ненормативность) напрямую связан с фактором сходства и различия между коммуникантами исходного и итогового сообщений.

Согласно Дж. Лайонзу, “участники коммуникации “говорящий : слушающий” могут находиться в определённом, релевантном с точки зрения языка (курсив наш – И. К.), отношении статуса относительно друг друга (родители: дети, хозяин:слуга, учитель:ученик и т. д.)” [17, 292]. Совпадение статусных отношений у коммуникантов протообщения и инкорпорирующего его итогового текста приводит к лингвостилистической однородности последнего. Несовпадение статусных отношений приводит к лингвостилистической пестроте итогового текста. Первая ситуация характерна для научной, вторая – для художественной прозы.

Дело в том, что коммуниканты итогового сообщения, если оно является произведением литературы, безразлично художественной или научной, всегда находятся в стабильных статусных отношениях “автор: читатель”. Коммуниканты протообщения, подлежащего вторичной вербализации в научном тексте, чаще всего имеют аналогичный статус, чего нельзя сказать о протокоммуникантах, чье общение воспроизводится в рамках художественного текста. Здесь список статусных отношений адресанта

и адресата в принципе бесконечен, а следовательно, бесконечна и вариативность языкового своеобразия протосообщений, вариативность "регистров" (по Чэпмену [23]).

Итак, анализ показал, что по всем четырём выделенным параметрам протосообщения, инкорпорируемые в научный текст, отличаются от сообщений, инкорпорируемых в художественный. Различия состоят в том, что *художественный текст* коммуникативно вторично воспроизводит значительно больший спектр протосообщений, практически не налагая каких-либо ограничений на их отбор, тогда как *научный текст* в процессе вторичной вербализации либо отдаёт предпочтение одной из двух возможных разновидностей протосообщений (письменные, а не устные; нормативные, а не отклоняющиеся от нормы), либо избирает исключительно один из двух возможных членов оппозиционной пары: допуская реальные сообщения и внешнюю речь, отвергая квазиреальные сообщения и внутреннюю речь.

Рассматривая в этом ракурсе парадигму научных текстов, видим, что в ней явно выделяется под-парадигма филологических текстов, которые оказываются на промежуточной позиции между художественными и естественнонаучными сообщениями. Специфика объекта филологических исследований расширяет рамки инкорпорируемых в научный текст исходных сообщений, доводя эти рамки почти до уровня, свойственного художественному тексту.

ЛИТЕРАТУРА

- Бехтерева Н. П. Зашифровано природой, разгадано человеком // Наука и жизнь. – 1976. – № 9. – С. 79 – 83.
- Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Лабиринт, 2010. – 352 с.
- Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику. – Изд. 3-е. – М.: URSS: ЛКИ, 2008. – 494 с.
- Горелов И. Н. Вопросы теории речевой деятельности / Психолингвистические основы искусственного интеллекта. – Таллин: Валгус, 1987. – 190 с.
- Жинкин Н. И. Исследование внутренней речи по методике центральных речевых помех // Изв. АПН СССР, 1960. – № 113. – С. 114 – 148.
- Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 210 с. с.
- Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
- Кожевникова К. Спонтанная устная речь в эпической прозе // Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1970. – № 32. – Прага, 1970. – С. 60 – 85.
- Колегаева I. M. Зображення персонажного дискурсу як жанрово детермінований вияв комунікативної вторинності в художньому тексті // Вісник Харківського національного університету. – № 896. – Харків: ХНУ, 2010.– С. 102 – 107.
- Колегаева I. M. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 25 – 30.
- Колегаева I. M. Нарис про комунікативну вторинність // Записки з романо-германської філології. – № 13. – Одеса: Латстар, 2003. – С. 85 – 96.

12. Колегаєва І. М. Персонажний дискурс, изображённый в художественном тексте и фильме: коммуникативный аспект // Матеріали міжнар. науково-практ. конферен. “Філологія і освітній процес: 21 століття”. – Одеса: ОНУ, РГФ, 2010. – С. 22 – 24.
13. Колегаєва І. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: РИООУП, 1991. – С. 106 – 108.
14. Колегаєва І. М. Текстовая парадигма: микро-, макро-, мега-, гипер- и просто текст // Записки з романо-германської філології. – № 20. – Одеса: Латстар, 2008. – С. 70 – 80.
15. Колегаєва І. М., Попік І. П. Нарис про комунікативну вторинність і вторинний семіозис // Записки з романо-германської філології. – № 16. – Одеса: Фенікс, 2005. – С. 78 – 86.
16. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
17. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 544 с.
18. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: КомКнига, 2007. – 312 с.
19. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М.: ЛКИ, 2007. – 256 с.
20. Лурия Я. Р. Язык и сознание. – М.: МГУ, 1979. – 320 с.
21. Успенский Л. В. Слово о словах. – М.: Изд. Дом Русанова, Пилигрим, 1997. – 415 с.
22. Шлыкова М. А. Об одном стилистическом приёме // Филологические науки. – 1962. – № 4. – С. 158 – 163.
23. Chapman R. Linguistics and Literature: An Introduction to Literary Stylistics. – London: Edward Arnold, 1973. – 224 p.
24. Making it all right. Modern English Short Stories. – Moscow: Progress Publishers, 1978. – 127 p.

МЕХАНИЗМЫ ВАРИАТИВНОСТИ ИНТОНАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ

Рассмотрены механизмы вариативности интонационных моделей при передаче модальных значений в английском языке. Выполнен комплексный анализ смыслового и функционального аспектов полисемии модальной интонации.

Ключевые слова: модальность, интонация, вариативность, полифункциональность, полисемия.

Корольова Т.М. Механізми варіативності інтонаційних моделей. Розглянуто механізми варіативності інтонаційних моделей при передачі модальних значень в англійській мові. Виконано комплексний аналіз смыслового і функціонального аспектів полісемії модальної інтонації.

Ключові слова: модальність, інтонація, варіативність, поліфункціональність, полісемія.

Korol'ova T. M. The mechanisms of intonation models variation. The mechanisms of intonation models variation while interpreting attitudes in English are under discussion. A complex analysis of polysemy in attitudinal intonation from the point of view of its semantics and functions has been carried out.

Key words: attitudes, intonation, variation, polyfunctionality, polysemy.

Проблема вариативности интонации в оформлении устной речи является одной из наиболее сложных и актуальных на современном этапе развития лингвистики. Несмотря на значительное количество исследований, посвященных изучению данной проблемы, следует отметить, что однозначного мнения по вопросу соотнесенности интонационных средств с семантическими единицами речи не существует [1; 2; 3].

Целью настоящего исследования является изучение причин вариативности механизма соотнесения интонационных средств (план выражения) и семантических единиц (план содержания) при передаче модально-оценочных значений в спонтанной английской речи. Для решения поставленной задачи был выполнен комплексный анализ экспериментального материала в двух направлениях: от средств к значениям и от значений к средствам. Проводя анализ “от формы к значению” мы получаем возможность рассмотреть механизм смыслового варьирования конкретной просодической модели, т.е. изучить не только условия инвариантности идеализированной интонационной конструкции [3], но и характер ее полисемии. При анализе “от значения к форме” рассматривалась возможность передачи данного значения с помощью различных просодических моделей, которые в этом случае выступают в роли интонационных синонимов.

Полисемия модальной интонации проявляется в двух аспектах -смысловом и функциональном. Реализация первого аспекта связана у изучаемого объекта с тремя языковыми явлениями: омонимией, гиперонимией и переносом модальных значений. Явление омонимии в интонационной системе проявляется в том, что похожие (но не обязательно полностью идентичные) по форме просодические конструкции используются для выражения разнородных модальных значений, не связанных ни тематически, ни ассоциативно. Так, *ниходяще-восходящий* тон в ядре при постоянстве или незначительном варьировании количественных характеристик мелодического, силового и темпорального компонентов интонации может передавать значения частичной уступки: *I don't think much of him as a painter. – You think so.* И обиды: *I haven't had time to write to you. – You think so.*

Гиперонимия (отношение “вид-род”) – расширение значения, передаваемого интонационным контуром от объема, соответствующего компоненту поля пятого уровня [3], до семиологической единицы, являющейся компонентом видового и даже родового поля. Расширение значения интонационной конструкции происходит обычно в тех случаях, когда контур, который при использовании в условиях нейтрализации остальных средств передает некоторое специфическое модальное значение, в реализациях, где модальное значение более общего содержания предписывается другими языковыми средствами и особенно консистативно, передает это расширенное значение. Например, контур с *высоким падением* тона в ядре (возможно сочетание со *ступенчатой шкалой*) в условиях нейтрализации лексико-грамматических и паралингвистических средств используется для выражения теплого отношения, расположенностии к собеседнику: *Thank you very much. – It's pleasure, a* в контексте: *Did you enjoy the concert?. – It's pleasure* – передает более широкое, обобщенное значение – отражает хорошее настроение говорящего.

Отметим, что обратное явление – гипонимия (сужение) – не реализуется в сфере модальной интонации, т.к. семиологические единицы видового и родового рангов, значения которых вообще говоря могли быть сужены до объема конституентов полей пятого уровня, не обладают собственными интонационными моделями. (В данном случае можно говорить лишь о гипонимии опосредованной просодической модели семемы – члена видового или родового поля – в том смысле, что в конкретных коммуникативных условиях возможна реализация какого-то одного контура из набора, составляющего «групповой просодический портрет» данной семемы).

Перенос значений является наиболее разнообразным (по числу возможных проявлений) видом изменения смысла, передаваемого интонационной моделью. В общем случае он подразделяется на гомогенный и ассоциативный. Гомогенный перенос состоит в вариации значений в пределах тематического ряда. При этом данный контур передает значения, отличные от

исходного (основного, ингерентного, узуального), но остающиеся в пределах одной тематической группы. Механизм трансформации смысла в рамках гомогенного переноса связан с реализацией эквивалентных, привативных, градуальных или энантиосемических отношений между исходными и измененным значениями, передаваемыми интонационной моделью.

Привативность связана с минимальным (на одну дифференциальную сему) расширением исходного значения. Эквивалентность реализует в элементарной форме принцип градуальности. Градуальный тип переноса значения характерен для ситуации, когда лексико-грамматические средства передают нечетко выраженное модальное значение, а просодические средства (часто вместе с неязыковыми маркерами) конкретизируют модальное отношение в соответствии с условиями конситуации. Например, контур, включающий *восходяще-нисходящий* ядерный тон и *ступенчатую шкалу*, наиболее распространен при выражении критического отношения говорящего в английском языке: *I don't like the man. — You've never even spoken to him.* Однако в соответствующей ситуации с его помощью передается градуально дифференцированное с ним значение отказа от причастности к чему-либо: *You know he's a liar. — You've never even spoken to him.* Причем эта конкретизация значения осуществляется исключительно интонационными средствами, без участия лексико-грамматических детерминантов.

Энантиосемия – наименее распространенный вид переноса, связанный со способностью одной и той же интонационной модели передавать прямо-противоположные модальные значения.

Указанные четыре вида переноса трансформируют модальное значение в пределах одной тематической группы. В противоположность им, второй тип переноса – ассоциативность – это способность интонационной модели передавать то или иное окказиональное (необычное для себя) значение на основании некоторого сходства, аналогии с узуальным значением этой модели. Это выражается в том, что просодическая конструкция, которая широко используется для передачи некоторого привычного круга значений, в отдельных случаях выражает совершенно иное, чаще всего относящееся к другому тематическому полю значение, манифестируемое конситуативными условиями. Например, широко распространенная конструкция с *низким падением* ядерного тона, передающая обычно значения спокойствия, незаинтересованности, холдности и т.п.: *You must be joking. Do you really like it? — Yes, I do* в соответствующей ситуации может выражать скромность и даже застенчивость: *You must be joking. Do you really study at Oxford? — Yes, I do.* При этом речь идет об идентичности не только тональных, но также силовых и темпоральных характеристик. Мнемонические диаграммы, характеризующие основные механизмы реализации полисемии просодических конструкций сферы языковой модальности, приведены на рис. 1.

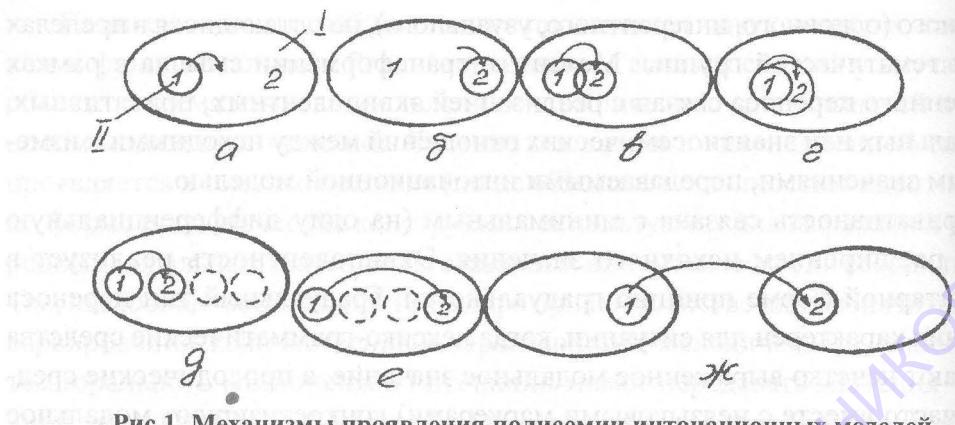

Рис.1. Механізми проявлення полисемії інтонаційних моделей

а – гіперонимія; б – гіпонимія; в – эквівалентність;
г – привативність; д – градуальність; е – энантиосемія;
ж – асоціативність; 1,2- взаємодействуючі семантическі одиниці;
І – архісемема; ІІ – дифференціальна сема

Наряду со смысловым аспектом полисемии модальной интонации в речи часто реализуется ее функциональный аспект. Полифункциональность – способность интонационного контура, передающего некоторое ингерентное (внутренне присущее ему) значение класса СОЗ (субъективно-оценочных значений) или ЭОЗ (эмоционально-оценочных значений), и тем самым выполняющего субъективно-модальную функцию, выполнять (опосредованно) какую-либо объективно-модальную функцию.

Если анализ “от формы к значению” позволяет выявить полисемию интонационных единиц, то проведение исследования в обратном направлении (“от значения к форме”) обнаруживает, что у просодических конструкций наблюдается явление синонимии. Так, значение сомнения в чем-либо может быть передано как восходяще-нисходящим контуром: *It is a faster car. -Definitely?*, так и нисходяще-восходящим: *Tell him that he's fired. -Definitely.* Даже в условиях нейтрального характера лексико-грамматических и парalingвистических средств такие два контура воспринимаются слушающими как интонационные синонимы.

Абсолютных интонационных синонимов (т.е. таких двух разных интонационных контуров, у которых совпадают все узуальные и окказиональные значения) не существует. Относительные интонационные синонимы можно классифицировать по степени общности передаваемых ими значений (близкие, промежуточные, далекие).

Кроме синонимии в рамках анализа «от значения к форме» в сфере модальной интонации обнаруживается явление антонимии. В частности, нисходящий ядерный тон (*When did I see you last? – In the spring*) и тон восходящий (*When did I see you last? – In the spring*), выражющие уверенность и неуверенность, соответственно, можно в известном смысле отнести к интонационным антонимам.

Все описанные выше явления (полисемия, синонимия, антонимия и др.), выявленные при анализе интонационных средств выражения модальных значений, в полной мере свойственны и лексическим единицам языка, что является свидетельством изоморфизма разноплановых средств плана выражения. Этот параллелизм, естественно, не дает основания говорить о полной аналогии в степени соотнесенности лексики с семантикой и интонацией с семантикой. Характер соотнесенности в этих двух случаях принципиально различен, причем различие носит как качественный, так и количественный характер. Во-первых, лексема уже сама по себе, номинально в рамках данной языковой системы несет информацию об описываемой ею семиологической единице, а зачастую служит и формальным именем этой единицы. Интонема же номинальной информации о семиологической единице не несет, в явном виде эта связь может быть выражена только лишь опосредованно с помощью средств лексики. Во-вторых, несоизмеримы степень изученности взаимосвязи между лексическими и семиологическими единицами, с одной стороны (исчерпывающие полные словари, отражающие разные стороны этих связей), и между интонационными и семиологическими единицами, с другой (отрывочные, несистематизированные и зачастую противоречивые данные о семантической информации отдельных интонационных моделей, вне связи с конситуативными условиями их функционирования). В-третьих, лексема в речи реализуется с помощью сегментных средств фонологической системы и вариативность сверхсегментных средств на семантику этих единиц не оказывает влияния. Интонационные же единицы формируются за счет контрастов сверхсегментных средств и их вариативность как раз и определяет семантику интонем.

Факт нарушения инвариантности интонационных моделей в реальных речевых актах нередко бывает неверно истолкован как доказательство отсутствия у интонации смыслоразличительной функции. Однако это в такой же степени нелогично, как отказ признания смысло-различительных возможностей у лексических единиц на том основании, что им присущи явления полисемии, синонимии и др. Вместе с тем нет оснований утверждать, что изолированная интонационная конструкция может быть однозначно соотнесена с определенной семиологической единицей: это вызвано целым рядом явлений, обуславливающих полисемию и полифункциональность всех (в том числе и интонационных) языковых единиц и интонационных средств выражения модальности с другими (неинтонационными) ее маркерами. Здесь проявляется как принцип экономии, так и принцип избыточности в языковой системе.

ЛИТЕРАТУРА

- Багмут А.Й., Борисюк І.В., Олійник Г.П. Інтонація як засіб мовної комунікації. – Київ: Наукова думка, 1980. – 243 с.
- Каліта А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу емоційного висловлювання. – Київ: Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351с.
- Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи. – Киев: Высшая школа, 1989. – 147с.

УДК 811.11Г367 (043.3)

Кухаренко В.А.

ТИПОЛОГІЯ ПОСТФЕМИНИСТСКОГО РОМАНСА: ПОДРОСТКОВЫЙ И "ЦЫПЛЯЧИЙ" РОМАНСЫ (TEEN-LIT И CHICK-LIT). – Статья третья

В статье предложена классификация новейшего (постфеминистского) романса Великобритании и США, определены его основные типы (подростковый, «цыплячий», гламурный) и их структурно-семантические характеристики.

Ключевые слова: постфеминистский роман, подростковый роман, «цыплячий» роман, гламурный роман.

Кухаренко В.А. Типологія постфеміністського романсу: підлітковий та «курчачий» романси (teen-lit та chick-lit). У статті запропоновано класифікацію постфеміністського романсу Великої Британії та США, визначено його основні типи (підлітковий, «курчачий», гламурний) та їх структурно-семантичні характеристики.

Ключові слова: постфеміністський роман, підлітковий роман, «курчачий» роман, гламурний роман.

Kukharenko V. Postfeminist Romance: teen-lit, chick-lit. The article offers a typology of postfeminist Romance, singles out teen-lit, chick-lit, glit-lit and their main structural and semantic features

Key words: postfeminist Romance, teen-lit, chick-lit.

Если рассматривать роман с исторической точки зрения, его современный представитель выступает конгломератом нескольких основополагающих и нередко взаимоисключающих тенденций: 1) возвращения к источникам (XVIII-XIX в.). 2) ученического следования канону, утвердившемуся к середине XX в. и 3) решительной смены текстовых универсалий – героев, их времени и пространства.

Первая тенденция проявилась в нарушении жесткости жанровых постулатов – введении мелодрамы, приключения (*adventure*), детектива, эпичности, в выходе романа за пределы одной пары героев на пути к брачному союзу. Произведения Джейн Остин и Вальтера Скотта, которыми зачитывались Европа и Америка в XIX в., квалифицировались их современниками как романсы [14; 19]¹.

Наращивание объема современного романса, появление подробных историй персонажей второго-третьего и даже фонового плана, характерное

¹ Ср. ... they rendered men's characters "honorable, dignified and disinterested" <...> and it is from Austen's work that contemporary romance of the Harlequin, Mills & Boon happy-ever-after variety derives its key story-lines [22, 836].

для Нового романса, – это, по сути дела, возвращение к хорошо забытым истокам.

Вторая тенденция обнаруживается в соблюдении формы и содержания классического канона, что получило в последние десятилетия метонимический термин *a Mills & Boon (Romance)*, т.е. собственно романс, сведенный до единой формульной пары героев, благополучно добравшихся до свадьбы.

И, наконец, *третья* явилась ответом на кардинальные изменения роли женщины в обществе в последние несколько десятилетий.¹ Опять же, «сильная» женщина и «слабый» мужчина испокон веку существовали как в жизни, так и в отражающей ее литературе, и все мы помним как некрасовские строки о НЕЙ, которая и «коня на скаку остановит», и в «горящую избу войдет», так и невеселые коржавинские вариации на тему [3]. Однако, двадцатый век принес *правовые нововведения* и женская активность (сила, власть) перестало быть личностным достижением – а стала общественной нормой. Соответственно, *впервые* героиней романса стала работающая женщина, ежедневно покидающая дом для профессиональной деятельности в школе, офисе, на фабрике. Вместе с ней в романе *впервые* вошло подробное (на уровне инструкции по эксплуатации) описание профессиональных занятий, с использованием профессионализмов и терминов.

Также *впервые*, поскольку возраст работающих колеблется от 15 до 70+, в романе появилась «зрелая» (*mature*) героиня, а вместе с ней возможность создания длинной мелодраматической истории ее предыдущих связей/браков/разводов. В каждом из них ОНА, естественно, выступает несправедливо пострадавшей стороной², и это влечет за собой еще одно следствие: ОН – уже отнюдь не всегда прекрасный принц, но часто – эгоистичный, меркантильный, лживый любитель необременительных отношений. Образованный и обаятельный, он легко привлекает внимание женщин и так же легко обманывает их – как, например, Гай (*Guy*) [33], Дэниэл (*Daniel*) [30], Оливер (*Oliver*) [31] и иже с ними. Отсюда – еще одно следствие: неверие героини в институт брака и в возможность прочных искренних отношений между мужчиной и женщиной вообще. Даже получив предложение и кольцо от нравящегося ей мужчины (*He looks so damn good, with his ancient sweatshirt, torn jeans and ragged hair –* (37, 129), героиня не обрадовалась, а расстроилась – *She couldn't get the damn thing off her mind. She didn't believe in marriage. Simple as that. Even living together was fraught*

¹ Подробнее см. [6].

² Нередко это отражено даже в заголовке. Напр. *Revenge of the Middle-Aged Woman* – о жене, брошенной ради юной красавицы, но нашедшей в себе силы начать жизнь (и любовь!) сначала: *You can wait years in the queue, patiently shuffling toward the top, then someone overtakes you and administers a hefty kick on the way. You're happily married, and then you're not, and you imagine you're going to die from humiliation and pain. But you don't, not in the obvious way. You get your own back by believing that, yes, despite everything, you can live as well, perhaps better. Differently, anyway* (26, 288).

with pitfalls <...> Didn't she have enough on her mind, enough to do without having an engagement ring weighing down her pocket? (Ibid, 383).

Другая героиня возмущается: *Why? Why? Why is the entire world geared to make people not involved in romance feel stupid when everyone knows romance does not work anyway. Look at royal family. Look at Mum and Dad* (30, 17). Она откровенно насмешливо называет своих замужних приятельниц/знакомых *smug marrieds*, а себя помещает в категорию *singletons* (*ibid*)¹.

Женщина открыто заявила, что мужа, семьи и дома, даже очень любимых, ей недостаточно для проявления себя как личности. Ср., напр., *"I used to work before <...> I met my husband. <...> It was quite unusual, at that time, for a woman to go on working after she was married. You gave up, didn't you, when you were married and the children came along? It was the done thing". "Yes", Alice said <...>. "Only quite recently", Catherine went on, "I suddenly thought <...> that I'm going to go out and get a job. And I did, and it's the best thing I ever did"* (32, 136).

Феминизм требовал равноправия полов во всех сферах человеческой жизнедеятельности, и «женщина стала андрогинной» [12, 116], т.е. приняла на себя исконно маскулинные функции, продолжая выполнять свои столь же исконные фемининные функции – как филогенетические (материнство), так и стереотипные, порожденные и закрепленные общественными предписаниями (ведение дома и обеспечение его внутреннего функционирования)². Высшей похвалой женщине стала ее «мужская хватка» – так говорили и говорят о Маргарет Тэтчер, Ангеле Меркель, женщинах-летчицах, капитанах морских судов и генералах армии. «Женщина с сильным характером, очень мужественная» [5, 32] – это об известной актрисе; «Отличная книжка. Один рецензент сказал очень точно: она – не писательница, она писатель» [10, 15] – о популярном авторе; «Она держит штурвал мужскими руками» [4, 93] – о командире мужского международного подразделения *The Flying Bulls* чешке Радке Маховой. Из огромного количества подобных примеров приведу еще один – во всемирном конкурсе красоты «Мисс Мира 2009» США представляла Катрина Хуч. Ей 21 год. Она – ефрейтор. В составе соединения морских пехотинцев принимала участие в боевых действиях в Ираке и была награждена медалью «За мужество».

Андрогинность современной женщины не только еще раз доказала существенное и терминологическое различие гендерных *стереотипов* (величины однозначной и постоянной) и гендерных *ролей* (величины многозначной и переменной), но и привела в романс новую героиню.

¹ Вскоре после выхода в свет и феноменального успеха «Бриджет Джоунз» в передаче, посвященной книге и ее автору, телеведущая спросила: *Would you say your 'Singletons' are the ultimate representation of end-of-the-century women?* на что Х. Филдинг ответила: *... may be it is quite end-of-this-century to be confused about life, really trying to get it right, but I'm not exactly sure what "It" is* [11, 1-2].

² Известный американский деятель культуры Стив Харви так и назвал свою книжку *Think Like a Lady, Act Like a Man* [18].

В классическом романсе стремление к успеху ограничивалось соревнованием с возможной соперницей за внимание Принца, для чего победительница, помимо красоты, должна была обладать добротой, податливостью и мягкостью в большей мере, чем соперница. Иными словами, классическая героиня никогда не боролась за успех, он приходил к ней как награда за терпение и покорность. Совсем иначе ведет себя героиня нового романа – она отвоёвывает свое место под солнцем: *I had learned I was not the kind of woman to whom the Good Fairy automatically gravitated: I had to make my own happy endings. Which brought me back to a question of will* (26, 253). Оказалось, что у женщины, добившейся профессионального успеха, резко вырастают шансы найти ЕГО: *When they were in their twenties, they'd been frightened of not ever finding one man... and there were still so many women in their thirties looking for that one guy. When everyone tried to tell women they were washed up, at least sexually... well, that was certainly a lie. Hard work kept you young, kept you vibrant. It was the secret that men knew: if you wanted to attract the opposite sex, all you had to do was to become successful and powerful* (31, 348).

Казалось бы, гендерное равновесие достигнуто, новая героиня активно и плодотворно трудится на профессиональной ниве наравне с мужчинами, однако исконная андроцентричность общества не уступает своих позиций и по-прежнему требует от женщины больше, чем от мужчины: новому герою разрешается быть небритым, толстоватым, с незначительными остатками растительности на голове [30; 38]. ОНА же продолжает бороться за место под солнцем не на рабочем/политическом/профессиональном поприще, но на ярмарке невест. Это ОНА сидит на изнурительных диетах, часами наращивает ногти и ресницы, делает подтяжки, липосакции и силиконовые имплантанты: *It is unfair. Why are there no awards for the girl who starves herself through the Christmas period refusing all sweetmeats, roasts and liqueurs offered to her – so that she might appear at the January formal in a backless dress and toeless shoes, although the temperature is near to freezing and the snow is heavy upon the ground? Howard, who wore a floor-length overcoat, gloves, leather shoes and a thick college scarf, stood by Emerson's front gate and watched with real awe the mist of white flakes falling upon bare shoulders and hands, the clothed men holding their near-naked, decorative partners as together they stepped around puddles and snowdrifts like ballroom dancers on an assault course. They all looked like princesses – but what steel must lurk within!* (39, 34). *It is very hard work indeed to be a woman and alive in this hemisphere in this day and age. It asks a lot, to be able to do all the things we're supposed to do the way we're expected to do them. Talent. Sex. Money. Family. The correct modest intelligence. The correct thinness. The correct presence* (38, 85).

Общество потребовало «новой женщины», и новый роман немедленно на это требование откликнулся. Помимо характеристик, рассмотр-

ренных в предыдущей статье [6], общих для всех авторов и их произведений (создание эффекта достоверности, интертекстуальность, стремление к эпичности, размывание строгих жанровых канонов в пользу мелодрамы и детектива и др.), расширение возрастных рамок, в которые помещается героиня, привело к появлению трех достаточно ярко выраженных направлений новейшего романса: подросткового (*teen-Romance teen-lit*)¹ «цыплячьего» (*chick-lit*), и гламурного (*glit-lit*). Это расслоение осуществляется не по адресанту – например, молодые писательницы, дебютировавшие в цыплячей литературе, Софи Кинзелла (Великобритания) и Сью Мэнк Кидд (США), свободно пишут и в соседних рубриках. С другой стороны, маститая Нора Роберте, известная своими зрелыми успешными героинями, создала целую серию юных романсов.

Разграничение современного романса осуществляется и на основании возраста адресатов – любительницы жанра бабушки, вместе с внучками, вздыхают и рыдают над перипетиями разных направлений романсов, названных выше. Используя геологическую терминологию, можно сказать, что «разлом» новейшего романса проходит по героине. Это ее возраст играет определяющую роль в построении текста, его объеме, вокабуляре, распределении персонажных ролей, конфликте и текстовом концепте (*message*) романса.

В тин-эйджерском романсе ОНА – школьница 12-15 лет, у нее 1-2 брата (сестры), которые тоже еще учатся, ее родители – супружеская пара, прожившая вместе 15-20 лет. Каждый член этой семьи живет своей отдельной жизнью, поэтому основной круг общения героини – ее класс, где кипят недетские страсти². В разное время рецензируя русские романсы для девочек, написанные Ириной Щегловой и Ларисой Лубенец, ведущий критик отдела литературы и кино газеты «Сегодня» завершает статью о первой: «Романы для девочек – как вполне взрослые, только без эротики. Но, подозреваю, с тайной надеждой на оную. Идея проста до безобразия. За основу берется полноценный дамский роман. И переписывается: события переносятся в Россию, возраст героев уменьшается минимум в два раза, эротика беспощадно вымарывается, обстоятельства, в которых герои знакомятся, и проблемы, на основании которых ссорятся, адаптируются к средней школе, язык ненатурально пытается имитировать современный подростковый сленг, которым авторши, впрочем, банально не владеют. Слеза из

¹ Подростковые романсы квалифицируют как составную подростковой культуры и относят к литературе, освещающей проблемы взросления (*coming-of-age, or problem novels incorporated into adolescent culture*) [16, 6].

² Поскольку объем подросткового романса (так же, как и канонического, продолжающегося до сегодняшнего дня [6], вдвое-вчетверо уступает «взрослому», большинство романисток этого направления (так же, как и классические *Mills & Boon*) специализируются на сериях: напр. *Meg Cabbo (LISA)* – *The Princess Diaries*; *Eoin Colfer (Ireland)* – *Artemis Fowl*; *Maureen Johnson (USA)* – *13 Little Blue Envelopes* и т.д.

читателя выжимается даже не коленом – танковыми гусеницами!» [8, 11]. Ио второй: «В сетевом языке общения давно имеется чудное выражение эмоций «РЖУНИМАГУ». Вот это и хочется сказать о произведении г-жи Лубенец «Классная любовь» » [9, 17].

Как ни странно, *teen-Romances*, не только наиболее безлики и стандартизованы, но и наименее оптимистичны: спасительный обмен кольцами, обеспечивающий *happy-end*, по банальной причине слишком юного возраста, героине пока не светит, даже если она в своих мечтаниях предается планированию фасона подвенечного платья и ручки ножа, которым новобрачные разрезают свадебный торт (*Sarah Dessen, The Truth About Forever* [29]). Более того, она, как правило, влюбляется не в того, кто мог бы осчастливить ее в данном шестом (седьмом, восьмом) классе: он влюблен в другую (*Sarah Dessen, That Summer* [28]); он слишком красив/умен/богат и любит только себя (*Jill Mansel, Solo* [36]); ему в уши вносят небылицы и сплетни (*Cecily von Ziegesar, The Gossip Girl* [43]) и т.д. Как видим, все это – коллизии взрослого мира, с которыми и умудренные опытом дамы во взрослых романах справляются нелегко, подросток же прикрывает свою растерянность (часто отчаяние) нецензурной бравадой, вызывающим внешним видом, курением не только легализованных сигарет, алкоголем и сексуальными экспериментами.

К сожалению, критикуя и форму, и содержание подросткового романса, обозреватели упускают из виду еще один аспект этого сравнительно нового витка жанра: аспект эксплуатации детей. Возраст участниц конкурсов красоты, конкурсов эстрадного пения и танца становится все более нежным – например, на Евровидении-2009, проходившем в России, на первое место претендовала очаровательная малышка шести лет от роду Катя Рябова, которая профессионально улыбалась, перебрасывала микрофон из руки в руку и, по сигналу, прелестно встряхивала кудряшками. Известный американский социолог Джей Гриффит пишет: «Когда в результате глубоких культурно-психологических процессов менструации у девочек начинаются все раньше (у некоторых – уже в семь лет), это вызывает тревогу. Но когда общество заставляет маленьких девочек пользоваться косметикой¹ и ходить на высоких каблуках, чтобы достичь возраста женской привлекательности (от шестнадцати до двадцати четырех), это может обернуться трагедией <...> Конкурсы красоты среди детей начали проводиться в Америке в 60-х годах. Внешняя сторона этого бизнеса, возможно, не заходит дальше тошнотворного позирования у рампы и безвкусной, мишурной тривиальности

¹ Детская косметика – сверхприбыльное направление мировой косметической индустрии. В нем есть свои возрастные сегменты. Менеджерам по маркетингу *teen*-сегмента (13–16 лет), который уже пользуется взрослой косметикой, рекомендуют «приучать своих клиентов к продукции фирмы начиная с 9-12-летнего возраста» [7, 62–63].

родительского тщеславия. Однако у насильственного взросления маленьких девочек есть грязная изнанка – растление» [1, 212-213].

К сказанному добавим: физически, психически, эмоционально не готовый к взрослой жизни ребенок искусственно перебрасывается из детства в псевдо-зрелость. Слишком рано прошедшие огонь, воду и медные трубы, дети подходят к старту взрослой жизни опустошенными стариками, которым требуется искусственный возбудитель, чтобы существовать дальше – вспомним печальные примеры юных голливудских звезд Джуди Гарланд, Ширли Темпл, Дж. Колкина или наших – талантливой поэтессы Ники Турбиной, подававших надежды маличиков из фильмов «Родная кровь» (Игорь Селюжонок), «Добро пожаловать, или Посторонним вход запрещен» (Слава Царьков) и др.

Конечно, независимо от времени и места своего появления, от наличия/отсутствия писательских способностей авторов, роман – это всегда прежде всего коммерческое предприятие, что следует учитывать, предъявляя ему морально-этические и эстетические требования. Тем не менее, представляется, что подростковый романс (*teen-Romance*) – наиболее неудачное направление жанра, с одной стороны фиксирующее, с другой стороны направляющее опасные тенденции развития общества¹.

Цитировавшийся выше Гриффите 10 лет назад, в 1999 г., выделил женщине всего восемь лет для расцвета ее женственности (16-24), и классический (канонический) женский роман их не переступал. Подростковый романс сдвинул их вниз, в более юный возраст, а направление, получившее название «цыплячего» (*Chick Lit*) наоборот, обратилось к возрасту «двадцать – за тридцать» (*from twenty to thirty-something*). И авторы, и героини *chick-lit* – молодые жительницы больших городов (обычно это Лондон и Нью-Йорк), собственными силами обеспечивающие свой «прожиточный минимум», оплату квартиры (комнаты), активно относящиеся к жизни и пробивающиеся вверх по карьерной лестнице. Эмансипированные женщины 1990-х, они пользуются всеми достижениями феминистского движения 60-х – 70-х, и романс конца XX в., с его новой героиней, обусловившей изменение расстановки персонажей, движения сюжета, структуры и языка текста, называют *постфеминистским*. Именно философия постфеминизма обеспечила специфику новейшего романса, представленного в последние два десятилетия тремя основными рубриками, различающимися возрастом героини и всеми, вытекающими отсюда последствиями сути и формы текста, а также его адресацией определенному сегменту женской читательской аудитории. Это – уже рассмотренный подростковый романс (12-16 лет), «цыплячий» – *chick lit* (20-30+) и гламурный (40 и выше).

¹ Справедливости ради, отметим, что изредка и подростковый романс проявляет такт и понимание сложностей подростковых чувств – примером могут служить романсы Ж. Уилсон (*teen-Romances of Jacqueline Wilson* [42]).

Как мы уже отметили, самым представительным среди них по объему выпускаемой продукции, количеству авторов и роли в общем литературном процессе страны (в нашем случае, Великобритании и США), на сломе двух тысячелетий, оказался «цыплячий» *chick-lit* (также *chick-fic*). Термин появился в Англии в 1995 г.: два журналиста-литературоведа (Крис Мазда и Джонни Де Шелл), назвали так собранную ими антологию современной женской прозы. Каждый из них написал отдельное предисловие: о героине «молодой женщине, умной, независимой, активной, энергичной» (<...> *tough, stylish, confident, sharp, and very brave*) [15, 4] и о литературе, которая звала эту героиню, чем расширила тематические рамки романа и включила в жанр все составляющие женского опыта (*The collection covers the breadth of female experiences, from love and hope to pain and loss*) [Ibid, 9].

И термин, и – главное – обозначаемое им направление романа до сих пор являются предметом ожесточенных споров. Однако между абсолютными ниспровержателями (см. напр. [38]) и такими же абсолютными энтузиастами этого поджанра (см. напр., статьи Скарлетт Томас [21] или Деборы Биркен, открывшей специальный сайт для его обсуждения [13]) расположилось основное количество критиков и читателей.

Представляется, что такой разброс мнений обусловлен неоднородностью состава авторов: среди тысяч «цыплячих» романисток есть и талантливые, наблюдательные, имеющие чувство юмора и владеющие пером (напр. Х. Филдинг, М. Бэнкс, Дж. Мей), и поденщицы (С. Даффи, Ф.А. Гросс). Где-то между ними помещаются интересно начавшие, но быстро исчерпавшие себя серийным производством Софи Кинзелла (псевдоним Маделин Викхэм), которая завоевала популярность романами о Бекки Блумфилд (*Shopaholic Romances*) и продолжает бесконечно печататься под двумя именами, или противоестественно плодовитые Джейн Грин, Сьюзен Льюис, Шила О'Флэнэган и др. Ср. подытоживающее высказывание о разнобое оценок, принадлежащее известной рецензентке, литературному критику и поэтессе Диане Гудман: «*Chick-Lit* – дефисное слово. Если его произносят с ударением на втором слоге, этим подчеркивают отнесение жанра к литературе и свое уважение к нему. Если ударение приходится на первый слог, уважения ждать не следует, ибо выделяется «цыплячий», «незрелый» – просто «куриный беби». Если убирают дефис и произносят оба слога как единое слово, значит жанр безоговорочно относят к литературе и просто не обращают внимания на первые буквы» [21, 12].

В течение десятилетия цыплячья литература – *chick-lit* – прочно занимала ведущие позиции не только внутри жанра, но и во всей массовой литературе¹. Залогом успеха *chick-lit* стал литературный прием личного изложения собственной судьбы, либо заявленный как таковой (повество-

¹ Кстати, транслитерация слитного написания появилась и в русском языке: «Пишешь чиклит – изволь одеваться в Европе...» [2, 10].

вание от 1-го лица), либо не эксплицируемый автором (перепорученное повествование). Именно личностная, откровенно субъективная точка зрения нарратора – молодой женщины, которая знает о себе и хорошее, и плохое, и признается в этом самой себе в дневнике, в своих размышлениях, предположительно не рассчитанных на чужие глаза и уши, создает эффект полной откровенности автора и невымышленности происходящего. Доверительное отношение читательниц к описываемому существенно усиливается возможностью каждой идентифицировать себя с героиней, отнюдь не красавицей, отнюдь не принцессой, отнюдь не объектом пламенной любви Принца на белом коне.

Безусловно, самым широко известным «цыплячьим» романом стал «Дневник Бриджет Джоунз», второе произведение начинающей писательницы Хелен Филдинг (род. в 1958 г.), опубликованное в 1996 г. [30] и с тех пор переведенное более, чем на сорок языков, успешно экранизированное и вызвавшее бесконечный поток более или менее удачных эпигонских вариаций/копий. Успех «Бриджет» был столь ошеломительным что рождение «цыплячего» направления стали отсчитывать от выхода в свет именно этой книжки. Хотя хронологию *chick-lit*, как полагают исследователи [19] следует начинать с появления в 1982 г. первой книги «Дневников Адриана Мола» [40] Сью Таунсенд (Sue [Susan Lillian] Townsend, 1946-). Именно эта писательница предложила читателям дневниковую фиксацию не героических баталий, не накала страстей и любви до гроба, а бытовых мелочей, наполняющих каждый день обычной жизни и, в общем, составляющих ее. Последняя (на данный момент – девятая) книга «Дневников Адриана Мола» вышла осенью 2009 [41].

Конечно, дневниковая форма художественной прозы не является открытием ни Сью Таунсенд, ни Хелен Филдинг. Дневник как регистрация событий в строгой хронологической последовательности, с указанием конкретной даты (нередко и часа) происходящего, был известен и в глубокой древности. Публикации дневников мореплавателей, ученых, военачальников часто становились «бестселлерами» (хотя термин появился только в середине XX в.) – достаточно вспомнить дневники Дж. Кука, Ч. Дарвина, Д. Ливингстона, капитана Ванкувера и др. Однако великие люди и писали о великом – открытиях, победах, находках. Первые дневники (или близкие к ним формы путевых заметок) вымышенных лиц, — таких, как, например, Робинзон Крузо или Гулливер тоже повествовали о неординарных событиях неординарных людей. Они составлялись не «для себя», как личный интимный дневник, а для последующего пересказа обществу.

Дневник как художественная форма упрочился в Англии в эпоху сентиментализма, разрешив автору не пересказывать впечатления и чувства героя, но самому персонажу выступить от своего имени. Этому же способствует повествование от первого лица, и дневник (как хронометрированная

форма изложения события) нередко входит составной частью в *Ich-Erzählung* (к примеру, «Морскую трилогию» – *The Nautical Trilogy* нобелевского лауреата У. Голдинга).

«Дневники Адриана Мола» Сью Таунсенд регулярно выходили на протяжении почти тридцати лет, отражая изменения мыслей, чувств, а также состояния взрослеющего героя, но неизменно сохраняя доверительный тоничем не примечательного обычного человека, с которым легко ассоциируют себя тысячи подобных ему читателей, что делает его особенно привлекательным, т.к. он – не «чужой», он – «свой».

Chick-Lit, с середины 1990-х годов, как правило, в форме дневника или повествования от I лица, вывела на всеобщее обозрение героиню «обыкновенную, такую же, как я» [17], в чем была и остается «главная фишка» этого поджанра. «Героиня-как-все» одевается, ведет свое незатейливое хозяйство, ходит в магазин, общается с коллегами, соседями, друзьями тоже «как все». Иными словами, в роман вошли прежде чуждые жанру подробности нижнего и постельного белья, кухни и ее состояния, полезной/вредной еды, дорогих/дешевых сигарет и спиртных напитков, завистливых/ревнивых оценочных суждений и мн. мн. др. Т.е. коренным образом изменился вокабуляр романа: бытовая, разговорная, сниженная, обсценная лексика в *chick-lit* романе не являются прерогативой одного типа изложения – диалога, но составляют «тело» всего текста, материализующего лексикон повествовательницы от 1-го лица/автора дневника.

Необыкновенная популярность *chick-lit* не могла не привести его в США, однако его развитие здесь пошло по несколько иному пути.

Различие судьбы *chick-lit* в Великобритании и США может служить еще одним (к тому же, чрезвычайно убедительным) примером взаимовлияния и взаимосвязи социума и литературы, из него проистекающей и его отражающей. К середине 1990-х в США уже появилось второе поколение феминисток, термин «постфеминизм» вошел не только в научный, но и в бытовой узус, уже полтора десятилетия была королевой романа Даниэлла Стил и во весь рост вставала Нора Робертс, героини которых уже были эмансипированными дамами с жизненным и профессиональным опытом. Для этой социальной и литературной ситуации *chick-lit* была почти иностранной литературой – неслучайно дочернее предприятие создателя Википедии американца Джимми Уэльса выпустило в Интернет словарик "Speak Chick Lit!". Это, по сути дела, алфавитный список наиболее употребительных британских и американских эквивалентов, обозначающих один и тот же референт, как, напр.: *advert – commercial; snog – kiss and cuddle; bonnet – car hood; cooker – oven; dustbin – garbage can* и т.п.

Но именно *chick-lit* в течение двух-трех лет в буквальном смысле слова захватила все первые позиции всех американских бестселлерных списков. Привлеченные успехом, в *chick-lit* толпами отправились местные

романсистки¹. Перед коммерческими возможностями нового направления не устояли даже такие солидные издательства, как *Harper*, *Random House*, *Hyperion* и др. К концу десятилетия определились не только лидеры и отстающие, но и существенные отличия нового направления романа в США. Представляется, что использование самого термина *chick-lit* в том смысле, в котором он родился в Великобритании (см. выше), применительно к американскому роману последних 10-15 лет, неправомерно. Это неоспоримо связано с разницей социальных приоритетов двух стран, естественно отраженных в приоритетах, формирующих героинь романов. Не знавшая военных разрушений и послевоенного голодного восстановления Америка к концу столетия была много благополучнее Великобритании. Ее молодые женщины, выхodившие в самостоятельное плавание, уже на первой своей работе получали более высокую зарплату и могли обеспечить себе больший комфорт. Поэтому их стремление самоутвердиться не ограничивалось желанием удержаться на работе или получить незначительную премию к жалованью (как у Бриджет Джоунз или Бекки Блумфилд), но простижалось дальше – к достижению верхушки карьерной лестницы и попаданию в «гламур».

Одно из значений древне-английского *gram(m)arye* – «оккультные, таинственные науки», распространенное в средние века и впоследствии вышедшее из употребления, в своей более поздней форме – *glamour* – было возвращено к жизни Вальтером Скоттом в его рыцарских романах в значении «таинственность, волшебное очарование» [24, 256]. В последующем развитии семантической структуры слова *glamour* (ам. *glamor*) «таинственность» ушла в архаизмы [25, 436], а ее заменили «роскошь, шик» [23, 826]².

Неслучайно дебютный роман Кэндэс Бушнелл, теперь уже международной знаменитости, провозгласили и «главным произведением *chick-lit* в США» [27 блерб], и "введением в гламур ночного Нью-Йорка" [31, 17]. К. Бушнелл (*Candace Bushnell*, 1958 –) – отнюдь не самая талантливая или интересная, но, безусловно, самая успешная американская романистка

¹ О качестве многих произведений этих и последующих лет дает представление неиссякаемая Дебби Макомбер (*Debbie Macomber*). Хорошая рукодельница, она активно участвовала в соответствующих публикациях *Knit Along with Debbie Macomber* [*Leisure Arts Publications*]. Однако роман оказался более привлекательным и более прибыльным. Она засела за серии. За почти 12 лет писательства она соорудила около десятка серий – про каждую из соседок одной улицы (*Blossom Street Books*), одного городка (*Cedar Cove Series*), представительниц одного штата (*Dakota Series: Heart of Texas Series*) и т.п. – всего, включая и внесерийные успехи, – более 60 (!) романов, по 400-600 страниц каждый – см. напр. [34; 35].

² Именно в последнем значении *glamour*, войдя во все языки мира, транслитерировалось в кириллицу как гламур. Здесь лексема настолько укрепилась, что обросла собственным словообразовательным гнездом. Это касается не только соответствующего прилагательного (русс. гламурный, укр. гламурний) и его производных (предгламурный период, догламурне кіно – о фильмах Кирры Муратовой), но и глаголов, отсутствующих в гнезде *glamour* в английском языке ср.: «Они гламурят в столице» (с. Минаев), «гламурить, як може» (І.Роздобутько).

последней волны». В 1994 г., после нескольких лет журналистской работы на подхвате в десятке нью-йорских газет, она, наконец, получила регулярную колонку в «Обсервере», где освещала светские новости Манхэттена под общей шапкой *Sex and the City*. Через три года она собрала эти статьи, практически без дополнительной редакции, в антологию под тем же заголовком. Книга вышла в 1997 г. Кэрри Брэдшоу, от имени и с точки зрения которой представленыочные клубы, бары, дискотеки и их посетители, alter-ego автора, показала всей стране «новую, постфеминистскую американку» [Ibid] – решительную, независимую, самодостаточную молодую женщину, которая – в отличие от заокеанской «цыпочки» – уже твердо стоит на ногах, уже попала в «сливки общества», но этим не удовлетворяется и продолжает свой «путь наверх».

Через пол-года телевизионная компания *HBO* начала съемки сериала под тем же названием, с четырьмя молодыми амбициозными, привлекательными, незакомплексованными и успешными героинями, главной среди которых оставалась Кэрри Брэдшоу (ее сыграла актриса Сара Джессика Паркер, теперь так же не отделимая от своего персонажа, как Рене Зельвегер от Бриджет Джоунз или Василий Ливанов от Шерлока Холмса).

Они вошли в каждый дом своей страны и в большинство домов прочих стран. Первая серия появилась в 1998 г., последняя – в 2004-м. Заключительный эпизод сериала одновременно смотрели 13 миллионов зрителей. А потом были повторы, продажи лицензий на показ другими компаниями и, наконец, полнометражный фильм в 2008 году.

Этот грандиозный успех способствовал росту популярности именно памурного типа романса. Подробно о нем, его специфике и взаимосвязи с читательской аудиторией – в следующей статье, завершающей историю и типологию романса.

ЛИТЕРАТУРА

- Гриффит Дж. Тик-так: Взгляд на время со стороны. Пер. с англ. – СПб.: Амфора, 2006. – 559 с.
- Кетро М. Госпожа яблок: повести. – М: АСТ: Астрель, 2009. – 222 с.
- Коржавин Н. Вариации из Некрасова // Сплетения. – Франкфурт: Посев, 1981 /сб. Время дано, 1992.
- Король-Королевская А. Полет быков над Днепром // Бизнес. – 2007. – № 23. – С. 91-93.
- Костылев Л. Что мы готовим // Сегодня. – 2007. – № 77. – С. 32.
- Кухаренко В.А. Новый романс (США) – статья вторая // Записки з романо-германської філології. – Вип. 24. – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 148-162.
- Николаева Т. По-взрослому // Бизнес. – 2009. – № 42. – С. 62-63.
- Орлова Л. Как попрощаться с прошлым // Сегодня, 2009. – № 202. – С. 11.
- Орлова Л. Повторение судьбы // Сегодня, 2008. – № 270. – С. 17.
- Орлова Л. То взлет, то падение // Сегодня. – 2008. – № 168. – С. 15.
- Author Helen Fielding... Transcript: <http://www.timecom/time/community/transcripts/chatr061698.htm>

12. Bern S.L. The Measurement of psychological androgyny // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 1974. – v. 42. – P. 115-162.
13. Birken D. Chicklit. – deborah @ chicklit. com.
14. Cawelti J. Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture. – Chicago: UP, 1976. – 292 p.
15. De Shell J. A Word About the Book // Chick Lit: Postfeminist fiction / Ed. by C. Mazda & J. De Shell. – L.: Sage Publications, 1995. – P. 9-12.
16. Garland Sh. Writing for the Young // Digest Books. – Cincinnati, OH, 1998. – P. 8-11.
17. Goodman D. Long Baptism // Indiana Review. – 2002. – Summer (Aug.). – P. 12.
18. Harvey S. Think Like a Lady Act Like a Man. – N.Y.: Acmistaoh, 2009. – 229 p.
19. Regis P. A Natural History of Romance Novel. – Phil., U. of Penn Press, 2003. – 302 p.
20. Sittenfeld C. Doesn't It Feel Catty? // NY Times Book Review. – 2005. – June 5. – P. 30-32.
21. Thomas S. Chick Lit: Chick or Lit? // The Independent. – Aug. 4, 2003. – P. 64-66.

СПРАВОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА

22. The Oxford Companion to English Literature. – Rev. ed. /Ed. by M. Drabble. – Oxf. UP, 1998. – 1154 p.
23. Oxford Russian Dictionary. – 4-th ed. – Oxf. UP, 2007. – 1322 p.
24. Partridge E. Origins. – N. Y.: Greewich House, 1983. – 972 p.
25. Scribner Dictionary / Ed. director W.D. Halsey. Macmillan, 1986. – 1190 p.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

26. Buchan E. Revenge of the Middle-Aged Woman. – Viking, 2002. – 341 p.
27. Bushnell C. Lipstick Jungle. – N.Y.: Hyperion, 2005. – 353 p.
28. Dessen S. That Summer. -N.Y.: Echo, 1996. – 180p.
29. Dessen S. The Truth About Forever. – N.Y.: Echo, 1994. – 192 p.
30. Fielding H. Bridget Jones's Diary. – Picador, 1996. – 302 p.
31. Fielding H. Cause Celeb. – Picador, 1994. – 342 p.
32. Hensher P. The Northern Clemency. – Harper Perennial, 2008. – 738 p.
33. Kinsella S. The Undomestic Goddess. – L.: Black Swan, 2005. – 416 p.
34. Macomber D. Twenty Wishes. – Mira Books, USA, 2008. – 377 p.
35. Macomber D. Back on Blossom Street. – Mira Books, USA, 2006. – 382 p.
36. Mansel J. Solo. – L.: Penguin, 1998.-186 p.
37. Roberts N. The Tribute. – N.Y.: Jove Books, 2009. – 451 p.
38. Smith A. The Accidental. – Hamish Hamilton, 2005. – 306 p.
39. Smith Z. On Beauty. – Hamish Hamilton, 2005. – 443 p.
40. Townsend S. The Secret Diary of Adrian Mole, Aged 13 3/4. – L.: Seeker & Warburg, 1982. – 318 p.
41. Townsend S. Adrian Mole: The Prostrate Years. – L.: Seeker & Warburg, 2009. – 340 p.
42. Wilson J. The Secrets. – Chicago: Norton, 2005. – 202 p.
43. Ziegesar C. von. The Gossip Girl. – Boston: Flint, 1999. – 186 p.

УДК 81'255.4.373.611:811.161.2+811.111

Левицький А.Е., Шелудько А.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ НЕАКТИВНИХ ТИПІВ СЛОВОТВОРЕННЯ: УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ТА АНГЛО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Стаття ґрунтується на функціональному підході до зіставлення мовних даних. Вона присвячена розгляду особливостей відтворення неактивних типів словотворення, а саме редуплікації, звуконаслідуванню, чергуванню наголосу, зворотному розвитку та універбациї в українській та англійській мовах. У статті проаналізовані оригінальні художні твори українською, англійською мовами та їх відповідні переклади.

Ключові слова: функціональний підхід, неактивні типи словотворення, редуплікація, звуконаслідування, чергування наголосу, зворотній розвиток, універбация.

Левицкий А.Э., Шелудько А.В. Функциональный аспект неактивных типов словообразования: украинско-английские и англо-украинские параллели. Статья основана на функциональном подходе к сопоставлению языковых данных. Она посвящена рассмотрению особенностей передачи неактивных типов словообразования, в частности редупликации, ономатопеи, изменению ударения, обратному словообразованию и универбации в украинском и английском языках. В статье проанализированы художественные произведения на украинском и английском языках и их соответствующие переводы.

Ключевые слова: функциональный подход, неактивные типы словообразования, редупликация, звукоподражание, чередование ударения, обратное развитие, универбация.

Levitsky A.E., Sheludko A.V. Functional Aspect of Inactive Types of Word-building: Ukrainian-English and English-Ukrainian Parallels. The article is based upon functional approach to comparing language data. It analyses such types of word-building as reduplication, stress interchange, onomatopoeia, back-formation and univerbation in English and Ukrainian. These types of word-formation appear to be inactive in the languages compared. The research is grounded upon the analyses examples taken from present-day English and Ukrainian fiction and their translations to illustrate the ways of their rendering.

Key words: functional approach, inactive types of word-building, reduplication, stress interchange, onomatopoeia, back-formation, univerbation.

Метою розвідки є пошук відповідників для відображення неактивних способів словотворення. Для досягнення цієї мети аналізуються українсько-англійські та англо-українські переклади. Застосований підхід розвиває концепцію зіставних студій у функціональному аспекті, адже відповідники у перекладних текстах дозволяють виявити особливості використання мов, що порівнюються, у реальній взаємодії. Для доведення актуальності пошуків у

цьому напрямі нами було використано аналіз неактивних способів словотворення, тобто таких, що є нехарактерними для однієї з зіставлюваних мов.

Традиційно словотвір розглядається в таких аспектах: функціональний [див., напр., 2], когнітивний [див., напр., 3; 4], ономасіологічний [див., напр., 5; 6], семантичний [див., напр., 7; 8; 9]. Дослідження спираються на основні роботи з теорії словотвору [10; 11; 12; 13]. Серед англістів питання узуального словотворення розглядають Л.Ф. Омельченко [14; 15; 16; 17], М.М. Полюжин [3; 18; 19], О.Д. Мешков [8; 20; 21], П.В. Царев [22; 23; 24], А.Е. Левицький [2; 25], С.М. Єнікеєва [26], О.Л. Гармаш [27]; серед україністів слід назвати Н.Ф. Клименко [28; 29; 30], Є.А. Карпіловську [30], В.О. Горпинич [31], О.А. Стишова [32], Л.Є. Азарову [33], М.Я. Плющ [1; 34], О.Б. Грещук [35], І.М. Думчак [36]. Українське й англійське словотворення розглядається також у дослідженнях зіставного характеру [25; 37; 38; 39; 40; 41; 42].

Переважна більшість таких студій стосується окремих способів або навіть моделей словотворення. Наприклад, значна кількість студій присвячена складним словам [3; 8; 14; 18; 21; 33].

Аналізуючи активність словотвірних способів, ми спираємося на новітні дослідження української та англійської лексики кінця ХХ – початку ХХІ століття [27; 32; 36; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49]. Частину цих досліджень проведено на матеріалі мови засобів масової інформації [див., напр., 32; 45; 46; 47; 48]. На основі цих даних можна робити висновки про загальні тенденції в мові, оскільки „мова мас-медіа є своєрідним дзеркалом сучасної літературної мови” [50, 32]. Значна кількість лексичних одиниць, які вперше з’являються в мові ЗМІ пізніше стають загальновживаними словами. Крім того, мова ЗМІ надзвичайно багата неологізмами та оказіоналізмами, на прикладі яких можна простежити нові тенденції у словотворенні.

Проблема перекладу одиниць, утворених окремими способами словотвору частково розглядалася [6; 41; 51; 52; 53]. Проте, проблема словотворення загалом, як узуального, так і оказіонального не представлена в перекладацьких студіях, за винятком роботи З. Г. Прошиної [54]. Тому виникає потреба в комплексному дослідженні словотворення сучасних української та англійської мов у ширшому – функціональному аспекті.

Існують різні класифікації способів словотворення, кожна з яких зумовлена метою й аспектом дослідження проблеми словотворення. Серед них поділ на основні й другорядні типи словотворення [55]; морфологічні лексичні [27]; поділ на деривацію, словоскладання і фрагментацію [45]; морфологічний, синтаксичний та семантичний [39]; морфологічний, морфолого-синтаксичний та синтаксичний [25]; морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-семантичний і лексико-синтаксичний [56, 23]. Okремі дослідження присвячені певному способу словотворення, зокрема багато дослідників вивчають складні слова [див. 8; 14; 29; 53; 57; 58], афіксальні утворення [15; 59; 60]. Також способи словотворення традиційно розгля-

зують в аспекті утворення різних частин мови, в основному це стосується іменників, прислівників, дієслів і прислівників [12; 61; 62].

У деяких дослідженнях наголошується на продуктивності або активності словотворчої моделі, причому активність і продуктивність може розумітися по-різному [63]. Щодо цих понять, ми дотримуємося точки зору О. С. Кубанкової, яка вважає продуктивною модель, за якою утворюється велика кількість слів; а активною називає модель, за якою утворюється багато нових одиниць [11, 21].

Згідно із завданнями дослідження, нас цікавить передусім активність певного типу словотворення. Оскільки ми порівнюємо словотвірні особливості української та англійської мов, важливо, чи наявний певний тип словотвору в обох мовах та наскільки він продуктивний у кожній з двох мов. Особливу увагу ми звертаємо на можливі труднощі передачі певної моделі українською або англійською мовами відповідно.

Своєрідність словотвору певної мови пов'язана із особливостями будови слова. Якщо в мові переважає одноморфемна структура слова, то продуктивним буде безафіксальне словотворення, а якщо структура слів двоморфемна, то переважатимуть афіксальні способи [64, 207]. Оскільки в кінці середньоанглійського періоду в англійській мові відбулося зникнення флексій, слова стали переважно одноморфемними і втратили формальні ознаки приналежності до певної частини мови [65, 12]. Таким чином стало можливим безафіксальне словотворення, яке набуло значної активності. Отже, у сучасній англійській мові має, за цію закономірністю, переважати безафіксальне словотворення, а в українській мові – афіксальне. Насправді, безафіксальне словотворення більш поширене у сучасній англійській мові, ніж в українській, проте афіксальне словотворення у сучасній англійській мові також є активним.

До неактивних способів словотвору належать редуплікація, звуконаслідування, зміна наголосу, зворотний розвиток і універбациія.

Редуплікація. Редуплікацією називається свідомий повтор у межах певного мовленнєвого відрізу однієї й тієї ж мовою одиниці з певною словотвірною, граматичною, семантичною або стилістичною заданістю [66, 1]. Редуплікація зустрічається як в англійській (*Avi Raz caught him, dragged him through the room filled with boxes...and now swarming with dark suited men carrying walkie-talkies and guns* [67, 298]). Підхопив його Ави Рац, протяг через приміщення, завалене ящиками й коробками...а ще було повно людей у темному однострої, із раціями [68, 339]), так і в українській мовах (Віддаленим наслідком цих подій можна вважати те змішане почуття вини й сорому, що звідтоді незмінно заполоняло Дарку при зустрічі з кожним євреєм і сяк-так розсмоктувалося тільки при близчому, вже таки особистому знайомстві [69, 41]. *The remote consequences of these events revealed the mixed feelings of guilt and shame which from then on dogged her*

in her every encounter with Jews and which only faded on closer acquaintance [70]). Два повторюваних елемента можуть бути повністю або частково схожими. Залежно від цього, редуплікація може бути двох видів: повна редуплікація, тобто повтор вихідного елементу без змін (*I ще багато-багато інших варіантів "Некрополя"* [71, 56]. *And many many more other variants of Necropolis* [72, 115]); варіативна редуплікація, за якої вихідний елемент зазнає фонетичних, граматичних або семантичних змін [66, 17] (*А може, так і краще, важко ворухнулася сонна-пресонна думка ...* [73, 149]. *And the sleepy, very sleepy thought stirred heavily that maybe it was for beter ...* [74, 157]). Окремо виділяється редуплікація з римованими компонентами ('*Take it easy. This isn't hocus-pocus,' Dillon assured him* [67, 31]. *Не хвилюйся. Тут усе чисто*, – запевнив Ділон [68, 42].) Повтор елементів має на меті образне вираження ідеї посилення, якості, інтенсивності, множинності (... дивись, казала Ленця, **швидко-швидко** закочуючи рукав, дивись, які гострі, хочеш помащати ... [69, 38]. ... *Look, look, said Effie, sweeping up her sleeve, see how sharp, want to feel it?* [70]).

Редуплікація нетотожна звуконаслідуванню. На відміну від звуконаслідування, редуплікація має граматичну форму. З.А. Пахолок поділяє одиниці, утворені шляхом редуплікації, на прості слова, складні слова, утворені на основі сурядного зв'язку між компонентами та стійкі тавтологічні комплекси [66, 9].

Звуконаслідування (або звукова імітація). Цей спосіб словотворення належить до найдавніших та є універсальним явищем. Особливістю звуконаслідування є різне вираження звуків у різних мовах, пристосування до фонетичної системи певної мови (наприклад, звук, яким кличуть котів відрізняється в англійській і українській мовах). Значна кількість таких слів позначають звуки тварин, комах, птахів, причому від іменників, що позначають сам звук часто утворюються дієслова (*cock-a-doodle-doo – to cock-a-doodle-doo*, кукуріку – кукурікати). Слова, утворені таким способом досить часто зустрічаються у художніх творах, деякі з них передають людські звуки (*to giggle – хихотіти*), мають емоційне забарвлення, легко конвертуються в іменники [55, 50]. Вигуки також відносять до звуконаслідування. У художній творах зустрічаються випадки, коли, з метою експресивності, декілька сторінок тексту складають лише одні звуконаслідування [75, 57-59].

При перекладі потрібно зважати на те, що в різних мовах той самий звук може позначатися по-різному. Наприклад, англійською *quack-quack*, а українською *кря-кря*.

Зміна наголосу/чергування наголосу. Як правило, цей спосіб в англійській мові стосується слів романського походження. Чергування наголосу іноді супроводжується полісемією в межах однієї частини мови [55, 49], наприклад, значення слова *mankind* залежить від наголосу та

означає „всі чоловіки” або „всі люди”. В українській мові цей спосіб словотворення відсутній.

При перекладі слів, утворених зміною наголосу, проблема виникає лише у випадку, коли чергування наголосу використовується для створення гри слів, у такому разі можна використати прийом компенсації. В інших випадках можна просто використати словниковий відповідник.

Зворотній розвиток. Цей спосіб словотвору також називають регресивною деривацією [55], зворотнім словотвором, реверсією. Зворотній розвиток – це процес словотворення, під час якого нове слово утворюється шляхом відкидання афікса від похідного слова [55, 49]. За допомогою зворотного розвитку найчастіше утворюються дієслова, похідні від іменників (*to barkeep* – бути власником бару, *to vacuum-clean* – пилососити).

Універбація. Термін „універбація” вперше вжив О.В. Ісаченко, він же використовував термін „семантична конденсація”. На позначення явища універбації вживався також термін „сорбція” [76]. У широкому розумінні універбацію розуміють як „трансформацію розгорнутої синтаксичної конструкції в однослівне найменування – слово-універб” [36, 4]. В іншому розумінні універбація розглядається як стилістичне явище, оскільки універбат (слово, що виникає в результаті універбації) виступає стилістично маркованим синонімом до вже існуючого багатослівного найменування [36, 4]. Як правило, слово-універб має стилістично знижене значення, вживається паралельно зі словосполученням. Наприклад, *маршрутне таксі* – *маршрутка, проїздний квиток – проїздний*.

Універбація є поширеним явищем у слов'янських мовах. Слова-універби можуть утворюватися шляхом додавання суфікса (*вівсяна каша – вівсянка*), еліптичної субстантивації (*кандидатські іспити – кандидатські*). Також до способів утворення слів-універбатів деякі дослідники відносять композицію, зрошення та абревіацію [76]. Проте, у нашому дослідженні ці способи розглядаються окремо. У сучасній англійській мові також використовується цей спосіб словотворення.

Виникнення універбатів зумовлене тенденцією до мової економії та експресивності. Найактивніша універбація в розмовному мовленні (*мобільний телефон – мобільник, mobile phone – mobile*).

Запропонований нами підхід до опису функціонування одиниць номінації базується на їх спроможності безпосередньо відображати динаміку розвитку мови, тобто розкривати свої потенційні можливості в процесі реального використання. До уваги беруться не тільки функціональні характеристики самих мовних одиниць, але й пов’язані з ними структурні особливості сучасної англійської мови, оскільки «функціоналізм – це принципово **типовоголовично** орієнтована лінгвістика» [77, 277]. Таким чином, функціоналізм не спрямований на формулювання априорних аксіом про структуру конкретної мови, а ставить за мету розгляд її типологічних можливостей. У такий спо-

сіб, використаний підхід доводить готовність функціоналізму до аналізу швидких, малопередбачуваних змін у системі мови, а саме – до виконання мовними знаками невластивих їм функцій. Функціональні потенції номінтивної одиниці, які дозволяють їй брати участь у передачі певного змісту або побудові необхідної за законами мови конструкції, зумовлюють вибір саме цієї одиниці мовцем.

Отже, на основі аналізу функціональних особливостей мовних одиниць у мовленні виявлено ізоморфні риси, а саме продуктивність словоскладання та непродуктивність редуплікації в українській й англійській мовах; алломорфні властивості – продуктивність синтаксичного словотворення та телескопії в англійській та їх непродуктивність в українській мовах. Більша схильність англійського словотворення до композитних утворень пояснюється аналітизмом структури цієї мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М.Я. Граматика української мови / М.Я. Плющ: у 2 ч.: [підруч. для студ. фіол. спец. вищ.навч. закладів]. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с.
2. Левицкий А.Э. Сравнительная типология русского и английского языков / А.Э. Левицкий, Л.Л. Славова: [учеб. пособие для вузов]. – Житомир: ЖГУ, 2005. – 204 с.
3. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
4. Дорошенко Л.О. Категорія безвідносної міри ознаки в слов'янських і германських мовах: семантика, структура форм: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Л.О. Дорошенко. – Донецьк, 2005. – 20 с.
5. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка / А.Э. Левицкий. – К.: ACA, 1998. – 362 с.
6. Венкель Т.В. Синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні характеристики прикметників на позначення кольору в англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т.В. Венкель. – Л., 2004. – 20 с.
7. Бессонова О.Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на матеріалі іменників-назв особи в англійській, французькій та українській мовах): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”/ О.Л. Бессонова. – Донецьк, 1995. – 22 с.
8. Мешков О.Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. – 208 с.
9. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
10. Конопацька Я.О. Семантична неологія в сучасному французькому медіадискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” Я.О. Конопацька. – К., 2005. – 20 с.
11. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1965. – 78 с.
12. Степanova M.D. Теоретические основы словообразования в немецком языке / M.D. Степанова, B. Фляйшер. – M.: Высшая школа, 1984. – 264 с.
13. Арутюнова Н.Д. Номинация и текст / Н.Д. Арутюнова // Языковая номинация. Виды наименований. – M.: Наука, 1977. – C. 304-357.
14. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: дис. ... доктора фил. наук: 10.02.04 / Омельченко Л.Ф. – К., 1989. – 493 с.

15. Омельченко Л.Ф. Лексична семантика і структура англійських складних і складно-похідних лексем із суфіксом *-er* / Л.Ф. Омельченко // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Житомир, 2006. – №27. – С. 44-49.
16. Омельченко Л.Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке: на материале прилагательных и глаголов / Л.Ф. Омельченко. – М.: Высшая школа, 1981. – 173 с.
17. Омельченко Л.Ф. Телескопия – один из малоизученных способов глаголообразования современного английского языка / Л.Ф. Омельченко // Филол. науки. – 1980. – № 5. – С. 66-71.
18. Полюжин М.М. Бахуврихи у сучасній англійській мові / М.М. Полюжин, Л.Ф. Омельченко: навч. посіб. – Ужгород: Закарпаття, 2004. – 60 с.
19. Полюжин М.М. Функциональное словосложение и префиксальные ономасиологические категории в английском языке / М.М. Полюжин, Л.Ф. Омельченко. – Ужгород: Изд-во УГУ, 1997. – 100 с.
20. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка / О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1976. – 246 с.
21. Мешков О.Д. Словосложение в современном английском языке / О.Д. Мешков. – М.: Высшая школа, 1985. – 187 с.
22. Царев П.В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке / П.В. Царев. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 225 с.
23. Царев П.В. Производные слова в английском языке / П.В. Царев. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1977. – 134 с.
24. Царев П.В. Сложные слова в английском языке / П.В. Царев. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 126 с.
25. Левицкий А.Э. Особенности реализации языковым знаком нетипичных функций в процессе коммуникации / А.Э. Левицкий // Культура народов Причерноморья. – Т. № 32. – С. 83-87.
26. Єнікєєва С.М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / С.М. Єнікєєва. – Харків, 1999. – 16 с.
27. Гармаш О.Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.Л. Гармаш. – Запоріжжя, 2005. – 19 с.
28. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотвору сучасної української мови / Н.Ф. Клименко – К.: Наукова думка, 1973. – 186 с.
29. Клименко Н.Ф. Словообразовательная структура и семантика сложных слов в современном украинском языке: автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра. филол. наук: спец. 10.02.02 “Украинский язык” / Н.Ф. Клименко – К., 1984. – 52 с.
30. Клименко Н.Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – К., 1998. – 161 с.
31. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір української мови / В.О. Горпинич: [текст лекцій] / Державний комітет України з питань науки і технологій. – К., 1995. – 68 с.
32. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов: монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
33. Азарова Л.Є. Структурна організація складних слів (концепція „золотої пропорції”): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л.Є. Азарова. – К., 2002. – 32 с.
34. Плющ М.Я. Способи словотвору в сучасній українській літературній мові: дис. ... кандидата філ. наук: 10.02.02 / Плющ М.Я. – К., 1956. – 277 с.
35. Грешук О.Б. Словотвір у процесі породження тексту: дис. ... кандидата філ. наук: 10.02.01 / О.Б. Грешук. – Івано-Франківськ, 1996. – 149 с.

36. Думчак І.М. Універбација в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіолол. наук: 10.02.01 „Українська мова” / І.М. Думчак . – Івано-Франківськ, 1998. – 16 с.
37. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматика англійської та української мов / Ю.О. Жлуктенко. – К.: Радянська школа, 1960. – 160 с.
38. Жлуктенко Ю.О. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов / Ю.О. Жлуктенко. – К.: Наукова думка, 1981. – 354 с.
39. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов: посібник / Л.Г. Верба. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 160 с.
40. Халдояниди Н.Л. Сравнительная типология русского, немецкого и английского языков / Н.Л. Халдояниди: учеб. пособие / Пятигорский гос. лингвистический ун-т. – Пятигорск, 2001. – 153 с.
41. Korunets[®] I.V. Contrastive Topology of the English and Ukrainian Languages / I.V. Korunets': навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 464 с.
42. Каліущенко В.Д. Типологія значень словотвірних афіксів / В.Д. Каліущенко // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 7. – К: КНЛУ, 2005. – С. 305-308.
43. Андрусяк І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мової картини світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіолол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.В. Андрусяк. – К., 2003. – 19 с.
44. Герман В.В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60-90-і роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіолол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / М.В. Бондар. – К., 1999. – 22 с.
45. Гусак І.П. Структура та прагматика фрагментованих лексических одиниць у сучасній англійській мові (на матеріалі мови мас-медіа): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіолол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.П. Гусак. – Львів, 2005. – 21 с.
46. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття: автореф. дис... д-ра. фіолол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»/Ю. А. Зацний. — К., 1999. — 19 с.
47. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ ст.: автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіолол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/Н. М. Мединська. — Дніпропетровськ, 2005. — 21 с.
48. Худолій А. О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця ХХ — на поч. ХХІ ст.: дис.... кандидата фіолол. наук: 10.02.04/Худолій А. О. — К., 2003. — 275 с.
49. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми та оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура-семантика-функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіолол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А.В. Янков. – Львів, 2004. – 21 с.
50. Стишов О.А. Нові абревіатури в мові мас-медіа кінця ХХ століття / О.А. Стишов // Мовознавство. – 2001. – №1. – С. 33-40.
51. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову: Граматичні труднощі / В.І. Карабан. – К.: Кременчук, 1999. – Ч.1. – 249 с.
52. Левицкая Т.Р. Проблемы перевода на материале современного английского языка / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Международные отношения, 1976. – 203 с.
53. Ельцов К.А. Стратегия перевода аббревиатур: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Ельцов К.А. – М., 2005. – 19 с.
54. Proshina Z. Theory of Translation (English and Russian) / Z. Proshina. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 1999. – 265 с.
55. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови / М.І. Мостовий. – Харків: Основа, 1992. – 256 с.

56. Введение в сравнительную типологию английского, русского, украинского языков К.К. Швачко, П.В. Терентьев, Т.Г. Янукян, С.А Швачко. – К.: Вища школа, 1977. – 117с.
57. Бабій І. Складні слова як номінативно-текстотвірний компонент (на матеріалі роману В. Барки “Жовтий князь”) / І. Бабій // Українське мовознавство. – 2006. – № 35. – С.50-55.
58. Гонта И.А. Структурные и семантические особенности композит-метафор в американском сленге: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / И.А. Гонта. – К., 2000. – 20 с.
59. Языковая номинация: общие вопросы: [под ред. Б.А. Серебренникова]. – М.: Наука, 1977. – Т. 1. – 358 с.
60. Хомечко Г. Демінутиви як самобутня прикмета української мови. [Електронний ресурс] / Г. Хомечко. Режим доступу: http://www.humanities.lviv.ua/TW/OR/homechko_OR.htm;
61. Агаронян И.В. Словообразование окказионализмов существительных в эпистолярном наследии II пол. XIX – I четверти XX веков: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10660 “Русский язык” / И.В. Агаронян. – Куйбышев, 1972. – 15 с.
62. Ретунская М.С. Английское окказиональное словообразование: На материале имен существительных и прилагательных: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.С. Ретунская. – Горький, 1974. – 21 с.
63. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование / Е.А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
64. Аракин В.Д. Сравнительная типология русского и английского языков / В.Д. Аракин. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
65. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист, Ю.С. Степанов (общ. ред., вступ. ст. и коммент.), Ю.Н. Караполов (пер. с фр.). – 2.изд., стер. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 447 с.
66. Пахолок З.А. Особенности функционирования редупликации в близкородственных языках [Електронний ресурс] / З.А. Пахолок. Режим доступу: <http://www.ugr.es/~congrusgra07//tezis18.pdf>.
67. Gregory J. The Book of Names / J. Gregory, K. Tintory. – New York: St. Martin's Griffin, 2007. – 304 р.
68. Грекорі Дж. Книга імен / Дж. Грекорі, К. Тінторі: [пер. з англ. А. Кам'янець, Т. Некряч]. – Харків: Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2007. – 352 с.
69. Забужко О. Дівчатка: [повість] / О.Забужко // Сестро, сестро: Повіті та оповідання. – Видання друге. – К.: Факт, 2005. – С. 37-68.
70. Zabuzhko O. Girls [Електронний ресурс] / O. Zabuzhko. Boston – New York – San Francisco <...>: Arrowsmith, 2005. – 38 р. Режим доступу: <http://www.wordswithoutborders.org/article.php?lab=Girls>.
71. Прохасько Т. Некрополь: [повість] / Т. Прохасько // Лексикон таємних знань. – Львів: Кальварія, 2006. – С. 39-65.
72. Prokhasko T. Necropolis / Prokhasko T. // Two Lands, New Vision: stories from Canada and Ukraine. – New York: Coteau books, 1999. – P. 99-123.
73. Забужко О. Я, Мілена: [повість] / О.Забужко // Сестро, сестро: Повіті та оповідання. – Видання друге. – К.: Факт, 2005. – С. 125- 154.
74. Zabuzhko O. I, Milena / O. Zabuzhko // Two Lands, New Vision: stories from Canada and Ukraine. – New York: Coteau books, 1999. – P. 125-161.
75. Іздрик АМ™: [роман] / Іздрик – Львів: Кальварія, 2005. – 260 с.
76. Смирнова А.Э. Сорбция как активный способ словообразования: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / А.Э. Смирнова. – Минск, 2000. – 19 с.
77. Кибрик А. А., Плунгян В. А. Функционализм // Фундаментальные направления современной американской лингвистики / А.А. Кибрик, В.А. Плунгян [Под ред. А.А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И.А. Секериной]. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С. 276-339.

УДК 811.133.1'82-6

Логвиненко М.І.

ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРІЮ У ТВОРАХ ЕРИКА-ЕММАНУЕЛЯ ШМІТТА “ОСКАР І РОЖЕВА ПАНІ” ТА “МОЄ ЖИТТЯ З МОЦАРТОМ”

У статті розглянуто особливості епістолярію як одного із комунікативно-функціональних стилів та його відображення у творах Ерика-Еммануеля Шмітта.

Ключові слова: епістолярій, комунікативно-функціональний стиль, епістолярний дискурс.

Логвиненко М.І. Особенности эпистолярия в произведениях Эрика-Эммануэля Шмитта “Оскар и розовая дама” и “Моя жизнь с Моцартом”. В статье рассмотрены особенности функционирования эпистолярия как коммуникативно-функционального стиля, а также его отображение в произведениях Ерика-Еммануеля Шмитта.

Ключевые слова: эпистолярий, коммуникативно-функциональный стиль, епістолярний дискурс.

Logvynenko M.I. Epistolary peculiarities in the works of Eric-Emmanuel Schmitt “Oscar et la dame rose” and “Ma vie avec Mozart”. The article discusses epistolary peculiarities of the communicative and functional style as well as its emergence in the works of Eric-Emmanuel Schmitt.

Key words: epistolary, communicative and functional style, epistolary discourse.

*Les lettres refont le monde...
elles constituent un extraordinaire espace
de liberté*

(S. Albertan-Coppola)

У наш час дослідники все частіше погоджуються з думкою, що епістолярний стиль є окремим, несхожим на інші літературні стилі, і вимагає від свого автора спеціально відібраних, продуманих і влучно застосованих стилістичних засобів [5, 12; 6, 73-74; 7, 2-8]. Проблема визначення епістолярного стилю, його місця серед літературних стилів і функціональних особливостей лягла в основу численних наукових праць з лінгвістики сучасних та іноземних учених. Якщо раніше епістолярій та форма його вираження (лист) протиставлялися офіційно-діловому стандартному стилю, а також по-декуди і класичному літературному стилю, то уявлення про можливе злиття декількох стилів стає все більш реальним. Так, нова стилістично незалежна, різнопланова реалія увійшла в мову і літературу [7, 19].

Метою даної статті є визначити поняття епістолярного дискурсу в епістолярному творі, розкрити сутність епістолярію як одного із комунікативно-функціональних стилів, його відмінні риси та прояви у літературних творах сучасного французького письменника Еріка-Еммануеля Шмітта. Реалізація поставленої мети відбувається через розв'язання таких завдань: окреслити головні риси епістолярію як одного із комунікативно-функціональних стилів, виокремити комунікативні аспекти епістолярного дискурсу на матеріалі творів сучасного французького письменника Еріка-Еммануеля Шмітта.

Виокремившись у XVII сторіччі, характерною особливістю епістолярію здебільшого виступала суб'ективність зазначеного, що впливало на цілісне осмислення твору читачем [5, 53]. Пізніше епістолярний твір (зазвичай роман – прим. авт. – М.Л.) розглядається як один із можливих засобів, який допомагає автору створити картину реального у творі. Більш того, в літературній думці епістолярний твір виокремився як один із основних комунікативно-функціональних стилів [5, 43], де лист перестає бути медіатором між його автором і одержувачем, а долучає третього діяча – читача, що безпосередньо постає *непередбачуваним* (курсив наш. – М.Л.) адресатом у творі [4, 26-28].

Як і будь-який текст, лист має свою організаційну структуру [2, 121-127]. Він несе певне повідомлення, має свою інформаційну-комунікативну дійсність, що передбачає відправника, повідомлення та одержувача. Схематично це можна виразити таким чином (Див. рис. 1):

Рис. 1. Комунікативна структура листа

Аналізуючи вищезазначену схему, дозволимо собі визначити термін *епістолярний дискурс* (далі – *ЕД*), що означає сукупність лінгвальних та екстрапінгвальних суб'ективних висловлювань автора твору в самому тексті через лист або персонажів-авторів того чи іншого листа. Під *ЕД* ми розуміємо форму реалізації сфери міжособистісного спілкування, головною функцією якої є комунікативна [3, 146]. Повідомлення набуває взаємоспрямованого значення і існує доти, поки є наявні умови комунікації [8, 24]. Цей термін

дозволяє нам зіставити ЕД із загальноприйнятим визначенням дискурсу: “буль-яке повідомлення розглядається як дискурс з точки зору послідовності змістовних фраз, що поєднуються в організовану структуру (текст)” [9, 38]. Прихильники цього визначення вважають, що дискурс підпорядкований тим нормам і правилам організації, що регулюють побудову оповіді (*récit*), діалогу (*dialogue*) та аргументації (*argumentation*). Французький лінгвіст Е. Бенвеніст визначає за головну ознаку структури дискурсу взаємозв’язок *я-тут-зараз* (*toi-ici-maintenant*), що виникає за безпосередньої участі мовця (*sujet parlant*, або Комуніканта 1). Стрижнем побудови дискурсу постає висловлювання мовця та просторово-часові межі, в яких він перебуває. Дискурс дозволяє не тільки простежити за перебігом подій, але є джерелом віднаходження зв’язку мовця та повідомлення по відношенню до Мовця 2 [9, 42].

Так, вищезгаданий феномен можна спостерігати і в організаційно-комунікативній структурі епістолярію, де прагматичний аспект зумовлюється інтенцією Мовця 1 по відношенню до Мовця 2 і відбувається у композиційній структурі листів [10, 353-362]. Реалізація ЕД відбувається за допомогою спеціальних мовних маркерів, які відносяться до характерних компонентів організації листів. Серед таких можна зазначити: вживання відповідних дієслів (*écrire, répondre, recevoir, envoyer...*), іменників (*lettre, réponse, message...*), просторово-часових прислівників (*hier, aujourd’hui, demain, après, avant...*), поєднання літературних та розмовних граматичних, синтаксичних та лексичних конструкцій тощо. Проаналізуємо такий фрагмент: “*Cher Mozart, merci de m’avoir envoyé mon portrait. Malheureusement, je m’y suis reconnu... A bientôt*” (Schmitt, MVAM, 28). Лист починається із звертання до чітко визначеного одержувача і продовжує розвивати комунікативну ситуацію листування, встановлюючи зв’язок із попереднім листом та його змістом (... *merci de m’avoir envoyé mon portrait...*). Нова інформація, що додається автором (... *Malheureusement, je m’y suis reconnu...*), виступає комунікативною зв’язуючою ланкою для продовження подальшого листування і відповідної реакції з боку Комуніканта 2. Прислівник *à bientôt* окреслює і актуалізує часовий простір листа, тим самим налаштовуючи одержувача на відповідь.

Відмова від чіткого обмеження стилем та формою все частіше надихає письменників на самовираження у своїх творах. Постать автора зумовлює вибір тієї чи іншої текстової форми [1, 272-275]. Ерік-Еммануель Шмітт є одним із небагатьох сучасних письменників, який обирає епістолярій за форму двох своїх творів – “*Oscar et la dame rose*” та “*Ma vie avec Mozart*”, які в свою чергу відносяться до різних циклів творчості автора – Циклу Невідомого (*Cycle de l’Invisible*) та Циклу Людського (*Cycle de l’Humain*). Епістолярій постає не як допоміжний засіб для створення одного тексту в іншому, а й сам виконує роль автобіографії або новели. Подібне залучення

до епістолярію можна легко віднайти у творах Е.-Е. Шмітта, де саме через епістолярій розгортається вся подієвість та сутність творів.

Цікавим є той факт, що в листах Оскара Богу у досліджуваних творах листування реалізується від однієї особи та в одному напрямку. Згідно з теорією епістолярію листування передбачає взаємодію двох (або у деяких випадках декількох) комунікантів, де вагоме місце займає приватний характер листа, що зникає у літературному творі через наявність третього учасника -читача [5, 13-26]. У цьому разі спостерігаємо за двома видами письмової комунікації, де один має на меті реалізацію спілкування (діалогу) з одержувачем (Комунікантом 2), а другий включає в себе всі листи твору і відноситься безпосередньо до читача. У творах Е.-Е. Шмітта листи спрямовані до чітко визначених одержувачів (Моцарта та Бога). Читач втручається у листування і займає позицію спостерігача. Завдяки організаційній структурі творів читач здогадується про можливий перебіг подій, які спонукають до листування, дозволяють простежити за напрямом думок Мовця 1. У Е.-Е. Шмітта відповідь адресата не є настільки вагомою (Бога в “*Oscar et la dame rose*” та Моцарта в “*Ma vie avec Mozart*”), як самовираження головних персонажів і їхніх смислові виміри, що постають предметом листування.

Епістолярні твори Е.-Е. Шмітта мають свій організаційний компонент. Ми погоджуємося з думкою таких дослідників, як К. Кербрат-Ореккіоні, Р. Ескарпі та Ф. Каляс про те, що будь-який письмовий текст будується за такими принципами: ситуативність (відповідність часу та простору), інформативність (смислове навантаження повідомлення), суб’єктивність (належність тексту певному авторові), афективність (самовираження автора в тексті, його позиція). Листи у творах Е.-Е. Шмітта мають окреслений час і простір; кожен із листів передає адресату певне повідомлення, де розкривається не тільки зміст останнього, а й емоційно-особистісне відношення автора до висловлюваного [9, 65-71]:

Cher Dieu! Je m'appelle Oscar, j'ai dix ans, j'ai foutu le feu au chat, au chien, à la maison (je crois que j'ai grillé les poissons rouges) et c'est la première lettre que je t'envoie parce que jusqu'ici, à cause de mes études, j'avais pas le temps... A demain, bisous. Oscar. P.S. Je n'ai pas ton adresse: comment je fais? (Schmitt, ODR, 9). Наведений приклад з першого листа твору демонструє відповідність організації епістолярного твору, інформуючи перш за все Мовця 2 про причини та мотиви розпочатого листування, надає відомості про автора листа, його наміри подальшого листування та очікування відповіді.

Порівнюючи лист Оскара з першим листом “*Ma vie avec Mozart*”, відмічаємо, що в цьому разі саме читачу адресований перший лист твору.

C'est lui qui a commencé notre correspondance. Un jour, pendant l'année de mes quinze ans, il m'a envoyé une musique... Quand ça lui chante, il me répond... ” (Schmitt, MVAM, 5). Цей лист постає своєрідним поясненням читачу і його ініціацією до змісту роману. Безпосередній адресат (Моцарт)

виступає головною темою вступного листа, який одразу вводить читача в контекст листування. Можна стверджувати, що Е.-Е. Шмітт застосовує прийом подвійного письмового спілкування, де спочатку автор апелює до читача, а згодом звертається безпосередньо до одержувача:

Cher Mozart! Je ne t'ai pas beaucoup écrit car j'ai été souffrant ces derniers mois. Aujourd'hui encore je stagne au fond d'un abîme de fatigue... (Schmitt, MVAM, 22).

Аналізуючи особливості епістолярію у зазначених творах, відмітимо, що, не дивлячись на вікову, соціальну різницю між персонажами творів та авторами листів, яка простежується на мовленнєвому рівні, лейтмотиви творів вибудовуються завдяки особистісному осмисленню / переосмисленню, інтерпретації, декодуванню та протиставленню таких понять, як VIE, MORT, MALADIE, AMOUR, AMIS, FAMILLE, які формують комплексність змістового цілого епістолярних творів автора, що в свою чергу допомагає дослідити загальну динаміку розгортання текстів Е.-Е. Шмітта та окреслити головні характерні риси його творчого доробку.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що епістолярій у літературному творі надає можливість автору змоделювати світ, який іmplікує можливе спілкування не лише між персонажами, а й між автором, персонажем і читачем водночас, що свідчить в свою чергу про багатогранність епістолярію як комунікативно-функціонального стилю. Саме завдяки міжособистісному письмовому спілкуванню у *"Oscar et la dame rose"* і *"Ma vie avec Mozart"* Е.-Е. Шмітта розкривається сутність творів та вимальовується як авторська, так і персонажна картина сприйняття оточуючого світу та свого власного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алхімія слова живого. Французький роман 1945–2000 pp.: [навч. посіб. для вищ. навч. закл./ укл. В. Фесенко, М. Мільнер, Ж. Бессьєр, Б. Бланкман та ін.]. – К.: Промінь, 2005. – 383 с.
2. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.
3. Кур'янович А.В. Функциональные возможности эпистолярного дискурса как особой формы межличностной коммуникации. – Вестник ТГПУ, 2009. – Вып. 9(87). – С. 146-150.
4. Рогоза О. Б. Структурно-композиційні та семантико-прагматичні особливості французького епістолярного роману XVIII-XX ст. (на матеріалі творів Ш. да Лакло, О. де Бальзака, А. де Монтерлана): Дис. ... канд. фіол. наук: 10.02.05. – К., 2005. – 209 с.
5. Calas F. Le roman épistolaire. – P.: Nathan, 1996. – 128 p.
6. Escarpit R. L'écrit et la communication. – P.: PUF, 1993. – 271 p.
7. Kerbrat-Orecchioni C. Les genres de l'oral: types d'interactions et d'activités. – Université Lumière Lyon 2, Institut Universitaire de France. – 124 p.
8. Maingueneau D. Analyser les textes de communication. – P.: Nathan, 1997. – 209 p.
9. Meyer M. Eric-Emmanuel Schmitt ou les identités bouleversées. – Albin Michel, 2004. – 160 p.

10. Stempl W. Aspects génériques de la réception in Théorie de la réception en Allemagne. – P.: Poétique. Revue de Théorie et d'Analyse Littéraires № 39. – 368 p.

ДОВІДНИКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь / [ред. А. М. Прохорова]. – [2-е изд.]. – М.: Большая Российская энциклопедия, СПб.: Норинта, 2002. – 1456 с.
2. Dictionnaire Le Petit Robert. Version électronique [Електронний ресурс]. – Р.: Dictionnaires Le Robert; Bureau van Dijk, Éditions électroniques, 1999. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: 2x CD-ROM drive, VGA monitor, mouse, Windows 3.1 or better, 386 microprocessor, 4 MB RAM, 3 MD hard drive space. – Назва з титул. екрану.
3. Lointenaute. Dictionnaire de la langue française. Mécanique [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lointenaute.com/dictionnaire/fr/theme/_mecanique/1/.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Schmitt, MVAM: Schmitt E.-E. Ma vie avec Mozart. – Р.: Albin Michel, 2005. – 165 p.

Schmitt, ODR: Schmitt E.-E. Oscar et la dame rose. – Р.: Albin Michel, 2002. – 99 p.

УДК 802.0-801.561.3

Морозова І.Б.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ГЕШТАЛЬТ-АНАЛИЗА В СИНТАКСИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (на материале английского языка)

В статье представлены основные принципы гештальт-анализа применительно лингвистических исследований. Приведен короткий перечень основных гештальт-категорий, обосновано преимущества предлагаемого подхода и продемонстрировано его практическое применение.

Ключевые слова: гештальт-анализ, концепт, фигура, гештальт-проекция, структурная доминанта.

Морозова І.Б. Застосування принципів гештальт-аналізу в синтаксичних дослідженнях (на матеріалі англійської мови). У статті розглянуто основні принципи гештальт-аналізу в його застосуванні у лінгвістичних дослідженнях. Наведено короткий перелік основних гештальт-категорій, обґрунтовано переваги запропонованого підходу і продемонстровано його практичне застосування.

Ключові слова: гештальт-аналіз, концепт, фігура, гештальт-проекція, структурна домінанта.

Morozova I.B. Practical Appliance of the Principles of Gestalt-analysis in Syntax in Modern English. This article introduces the principles of Gestalt-analysis in linguistic study. It gives a brief survey of the main Gestalt-categories and speculations upon the advantages of the suggested approach, and demonstrates the possibilities of its practical appliance.

Key-words: Gestalt-analysis, concept, figure, Gestalt-projection, structural domain.

Вопросы, связанные с методологическими основами лингвистических исследований, всегда представляли научно-теоретический и практический интерес. Поиск все новых научных ориентиров, вторжение в лингвистические исследования математических и технических теорий, а также «экспансионизм» (термин Е. С. Кубряковой [2, 207]) научной парадигмы в целом не мог не привести к порождению новых подходов к анализу языковых явлений.

В 1912 году немецкий психолог Макс Вертгеймер (*Max Wertheimer*, 1880-1943), экспериментально исследуя феномен кажущегося движения, открыл следующий факт. Любому образу мира, неважно, простому или сложному, сознание способно поставить в соответствие целостный феномен, называемый гештальтом этого образа [7, 53]. Абсолютный лингвистический эквивалент немецкому слову «*Gestalt*» в русском языке найти трудно. Его можно перевести как «фигура», «конфигурация». Точнее – это специфическая

организация частей, которые составляют органическое целое. Исследовать эту целостность посредством гештальт-проекций в разных аспектах рассмотрения предлагал еще немецкий философ Эренфельс (так называемые «круги Эренфельса» [11, 487]).

Гештальт-теория наряду с когнитивизмом находит все большее применение в разных областях науки: социальной психологии, психологии личности, гештальт-консалтинге, в менеджменте и др. В настоящее время разработку гештальт-теории ведут такие известные исследователи как Д. Хэффлер (1998), Ф. Перлз и П. Гудмэн (2001), А. Рамат (2002), Ирвин и Мириам Польстер (2004), Дж. Скилтерс (2007). В своей работе «Феноменология диалогов в гештальт-теории, математике, логике» (2009) С. В. Чесноков пишет, что сорок лет исследований в области математических методов анализа данных, теории и практики их применения в гуманитарных и близких к ним областях позволяют заключить следующее. «Все феномены сознания объясняются только через гештальты, связи между ними, средства создания (удаления) и актуализации гештальтов. ... Сознание оперирует исключительно гештальтами, их локализацией в пространстве-времени и связями между гештальтами. Гештальты суть первоэлементы («атомы») сознания. Более элементарных единиц сознания не существует» [7, 49].

В лингвистические исследования понятие гештальта ввел Дж. Лакофф в своей работе «Лингвистические гештальты», где утверждается, что «...мысли, восприятия, эмоции, процессы познания, моторная деятельность организованы при помощи одних и тех же структур, которые называются гештальтами. ... Гештальты являются одновременно целостными и доступными анализу» [3, 359]. Сформировавшиеся гештальты всегда являются целостностями, каждая из которых, в свою очередь, есть частью целостности сознания с признаками ограниченности и расчлененности. При этом общая таксономия частей целого представляет в себе завершенную структуру, которая состоит из относящихся к целому таксонов, более или менее отличных друг от друга. Последние образуют ограничение (контур), являющееся основой гештальта целого. Дж. Лакофф приводит пятнадцать характеристик лингвистических гештальтов, но не идет дальше заявления о возможности использовать гештальт-теорию в лингвистическом анализе. Однако его трактовка теории гештальтов не получила в лингвистике должного развития, поскольку, по признанию самого автора, «понятие гештальта, предлагаемое мною, весьма неопределенно. ... У меня нет четко сформулированной теории» [3, 367].

В настоящей работе рассматриваются преимущества гештальт-анализа в лингвистических исследованиях и демонстрируется практическое применение принципов этой методики при исследовании эволюции простого предложения в диахронии XVIII–XX вв. Исходя из того, что каждый отдельный психо-ментальный фрагмент сознания характеризуется простотой, завершенностью и целостностью, его можно в широком смысле соотнести

с конкретным гештальт-образованием. Иными словами, концептуальное осмысление и иерархическое распределение действительности на уровне восприятия и осмысления в плане формирования конкретного понятия предполагает создание некоторого образа, или «фигуры» на фоне других объектов. Как известно из философии, «осознаваемая фигура (гештальт) – это ясное, живое восприятие, обобщенный образ или понимание (*insight*) чего-либо» [8, 212] (перевод мой – И.М.). Представленный здесь подход является целостным в том смысле, что мы стараемся детально рассмотреть каждый аспект проблемы простого предложения как определенную проекцию его целостного гештальта. Как сущность манифестируется в явлениях, так и комплексный гештальт объекта познается посредством изучения его проекций. При этом, к примеру, гештальт простого предложения рассматривается в работе как совокупность глубинных связей, отношений и внутренних законов, определяющих основные черты и тенденции развития предмета исследования. В свою очередь, гештальт-проекции рассматриваются как конкретные свойства или особенности функционирования простого предложения [5]. Сущность считается познанной, если известны причины возникновения и источники развития рассматриваемого объекта, раскрыты пути его формирования или технического воспроизведения, если в теории или на практике создана его достоверная модель, свойства которой соответствуют свойствам оригинала [11, 215].

Формирование «фигуры гештальта» – это динамичный процесс, в ходе которого последовательно рассматриваются специфические проявления особенностей предмета исследования и вычленяется так называемая «важность», или «прегрантность» гештальта. Под последней принято понимать иерархическое распределение доминантного свойства в фигуре гештальта. Осознание фигуры гештальта невозможно без осознания его структурированный доминанты. Ф. Перлз, разъясняя принципы гештальт-теории, рассматривает полет брошенного мяча, который осознается, главным образом, по сокращению расстояния между играющими. Любой гештальт, являясь целостным образованием, в большей или меньшей степени центрирован (например, центр гештальта человека – его лицо, на котором, согласно данным психологических исследований, обычно концентрируется внимание собеседника). Векторное смещение центра гештальта свидетельствует о существенных изменениях в его фигуре, и, следовательно, в восприятии данного гештальта как концепта.

Гештальт-анализ предполагает также исследование «ареала» и «конNECTION» изучаемого явления. Понятие «ареал» используется в таком случае для обозначения гипотетического, или текстового, поля, в котором можно обнаружить результаты проецирования гештальта объекта. «Гештальт может быть связан внешними отношениями с другими гештальтами. Внешние соотношения гештальта с другими гештальтами являются свойством гештальта

в целом» [3, 360]. Коннекция, или контакт, в гештальт-теории – это, в первую очередь, осознание новизны, которую можно ассилировать, и движение к ней, а также отвержение новизны, которую ассилировать нельзя. То, что постоянно остается неизменным и не вызывает никакой реакции, не является объектом контакта [6, 11].

Очевидно, что в лингвистическом исследовании, прежде всего, можно говорить о социальном взаимодействии собеседников в процессе речевой коммуникации и степени коннекции как между самими коммуникантами, так и между создаваемыми ими речевыми произведениями. Изучение гештальт-проекций предмета исследования дает возможность получить многомерный сфокусированный гештальт данного образования, т.е. ту самую модель со свойствами оригинала, необходимую для познания философской сущности. Отсюда принципы гештальт-анализа в лингвистике можно использовать как инструмент комплексного познания предмета исследования, поскольку данный подход позволяет получить объективно осязаемый концепт изучаемого явления. Иерархическое распределение «важности», или «прегнатности», в контуре целого определяет центр гештальта объекта, которому присущи определенные типы гештальт-качеств. Таким образом, создание некоторого образа, или «фигуры» на фоне других объектов облегчает концептуальное осмысливание и наглядно демонстрирует иерархическое распределение доминантного качества объекта на уровне восприятия.

Представленный в данной работе подход является целостным в том смысле, что каждый аспект проблемы простого предложения рассмотрен как определенная проекция его целостного гештальта. Как сущность манифестируется в явлениях, так и комплексный гештальт объекта познается посредством изучения его проекций.

В качестве примера практического использования гештальт-анализа в синтаксисе рассмотрим эволюционные изменения в структурном составе английского предложения в диалоге на протяжении трех веков (XVIII, XIX, XX вв.). Предлагаемый в работе подход опирается на понимание любого лингвистического явления как сфокусированного многомерного образования, отражающегося в своих гештальт-качествах и свойствах, и, тем не менее, не сводимого к их сумме. Соответственно, методика исследования предполагает, прежде всего, изучение гештальт-проекций предмета исследования [5]. Ниже рассматривается функционирование простого предложения лишь в одной из возможных проекций. Как отмечает В. П. Горнунг, «каждый факт языка существует и может быть понят в системе только при определении его двумя типами связей – связей с другими элементами системы, в которую он входит в данный исторический момент, и связей с предшествующим и последующим состоянием самого этого факта» [1, 14].

Историческая динамика речевой коммуникации обусловливается постоянным движением общества от прошлого к будущему, в котором

немаловажным фактором является органическая связь коммуникации с культурой. По словам Р. Инглехарта, «язык – элемент культуры, который является частью системы приспособления общества к окружающей среде» [9, 55] (*перевод мой – И. М.*). Опираясь на линейное понимание развития материального мира в целом, в данной работе утверждается положение о структурной динамике формирования гештальта любого объекта.

Анализ вертикального трехвекового среза английского художественного диалога (6000 речевых образцов) позволил выявить стойкую тенденцию к увеличению количества простых предложений в диалоге персонажей (ср. явное превалирование сложных конструкций в XVIII веке – 2,4 : 1, и перевес в пользу простых в XX веке 2 : 1).

В современном английском диалоге реплики персонажей становятся более имплицитными. ««Ненормативность» их оформления становится скорее правилом, чем исключением, и объясняется стремлением автора добиться максимальной выразительности дискурса» [4, 16-17]. Установлено увеличение объема самого диалога, текст которого в эпическом произведении может, по данным нашего исследования, занимать до 4 стр. Подобное расширение диалогического текста романа фактически приближает его к языку современной драмы. Для сравнения отметим, что эпический диалог персонажей в XVIII веке являлся своего рода «включениями» в авторском повествовании и занимал, согласно нашим наблюдениям, не более трети усредненной страницы.

Что же касается количественного распределения типов простого предложения, то здесь рост структурной конденсации в плане увеличения удельного веса эллиптических предложений идет медленно, хотя тенденция к сокращению экспликации сохраняется (см. табл. 1).

Таблица 1
Использование синтаксически различных типов предложений
в диахронии XVIII-XX вв.

№	Тип предложения	% XVIII в. XIX в. XX в.		
		A	B	C
1.	Неэллиптические распространенные	40,5	40,9	50,9
2.	Осложненные ¹	29,6	16,5	8,0
3.	Эллиптические	17,5	22,4	23,3
4.	Неэллиптические нераспространенные	7,6	14,7	11,2
5.	Структурно-непредикатные	4,8	5,5	6,6

1 В таблице проводится параллель употребления простых предложений и осложненных, т.к. последние занимают промежуточную позицию между простыми и сложными предложениями и приближаются к первым по своим линейным характеристикам. Что же касается эллиптических распространенных и нераспространенных предложений, то, в силу их линейного сходства, оба данных вида предложений рассматриваются в группе эллиптических.

Примеры к таблице 1:

1. A. *What signifies a sword against the power of the devil?* (19, 222).
B. *This poor child can never have been the pupil of robbers* (18, 291).
C. *You've got to think of all these things* (13, 21).
2. A. «*But, like good servants, let us hear and see, and say nothing*» (21, 231).
B. «*Upon my life, though, he's a little too bad*», said a third, who was a moralist (23, 79).
C. – The letter written, I looked up to see his reaction.
– So what? (12, 71).
3. A. «*At the strangers request*» (19, 460).
B. – And what are you doing?
– Going away (16, 158).
C. – Has he gone?
– He has. Relax (14, 21).
4. A. «*I am of your mind*» (20, 88).
B. – Where will you go?
– I don't know it (15, 124).
C. – You were listening.
– I was listening (12, 27).
5. A. *A squat tauny fellow... came to me, calling, «Yo, ho! Brother, you must come along with me»* (17, 178).
B. *I called in fright «Lucy! Lucy!»* (22, 113).
C. *Gosh! We must hurry up* (13, 34).

Ареал использования различных структурно-синтаксических типов простого предложения изображен в виде круга с проведенными из центра осьми. На каждой из осей, принятой за 100 %, обозначена соответствующая частотность употребления простого предложения в процентах (см. рис. 1).

Независимо от порядка наименования осей в обозначенном пространстве, структурная доминанта гештальт-проекции объекта сохраняется, поскольку иконически отражает количественное распределение различных видов простого предложения. Таким образом, на рис. 1 наглядно показано изменение гештальта простого предложения в диахронии и расширение его функционирования в тексте современного художественного диалога. Безусловным преимуществом гештальт-анализа является также возможность прогнозирования изменений гештальта объекта исследования. Так, в частности, можно сделать вывод, что диалогическое общение становится синтаксически более простым, а в речи персонажей увеличивается удельный вес всех структурных типов простого предложения.

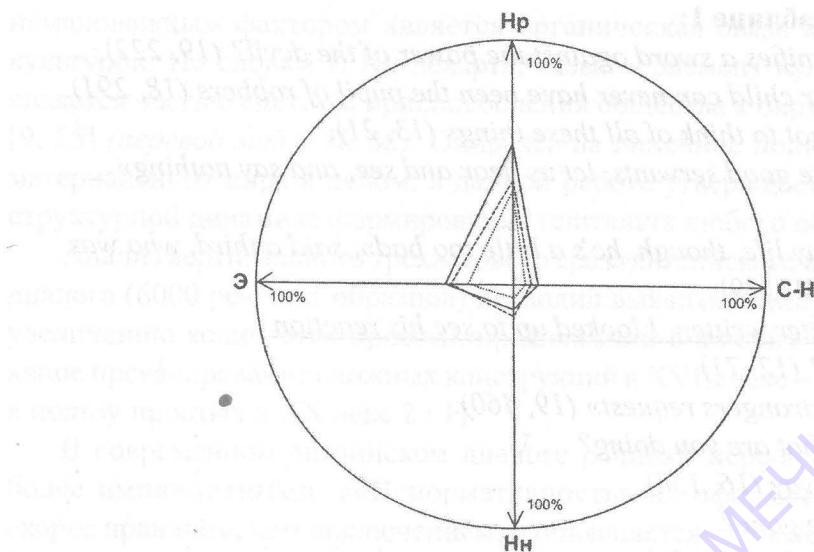

Рис. 1. Изменение гештальта простого предложения в диахронии:

..... XVIII в.: Э=17,5%; Hp=40,5%; С-Н=4,8%; Нн=7,6%;
 -..... XIX в.: Э=22,4%; Hp=40,9%; С-Н=5,5%; Нн=14,7%;
 — XX в.: Э=23,3%; Hp=50,9%; С-Н=6,6%; Нн=11,2%;
 Hp – неэллиптические распространенные предложения;
 С-Н – структурно-непредикатные конструкции;
 Э – эллиптические предложения;
 Нн – неэллиптические нераспространенные предложения.

Практика гештальт-анализа, продемонстрированная на примере исследования диахронических изменений структуры простого предложения в художественном диалоге, раскрывает одну из возможных проекций синтаксических исследований – происхождение. Однако, как было указано выше, для получения достоверного и объективного гештальта предмета исследования необходимо «разложить» последний на ряд проекций. При этом с увеличением количества проекций рассмотрения предмета исследования возрастает достоверность воссоздаваемого в процессе анализа гештальта. В соответствии с основными положениями гештальт-теории, обязательными проекциями рассмотрения являются те, которые отображают три вида объективных гештальт-качеств: структуру (строение или тектонику), свойство (свойство функционирования целого или качество целого) и сущность [10, 134].

Всякий гештальт элементарен в том смысле, что он *существует либо не существует*, и если существует, то не имеет других свойств, кроме локализации в пространстве-времени и производных от нее связей с другими гештальтами. В силу своей элементарности, завершенности и простоты восприятия, гештальт любого объекта позволяет одновременно с воссозданием его структуры познать его суть и особенности функционирования. Перспективность использования гештальт-анализа мы видим в том, что

его принципы являются еще одним подтверждением единства структуры нашего сознания и мира, нас окружающего. Объемные и целостные для восприятия модели гештальтов становятся осозаемым аналогом ментального отображения объекта восприятием, «кирпичиками», из которых строится человеческое сознание, язык, мышление, в том числе, и такие специальные знания человека, как сложные грамматические категории.

ЛИТЕРАТУРА

1. Горунг В. П. Единство синхронии и диахронии как следствие специфики языковой структуры / В. П. Горунг // О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков. – М.: АН СССР. – 1960. – С. 14-19.
2. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века / под ред. Ю.С. Степанова. – М.: Ин-т языкоznания РАН, 1995. – С. 144-238.
3. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – 1981. – № 10 – С. 350 – 368.
4. Морозова И. Б. Синтаксическое обоснование эффективности диалогического общения в тематическом узле / И. Б. Морозова, Т. И. Рожко // Мова. – Одесса : Астропринт, 2007 (2005). — № 10. — С. 168 – 171.
5. Морозова И. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
6. Перлз Ф. Теория гештальт-терапии / Ф. Перлз, П. Гудмен. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2008. – 320 с. – (Серия: Современная психология: теория и практика).
7. Чесноков С. В. Феноменология диалогов в гештальт-теории, математике, логике / Чесноков С. В. – М. : URSS, 2009. – 160 с.
8. Häffler D. Grundlagen der Theoretischen Logik und Gestaltbewegen / Häffler D. – Leipzig: Kreis, 1998. – 514 S.
9. Inglehart R. Culture Shift in Advanced Industrial Society / Inglehart R. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1990. – 504 p.
10. Kierkgardt W. G. Grundlehren der Gestaltlogik / W. G. Kierkgardt, F. T. Peters // Einführung in die Philosophie. – Tübingen – Basel: Kroniken, 1998. – S. 131-155.
11. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост.: Губский Е.Ф. и др.] – М.: Инфра, 2003. – 576 с.
12. Armstrong Ch. The Witch's House / Armstrong Ch. – London: Intl Polygonics Ltd, 2006. – 253 p. – (Library Crime Classics).
13. Blyton E. The Mystery of the Disappearing Cat / Blyton E. – London: Egmont Books Ltd, 2003. – 224 p.
14. Brett R. A Cottage in Spain / Brett R. – London: Mills and Boon, 1995. – 187 p.
15. Bronte Ch. Jane Eyre / Bronte Ch. – London: ReadHowYouWant, 2007. – 452 p.
16. Cooper J. F. The Spy / Cooper J. – N. Y.: BiblioBazaar, 2007. – 458 p.
17. Defoe D. The Life and Adventures of Robinson Crusoe / Defoe D. – London: Puffin Classics, 2004. – 288 p. – (Puffin Classics).
18. Dickens Ch. Oliver Twist / Dickens Ch. – London: Penguin Classics, 2007. – 528 p. – (Penguin Popular Classics).
19. Fielding H. The History of Tom Jones, a Foundling / Fielding H. – M.: Cooperative Publ. Soc. of Foreign Workers in the USSR, 1936. – 930 p.
20. Goldsmith O. The Vicar of Wakefield / Goldsmith O. – Berlin: G.C. Nauch, 1809. – 253 p.
21. Radcliff A. The Romance of the Forest / Radcliff A. – M.: Raduga Publ., 1983. – 263 p.
22. Stoker B. Dracula / Stoker B. – London: Penguin Popular Classics, 1994. – 445 p.
23. Thackeray W. M. Shabby Genteel Story / W. M. Thackeray / [сост. Е.Ю. Гениева]. – М.: Радуга, 1985. – 145 с.

УДК 811.134.2'38

Ніцевич А.А.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ КОРИДА В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ІСПАНІЇ

У статті розглянуто особливості вживання термінів кориди в засобах масової інформації Іспанії. Лексика тавромахії аналізується у лінгвокультурному просторі сьогодення.

Ключові слова: контекст, тавромахія, метафоризація, фразеологія.

Ніцевич А. А. Лингвокультурологический концепт коррида в средствах массовой информации Испании. В статье рассмотрены особенности употребления терминов корриды в средствах массовой информации Испании. Лексика тавромахии анализируется в лингвокультурном пространстве современности.

Ключевые слова: контекст, тавромахия, метафоризация, фразеология.

Nicevich A. A. Lingvo-cultural concept of corrida in mass media of Spain. The article deals with the peculiarities of corrida terms in mass media of Spain. The lexies of tauromachia is analysed in today's lingvo-cultural space.

Key words: context, tauromachia, metaphorization, phraseology.

Взаємодія мови, культури і свідомості посідає в теперішній час одне з центральних місць у філологічних дослідженнях. В останні десятиліття центр тяжіння у вивчені метафори перемістився з риторики і стилістики у вивчення метафоризації в практичній мові і в ті сфери, які звернені до мислення, пізнання, до концептуальних систем. “У метафорі стали бачити ключ до розуміння основ мислення і процесів створення національно-спеціфічного бачення світу” [1, 21]. Ще Аристотель казав у своїй “Риториці”, що звичайні слова передають нам тільки те, що ми вже знаємо. Лише через метафори ми можемо отримати щось нове. У цьому сенсі, метафора є інструментом, через який людям вдається передавати ідеї, відчуття, образи, для яких відсутні усталені специфічні слова.

Корида є одним з яскравих символів іспанської культури, тому, напевно, зрозумівши значення і пишність цього видовища, можна зрозуміти і оцінити душу справжнього іспанця. Іспанці навіть порівнюють контури своєї країни на мапі зі шкірою бика “*la piel de toro*”, або, з легкої руки відомого класика іспанської літератури XIX ст. Рамона дель Вал’є-Інклана називають Іспанію – *ruedo ibérico* “іберійська аrena”. А для Хосе Гарсія Ніето, автора словника термінів кориди, який написав “*como un toro se extiende la patria en que naciste*” – “як бик простягається батьківщина, де ти народився”, бик є кращим символом Іспанії. “Чорний бик Іспанії, тому що вся Іспанія є він...” (Рафаель Альберті).

Характер іспанця розкривається в кориді, а як відомо, мова найтіснішим чином пов'язана з культурою її носіїв. Тому багата і різноманітна фразеологія тавромахії обіймає значне місце у лексичному складі іспанської мови і, наскільки нам відомо, до тепер не була предметом спеціального дослідження.

Можна виділити декілька напрямів у вивченні тавромахії: а) філософське: Ортега-і-Гасет [про це див: 2], Мігель де Унамуну [див: 8]; б) культурологічне: Альварес де Міранда [2], Тьєро Гальвані [7], Аморос [3] та ін.; в) енциклопедичне: Х. М. де Коссіо [5]; г) лексикографічне: словник термінів кориди А. Гарантіль [4], Л. Ньєто [8], та ін; д) лінгвістичне: К. Х. де Торрес Мартінес [див: 6].

Крім лексикографічних джерел, терміни кориди можна зустріти у фольклорі, в пресі, в кіно і на телебаченні, в поезії, навіть коли теми віршів далекі від кориди. Є. Тьєро Гальвані писав, що важливість кориди краще всього пояснює сукупність значень, що у якості метафор увійшли до повсякденної мови [7,21], вийшовши далеко за межі професійного вживання, вони метафоризувались, значно збагативши загальну мову.

В іспанських газетах і на телебаченні нерідко зустрічаються метафори запозичені з мови кориди, до яких вдаються політичні діячі, порівнюючи свій парламент з аrenoю для бою биків – *ruedo*, а політичну передвиборну боротьбу з самою коридою, що, до речі, викликає труднощі у недосвідченого перекладача та тих, хто вивчає іспанську мову. Поза сумнівом, іспанська преса, і особливо політична її складова, є найбагатшим джерелом прикладів метафоризації термінів тавромахії, оскільки, як пише Хуан Луїс Суарес Гранда в своїй статті “*Los toros en el idioma*”, “... неважко уявити, з якою легкістю іспанські журналісти вдаються до термінів бою биків у своїх парламентських хроніках, оскільки, крім того, що вони самі можуть бути потенційними *aficionados* – прихильниками кориди, навіть напівкругла форма парламенту напрошується на порівняння з площею для бою биків” [7, 23], не кажучи вже про поведінку самих депутатів парламенту. Варто відзначити, що таке порівняння не новина для іспанців, досить пригадати назву книги “*La política y los toros*” (Політика та бики), написаною відомим іспанським письменником і есеїстом Рамоном Пересом де Айала, а також твір знаменитого філософа Хосе Ортега і Гассет, що присвятив чимало рядків кориді і її впливу на суспільство (“*La caza y los toros*” – Охота та бики).

Мова преси, будучи вельми ємною, обслуговуючи різні жанри, від експресивних спортивних коментарів і політичних репортажів з місця подій до елітарних високогуманітарних колонок відомих письменників, дозволяє читачеві представити, наскільки глибоко просочилося поняття тавромахії в свідомість іспанців, як широко використовуються її терміни самими різними верствами населення. Так, наприклад, дієслово *torear* повинне ототожнюватися з тореро, головною дійовою особою кориди, який виступає, поза сумнівом, позитивним фольклорним героєм для іспанців; недаремно,

torero в переносному значенні позначає “легінь, сміливець, людина, яка не боїться труднощів” і має явну позитивну конотацію. Так, тенісистка Аранта Санчес після чергової перемоги заслужила від журналістів епітет *torera*, так само як і футбольіст Рональдо, коли забив свій черговий гол.

Такого порівняння у іспанців заслуговують не тільки талановиті спортсмени, але і політики, здатні вести боротьбу, нападати і одночасно уникати прямих зіткнень, боротися до переможного кінця (*torear*).

Захопленими криками “*;Gorby, Gorby, torero, torero!*” зустріли Михайла Горбачова на вулицях іспанських міст в 1991 році, під час його офіційного візиту до Іспанії. Ця подія була широко висвітлена нашими ЗМІ, проте вітчизняним журналістам важко було перекласти епітет *torero*, так точно вибраний іспанцями для того, щоб виразити свою оцінку ініціаторові перебудови. І невипадково. Адже для того, щоб точно перекласти цю метафору з мови тавромахії, необхідно дати певний лінгвокультурологічний коментар. Слово *torero*, яке в розмовній мові є синонімом слова *gallardía* “хоробрість, мужність, відвага”, відноситься до того, хто завжди готовий до бою і демонструє відвагу. Ідентично зустрічали і Хосе Марія Аснара, дізнавшись, що його партія виграла вибори в 1996 році.

Проте слово *torear* позначає також “обдурювати, водити за ніс, висміювати, знущатися, набридати”. Таку енантіосемію дієслова *torear* можна пояснити тим, що дія, яку здійснює тореро на арені, та і сенс цієї дії, є надзвичайно складною: він і дратує бика, і знущається з нього, і уникає його нападів, водночас показує свою хитрість, спрятність, хоробрість, силу і навіть завзятість. Так, *torear al alimón* означає “співробітничати, робити що-небудь разом”:

“... en los carteles no han puesto un nombre sino dos. Otra vez los dos compadres toreando al alimón, Felipe González y Alfonso Guerra” (El País, 21.01.95).

Мається на увазі, що Феліпе Гонсалес як Генеральний секретар Іспанської Робочої Партиї і президент уряду та Альфонсо Герра як депутат парламенту діють спільно.

Зрозуміло що, як і безліч інших термінів тавромахії, давно вживаних в засобах масової інформації, дієслово *torear* часто уживається журналістами і політичними діячами. *Torear por lo fino* “робити що-небудь красиво, витончено”. *Torear a una persona* – це “обдурити людину, не виправдати її надії”. *Torear problemas* – це “йти від проблем, уникати їх”. *Torear de salón* відноситься до політика, який дає публічне інтерв’ю в прямому ефірі, але очевидно, що всі питання йому відомі наперед:

“... hoy la política se ha reducido a un extraño *toreo de salón* donde el engaño y la zancadilla son las artes más jaleadas” (La Vanguardia – Juan Barril, 20.01.05).

Також часто використовуються дієслова *tentar, acosar y derribar* – послідовні дії тореро на арені, тобто “промацати бика”, “вивчити його поведінку”, “загнати і завалити”:

“*El Ministerio de cultura culminará hoy la operación de acoso y derribo de la directora del teatro Real*” (El País, 9.07.07).

Латиноамериканська преса лише копіює деякі іспанські кліше: *poner un par de banderillas* “покарати”, *coger el toro por los cuernos* “узяти бика за роги”.

El toro embolado – це бик, якому на роги прикріпили *bolas* “кульки” з метою захисту, щоб той не ушкодив тореро. Вираз *Vaya un embolado!*, що позначає “важку ситуацію”, щільно увійшов до буденного лексикону іспанців. Проте, дана метафора є реверсивною – може відноситься і до чогось “легкого, безпечного”, як у випадку з биком, якому “закрили” роги. У газеті *“La Vanguardia”* головний редактор Луїс Солана повідомив:

“*Radiotelevisión Española es un embolado; un embolado es un toro al que le ponen algo en las puntas para que no pueda dañar. Radiotelevisión Española es un poco eso: impone mucho, sí se ve desde fuera, pero la realidad es que luego apasiona el trabajo, apasiona los resultados, apasiona poder hacer unos equipos*” (18.03.02).

Йдеться про те, що іспанське радіо та телебачення діють як ті бики, яким прикріпили *bolas*, і опинившись у важкому стані, мало що роблять.

На арені існує таке пристосування, яке називається *burladero* “укриття для тореро”. Функціональне призначення відповідного референту сприяє символічному використанню слова *burladero* як “сховища” в інших сферах життя. У газеті *“El Mundo”* молодий актор Хуан Ечанове, озброївшись глибокими пізнаннями тонкощів кориди, удався до метафоричних перенесень і заявив:

“*Hay que trabajar mucho como actor, porque uno se va siempre al burladero y hay veces que se seca la boca. Yo nunca me he ocultado en el burladero, aunque a veces he hecho algún amargo. Durante muchas temporadas, los toros han venido afeitados, pero ahora vienen muy afilados*” (13.02.07).

Аktor говорить про те, що якщо актор не працює над собою як це робить тореадор, він може швидко опинитись у сховищі і про нього забудуть.

Зіткнувшись з важкою ситуацією, що склалася, газета *“El País”* надрукувала коментарі:

“*Si el presidente de los Estados Unidos debe seguir haciendo de Don Tancredo...*” (12.04.98).

Тонкредо Лопес – тореро, який прославився тим, що на початку ХХ століття ввів в кориду “принцип нерухомості” в той час, коли корида була символом спрітності і динаміки. Цей принцип (*La suerte Don Toncredo*) полягає в тому, що тореадор піднімався на п’єдестал в центрі арени, одягнений в білу накидку, з білим напудреним обличчям і чекав там нерухомо

виходу бика. Бик підбігав до “статуй”, нюхав її і тікав в інший бік арени. Ходили чутки, що Танкредо нібито гіпнотизував биків; сам тореадор по-іншому пояснював цей феномен – бик вважав, що це мармурова статуя і боявся пошкодити роги при нападі:

“En Vitoria el Lehendakari parece subido a su propuesta componiendo la figura de don Tancredo como si, acogido a la moral de la convicción, pudiera desentenderse de las consecuencias en la hipótesis de “la solución a tortas” (El País – Miguel Ángel Aguilar, 11.01.05).

Журналіст у даному коментарі проводить паралель між Танкредо на своєму п'єдесталі, який не усвідомлює небезпеку, на яку він наражається, опинившись віч-на-віч з лютим биком; і фігуру Леєндакарі Ібарретче, який задля здійснення свого задуму, мав намір слідувати принципу Дона Танкредо – тобто мовчки і обманно досягти своєї мети, при цьому не усвідомлюючи, до яких згубних наслідків може привести його політика.

Такі вирази, як *componer la figura de don Tancredo, hacer el don Tancredo, tener una postura tancredista* в пресі адресувалися главі уряду, на якого звялюють провину за те, що не приймається жорстка позиція проти незалежних планів периферійного національного руху і за те, що він не усвідомлює небезпеку, в яку може потрапити вся територія Іспанії, якщо не придушити вчасно ці крайності.

Коли Франсіско Фернандес Ордоньес оголосив про свій намір залишити посаду міністра Закордонних справ, журналіст Мігель Анхель Гонсало, з болем в душі прокоментував цю новину, озбройвшись термінологією тавромахії:

*“Fernández Ordóñez ha sido **banderillero** de postín, **peón** de confianza de Adolfo Suárez en el bienio duro de la transición y, después, miembro destacado de la cuadrilla de Felipe González”* (El País, 12.05.98).

Для розуміння тут слід нагадати, що друга терція кориди називається “терція бандерілій”, де головним є бандерільєро, помічником є “*peón*”, а всі інші, хто бере участь, то *cuadrilla* – “команда, квадрілья”. Журналіст каже, що Фернандес Ордоньес був в одночасі бандерільєро і помічником для команди президента Феліпе Гонсалеса.

Потім автор додає загальний опис призначення “політиків перехідного періоду” (*políticos de transación*) під виглядом опису дій “помічників торепо” (*subalternos taurinos*):

“Hombres abnegados que, arrastrados por su ambición de triunfar, por lealtad al maestro o, simplemente, por miedo, y por carecer de facultades, aceptan el papel de segundones en la plaza para robar de cuando en cuando al matador unos aplausos” (El Mundo, 12.05.98).

Коли 2 січня 1989 року футбольний іспанський клуб Атлетико з Мадриду був “роздитий” командою з Барселони, президент футбольного клубу Ма-

дрида Хесус Хіль, іспанський політик і бізнесмен, прокоментував цю подію таким чином:

“... *Hasta el rabo, todo es toro*” (*El Mundo*, 3.01.89).

Даний вираз пояснюється тим, що будь-яка справа не повинна вважатися завершеною, поки дійсно не завершиться – оскільки можуть трапитися непередбачені обставини. До закінчення кориди – до смерті бика – тореро знаходиться в небезпеці, оскільки бик все ще може відновити сили.

Особливу увагу варто приділити наступному політичному коментарю:

“*El PP instará a González a someterse a “cuestión de confianza”, pero no presentará moción de censura. Esto es como devolver el toro al corral después de las banderillas... Aznar sabe todo esto y tiene miedo. No es que desconfíe de su capacidad personal (que a lo mejor también), sino que desconfía, mayormente, de su autoridad moral, histórica, para denunciar guardias civiles o generales. Cuestión de confianza. Unas banderillas de fuego para González, una novillada con picadores, unos toros embolados y portugueses, una tarde de fiesta en España y en el coso de las Cortes, y luego todos otra vez a casa, el toro al corral, las majas al salón del Prado, los chisperos al navajeo y España huyendo en una yegua dosalba*” (*La Vanguardia*, 19.12-89).

Тут фейлетоніст уподібнює вихолощеній кориді дії політичної опозиції, яка критикує владу, але не наважується завдати рішучого удару, запропонувавши в парламенті (кортесах) резолюцію про недовіру уряду. Зрозуміло, іспанська мова має в своєму розпорядженні численні усталені вирази для опису такої ситуації, наприклад: *amargar y no dar golpe* “замахнутися і не ударити”; *gastar la pólvora en salvias* “вітрачати порох даремно”.

Письменник вирішує, проте, засудити невдалих поліканів, порівнюючи їх з португальською коридою – видовищем, що викликає у іспанців сміх і презирство, по-перше, тому, що бики, які беруть участь в ньому, не можуть поранити тореадора (у них на рогах особливі захисні дерев’яні кулі – *bola*), по-друге, тому, що в Португалії биків не вбивають. Для іспанців корида без смерті одного з її головних персонажів – це не корида. Так, в Іспанії влаштовуються комічні кориди для дітей – *Bombero Torero* (букв. *тореадор-пожежник*), в яких з биками “грають” тореадори-ліліпуты, але і вони закінчуються тим, що бика вбивають. Іспанцеві-ліліпутові може бракувати зросту, але не мужності. Тому сказати, що політик лише кидає в бика бандерілії (тобто висуває проти свого супротивника різні звинувачення), але не може його вбити, це за логікою тавромахії є найтяжчим звинуваченням, виразом найглибшого презирства, які іспанець може адресувати тореадорові, не здатному вбити бика в кінці кориди. Те ж саме відноситься і до португальської кориди, в якій обмежуються лише певною грою на арені (що зіставляється тут з напівкруглим залом засідань кортесів), після якої всі спокійнісенько розходяться по домах. Автор статті прагне показати, що в політиці, як і в

тавромахії, все повинно бути всерйоз, робитися за правилами і доводитися до кінця.

З вищезазначеного переконуємось, що сьогодні преса і особливо політичний дискурс є одним з основних джерел метафоризації термінів тавромахії, яка продовжує породжувати нові вирази. Завдяки тому, що метафора діє як когнітивний інструмент, з неї можливо отримати інформацію про ознаку, що мотивує метафоричний перенос. Таким чином метафора відображає базовий когнітивний процес, є суттєвою необхідністю мислення, а не тільки риторичною фігурою, прикрасою мовлення, як звикли вважати. В деяких випадках, як це було доведено вище, для передачі певної думки журналісту необхідно удастися до термінів кориди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Логико-коммуникативная функция и значение слова // Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 1-94
 2. Alvarez de Miranda A. Ritos y juegos del toro. – Madrid: Taurus, 1962. – 231 p.
 3. Amorós Andrés. Toros, cultura y lenguaje. – Madrid: Editorial Espasa, 1999. – 385 p.
 4. Gargantilla Anastasio. Diccionario taurino. – Madrid: M. E. Editores, 1995. – 302 p.
 5. Cossío José María. Los toros. Tratado técnico e histórico. Tomo VIII. – Madrid: Espasa Calpe, 1980. – 1040 p.
 6. Ossorno, M. De y Serrano, F. Dichos y refranes taurinos. – M: José Esteban, 1988. – 478 p.
 7. Tierno Galván, E. Los toros, acontecimiento nacional. – Madrid: Ediciones Cátedra, 1988. – 67 p.
 8. Nieto Manjón L. Diccionario ilustrado de términos taurinos. – M: Espasa Calpe, 1987. – 450 p.

УДК 81'42

Обелец Ю.А.

ВРЕМЯПРОСТРАНСТВО В КАРТИНЕ МИРА

В статье рассматриваются различные подходы изучения проблемы Времени и Пространства в художественном тексте. Неразрывность понятия времяпространства, с одной стороны, и возможность раздельного рассмотрения его компонентов, с другой, лишь подчёркивают глубину и сложность феномена хронотоп.

Ключевые слова: Время, Пространство, картина мира, художественный текст, хронотоп.

Обелец Ю.А. Часопростір у картині світу. У статті розглянуто різні підходи до вивчення проблеми Часу та Простору в художньому тексті. Нерозривність поняття часопростір, з одного боку, та можливість окремого розгляду його компонентів, з іншого, лише підкреслюють глибину та складність феномену хронотоп.

Ключові слова: Час, Простір, картина світу, художній текст, хронотоп.

Obelets Yu.A. Spacetime in a World-View. The article focuses on different approaches in Time and Space study. Integrity of the notion Spacetime on the one hand and the possibility of separate consideration of every component, on the other, only enhance the depth and complicacy of the phenomenon.

Key-words: Time, Space, world-view, literary text, chronotope.

На протяжении всей своей истории человек пытался «овеществить, параметризовать» время. Но определения категории «время», которое удовлетворяло бы представителей разных наук и простых смертных, до сегодняшнего дня не существует, хотя «изложение различных философских и мифopoэтических концепций времени могло бы занять много томов» [9, 373]. В самой общей форме определяемое как «форма последовательной смены явлений и длительность состояния материи» [36, 230], время – это по-прежнему «загадочный феномен, близко касающийся человека, интуитивно как будто бы ясный, но противоречивый и с трудом поддающийся экспликации» [29, 37]. «Таинственным», «загадочным», «непостижимым» называют его современные авторы, повторяя слова древних: «А что такое время и какова его природа неясно как из того, что нам передано от других, так и из того, что нам пришлось разобрать раньше» [2, 146]. В индустриальной логике Навья-Ньяя время рассматривается как единая, бесформенная и вечная субстанция. В буддизме оно тоже не делимо на прошлое и настоящее.

Проблема времени издавна вводила в затруднение человеческий разум. История исследования проблемы времени показывает, насколько она обескураживала философов древнего, да и, пожалуй, нового мира. Авторы XX

Другие роды растений включают в себя сорняки, бородавки и однолетние растения.

Нитеpec пашеци харк к феноуи бпемену иогојину мокеетбо атпигтиирихих солетанин, отпакаюни фокыг пакомтпенин артичнаг. Так, тохпихи харкак, ичмопизыетса бпема фнууекое и то синхониин. Так, и адемпакиине, рокмунеекое, емемеекое, нпуподохе. Б синхорин лобопати о бпемену иогозищекон, ипотинбомоцебрияа иро фнунеекомъ. Фнинсопа и фнинсопа инициатор бпема «иуктуиекое, падаан дархое, иунхэхое» [24] и 117], Медамфунеекое (одоулехое) и цыбекиинеекое (бимохе, скимеекое, юнхумапхое» [22, 82].

и не наблюдаемое, можно, в определенном смысле, сравнить со сложным понятием «след», одним из основных в «Грамматологии» Ж. Деррида [14]: «след равно относится и к природе и к культуре, он и не наликает и не отсутствует; он и наликает и отсутствует» [1, 20]. По-видимому, в связи с особым статусом Времени, которое вроде бы есть и вроде бы нет, Лакофф не выделяет ему места в своей теории идеализированных когнитивных моделей (ИКМ), «организующих наше знание» [17, 99; 17, 365-370], но рассматривает его как вспомогательный элемент базового сценария, состоящего из трех онтологических элементов: начального состояния, последовательности событий и конечного состояния. Другими словами, сценарий структурирован схемой ИСТОЧНИК – ПУТЬ – ЦЕЛЬ по линии времени, <...> путь протянулся во времени, (выделено нами – Ю.О.) [Там же, 371].

Время, как форма существования и движения материи, не зависимо от человеческого восприятия, познания, переживания и в значительной степени не подвластно им. Утверждается даже «...возможность двоякого подхода к событийной упорядоченности: при «архаичном» подходе мир представляется стабильным, неподвижным, а время – движущимся («идущим», «текущим») мимо него в направлении от будущего (позднего) к прошлому (раннему) <...>. Однако более современное представление о времени предполагает совсем иную картину: время постоянно и неподвижно, а «лицо» движется «мимо» него в направлении от прошлого к будущему. Такой подход в большей степени укладывается в научную картину мира» [30, 375-376]. Иными словами, наш чувственный опыт не дает нам оснований однозначного понимания феномена времени как статичного или динамичного, и разные исследователи решают эту проблему по-разному. Например, Л. Талми, в 70-х годах XX века ввел в лингвистический обиход диахотомию «фон :: фигура». Последние разграничиваются по основанию статичности/динамичности и определенности/неопределенности. Время, по Талми, – всегда фон, даже когда лексема выступает грамматическим субъектом предложения и метафорически сообщает о движении: *Time flies, time drags* [33; 429].

Колебания в подходах к рассмотрению феномена Времени, порой диаметрально противоположных, по-видимому, происходят из отсутствия темпорального эмпирического опыта. На неполноту отражения мира в сознании человека, частично обусловленную и отсутствием темпоральной компоненты, обращают особое внимание представители «репрезентационализма», идущего от философа Дж. Беркли и логика и математика А. Уайтхеда [16, 12]. Сама же дефицитность временной когниции объясняется, как уже упоминалось, отсутствием ее «представителей» в моторно-сенсорной системе человека, хотя в последние несколько лет появились исследователи, считающие, что «у человека есть нечто, ответственное за «время-восприятие», а также за «время-управление» или «времякоррекцию» <...> Этот «хронодатчик» ищут в хромосомном наборе» [8, 50-51]. Представители же виртуалистики, одного

из сравнительно молодых эпистемологических направлений современной науки, предлагают откорректировать понимание познания как отражения реальности, характерное для классической науки, ибо «очки, через которые мы смотрим на мир, – такие формы нашего мышления и созерцания, как причинность, вещественность, пространство и время – суть функции нейро-сенсорной организации, возникшей для сохранения вида <...>. У нас развились органы лишь для тех сторон реальности, какие было важно принимать в расчет для сохранения вида <...>. Разумеется, окружающий мир наделен и множеством других сторон, но для человека эти стороны не имеют значения. У нас нет для них органа» [6, 262-263]. Следовательно, на уровне хромосом или нейро-синапсов «какое-то представление о времени» [18, 14], «чувство времени» [4, 687] у человека, всё же сохранившего свой вид, есть, и «осознание себя во времени и пространстве является обязательным условием самоидентификации человека» [31, 37].

Время, при всей своей сложности и загадочности, концептуализировано языком: «Вербальное осознание времени обогащает ценностный компонент картины мира. Язык позволяет не только обратить время, остановить его, обогнать или отстраниться от него, но и строить на его основе параллельные <...> миры» [22, 94]. Действительно, концептуальная картина мира и отдельного индивидуума, и социума необходимо включает концепт ВРЕМЯ. А. Вежбицкая, не одно десятилетие работающая над списком элементарных универсальных концептов, в начале XXI века предложила «полный набор гипотетических элементарных концептов, лексикализованных во всех языках мира» [10, 20]. Он состоит из 60 с небольшим единиц и имеет отдельную группу «Время», которая включает преимущественно дейктические элементы «когда, после, до, долго, недолго, некоторое время» [Там же, 21].

Не ограничиваясь элементарными концептами, В.Г. Гак выделяет «ноэтическое поле концепта Времени в семантической структуре языка. Это поле, объединяющее темпоральные слова и грамматические формы, мы называем пространством времени <...>. Прежде всего различается внешнее и внутреннее время процесса <...>. Внешнее делится на три разряда <...> - хронографию, хронометрию, хронологию <...>. Первая указывает на определенное время, место события во времени, дату <...>. Вторая определяет длительность события <...>. Третья устанавливает последовательность событий» [12, 678-679]. Е.С. Яковleva предлагает разделять «лексемы, которые проецируют события, на внутренний мир (час, миг, мгновение, минута) и такие, которые описывают мир внешний (дни, времена, век, эпоха, годы) [32, 825]. Н.Д. Арутюнова отмечает, что в связи с недоступностью времени для восприятия, «его модели изменчивы. Оно описывается в метафорических терминах, легко допускающих противоречия» [4, 695]. Для их снятия предлагается «некая универсальная, стоящая над категориями сознания и чувством жизни хронологическая модель – модель исторического времени,

в которой временнáя последовательность событий получает каузальную интерпретацию, <...> и *внутриязыковая модель*, конститутивным компонентом которой является точка присутствия в ней говорящего, от которой идет отсчет времени вправо – в будущее и влево – в прошедшее» [Там же].

Концепт ВРЕМЯ более или менее развернуто представлен если не во всех, то в абсолютном большинстве языков мира, что доказали антропологи и психологи, составив список поведенческих и языковых универсалий человека. В нем обозначения отрезков времени занимают ведущие позиции. При этом этимологически сама абстрактная лексема «Время» в разных языках восходит к разным концептам: например, «ограниченное пространство мира» (греческий, латинский, германские языки), «круговорот» – в славянской культуре [24, 117].

Рассматривая исторические корни языкового обозначения абстрактного понятия «Время», мы сталкиваемся с его непосредственными связями с понятием «Пространство». Так, этимология «времени» в русском языке прослеживается до «индоевропейского *ueit – «вертеть, вращать», т.е. «круг, поворот, оборот или его разворачивание в пространстве». Иными словами, «пространственная семантика этимологически предшествует временной» [25, 232]. То же можно сказать об английском *time*, восходящем от санскритского *dáyatē*, к древне-германскому *daiornai* – «разделять, наделять, отделять» [38, 720], т.е. также «выходящем» из пространственной семантики.

А. Ченки справедливо утверждает, что «время часто понимается в терминах пространства» [28, 347], о чем говорят и многие другие исследователи: «Известно, что темпоральная ориентация может описываться при помощи показателей пространственной, так что событийная упорядоченность представлена в языке по аналогии с пространственными отношениями (*перед домом* и *перед Новым годом*)» [30, 374].

О семантическом параллелизме языкового выражения пространства и времени пишут многие исследователи. Синкретизм Пространства и Времени в восприятии человека (и, соответственно, в его картине мира) отмечают представители как гуманитарных, так и естественных наук. Так, основатель учения о ноосфере, академик В.И. Вернадский еще в январе 1885 года сделал дневниковую запись: «Бессспорно, что и время, и пространство отдельно в природе не встречаются, они неразделимы. Мы не знаем ни одного явления в природе, которое не занимало бы части пространства и части времени. Только для логического удобства представляем мы отдельно пространство и отдельно время. В действительности ни пространства, ни времени мы не знаем нигде, кроме нашего воображения» [11, 112].

Неразрывность Пространства и Времени находит свое отражение в философских, лингвистических, обще-словарных дефинициях: «Пространство есть форма бытия материи <...>. Время тоже форма бытия материи <...>. Иногда их невозможно разделить, поэтому используется термин

пространство-время» [23, 120] и столь привычное нам сложное слово «пространственно-временной», релевантное для самых разнообразных областей знания: «континуум», «ансамбль книги», «художественный ракурс», «каркас».

Следует обратить внимание на то, что во всех рассуждениях и терминах, начиная с Зенона и Аристотеля, на первом месте выступает Пространство, «свойство природных вещей», что не случайно, ибо нередко утверждается, что именно «концепт пространства более фундаментален» и «пространственные представления человека первичны» [13, 126]. Собственно, восприятие и обозначение времени как своего рода пространства является характерной чертой индоевропейской языковой картины мира, в которой «время понимается как вместелище событий, т.е. пространственно» [32, 825]. Из чего следует, что «язык пространственных отношений <...> принадлежит к первичным и основным. Даже временное моделирование представляет собой вторичную надстройку над пространственным языком» [20, 293].

Первичность пространства отмечается и в словарных дефинициях, где время объясняется через пространство: «Время <...> есть пространство в бытии» [37, 260]; «Время есть <...> последовательная смена событий в пространстве» [36, 230]; и в рассуждениях о «пространстве в обличии времени, т.е. о переносе пространство → время», который рассматривается либо как метонимический [21, 239], либо как метафорический. По мнению многих исследователей, Время – это пространственная метафора, оно концептуально и доминирует в когнитивной лингвистике.

Не вдаваясь в сущность семантических процессов, лежащих в основе переносов пространственных значений на темпоральные, отметим, что их осуществлению, по-видимому, способствовала идея движения, общая для обоих: «в восприятии и выражении приметы времени раскрываются в пространстве, а пространство осмысливается и измеряется временем» [7, 235]. Неразрывность восприятия и концептуализации Времени и Пространства нашла свое естественное отражение в пространственно-временном континууме художественного мира. В 30-х годах XX века М.М. Бахтин ввел в исследовательскую практику термин *хронотоп*, в англоязычной литературе впоследствии передаваемый как *spacetime* [34], *chronotope* [39]. *Хронотоп* (дословно *время-пространство*) обозначает «существенную взаимосвязь временных и пространственных отношений <...>. неразрывность пространства и времени (время как четвертое измерение пространства)» [7, 234-235]. Вводя термин, М.М. Бахтин предупредил, что заимствует его из математического естествознания и переносит «в литературоведение почти как метафору» [Там же]. Тем не менее, *хронотоп* стали использовать чрезвычайно широко, вплоть до присвоения ему самостоятельной роли в «коммуникативной структуре текста, учитывающей личность автора <...>

адресата (читателя) <...> и ситуацию, т.е. хронотоп – художественное время и пространство» [15, 15].

Во всех определениях времяпространства (хронотопа) подчеркивается двусторонность феномена: с одной стороны, он целостен в восприятии и отображении, с другой, он допускает раздельное рассмотрение своих частей. Отсюда – возможность выделения и анализа темпоральной структуры текста как относительно автономного образования, которое можно описать с большей или меньшей степенью полноты.

«Хронотоп» обозначает сложное ментальное образование, объединяющее Пространство и Время, что, повторяем, не исключает возможности раздельного рассмотрения каждой составляющей, отдавая – в исследовательских целях – предпочтение одной из них. Так, например, в своей не раз переиздававшейся «Поэтике древнерусской литературы» [18] Д.С. Лихачев разделяет художественное время и художественное пространство и посвящает им самостоятельные главы, уделяя преимущественное внимание первому: разделу о времени посвящено в 7 раз больше страниц, чем разделу о пространстве (I – с. 5-128; II – 129-146). «Художественное время – это не взгляд на проблему времени, а само время, как оно воспроизводится и изображается в художественном произведении» [18, 6].

Б. Успенский тоже отдает приоритет темпоральности, ибо рассматривает не языковое выражение времени через пространство, но организацию текстовых фрагментов во времени – его композицию, «которая предстает в виде последовательности, протяженной во времени» [26, 94]. Н.Д. Арутюнова выделяет особый признак Времени: «Именно на темпоральном фоне происходит четкое разделение единого понятия конца <...>. Все то, что происходит во времени, имеет начало и конец, но далеко не все, существующее в пространстве, совместимо с этими понятиями» [5, 9].

Возможность раздельного рассмотрения Пространства и Времени связана и с различными экзистенциальными свойствами каждого из них: мы не можем создавать время или изменять его ход, но осваиваем пространство, познаём его, изменяем. Более того, в нашей «наивной картине мира» время движется безостановочно и даже меняет скорость с возрастом, т.е. находится в постоянной динамике. Прибегая к пространственной метафоре, это отметили первые греческие диалектики, сказав, что дважды войти в одну реку невозможно.

Иное дело – Пространство. Оно изначально не предполагает движения. В отличие от «текущего» Времени оно стабильно настолько, что его смена всегда регистрируется находящимся в нем или наблюдающим со стороны индивидуумом. Рассогласование онтологической природы Времени и Пространства, расслоение хронотопа, с одной стороны, и линейность речи, с другой, обусловливает разные формы движения Времени и Пространства в художественном тексте: одновременные события происходят в разных про-

странствах и, наоборот, единое пространство вмещает несколько персонажей (точек зрения), т.е. микромиров, взаимопересечение которых (смена типов изложения, например) обязательно включает темпоральные сдвиги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автономова Н. Деррида и грамматология // Ж.Деррида. О грамматологии. – М.: Ad Marginem, 2000. – С. 7-110.
2. Аристотель. Физика // Соч. в 4-х тт. Т.3. – М.: Мысль, 1978. – 302 с.
3. Арутюнова Н.Д. Время: модели и метафоры// Логический анализ языка. Язык и время // Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М. : Индрик, 1997. – С. 51-61.
4. Арутюнова Н.Д. Язык и время // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 687-736.
5. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
6. Баксанский О.Е., Кучер Е.Н. Когнитивное представление как механизм виртуализации реальности // Виртуалистика: экзистенциальные и эпистемологические аспекты. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 262-284.
7. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки исторической поэтики // Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 234-407.
8. Белостоцкая С., Артемова С. Странное время планеты Земля // Высшая лига, 2005. – №2. – С. 46-53.
9. Булыгина Т.В., Шмелёв А.Д. Языковая концептуализация мира. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 576 с.
10. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
11. Вернадский В.И. Из рукописного наследия // Вопросы философии, 1966. – №12. – С. 101-112.
12. Гак В.Г. Языковое преобразование. М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
13. Гак. В.Г. Пространство времени // Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 122-130.
14. Деррида Ж. О грамматологии. – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
15. Кочерган М.П. Стан і перспективи сучасного мовознавства // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія філологія. – Т.6. – №1. – 2000. – С. 5-18.
16. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем // Язык и структуры представления знаний. – М.: Наука, 1992. – С.4-38.
17. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
18. Лихачёв Д.С. Поэтика древнерусской литературы. – М., 1979. – 214 с.
19. Логический анализ языка. Язык и время / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М.: Индрик, 1997. – 352 с.
20. Лотман Ю.М. Художественное пространство в прозе Гоголя // В школе поэтического слова. – М.: Просвещение, 1988. – С. 251-292.
21. Падучева Е.В. Пространство в обличии времени и наоборот: к типологии метонимических переносов // Логический анализ языка: языки пространств. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 239-254.
22. Рябцева Н.К. Аксиологические аспекты времени // Логический анализ языка. Язык и время / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М.: Индрик. 1997. – С. 78-95.
23. Спиркин А.Г. Основы философии. – М.: Политиздат, 1988. – 591 с.

24. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
25. Топоров В.Н. Пространство и текст // Текст: семантика и структура. – М.: Наука, 1983. – С. 227-284.
26. Успенский Л.Д. *Tertium Organum*. Ключ к загадкам мира. – СПб., 1992. – 198 с.
27. Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – 402 с.
28. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике//Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / Под ред. А.А Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Сокириной. – Изд. 2-е. – М.: УРСС, 2002. – С. 340-369.
29. Шмелёв А.Д. Русская языковая модель мира. Материалы к словарю. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 224 с.
30. Шмелёв А.Д. Русский язык и внеязыковая действительность. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.
31. Щирова И.А., Тураева З.Я. Текст и интерпретация: взгляды, концепции, школы. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. – 156 с.
32. Яковлева Е.С. Жизнь в терминах времени: эпоха, дни, век, времена // Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура. – Сб. статей в честь Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки славянской культуры, – 2002. – С. 825-836.
33. Talmy L. Figure and Ground in Complex Sentences // Universals of Human Language. – Vol.4 / Ed. by J. Greenberg. – Stanford UP, 1978. – P. 625-649.
34. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – Longman, 1999. – 390 p.
35. Большой толковый психологический словарь в 2-х тт. (Penguin) Артур Ребер. Перевод с англ. – М.: Вече, АСТ, 2000. – Т.1. – 592с.; Т. 2. – 585 с.
36. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. Изд. 2-ое. – М.: Большая Российская энциклопедия, СПб.: Норинта, 2002. – 1456 с.
37. Даля В. М. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. Изд. 7-е. – т. I. – М.: Русский язык, 1978. – 699 с.
38. Partridge. E. Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English. – N.Y.: Greenwich House, 1983. – 972 p.
39. Wales K. A Dictionary of Stylistics. 2-nd edition. – Longman, 2001. – 428 p.

УДК 811.11'42(043.5)

Почепинская С.М.

ДІАЛОГІЧЕСКАЯ РЕЧЬ В СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

В настоящей статье рассматривается диалогическая речь в системе художественного текста. Изучается различие устной и письменной речи, а также влияние на них коммуникативных неудач. Исследуется роль читателя в художественном произведении.

Ключевые слова: диалогическая речь, литературный диалог, коммуникативная неудача.

Почепинська С.М. Діалогічне мовлення в системі художнього тексту. Статтю присвячено аналізу діалогічного мовлення в системі художнього тексту. Досліджено різницю між усним та писемним мовленням, а також вплив на них комунікативних невдач. Виявлено місце читача в художньому творі.

Ключові слова: діалогічне мовлення, літературний діалог, комунікативна невдача.

Pochepynskaya S.M. Dialogue in the system of literary text. The article deals with the study of dialogue in the system of literary text. The difference between oral and written speech and the influence of communication failures on them are presented in this work. The role of the reader is analyzed.

Key words: dialogue, literary dialogue, communication failure.

Задачей данной статьи является изучение диалогической речи в системе художественного текста и влияние на нее коммуникативной неудачи (КН). КН определяется, как «сбой в общении, при котором определенные речевые произведения не выполняют своего предназначения» [5, 67].

Материалом настоящего исследования послужили диалогические фрагменты, содержащие коммуникативные неудачи и их корректировку, из англоязычных художественных произведений, преимущественно последних десятилетий, отобранные методом сплошной выборки.

Обратимся к дефиниции диалогической речи. Диалог преимущественно рассматривается как «форма устной речи» [17, 354]; «один из типов организации устной речи, <...>, заложенный в самой природе языка как средства общения <...>, главной целью которого должно быть осознание оппозиции «Я :: Ты» на фоне «других» [19, 204]; «форма речи, ситуативно обусловленное общение двух или нескольких (полилог) индивидуумов, коммуникативные роли которых инвертируются (говорящий становится адресатом, а адресат – говорящим, адресатом которого становится первый говорящий)» [17, 128]; «одна из форм речи, при которой каждое высказывание прямо адресуется собеседнику» [18, 132]; «форма (тип) речи, состоящая

из обмена высказываниями – репликами, <...> генетически восходящая к устно-разговорной сфере...» [21, 135].

Во всех приведенных определениях в качестве основных характеристик диалогической речи выдвигаются ее устность и интеракционность, с чем можно согласиться с определенными оговорками.

Действительно, основной массив речевой коммуникации представлен устной формой. Однако, нельзя сбрасывать со счетов и ее письменную форму – устаревающий в нынешние времена обмен письмами и приходящий ему на смену обмен SMS- и E-mail-сообщениями, многочасовым участием в интернетских «чатах», каждая реплика каждого коммуниканта которых не только представлена в графической форме, но и имеет собственные графемы для передачи особенно частотных словосочетаний и фраз [6].

Письменная форма «болтовни» (*chatting*) по Интернету сохраняет одну из важнейших характеристик диалогической речи – ее спонтанность, незамедлительность верbalной реакции адресата на реплику-посыл. Эпистолярная форма общения, столь распространенная в до-телефонные и до-электронные времена, которую тоже можно квалифицировать как диалог, отходит от своего устного прототипа в двух чрезвычайно важных проявлениях:

- 1) она лишена спонтанности,
- 2) рассредоточена во времени.

Иными словами, реакция адресата отодвигается от реплики-(письма)-стимула на дни, недели, даже месяцы, что резко уменьшает эмоциональное воздействие и смысловую значимость ответа, полученного инициатором интеракции (первым адресантом) в условиях уже изменившейся ситуации.

Главное отличие письменной реплики от устной заключается в отсутствии спонтанности речепроизводства. Большинство коммуникативных неудач, фиксируемых (и более или менее полно корректируемых) в устных диалогах, возникает именно в связи с отсутствием возможности предварительного планирования-обдумывания своего высказывания, что нередко приводит и к полному прекращению общения. Всем говорящим знакомо мучительное ощущение «*не то (не так) сказал*», которое посещает говорящего именно в связи со спонтанностью верbalной реакции на стимул.

As soon as the words were out of my mouth I wished I could suck them back in and swallow them. He looked really raffled, then angry, before he recovered his usual poise (26, 144).

Иное дело – письмо. Здесь можно вычеркнуть, исправить, переписать, обдумать и содержание, и форму до момента вступления в интеракцию.

Литературный диалог, «разговор двух или нескольких лиц в литературно-повествовательном произведении или поэме» [18, 99], «все разговоры персонажей в нарративе» [22, 108] – это, с одной стороны, воспроизведение «живого» общения лиц, населяющих возможный мир произведения, и поэтому здесь мы находим все характеристики устного спонтанного общения. С

другой стороны, это креатура автора – так же, как и все остальное в хронотопе созданного им мира, «истинного во всем, но только для самого себя» [10, 68]. Иными словами, речевое общение «придуманных» людей, при всей их возможной реалистичности, вторично и только воспроизводит, имитирует истинные, т.е. внелитературные, параметры спонтанной диалогической речи, выступая в качестве чрезвычайно эффективного приема характеристизации персонажа. Художественный диалог, следовательно, и все особенности речи персонажей, включая КН, при всем своем разнообразии, выполняют единую главную функцию – охарактеризовать говорящего через его речь, создавая впечатление авторского невмешательства в процесс представления героя, который сам проявляет собственную языковую и коммуникативную компетенцию, в отличие от нарратива, предположительно навязывающего точку зрения автора о герое.

Помимо авторской заданности и обработанности, художественный диалог имеет еще одно существенное отличие от спонтанного устного диалога – при нем всегда присутствует «третий лишний» – читатель.

В начале 20-х гг. XX ст. М.М. Бахтин выдвинул и впоследствии в ряде работ развел теорию диалогичности прозы [3; 19], где настаивал на том, что каждое художественное произведение – это акт коммуникации между автором и читателем. Неслучайно, в это же время начинается «изучение истории читателя», предложенное А.И. Белецким, в котором подчеркивается необходимость учета и рассмотрения «универсальной формы художественного преломления воспринимающего субъекта – подспудного присутствия в целостности произведения его воображаемого читателя» [4, 117-119]. «Чтение – это активный процесс: читатель – это активный создатель, а не пассивный реципиент чужого мнения <...>, чтение никогда не бывает “невинным” (*innocent*) – оно всегда исторически, социально, психологически индивидуально» [10, 84]. Действительность, образ и текст, в котором он рождается, выступают основными составляющими художественной коммуникации и обуславливают ее специфику. И рождение, и развитие художественного образа обеспечивается «лингвистическими средствами» <...>. Их определяет автор как носитель креативного сознания, однако, вне работы сознания читателя-соавтора они не могут реализовать свой потенциал <...> «Чужой», фикциональный мир становится для читателя-интерпретатора/адресата «своим» [9, 24-25].

Читатель как адресат всего текста присутствует в нем всегда, в связи с чем «правомерно говорить об *образе читателя* как одной из граней художественной предметности» [7, 116]. В XVIII-XI вв. писатель непосредственно «через голову персонажей» [12, 118], обращался к читателю. Современные авторы тоже нередко прибегают к этому приему.

Now, my reader, this section you needn't read or really bother with. It won't add to your understanding of the book, or of the story it's trying to tell, but... (25, 69).

Однако, в подавляющем массиве художественной прозы читатель не эксплицируется, что в какой-то степени сопоставимо с устным спонтанным диалогом, где реплика говорящего всегда адресована слушающему, но отнюдь не всегда содержит обращение, называющее его по имени. Однако «категория адресата» [11, 259] присутствует в тексте всегда. Неслучайно текст как результат потенциальной (имплицированной) диалогичности стал все более часто обозначаться термином *дискурс*. Одним из первых, в начале 1950-х, термин употребил З. Харрис [11]. Учитывая этимологию слова – лат. *discurrere* – *to run to and fro*, понятно его начальное преимущественное использование в значении *живая беседа, общение*, «рассматриваемые в совокупности его лингвистических параметров и социокультурного контекста» [8, 52].

В 1970-х в Германии возникла «школа рецептивной эстетики», в которой структура текста рассматривалась как «апелляция к читателю, с заложенным в ней потенциалом воздействия – *Wirkungspotenzial* – на адресата-читателя» [13, 255]. Важности читателя как непосредственного участника акта художественной коммуникации посвятил несколько очерков У. Эко, введший понятия «наивного» и «искушенного» читателя [10]; Н.Д. Арутюнова, разработала понятие «фактора адресата» [2]; М. Штернберг обратила внимание на организацию художественного диалога не только для непосредственных его участников-персонажей, но и для его опосредованного участника-читателя, назвав этот феномен *непрямой прямой речью* – *indirectness of direct speech* [15].

Имманентность адресата-читателя особенно ярко проявляется в текстах, заявленных автором как диалогические, но представляющих читателю только одного из заявленных коммуникантов. Отсутствующего партнера читатель «додумывает» самостоятельно, исходя из реплик/письменных сообщений присутствующего в тексте коммуниканта. Например, одностороннее общение со своим непосредственным адресатом ведут героини романов Аниты Брукнер «Отель у озера» [24] и Маргарет Этвуд «Физическое насилие» [23], пишущие письма своим возлюбленным и не получающие от них ответа; или героиня романа «Архивы острова Капри» Аманды Прантеры [27]. Последний написан в осовремененной эпистолярной форме – герой предположительно обмениваются электронными сообщениями, но одного из коммуникантов читатель знает только по реакции другого, вернее другой, частично пересказывающей содержание вопроса/ответа своего невидимого партнера по коммуникации в собственных посланиях.

Иными словами, читатель подключается к сознанию наличествующего участника подобного односторонне представленного общения и создает об-

раз отсутствующей стороны с точки зрения говорящего (пишущего), в связи с чем выстраивается еще более сложная система общения автора со своим непосредственным адресатом – читателем. КН, имеющие место в подобном одностороннем диалоге, а также в прозе, написанной от первого лица, корректируются не в интересах персонажа, находящегося в пределах возможного мира произведения (как это осуществляется в традиционном персонажном диалоге), но ориентированы непосредственно на читателя, т.е. по сути дела выходят за пределы созданного автором художественного мира.

Определение *персонажная форма литературного диалога* на первый взгляд представляется тавтологическим. Однако, это не так. Не только потому, что существуют комментированные автором формы диалога, в которых основную смысловую и характеризующую роль играют не реплики, а авторский комментарий к ним, но – главное – потому, что в тексте существуют еще две формы диалога, исходящие от автора и эксплицирующие его точку зрения. Это –

а) описательная передача персонажного диалога в III лице, с изменением диалогического хронотопа, сокращением исходного диалогического массива и (нередко) введением собственных авторских акцентов,

б) особый вид литературного диалога автора с читателем, КН которого проистекают из сознательно мультиплексированной автором точки зрения.

В последнем случае КН для персонажа и для читателя не эквивалентны. Речь идет об «упрежденности читателя» – например, читатель задолго до Отелло знает об обмане Яго [1, 96] или об истинном преступнике – до пострадавших и/или преследующих, как это происходит в романах Барбары Вайн (Рут Ренделл) – например, «Кузнецик» (*The Grasshopper*), «Рассвет придет» (*No Night is Too Long*). Можно вспомнить фразу – визитную карточку знаменитого героя Яна Флеминга – *Bond. James Bond*, или аналогичную иллюстрацию с Эркюлем Пуаро, где дополнительные сведения (*James* в первом случае, *a famous detective* – во втором) нужны только собеседнику, но не искушенному читателю.

Рассматривая речевое общение персонажей в структуре художественного текста, мы убеждаемся, что коммуникативный сбой устраняется как непосредственно коммуникантами в процессе речевого общения, так и при помощи авторского комментария. К первому – «внутреннему» – разъяснению, осуществляющемуся для персонажа – непосредственного партнера по диалогу, автоматически подключается читатель – опосредованный адресат, «свидетель» диалога. Автор включает свой комментарий при наличии паралингвистических сигналов, сопровождающих диалог. Их видит, слышит, производит участник общения, но они недоступны читателю без авторского описания. Поэтому, исходя из взаимодействия автор-персонаж-читатель, мы предлагаем выделить три формы художественного диалога:

- 1) Непосредственное воспроизведение (имитация) коммуникативного акта.
- 2) Авторское описание коммуникативного акта без привлечения прямой речи участников диалога.
- 3) Одновременное использование обеих форм, т.е. использование прирепликах авторского комментария к ним.

Назовем первую форму уже использованным термином собственно *персонажной*, вторую – *описательной*, третью – *комментированной*.

Подводя итоги краткому рассмотрению художественного диалога, подчеркнем необходимость разграничения двух сущностно различающихся форм речевого общения – звучащей (спонтанной) и письменной (обдуманной и обработанной). Первая осуществляется в естественных условиях физической реальности и здимого контакта, вторая заданно имитирует первую в искусственно создаваемом возможном (виртуальном) мире.

Указанные сущностные различия определяют тематику, структуру, протяженность во времени, функции каждой из форм. Устный, звучащий, спонтанный коммуникативный акт тяготеет к сиюминутным, преходящим, бытовым темам (неслучайно в английской терминологии появился термин “*small talk*”), «додумыванию» (*afterthought*) в процессе речи, упрощенному синтаксису, определенной ограниченности словаря. Основные функции «живого» коммуникативного акта – передача информации и выражение эмоции/оценки.

Художественный диалог, который имитирует звучащий, стремится сохранить указанные выше характеристики для создания эффекта аутентичности непринужденного общения персонажей. Однако, при этом, во-первых, все эти свойства сознательно отбираются автором и обрабатываются им, и во-вторых, главной своей функцией имеют функцию характеризации говорящего. В связи с различием функций звучащего и письменного диалога, различаются и функции появляющихся в каждом из них КН: в спонтанной речи – это досадная небрежность/случайность, исправляемая в процессе текущего коммуникативного акта. В художественном диалоге КН, как и прочие элементы текста, специально введена автором в диалог для выполнения определенной функции.

И, наконец, при речевом общении персонажей, независимо от его интимности/секретности/открытости, всегда присутствует опосредованный участник коммуникации – читатель, который также нуждается в разъяснении КН – либо участником диалога, либо его комментатором – автором.

Результаты проведенного анализа могут быть фрагментом более широкого исследования проблемы художественного диалога, являясь частью курса основ речевой коммуникации, стилистики, интерпретации текста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникст А.А. История английской литературы / А.А. Аникст. – М.: Учпедгиз, 1956. – 483 с.
2. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова. // Известия АН СССР. – М.: 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356–367. – (Серия: “Литература и Язык”).
3. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – [4-ое изд.] – М.: Сов. Россия, 1978. – 318 с.
4. Белецкий А.И. В мастерской художника слова / А.И. Белецкий // Избранные труды по теории литературы. – М.: Наука, 1964. – С. 51–233.
5. Городецкий Б.Ю., Кобозева И.М., Сабурова И.Г. К типологии коммуникативных неудач / Б.Ю. Городецкий, И.М. Кобозева, И.Г. Сабурова // Диалоговое взаимодействие и представление знаний: [сб. научн. тр. / под ред. А.С. Нариньяни]. – Новосибирск, 1985. – С. 64–78.
6. Реконвальд Н.В. Англомовний чат як різновид комп'ютерно-опосередкованої комунікації: прагмалінгвістичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук: спец. 10.02.04. “Германські мови” / Н.В. Реконвальд. – Одеса, 2008. – 20 с.
7. Хализев В.Е. Теория литературы / В.Е. Хализев. – М.: Высшая школа, 1999. – 398 с.
8. Шевченко И.С. К определению понятия дискурса в исторической прагмалингвистике / И.С. Шевченко // Вісник Харківського держуніверситету. – № 435. – Харків: Константа, 1999. – С. 51–78. – (Сер. “Романо-германська філологія”).
9. Щирова И.А. Текст и интерпретация: взгляды, концепции, школы / И.А. Щирова, З.Я. Тураева. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. – 156 с.
10. Эко У. Инновация и повторение. Между эстетикой модерна и постмодерна / У. Эко // Философия эпохи постмодернизма; [под ред. А. Усмановой]. – Минск, 1996. – С. 68–126.
11. Harris Z. Discourse Analysis / Z. Harris // Language. – 1952. – № 28. – P. 1–30.
12. Hough G. Narration and Dialogue in Jane Austin // Critical Quarterly. – 1970. – V. 12. – P. 201–229.
13. Iser V. Der Lesevorgang: Eine Phenomenologische Perspective / V. Iser // Rezeptionsästhetik: Theorie und Praxis / Hrsg. von R. Warning. – München, 1975. – P. 212–282.
14. Leech C. English Literature: The Struggle for Identity in Modern Literature / C. Leech. – Nelson Thames ltd., 2008. – 114 p.
15. Steinberg M. Point of View and the Indirectness of Direct Speech / M. Steinberg // Language and Style. – 1982. – V. 15. – P. 67–117.
16. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
17. Большой энциклопедический словарь / [глав. ред. А.М. Прохоров]. – Изд. 2-е, перераб. дополн. – М.: Большая Рос. энциклопедия: СПб.: Норинт, 2002. – 1456 с.
18. Квятковский А. Поэтический словарь / Квятковский А. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 275 с.
19. Літературознавчий словник-довідник / [Р.Т. Гром'як, ЮЛ. Ковалів та ін.]. – 2-ге вид., виправл. та доповн. – К.: ВЦ "Академія", 2006. – 752 с.
20. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
21. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [глав. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
22. Wales K. A Dictionary of Stylistics / K. Wales. – 2nd. ed. – L.: Longman, 2001. – 428 p.
23. Atwood M. Bodily Harm: [novel] / M. Atwood. – L.: Vintage, 1996. – 301 p.
24. Brookner A. Hotel du Lac: [novel] / A. Brookner. – L.: Flamingo, 1984. – 141 p.
25. Kennedy A.L. So I am Glad: [novel] / A.L. Kennedy. – L.: Vintage Books, 1996. – 280 p.
26. Lodge D. Thinks...: [novel] / D. Lodge – L.: Seeker and Warburg, 2001. – 340 p.
27. Prantera A. Capri File: [novel] / A. Prantera. – L.: Bloomsbury, 2001. – 207 p.

УДК 811'42

Рудик И.В.

СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ САКРАЛЬНОСТИ В ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПРОПОВЕДЕЙ (на материале англиканских проповедей)

Статья посвящена исследованию устной англоязычной проповеди. Устная англоязычная проповедь рассматривается как коммуникативный речевой акт, которому присущи специфические экстралингвистические и лингвистические особенности, которые были выявлены на лексическом, лингвистическом и просодическом уровнях, что дало возможность выявить специфические категории текстов проповеди и определить лингвистические средства, участвующие в создание текстов проповеди.

Ключевые слова: проповедь, категория сакральности, лексические средства, библизмы, речевой акт.

Rudik I.V. Способи реалізації сакральності в текстах англомовних проповідей (на матеріалі англіканських проповідей). Стаття присвячена дослідженням усної англомовної проповіді. Усна англомовна проповідь розглядається як комунікативний мовленнєвий акт, якому притаманні специфічні екстралингвістичні та лінгвістичні особливості, які були виявлені на лексичному, синтаксичному та просодичному рівнях, що дало змогу виявити специфічні категорії тексту проповіді та визначити набір лінгвістичних засобів, що беруть участь у створенні текстів проповіді і в диференціації видів проповідей та їх структурних частин.

Ключові слова: проповідь, категорія сакральності, лексичні засоби, біблійзми, мовний акт.

Rudik I.V. The ways of sacrality category realization in oral English sermons. This article deals with the research of oral English sermon. Oral English sermon is treated as a communicative speech act with some specific extralinguistic and linguistic features. The research of sermon texts on lexical, syntactic and prosodic levels allowed to reveal specific categories of sermon text and to determine the definite set of linguistic means, participating in sermon texts creation and in differentiation between kinds of sermons and their structural parts.

Key words: sermon, sacral category, speech act, lexical level.

В последний десятилетия в отечественной лингвистике наблюдается заметное усиление интереса к исследованию текстов религиозного направления. Одной из разновидностей таких текстов является проповедь, сочетающая в себе формальные признаки произведения ораторского стиля и глубинные особенности сакрального текста.

Проповедь относится к особому виду религиозных речевых актов и является неотъемлемой частью любого христианского богослужения – литургии, молебна, панихиды. В отличии от молитвенного чтения или

богослужебных песнопений, отличающихся неизменностью языковых форм реализации, проповедь характеризуется большей свободой в выборе лексических, синтаксических и просодических средств ее реализации.

Настоящая статья посвящена исследованию одной из специфических категорий, свойственных религиозным текстам, так называемая *категория сакральности*, трактуемая как одна из концептуальных категорий антропоцентрической направленности [4, 31].

Прежде чем перейти непосредственно к анализу лексических средств реализации сакральности в исследуемых текстах, необходимо дать определение и пояснение понятия «сакральность». Сакральный (от лат. *sacer* – священный, святой) – священный, служащий религиозным целям; касающийся священного, религиозного. В английском языке значение понятия *sacral* несколько уже – «обрядовый», «ритуальный».

В лингвистике получило распространение понятие «сакральные тексты» [4], под которыми понимаются практически все виды религиозных текстов. В.Г. Адмони называет сакральными практически все виды религиозных текстов, применяя такой критерий, как наличие в этих текстах «известной доли сакральности» [1, 97], под которой автор понимает некоторую дистанцию от утилитарного языка. Объяснение этому кроется в том, что сакральные (читай – религиозные) тексты, являясь результатом откровения свыше, представляют собой, по терминологии В.А. Кухаренко, *закрытые системы* [4, 63], то есть они завершены, закончены, их элементы не подлежат дальнейшему развитию, изъятию или замене. Это означает, что они не могут быть ни пересмотрены, ни подвергнуты дальнейшему развитию, а только истолкованы.

Однако, в отличие от текстов Библии, являющихся самым ярким образцом закрытых систем, тексты проповеди должны быть настроены синхронно со временем и эпохой, то есть создаваемая на основе собственно религиозного текста проповедь должна быть доступной, понятной современному адресату, но без ущерба для содержания первоисточника (Ветхого Завета и Евангелия).

В связи с этим, текст проповеди можно считать «вторичной формой сакральных текстов» [4, 99], которая несет на себе стилевые черты того основополагающего текста, в котором изложена соответствующая религия. При производстве текста христианской проповеди в качестве основополагающего, первичного сакрального текста выступает определенный фрагмент или тема из Библии.

Суммируя вышеизложенное и пытаясь в первом приближении определить текстовую категорию сакральности как один из конститutивных признаков текстов религиозной проповеди, можно утверждать, что под категорией сакральности следует понимать совокупность определенных диф-

ференциальных признаков, характеризующихся сакральной отмеченностью, отличающих текст религиозной проповеди от текстов других сфер общения.

Как правило, любая текстовая категория реализуется специфическими для соответствующего текста языковыми средствами. В реализации категории сакральности наблюдается совместное действие средств всех языковых уровней – фонетического, лексического, синтаксического.

Как известно, в языке существует лексика, наиболее употребительная в одной сфере и неупотребляемая или редко употребляемая в других сферах. Текст христианской проповеди является не просто особым видом текста, создаваемым адресантом на основе абсолютной веры, он отличается от других текстов своими лексическими признаками, в основе которых лежит лексика особой сакральной прозрачности.

Прежде чем перейти непосредственно к описанию результатов анализа лексических средств реализации сакральности в текстах проповеди, необходимо еще раз напомнить об особенности англиканского вероучения и англиканской проповеди, в частности, отличающей ее (проповедь) от православной (украинской, русской) или католической проповеди.

Будучи государственной, англиканская церковь тесно связана с окружающей ее общественной и политической средой и «проникнута духом применяемости к окружающей среде», что часто критикуется догматическими богословами [6, 45]. С другой стороны, они отмечают, что проповедь в англиканском богослужении, занимая центральное место [6, 89], несет на себе «печать свежести и религиозной подлинности – соединения «современности» и живости с неизменностью самого религиозного содержания» [7, 165]. На наш взгляд, представляется интересным рассмотреть способы реализации сакральности в текстах, которые характеризуются «современностью и живостью» языковых показателей.

В результате анализа исследуемых проповедей выявилось, что в данных текстах используются несколько групп сакральной лексики:

К первой группе относится традиционно религиозная лексика – узкая понятийная и терминологическая подсистема – та часть словарного состава языка, с помощью которого выражаются религиозные значения и смыслы. Это та лексика, которая непосредственно характеризует религиозный текст, присутствует во всех видах текстов религиозной проповеди, независимо от того, по какому поводу она произносится, перед каким адресатом. К этой группе относится:

1. Лексика, обозначающая символ веры: *God, Jesus Christ, Holy Spirit*.

Необходимо отметить, что в текстах всех исследуемых проповедей наблюдается частотное (всего – 196 употреблений) употребление лексики, обозначающей символ веры, чем и объясняется большое разнообразие номинаций:

God – Lord, Father, Love (в значении «*God is Love*»)

Jesus Christ – Saviour, the Son of God, Messiah

Holy Spirit – the Spirit of God, Holy Ghost, Spirit of Truth.

Учитывая, что упоминание Триединого Бога (Святой Троицы – Бога-Отца, Бога-Сына, Святого Духа) в проповедях характеризуется высоким уровнем частотности, интересно было проследить, в каком соотношении находятся традиционные номинации Троицы к синонимичным им вариантам. Полученные результаты представлены в таблице 1.1.

Как свидетельствуют данные таблицы, традиционно принятые номинации Триединого Бога (*God, Jesus Christ, Holy Spirit*) отличаются большим процентом употреблений, чем синонимичные им номинации.

Упоминание Бога-Отца в тексте проповеди (всего – 106 случаев употребления) почти вдвое превышает упоминание Бога-Сына (61 случай) и втрой – Святого Духа (29 случаев). Этим и объясняется частая замена слова *God* словами *Lord* (29 случаев) и *Father* (31 случай), помогающая избежать слишком частых повторов.

Таблица 1.1.
Употребление лексики, обозначающей символ веры, в тексте проповеди

	Количество употреблений	%
God	39	19,9
Father	31	15,9
Lord	29	14,8
Love	7	3,6
Jesus Christ (Christ)	33	16,8
Saviour	11	5,6
The Son of God	9	4,6
Messiah	8	4,1
Holy Spirit	16	8,2
Spirit of God	8	4,1
Spirit of Truth	5	2,5
Всего	196	100,1%

2. Лексика, обозначающая основные религиозные действия, которые можно условно разделить на:

а) общерелигиозные действия: *to pray, prayer, the confirmation, liturgy, mess, sacrifice, baptism, to baptise, faith, to believe, to preach, to sermonize; divine service, fast, lent* и др. и

б) исторические действия и явления:

Resurrection, crucifixion, revelation, Holy Communion.

Необходимо оговорить, что использование такого рода лексики частично зависит от темы проповеди. Например, если проповедь произносится в период, предваряющий Пасху, и в само Святое Воскресение, то чаще упоминаются такие общерелигиозные и исторические действия и явления как *fast, lent, sacrifice, crucifixion*.

3. Лексика, обозначающая неотъемлемые атрибуты христианской веры:

Bible (Holy Bible), Gospel, gospel reading, carols, Heaven, hell, the throne of God.

Такого рода лексика используется в равной степени во всех видах проповедей вне зависимости от тематической направленности проповеди.

4. Лексика, обозначающая церковные институты: *church, monastery, cloister* и др.

Наиболее частотным употреблением характеризуется слово *church* (117 употреблений), что объясняется, во-первых, различным его толкованием в проповеди: *church* как церковный институт в целом, христианская церковь (напр., “*Can anyone imagine that in the Apostolic period, the Christian Church would have been subjected to any kind of reproach...* (BDC)) и *Church* – в значении Англиканская церковь (напр., “*Unfortunately, we ourselves do not value our church...*” (RWS)), а, во-вторых, частым использованием его в атрибутивной функции (напр., *Church life, Church hierarchy, Church questions, Church bishops* и т.д.)

Сплошная выборка лексических единиц, относящихся к традиционно религиозной лексике, позволила определить частотность их употреблений в тексте проповеди. Результаты подсчетов представлены в таблице 1.2.

Таблица 1.2.

Частотность употребления лексических единиц, относящихся к традиционно религиозной лексике

Лексические единицы	Количество употреблений	%
обозначающие символ веры	196	20,7
обозначающие религиозные действия	общерелигиозные	218
	исторические	97
обозначающие атрибуты христианской веры	241	25,5
обозначающие церковные институты	194	20,5
Всего	946	100

Как свидетельствуют данные, представленные в таблице, тексты проповедей характеризуются практически равным процентом употребления традиционно религиозной лексики (20-25%). Исключение составляют лексические единицы, обозначающие исторические религиозные действия и явления. Объяснение этому кроется в том, что, несмотря на разнообразие зафиксированных в исследуемых текстах лексических единиц этого рода, их употребление ограничивается 1-2 случаями, тогда как слова типа *God*, *Church* могут встречаться в тексте одной проповеди до 20 раз.

Исследование частоты встречаемости лексических единиц первой группы в различных видах проповеди показало наличие определенной закономерности в использовании сакральной лексики этой группы в зависимости от группы проповедей (таблица 1.3). В связи с количественной неоднородностью экспериментального материала (11 собственно церковных проповедей и 3 околоцерковные проповеди), здесь и далее в таблицах для большей объективности наряду с цифровыми данными представляются процентные соотношения (общее количество по каждой группе проповеди принимается за 100%).

Таблица 1.3.
Частотность употребления традиционно религиозной лексики в различных группах проповедей

Лексические единицы	Собственно церковная проповедь		Околоцерковная проповедь	
	Количество употреблений	%	Количество употреблений	%
обозначающие символ веры	159	20,0	51	33,8
обозначающие религиозные и исторические действия	297	37,4	23	15,2
обозначающие атрибуты христианской церкви	168	21,1	13	8,6
обозначающие церковные институты	171	21,5	64	42,4
Всего	795	100%	151	100%

Данные таблицы свидетельствуют, что между собственно церковной и околоцерковной проповедями наблюдаются существенные различия в частотности употребления лексических единиц различного рода. Для собственно церковной проповеди характерен примерно равный процент употребления

лексики, обозначающей символ веры (20%), атрибуты христианской церкви (21,1%) и церковные институты (21,5%). Исключение составляют лексические единицы, обозначающие религиозные и исторические действия, процент употребления которых достаточно высок (37,4%). Объясняется это тем, что собственно церковные проповеди, как правило, посвящены какому-либо религиозному событию, описываемому в Евангелии, которое многократно повторяется в тексте (к примеру, в воскресной проповеди, произносимой во время Великого поста (BDS), зафиксировано 23 случая употребления слова *Lent* так как в ней говорилось о важности, значении и необходимости поста в преддверии Великой Пасхи).

Для околоцерковной проповеди характерно частотное использование лексических единиц, обозначающих церковные институты (42,4%) и символ веры (33,8%). Этот факт можно объяснить тем, что, будучи посвященной светской теме, околоцерковная проповедь все же является религиозной речью, которой свойственно частое обращение к имени Бога и упоминание Церкви, как воплощения Божественного начала на Земле. Именно за счет частотного употребления слов *God*, *Jesus Christ* и *Church* общий процент употреблений лексики двух подвидов оказался столь высоким.

Вторую группу ядерной лексики составляет лексика, заимствованная из основных сакральных текстов – Ветхого Завета, Евангелия. В основной массе – это «идиомы и афористические речения, выражающие подчеркнуто «законченные» мысли (мысли-итоги, мысли-выводы), переданные эмоционально, в ярком и самобытном речевом оформлении. Экспрессивная законченность, отточенный лаконизм большинства фразеологических библеизмов обеспечивают возможность их переосмысления и дальнейшего содержательного обогащения» [3, 11]. Помимо этого, в данную группу входят также имена собственные, которые используются в текстах религиозных проповедей в номинативной, а не квалификативной функции и в своем прямом значении, а не в переносном. Они не становятся нарицательными, как это часто происходит в светских текстах.

Языковые элементы подобного типа (библеизмы) являются интертекстуальными маркерами [3, 51] текстов религиозной проповеди и, как правило, апеллируют к фонду общих знаний адресата и адресанта. К лексическим единицам этой группы относятся:

- интертекстуальные реалии, обозначающие географические места, связанные с библейской историей: *Jerusalem*, *Canaan*, *Gomorrah*, *Sodom*, *Sinai*, *Geihsemane* и др.;
- библейские имена собственные: *Mary*, *Zachariah*, *Peter*, *Mary Magdalene*, *Moses*, *Judas*, *Pilate*, *John* и др.;
- библейские зоосеми兹мы, флористические обозначения: *scapegoat*, *lamb*, *Balaam's ass*, *golden calf*, *the lost sheep*, *a wolf in sheep's clothing*, *barren fig tree*, *tree of life*, *olive branch* и др.;

- библеизмы, содержащие указания на часть тела (соматизмы) и физиологию человека: *the all-seeing eye, to wash one's hands, an eye for an eye, to keep as the apple of one's eye, by the sweat of one's brow, with blood and sweat* и др.

В тексте проповеди лексические единицы этой группы выполняют двойную функцию. С одной стороны, с их помощью описываются определенные библейские события; с другой стороны, идиоматичность многих библеизмов способствует созданию образности и экспрессивной насыщенности текста проповеди.

Необходимо отметить, что язык религии влияет на различные стороны культурной жизни всего общества и, прежде всего, на общую культуру речи. В общенациональный язык проникают особые формы,ственные религиозному языку. Это проникновение проявляется на всех уровнях, но именно группа библеизмов наиболее активно пополняет ресурсы современного языка в его светской сфере применения.

К третьей группе лексики, характеризующей тексты религиозной проповеди, относится достаточно разнородное множество единиц словарного порядка, границы которого несколько размыты, так как данная лексика относится к языковому узусу повседневного общения, но в контексте религиозной проповеди приобретает значение религиозной. К таким словам относятся лексемы типа *life, deed, law, love* и др. За каждым из этих слов в обычной речи закреплен круг определенных значений. В религиозной же речи, которая характеризуется метафоричностью и образностью, эти же слова окказионально получают новое значение и входят в семантическое поле религии.

Исходя из того, что проповедник в процессе ведения проповеди опирается главным образом на веру как особое эмоционально-психологическое состояние сознания человека, содержание проповеди часто носит суггестивный характер, то есть убеждение слушателей может происходить без специальных доказательств. Такое содержание неизбежно должно быть выражено соответствующей языковой формой, составляющей специфику анализируемых текстов.

Таким образом, можно констатировать, что являясь по сути своей *вторичной* формой сакральных текстов (напомним, что первичным текстом является Библия), текст проповеди демонстрирует частотное использование сакральной лексики различных групп: узко понятую и терминологическую лексику, выражающую религиозные значения и смыслы, лексику, заимствованную из первичных сакральных текстов (так называемые *библеизмы*), и лексику, относящуюся к языку повседневного общения, но в контексте проповеди приобретающую значение религиозной и на этом основании входящую в семантическое поле религии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания / РАН Ин-т лингв. исслед. – СПб., 1994. – 153 с.
 2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Художественная литература, 1979. – 423 с.
 3. Бетехтина Е.Н. Фразеологические единицы с антропонимическим компонентом библейского происхождения в русском и английском языках // Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов. – СПб: ТОО «Петрополис», 1995. – С. 20-31.
 4. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2002. – 288 с.
 5. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 207 с.
- Фаворов Н. Руководство к церковному собеседованию или Гомилетика. – Киев, 1858. – VIII. – 257 с.
7. Флоренский П. Храмовое действие как синтез искусств // Собрание сочинений. Т. 1. Статьи по искусству. – Paris, 1985. – С. 41-62.

УДК 811.161.2

Селіванова О.О.

ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ В КОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

У статті обґрунтовано нову концепцію мотивації як наскрізної лінгвокогнітивної операції свідомості, результатом якої є формування ономасиологічної структури номінативної одиниці в проекції на структуру знань про позначене. Запропоновано нові параметри типології мотиваційних відношень.

Ключові слова: мотивація, пропозиція, метафора, модус, міф, прецедентний феномен.

Селиванова Е.А. Проблема мотивации в когнитивном освещении. В статье обосновано новую концепцию мотивации как сквозной лингвокогнитивной операции сознания, результатом которой является формирование ономасиологической структуры номинативной единицы в проекции на структуру знаний об обозначаемом. Предложены новые параметры типологизации мотивационных отношений.

Ключевые слова: мотивация, пропозиция, метафора, модус, миф, прецедентный феномен.

Selivanova O.O. A problem of motivation in cognitive aspect. The article focuses on the new conception of motivation as through linguo-cognitive process in consciousness, the result of which is forming of onomasiological structure in a projection on the structure of knowledge about designated. The new parameters of typology of motivational relations are offered.

Key words: motivation, proposition, metaphor, modus, myth, precedent phenom-enon.

Однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантических зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості. Аналіз мотивації номінативних одиниць уможливлює відповідну експлікацію цієї системи, вияв психічних процесів, які опосередковують зв'язок мовного й концептуального, процедури отримання, обробки та переробки інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом, внутрішньою мисленнєвою рефлексією при взаємодії з позасвідомими процесами. Мова, на думку дослідників, є “найкращим вікном до знання”: “вона спостерігається, підлягає аналізу”, “пропонує непогану можливість аналізувати знання” [28, 109]. Обстоюючи актуальність дослідження проблеми мовної репрезентації свідомості, О. Курбякова підкреслює, що лінгвістів і когнітологів об'єднує завдання вилучити із власне мовного матеріалу якомога більше відомостей про нього і про

те, що стоїть за цим матеріалом [13, 53], тобто про структури свідомості й когнітивні процеси.

Поняття мотивації виникло у словотворі й розглядалося як відповідник формальної та семантичної похідності слів, тобто як процес формування семантичного й формального зв'язку похідного слова із твірним у межах знакового коду мовної системи. Дискусійним питанням є дефініція мотивації. Різні тлумачення цього поняття розрізняються як стрижневим поняттям, покладеним в основу, так і аспектом, який воно охоплює. Ключовими словами дефініції мотивації обрані процес, результат або явище. Поряд із мотивацією в лінгвістиці функціонують терміни “мотивованість”, “мотивування” і “мотивізація”, що звичайно ототожнюються з мотивацією. Однак уведення до наукового обігу цих понять лише ускладнює проблему й не вносить нічого нового до аналізу мотиваційних відношень. Проте поява дублетів усеж таки потребує їхнього розмежування з огляду на ключові слова дефініції. Так, мотивацією, мотивуванням є процес, “одна зі сторін процесу деривації, особливою формою функціонування слова (дериваційно-мотиваційний процес)” [5, 3]. Мотивованість розглядається в цьому випадку як результат такого процесу з огляду на внутрішню форму як засіб мотивації [9, 77].

Мотивованість і мотивацію визнають синхронною ознакою слова, що властива всім похідним словам, хоч, на нашу думку, перспективними видаються концепції дериватологів, які відзначають можливість вивчення словотвірної мотивації у двох аспектах – діахронічному та синхронічному. Як здається, розмежування понять історичної та синхроничної словотвірної мотивації є досить важливим, оскільки ономасіологічна структура слова формується в мережі словотвірних та семантичних відношень у мовній системі, а головне – концептуальних зв'язків у свідомості, які загалом підлягають змінам у процесі мовної та “когнітивної” еволюції. І. Торопцев підкреслює, що зовнішня мотивованість має не дуже значну глибину та стійкість. Якщо мотивоване слово втраче словотвірний зв'язок із мотивуючим, тобто деетимологізується, то воно втрачає свій мотивований характер [25, 33]. Тому й розгляд мотивації потребує чіткого розмежування синхронії та діахронії, а дослідження мотиваційних змін дає змогу поглибити уявлення про еволюційні “човникові” операції концептуальної та мовної картин світу, про зміну світосприймання речей, їхнього понятійного осмислення й мовного позначення. Інтеграція опису діахронної та синхронної мотивації слів, на думку І. Улуханова, є менш поширеною, ніж їх ізольований аналіз, і більш перспективною та потрібною, оскільки вона сприяє вияву взаємодії, співвідношення цих процесів, а також відстеженню загальних тенденцій номінації [26, 8-20].

Дефініція мотивації залежить і від аспектів її розгляду. Спершу мотивацію трактували у формально-структурному аспекті як вибір мовного матеріалу на позначення ознаки предмета з уже наявного в мові складу морфем (В. Звегін-

те, що стоїть за цим матеріалом [13, 53], тобто про структури свідомості й когнітивні процеси.

Поняття мотивації виникло у словотворі й розглядалося як відповідник формальної та семантичної похідності слів, тобто як процес формування семантичного й формального зв'язку похідного слова із твірним у межах знакового коду мовної системи. Дискусійним питанням є дефініція мотивації. Різні тлумачення цього поняття розрізняються як стрижневим поняттям, покладеним в основу, так і аспектом, який воно охоплює. Ключовими словами дефініції мотивації обрані процес, результат або явище. Поряд із мотивацією в лінгвістиці функціонують терміни “мотивованість”, “мотивування” і “мотивізація”, що звичайно ототожнюються з мотивацією. Однак уведення до наукового обігу цих понять лише ускладнює проблему й не вносить нічого нового до аналізу мотиваційних відношень. Проте поява дублетів усе ж таки потребує їхнього розмежування з огляду на ключові слова дефініції. Так, мотивацією, мотивуванням є процес, “одна зі сторін процесу деривації, особливою формою функціонування слова (дериваційно-мотиваційний процес)” [5, 3]. Мотивованість розглядається в цьому випадку як результат такого процесу з огляду на внутрішню форму як засіб мотивації [9, 77].

Мотивованість і мотивацію визнають синхронною ознакою слова, що властива всім похідним словам, хоч, на нашу думку, перспективними видаються концепції дериватологів, які відзначають можливість вивчення словотвірної мотивації у двох аспектах – діахронічному та синхронічному. Як здається, розмежування понять історичної та синхроничної словотвірної мотивації є досить важливим, оскільки ономасіологічна структура слова формується в мережі словотвірних та семантичних відношень у мовній системі, а головне – концептуальних зв'язків у свідомості, які загалом підлягають змінам у процесі мовної та “когнітивної” еволюції. І. Торопцев підкреслює, що зовнішня мотивованість має не дуже значну глибину та стійкість. Якщо мотивоване слово втраче словотвірний зв'язок із мотивуючим, тобто деетимологізується, то воно втрачає свій мотивований характер [25, 33]. Тому й розгляд мотивації потребує чіткого розмежування синхронії та діахронії, а дослідження мотиваційних змін дає змогу поглибити уявлення про еволюційні “човникові” операції концептуальної та мовної картин світу, про зміну світосприймання речей, їхнього понятійного осмислення й мовного позначення. Інтеграція опису діахронної та синхронної мотивації слів, на думку І. Улуханова, є менш поширеною, ніж їх ізольований аналіз, і більш перспективною та потрібною, оскільки вона сприяє вияву взаємодії, співвідношення цих процесів, а також відстеженню загальних тенденцій номінації [26, 8-20].

Дефініція мотивації залежить і від аспектів її розгляду. Спершу мотивацію трактували у формально-структурному аспекті як вибір мовного матеріалу на позначення ознаки предмета з уже наявного в мові складу морфем (В. Звегін-

цев, О. Смирницький). Починаючи із середини ХХ ст. тлумачення мотивації отримало семантичне спрямування у зв'язку з розробленням російським дослідником Г. Винокуром методики словотвірного аналізу та критерію встановлення похідності на семантичній основі. Поєднання структурного та семантичного аспектів спостерігається в багатьох дериватологів. Наприклад, О. Блінова витлумачувала мотивацію як “структурно-семантичну властивість слова, що дає змогу усвідомити раціональність зв'язку значення та звукової оболонки слова на підставі його лексичної та структурної співвідносності” [3, 26]. До 80-х р. р. ХХ ст. мотивація встановлювалася на підставі генотипів похідних слів – синтаксичних структур (словосполучення, речення, мотивуючої синтагми, судження, дефініції тощо) згідно з концепцією синтаксичної природи деривації.

Подібний стан склався й у зарубіжній дериватології, де мотивацію трактували як результат породження слова із синтаксичної структури згідно з моделями генеративного синтаксису, однак позитивним моментом стала спроба проектування дериватів і композитів на складні абстрактні фігури логічного синтаксису, перифрази (Г. Брекле, Г. Марчанд, З. Вендлер, Р. Ліз та ін.). Особливого розвитку здобула проблема мотивації в польській лінгвістиці (В. Дорошевський, О. Сечковський, Р. Гжегорчикова, Я. Пузиніна, М. Гоновська й ін.).

Із середини 80-х р. р. мотивація стає проблемою теорії номінації й розглядається дещо в іншому, онтологічному ракурсі способу відображення в похідному слові ознак позначуваного об'єкта. Мотивація отримує два плахи вивчення: відносний (формальний і семантичний зв'язок між словами як знаками) й абсолютний (зв'язок між знаками і їхніми позначуваними) [5, 20]. З'являється навіть новий термін на позначення галузі лінгвістики, що вивчає мотиваційні відношення в мові, – мотивологія (М. Гінатуллін). Однак аналіз мотиваційних процесів загалом замикався в колі “мовна форма – значення”, не виходячи за його межі на рівень знань, уявлень, чуття людини. Через обмеження розгляду мотивації лише словотвірною системою мови та мовою семантикою проблема типології мотивації залишається розмитою. Нечіткими та непослідовними є наявні в науковій літературі типології мотивації. О. Кубрякова вважає, що відношення мотивації дериватів можуть бути протиставлені 1) за рівневим статусом джерела деривації, за його формою та довжиною; 2) за механізмом переходу від вихідної одиниці до результату й кількістю необхідних для цього операцій; 3) за принципом структурної організації самого словотворчого процесу [12, 25].

У словотворі існують різноманітні класифікації мотивації, принципами яких є 1) розмежування форми й семантики мотиватора й мотивата (лексична та словотворча; зовнішня та внутрішня); 2) рівень мової системи, на якому встановлюється мотиваційний зв'язок (фонетична, структурна, лексико-семантична або фонетична, морфологічна, семантична мотивація); 3) принцип

аналогії у словотворчій підсистемі мови (лексична та структурна); 4) специфіка мотиваторів у словотворчій структурі слова (експліцитна, ускладнена й імпліцитна (ідіоматична)); 5) ступінь функціональності мотиваторів (повна, часткова); 6) логічні відношення між семантикою слова та внутрішньої формою (повна, часткова, нульова й абсолютна); 7) спосіб зв'язку похідного та твірного слів (асоціативно-описова, асоціативно-зіставна, гіпонімічна, часткова, експресивна).

Мета нашої статті – обґрунтувати нову концепцію мотивації в когнітивному аспекті, усунувши низку непослідовностей і суперечностей її традиційного розгляду. До **завдань** дослідження належать з'ясування несуперечливої дефініції мотивації, розроблення методики її когнітивно-ономасіологічного аналізу, встановлення трьох параметрів диференціації мотиваційних відношень.

Застосування когнітивного аспекту дослідження номінаційних процесів уможливило з'ясування того факту, що при творенні номінативних одиниць використовуються різні психічні механізми, пізнавальні можливості свідомості, що зумовлює принципово новий погляд на диференціацію мотиваційних відношень з огляду на нове трактування мотивації як наскрізної лінгвопсихоментальної операції формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості. Активізація таких зв'язків зумовлена або усвідомленням відносно об'єктивних ознак позначуваного, або їхнім асоціативно-образним, оцінним, парадоксальним сприйняттям номінаторами [21, 153-180].

Головним методом дослідження механізму мотивації найменувань різного номінативного статусу (дериватів, композитів, стійких сполучок і фразеологізмів) є когнітивно-ономасіологічний аналіз [22, 244-246], що містить два етапи: інтерпретацію ономасіологічної структури (далі – ОС) номінативної одиниці та моделювання відповідної концептуальної структури знань про позначене, із якої на підставі активізації у свідомості мотиваційної бази здійснюється вибір мотиватора(-ів).

Перший етап насамперед потребує визначення номінативного статусу знака. Інтерпретація ОС простих похідних найменувань (дериватів) передбачає встановлення концептуального статусу ономасіологічної ознаки у відповідній когнітивній структурі, можливості іmplікації інших складників мотиваційної бази, а також функціонального навантаження ономасіологічного базису (форманта) або механізму творення слова, специфіки його граматичного, акцентологічного оформлення. При інтерпретації ОС композитів важливим також є визначення когнітивного зв'язку між мотиваторами, ономасіологічними ознаками й базисом. Інтерпретація ОС складених найменувань, у тому числі фразеологізмів, стійких терміносполучок, потребує

з'ясування когнітивного та граматичного зв'язків складників позначення й формально-семантичної моделі його творення.

На другому етапі здійснюється моделювання структури знань про позначене у вигляді моделі ментально-психонетичного комплексу (далі – МПК). Вибір термінопозначення для цієї моделі продиктований необхідністю додовнення менталістської орієнтації сучасних когнітивних досліджень новим перспективним аспектом – психонетичним, який розробляється у психолінгвістиці, психології, психоаналізі тощо. Спроби реалізації цього принципу у працях О. Потебні, В. Вундта, К. Бюлера, М. Бахтіна, Л. Виготського, К. Леві-Страсса, Ж. Лакана, Р. Барта, В. Налімова, О. Бахтіярова й ін. привели до цікавих висновків і вагомих результатів. Було встановлено необхідність урахування й аналізу відмінних від мислення, інших пізнавальних механізмів свідомості, які застосовувалися давньою людиною і можуть стати основою подальшої еволюції людства. Вибір структури МПК зумовлений, по-перше, конекційною природою знань, головним принципом використання яких є активування як збудження певної ділянки нейронів кори головного мозку в когнітивних процесах; по-друге, відмовою від абсолютизації мислення як єдиного пізнавального механізму людини. По-третє, МПК має синергетичну системну природу, організований шляхом взаємної детермінованості різних функціональних модулів свідомості й інтегрований зі знаковими, граматичними, прагматичними ресурсами природної мови, що сприяють переведенню інформації різних типів у мовний формат.

Ядром МПК є пропозиційні структури – мисленнєві аналоги ситуацій, що характеризуються відносною об'єктивністю, внутрішньою несуперечливістю й позначаються мовними одиницями у прямих значеннях. Експериментально доведено, що “довгочасна пам'ять людини є великою сіткою взаємно перехрещених пропозиційних дерев, кожне з яких містить певний набір вузлів пам'яті з численними зв'язками” [14, 134]. Дж. Лакофф наголошував на тому, що “більша частина структури нашого знання має форму пропозиційних моделей, а їхньою особливістю є те, що вони виділяють елементи, надають їм характеристики та вказують на зв'язки між ними” [19, 31]. Транспонована до лінгвістичних студій позитивістом Б. Расселом, пропозиція ґрунтувалася на положенні про відносну об'єктивність людського сприйняття світу як така, що відповідає істинному стану справ у світі. Дж. Лакофф як фахівець у галузі когнітивної семантики, яка обстоює феноменологічну епістему, застерігав проти “об'єктивістського присмаку” пропозиційних структур: хоч вони й містять реально існуючі відношення, вони є результатом інтеріоризації людиною дійсності, тобто “коли людина усвідомлює свій досвід, проектуючи на нього пропозиційні моделі, вона накладає на світ об'єктивістську структуру” [15, 177].

Необмеженість подій, явищ реального світу, їхніх учасників і складників протистоїть браку їхніх відповідних мовних найменувань у прямих значен-

нях, а також специфіці їхньої інтеріоризації носіями мови. Ця суперечність усувається використанням знаків інших подій, явищ, предметних сфер за принципом аналогії, подібності. Складники пропозиції отримують переносні позначення шляхом інтеграції з іншими концептуальними структурами, що відображається в наявності нелінійних пропозиційних структур позначення однієї події. Такі чужорідні знаки фіксуються в термінальній частині МПК, яка корелює із пропозиційним ядром. Наявність термінальної частини структури знань про позначене зумовлена використанням різних механізмів свідомості людини, як-от: відчуттів, почуттів, оцінок й емоцій, образного сприйняття предмета чи явища, архетипів позасвідомого.

МПК інтегрує пропозиційну інформацію не лише з асоціативно-метафоричною, яка базується на знаковій переінтерпретації знань однієї сфери в термінах інших предметних сфер, на образному компоненті, а іноді – на архетипах колективного позасвідомого; а також із модусом – оцінко-емотивним компонентом, що корелює з аксіологізованими відчуттями, почуттями й емоціями, – і концептуальним планом як прагматичним компонентом, який контролює відповідність концептуальної інформації умовам номінативного чи комунікативного актів.

Залежно від статусу мотиватора в моделі структури знань про позначене виокремлюємо такі типи мотивації: 1) пропозиційну, яка застосовує знаки-мотиватори у прямих значеннях, що фіксують в ономасіологічній структурі відносно істинну та несуперечливу інформацію про позначене; 2) асоціативну, яка характеризується вибором мотиваторів метафоричного статусу на підставі аналогійних зв'язків з іншими концептуальними сферами свідомості; 3) модусну, яка ґрунтується на оцінці носіями мови знака мотиватора в кореляції із психічними функціями відчуттів, почуттів, архетипами позасвідомого, 4) змішану, яка суміщає мотиватори, що позначають різні за статусом фрагменти структури знань про позначене; 5) концептуально-інтеграційну, що формує новий знак і його концепт на підставі поєднання двох концептів і їхніх знаків. Мотивація протиставлена псевдомотивації, яка характеризується суто формальним вибором мотиваторів, семантично й концептуально не забезпеченним.

Перший тип мотивації (**пропозиційний**) характеризується вибором ономасіологічних ознак найменувань із пропозиційних структур як різновиду ідеалізованих когнітивних моделей, у яких “не використовуються механізми уяви” [15, 177]. Пропозиційний компонент у складі МПК має відповідати критеріям об’єктивності й несуперечливості інформації, відтворюючи “об’єктивну семантичну константу”, здатну отримувати істинніше значення [10, 259]. Дослідження пропозиційно мотивованих номінативних одиниць було здійснене російськими лінгвістами О. Земською, О. Єрмаковою і З. Рудник-Карват на підставі моделі С. Кароляка із застосуванням трансформаційного підходу від глибинної структури до поверхневої, предикатно-аргументної.

Розглянуто мотиваційний потенціал позицій предиката, об'єкта, місця, інструмента. Подібний аналіз пропозиційної проекції деяких класів похідних слів наявний у представників наукової школи О. Кубрякової Г. Гіздатова, О. Беляєвської, О. Позднякової та ін.

Пропозиційна мотивація не є однорідною й за загальним механізмом розглядається як метонімічна, адже у процесі номінації здійснюється перенесення позначень одного компонента події на інший, імені класу об'єктів на об'єкт цього класу, позначення частини на ціле й цілого на частину за суміжністю в межах однієї ситуації. Як зазначають дослідники, метонімія загалом “більш реалістична, ніж метафора: вона оперує не образно-асоціативною подібністю, а реальною суміжністю, зіставленням позначень чи їхньою парціальністю” [20, 181-182]. У складі цього типу мотивації ми виокремлюємо гіперонімічний, еквонімічний, категорійний, опозитивний і предикатно-аргументний різновиди.

Гіперонімічний різновид зазвичай спостерігається у змішано мотивованих найменувань і характеризується вибором мотиваторів зі складу гіперонімів у мережі концептуальних ієархічних зв'язків пропозиційних структур (англ. *Cranberry*; рос. *меч-рыба, белорыбица*; нім. *Gänsefleisch*). При еквонімічному різновиді мотиватор обирається з позначень одного рівня узагальнення, зафікованих в одному класі об'єктів як рубрикативи [6, 431]. Еквонімічний рівень пропозиційних структур репрезентує зв'язки між гіпонімами спільногого класу предметів чи понять. М. Нікітін розрізняє гіпоніми й еквоніми залежно від аспекту їхнього відношення: “Імена видових понять відносно спільногого гіпероніма названі гіпонімами, а відносно одиного на тому ж рівні узагальнення – еквонімами” [18, 450]. Еквонімічний різновид простежується при етимологічному аналізі деяких назв тварин: *слон* виникло в результаті перетворення давнього запозичення з татарської мови *aslan* – “лев”, *верблюд* – давнє запозичення з готської мови *ulbandus*, пов’язаного з поняттям “слон”.

Аналіз мотивації українських орнітонімів, здійснений на базі нашої концепції, продемонстрував поширеність випадків еквонімічного різновиду мотивації в цій групі найменувань. Так, відбувається перенесення назв куроподібних на найменування птаха ряду журавлеподібних родини пастушкових – *курочка водяна*; горобцеподібних на орнітонім ряду совоподібних – *сичик-городець*. Перенесення назв відбувається в межах ряду на назви видів кількох родин: ряд горобцеподібних має родини супортузових (*синиця вусата*), довгохвостих синиць (*синиця довгохвоста*) і синицевих (*ремез*); родина в’юркових має вид птаха *в’юрок*, а родина горобцевих – вид *в’юрок сніговий* [7, 6]. Загалом, як свідчать дослідження мотивацій назв тварин і рослин у різних мовах, еквонімічний різновид дає змогу інтегрувати видові назви в межах вищих рівнів категоризації й диференціювати їх на найнижчому рівні у класифікаційній ієархії номенклатурних назв.

Опозитивний різновид визначається використанням при творенні найменування протилежного позначення із застосуванням форманта заперечення, що сприяє екстенсивному розширенню мовних ресурсів (укр. *неправда*, рос. *неуч*). Категорійний передбачає дублювання когнітивної позиції мотиватора при транспозиційній похідності, конверсії, які опосередковують створення синтаксичних дериватів (укр. *горіти* – *горіння*, англ. *to sing* – *sing*). У дослідженні представниці нашої наукової школи І. Литвин доводиться, що найбільшу частотність категорійна мотивація відсубстантивних прислівників отримує в позиції орудного відмінка твірних іменників через його фіктивну субстанційність (рос. *зимой*, *утром*, *низом*, *шагом*, *шепотом*) [16].

Предикатно-аргументний різновид характеризується вибором мотиваторів, що корелюють із різноманітними компонентами предикатно-актантних рамок, або предикатно-аргументних структур. Мотиватор найменування може позначати суб'єкт, предикати різних типів, об'єкт, інструментив, медіатив, локатив, темпоратив, каузатив тощо (кількість термів у концепціях різних лінгвістів коливається від 5 до 100).

У дослідженні, здійсненому під нашим керівництвом і присвяченому мотивації українських відмінників дієслів, предикатно-аргументний різновид представлений активацією суб'єкта, який може бути істотою чи неістотою (*ковалювати* – “бути ковалем”, *директорувати* – “бути директором”, *ректорувати* – “бути ректором”, *суддювати* – “бути суддею”; *дощити* – “падати, йти (про дош)”, *сніжити* – “падати, йти (про сніг)”; об'єкта різних типів (*штемплювати* – “ставити штемпель”, *вальсувати* – “танцювати вальс”, *корувати* – “здирати кору”, *дріжджувати* – “вносити в корм дріжджі”, *інтерв'ювати* – “брати інтерв'ю”, *конспектувати* – “складати конспект”; інструментива – знаряддя та засобу дії (*дряпакувати* – “підпушувати землю дряпаком”; *сапати* – “підпушувати ґрунт і виполювати бур'яни, користуючись сапою”); *циклювати* – “обробляти дерев'яну поверхню підлоги циклею”; *батожити* – “бити батогом”); медіатива як допоміжного матеріалу або непрямого засобу дії (*свинцовати* – “вкривати тонким шаром свинцю поверхню металевих виробів”, *сіркувати* – “покривати сіркою”, *ваксувати* – “натирати, чистити ваксою”, *пудрити* – “вкривати пудрою”); трансгресива як результату каузації перетворення (*мінералізувати* – “1) перетворювати у мінерали”; *леденіти* – “1) перетворювати в лід”; *католичити* – “обертати на католиків”, *порохніти* – “перетворювати на порох”); корелятива, що встановлює відповідність / невідповідність предмета іншому предмету, призначенню, нормі (*шаблонізувати* – “1) робити за шаблоном”, *курсувати* – “здійснювати регулярні рейси за певним курсом”, *регламентувати* – “примушувати дотримуватись певних правил, обмежень”, *абеткувати* – “розміщувати за абеткою”); локатива – просторового компонента (*бункерувати* – “засипати в бункер”, *шинкувати* – “торгувати в шинку”, *сторонитися* – “рухатися вбік”, *бокувати* – “ухилятися від когось, чогось”); темпоратива – часового

показника (*веснувати* – “виконувати весняні роботи”, *вікувати* – “проживати свій вік”, *термінувати*² – “навчатися певний час у ремісника”); фінітива – показника мети (*мишкувати* – “1) полювати на мишей”, *фільмувати* – “знімати стрічку для фільму”, *зяблювати* – “орати на зяб”); каузатива – показника причини (*штилювати* – “стояти через штиль”) тощо [11, 10].

Другий тип мотивації (**асоціативно-термінальний**), на відміну від пропозиційного, за загальним механізмом є метафоричним. Метафоризація є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої [29], схожої з нею в якомусь відношенні або асоційованої з нею. Метафора заперечує належність об'єкта до того класу, у який він насправді включений, і стверджує його входження до категорії, до якої він не може бути віднесений раціонально [1, 17]. Означений тип мотивації має кілька різновидів залежно від способу взаємодії донорської та реципієнтної концептосфер у процесі позначення: структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний, гештальтний та архетипний.

Структурно-метафоричний різновид характеризується інтеграцією сфер джерела й мішені на підставі одного суміжного компонента. Зважаючи на це термінал структури знань про позначене отримує знак іншого концепту і формує реляцію з відповідним пропозиційним компонентом цієї структури (наприклад, укр. дієслово психічного стану *сполотнити* мотивується іменником *полотно* шляхом утворення суміжного поняття “білий”, що відтворюється в семантичній структурі цих слів у вигляді диференційної семі: *сполотнити* – “побіліти, збліднути”; рос. прислівники *хором, заливом* розширяють значення за рахунок структурної метафоризації на базі суміжного компонента “усі разом” і “швидко”, що відповідно корелують із компонентами збірності та якості у пропозиції).

Дифузно-метафоричний різновид ґрунтується на дифузному поєднанні асоціативних комплексів на підставі аналогії: укр. *зоряний (час)*, *хмарочос*; рос. *волосатик* – “поделочный камень, прозрачный кварц с включением игольчатых кристаллов”; рос. *жирянка* – “род многолетних насекомоядных растений, его листья покрыты железами, выделяющими слизистое вещество, к которому прилипают насекомые и пищевые ферменты” тощо.

Гештальтний різновид застосовує мотиватори – знаки інших концептів – на підставі подібності зорових, слухових, одоративних, тактильних, смакових гештальтів: рос. *козлобородник* – “растение имеет плод с перистым хохолком, подобным бороде козла”; *змееголовник* – “растение с цветами, схожими с головой змеи”; *канюк* – “птица, пением напоминающая плач”; *пересмешник* – “птица, копирующая разные звуки, в том числе смех”; укр. фраземи *пекти руку* – “викликати докори сумління, почуття сорому, переживання”; *слухати джмелів* – “гудіти, шуміти в голові (перев. від удару)”.

Архетипний різновид характеризується вибором мотиваторів з огляду на асоціативне поєднання структури знань з іншою концептосфeroю на підставі первісних уроджених психічних елементів, які є виявами родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого й забезпечують цілісність і єдність людського сприйняття. Механізм такої метафоризації опосередкований складним асоціюванням: наприклад, у фраземі *сліпці сватають* значення “хто-небудь хоче спати або починає дрімати” ґрунтуються на аналогіях *сліпий – не бачити – дрімати*, а також на зв’язку з архетипами *свій / чужий: сватати – прагнути взяти до родини – уподібнити собi*. Архетипну природу метафоризації репрезентують позначення колового руху у фразеологізмах зі значеннями іrrаціональності мислення, поведінки людини, втрати свідомості, слабкості, болю, навіть божевілля, що зумовлене зв’язком кола з діями нечистої сили: *обкрутити (обмотати, обернути) круг пальця* – “1. Спритно обдурити, перехитрити кого-небудь”; *крутити голову* – “2. Поводити себе нечесно по відношенню до кого-небудь; дурити, обдурювати”; *крутити веремію; крутити харамана* тощо.

Третій тип мотивації – **модусний** – передбачає обрання оцінки познануваного мотиваційною базою ономасіологічної структури і ґрунтуються на різних пізнавальних функціях: сенсорних механізмах інтеріоризації світу, емоційному сприйнятті, мисленнєвій раціональній обробці, образно-метафоричному уподобленні з опертям на стереотипи, культурну символіку, архетипи колективного позасвідомого. Дослідники словотвірної мотивації практично ігнорували роль модусу як оцінки в номінаційних процесах. Модусний компонент, корелюючи з мисленнєвою сферою, представляє раціональну оцінку, а його зв’язок із психічними функціями відчуттів та почуттів формує сенсорний та емоційний (афективний, емотивний) типи оцінки [2, 84-86] (наприклад, діал. назва птаха *воняк* (одуд) зумовлена різко неприємним запахом м’яса одуда і його неохайногого гнізда; *поганка* є відповідником багатьох номенклатурних орнітонімів – черні білоокої, норця сірощокого й червоношийого, які мають неприємний присmak м’яса; *квасити* – “робити кого-небудь в’ялим, кислим, незадоволеним”; *перчити* – “лаяти кого-небудь”, *насолити; насолоджуватися* й ін. Звідси й виникнення в мові оцінних позначень людини, утворених шляхом вторинної номінації: *рибка, пташка, лебідка, ластівка, сокіл* і под. (позитивна оцінка); *свиня, собака, гадюка, акула, курка, стерв’ятник, шуліка, крук* тощо (негативна оцінка).

Поєднання в ономасіологічній структурі мотиваторів різного статусу у структурі знань про позначене представляє **змішаний** тип мотивації: рос. *волнорез* – “гидротехническое сооружение для ограждения рейда, гавани, подхода к морскому каналу от действия волн” (використовуються мотиватори пропозиційного й асоціативно-метафоричного статусу); рос. *вишневый слоник* – “жук, вредитель вишни, черешни, сливы, абрикоса, алычи” (мотиватори еквонімічного об’екта і метафоричного типу); укр. орнітоніми *серпокрилець*

білочеревий – “у природі визначаються за короткими ніжками і довгими вузенькими крилами, схожими на серп у польоті”; *шилодзьобка* – “чималі кулики з довгими ногами, тонким, трохи загнутим догори дзьобом”.

Концептуально-інтеграційний тип мотивації опосередкує творення нового найменування шляхом сумарної композиції, тобто поєднання назв двох предметів чи понять, причому у структурі знань про позначене змішуються їхні ознаки, формуючи новий концепт: укр. *тернослив* – “гібрид сливи й терну”; *азбестоцемент* – “будівельний матеріал, що виготовляється з водної суміші азбесту й цементу”; *вагон-ресторан*, рос. *овцевый, индоутка* тощо.

Мотивація протиставлена псевдомотивації, яка характеризується довільним зв’язком між значенням ономасіологічних ознак і змістом номінативної одиниці. Ф. де Соссюр наголошував на тому, що не існує мов, де немає нічого мотивованого; але неможливо собі уявити й таку мову, де мотивованим було б все, між двома цими межами існують усілякі різновиди. Псевдомотивати не ототожнюються із немотивованими знаками, оскільки мають умовний, формальний мотиватор та парадоксальну внутрішню форму. Підґрунтям псевдомотивації насамперед є вихід з ужитку вихідного, первісного мотиватора. Псевдомотивація може пояснюватися афективністю процесу номінації, коли номінатори обирають будь-який знак із метою надання мовленню особливої експресивності, стилістичного забарвлення: *спосудитися* – “діал. пощастити, поталанити”; *тарганити* – “діал. тягнути, волокти”; *ковбасити* – “1) погано, невміло прати білизну; 2) довго, погано виконувати якусь роботу”; *напосудитися* – “1) підготуватися іти або їхати кудись; 2) насупитись”; *потуманити* – “1) швидко піти”; *підсокиритися* – “піддобритися, здобути довіру”.

Крім наведеної класифікації мотиваційних типів за параметром статусу мотиватора у структурі знань, виокремлено типи мотивації за параметром раціональності й ірраціональності – раціональну та міфологемну мотивацію [23, 41-51]. Міфологемна мотивація характеризується апеляцією номінаторів саме до ірраціонального, до фіктивних, усталених у свідомості ідей, що беззастережно приймаються на віру етнокультурною спільнотою й не потребують доведення чи спростування, у які вірять і мусять вірити всі члени певної спільноти [4, 23]. Міфологемна мотивація може накладатися на всі типи мотивації, виокремлені за статусом мотиватора в структурі знань про позначене.

Наприклад, повір’ям зумовлене використання мотиваторів сполуки *доїти козу* в діалектній назві птаха дрімлюги *козодій*: уночі цей птах начебто висмоктує молоко кіз. Із народними прикметами міфологічної природи пов’язані діалектні орнітоніми: *послотюх* (номенклатурна назва – *сивка золотиста*) походить від *слота* – “слівота, дощова погода”; назва зумовлена, очевидно, уявленням про те, що птах криком віщує дощову погоду; і *вільга*, *цвіль*, *вольга* (номенклатурна назва – *вивільга*) в одній із версій походження

зіставляються з прикметником *wilgi* – “вологий” через те, що нібіто птах вважається вісником дощу, пор. нім. *Regenpfeifer* – “сивка”, букв. “дошковий свистун”.

Породження міфу відповідно до моделі МПК ілюструється перенесенням результатів взаємодії трансцендентної психічної складової з почуттями й емоціями, архетипами колективного позасвідомого до сфери мислення. К. Юнг вважав міфи “виявами досвідомої душі, спонтанні висловлення про події в безсвідомій психіці, але в жодному разі не алегоріями фізичних процесів” [27, 89]. У сфері мислення міф отримує вербалне вираження й фіксується як стала структура думки, яка не має раціональної природи, однак приймається як раціональна на підставі мовної символізації, адже “лише символ є точною й виточеною ідеєю, незважаючи на наявність ірраціональних глибин сутності й завдяки їм” [17, 152]. Таким чином мова закріплює міф у міфологемах – мовних носіях міфів, що дає змогу транслювати їх у часі та просторі. Отже, міф “передує мові як неоформлений рух думки, збігається з нею, визначаючи план її змісту, і породжується мовою” [24, 391].

За третім параметром прецедентності ми виділили також прецедентну мотивацію, яка характеризується вибором мотиваторів, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомих і використовуваних в когнітивному й комунікативному плані. Такі складники етносвідомості в лінгвокультурології названі прецедентними феноменами. Прецедентні феномени належать до культурно-мовної компетенції – здатності носіїв певної етнічної культури й мови відзначати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди й можливість їхньої переінтерпретації, а також організовувати свою комунікативну поведінку й текстопородження згідно з цими культурними знаннями. Культурно-мовна компетенція уможливлює самоідентифікацію людини як представника певного етносу та носія відповідної культури, тобто визначає параметри етнічності й культурної ідентичності – усвідомлення людиною своєї належності до певної культури шляхом визнання її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій тощо, ототожнення себе з культурними зразками, що дає змогу орієнтуватися в певному соціокультурному середовищі, упорядковувати власну життедіяльність, передбачувати її наслідки, обирати той чи інший тип, манеру й форму спілкування.

Прецедентна мотивація спостерігається при творенні ойконімів – назв міст, селищ (*Хмельницький, Івано-Франківськ, Шевченко, Шевченкове, Ватутіне, Корсунь-Шевченківський*), регіонів – назв регіонів, районів (*Шевченківський район міста Києва, район в Харківській області, Михайлівський район Чернігівської області*), годонімів – назв лінійних об'єктів у містах (бульвар *Лесі Українки, Шевченка*, вулиці *Байди Вишневецького, С. Бандери, Попудренка, Володимирська*; площа *Батюка*, станції метро *Золоті*

ті ворота, Либідська, Майдан Незалежності), прагматонімів – позначень товару (Тарас Бульба, Іvasик-телесик, Лисичка-сестричка, Лісова пісня – цукерки; Хрецатик, Першотравневий, Іvasик-телесик – торти; Тарас, Ярило – квас, Гуцулка Ксеня – вино, Холодний Яр – горілка); порейонімів – назв транспортних засобів (Богдан – назва автобуса; Запорожець, Славута – марки автомобілів; Шевченко, Іван Франко, Академік Корольов – назви кораблів), ергонімів – найменувань фірм, організацій торгівлі, банків, різноманітних сервісних установ, підприємств (Тарас Бульба, Січ, Чумак – ресторани; У Богдана, Калина, Солоха – кафе; Кобзар, Першотравневий – магазини; Либідь, Жовтень – готелі; Берегиня – фірма, ліцей; Перун – фітнесцентр), космонімів й астронімів – назв космічних просторів та об'єктів (Амосов, Кібальчич – назви зірок), фалеронімів – нагород (ордени Ярослава Мудрого, княгині Ольги, святого Володимира, Шевченківська премія, Симоненківська премія), гастронімів – назв страв (Козацький – напій, Партизанська – каша, Чумацька – юшка, Перець по-першотравневому – закуска; Довбуш, Любка – пироги), антропонімів (Ель Кравчук – співак), назв сортів рослин (Симиренко – сорт яблук, Шевченко – сорт винограду) тощо. За прецедентним мотиватором завжди стоїть певна концептуальна структура знань, фрагменти якої перетинаються зі складниками структури знань про позначене або обираються довільно з культурною чи рекламною метою.

Дослідження мотивації в когнітивному аспекті має значні перспективи застосування теоретичного та прикладного доробку її опису на матеріалі різних мов до аналізу номінаційних і когнітивних механізмів формування номенклатури та терміносистем різних мов, процесів неологізації, онімізації, трансонімізації тощо. Мотиваційні процеси дають змогу поглибити знання про специфіку етносвідомості, співвідношення концептуальної та мовної картини світу, наукову та наївну картини світу носіїв мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Отв. ред. Г.В. Степанов / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Блинова О.И. Мотивированность слова и функциональный аспект / О.И. Блинова // Русское слово в языке и речи. – Кемерово, 1976. – С. 16-21.
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак; пер. с англ. и нем. – Волгоград : Перемена, 1997. – 139 с.
5. Голев Н.Д. Динамический аспект лексической мотивации / Н.Д. Голев. – Томск : Изд-во Алтайского ГУ, 1989. – 250 с.
6. Золотова Г.А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
7. Казимир І.І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу : автореф. дис. ... канд. фіол. наук : 10.02.01 / Іванна Іванівна Казимир; Харківський нац. ун-т. – Харків, 2007. – 19 с.

8. Калько В.В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : автореф. дис. ... канд. фіол. наук : 10.02.01 / Валентина Володимирівна Калько; Одеський нац. ун-т. – Одеса, 2003. – 20 с.
9. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц / Т.Р. Кияк. – Львов : Вища школа, 1988. – 161 с.
10. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 342 с.
11. Кочерга Г.В. Мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові (когнітивно-ономасіологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. фіол. н. : 10.02.01 / Галина Василівна Кочерга; Одеський нац. ун-т. – Одеса, 2003. – 20 с.
12. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
13. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
14. Кубрякова Е.С., Дем'янков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова и др. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
15. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование // Язык и интеллект / Под ред. В.В. Петрова / Дж. Лакофф; пер с англ. В.И. Герасимова и В.П. Нерознака. – М. : Прогресс, 1996. – С. 143–184.
16. Литвин І.М. Мотивація російських відсубстантивних прислівників у когнітивно-ономасіологічному аспекті : автореф. дис. ... канд. фіол. н. : 10.02.02 / Ірина Миколаївна Литвин; Київський нац. пед. ун-т. – Київ, 2002. – 20 с.
17. Лосев А.Ф. Философия имени / А.Ф. Лосев. – М. : Изд-во Московского университета, 1990.
18. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1997. – 760 с.
19. Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – Вып. 23. – М. : Прогресс, 1988. – 420 с.
20. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Отв. ред. Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
21. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология / Е.А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
22. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
23. Селіванова О.О. Міфологемна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) / О.О. Селіванова // Мовознавство. – 2006. – № 6. – С. 41-51.
24. Топорков А.Л. Теория мифа в русской филологической науке XIX века / А.Л. Топорков. – М. : ИНДРИК, 1997. – 436 с.
25. Торопцев И.С. Предмет, задачи, материал и методы ономасиологии / И.С. Торопцев // Проблемы ономасиологии / Научные труды Курского ГПИ. – Орел, 1974. – Т. 21. – Вып. 114 / 1. – С. 3-76.
26. Улуханов И.С. Мотивация и производность (о возможностях синхронно-диахронного описания языка) / И.С. Улуханов // Вопросы языкоznания. – 1992. – № 2. – С. 5–19.
27. Юнг К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг. – М. : Университетская книга, 1996. – 343 с.
28. Chafe W.I. Repeated Verbalization as Evidence for the Organization of Knowledge / W.I. Chafe // Preprints of the Plenary session Papers XIY International Congress of Linguists. – Berlin, 1987. – P. 109.
29. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff G., M. Johnson. – Chicago : CUP, 1980. – 242 p.

УДК 811.111'373

Строченко Л.В.

СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «КОШТОВНЕ КАМІННЯ» В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена дослідженням структури концепту «коштовне каміння» в англомовній картині світу. Визначено поняття концепт та підходи до його вивчення, виокремлено та проаналізовано концептуальні ознаки, що складають структуру досліджуваного концепту.

Ключові слова: концепт, структура, концептуальна ознака.

Строченко Л.В. Структура концепта Драгоценные камни в англоязычной картине мира. Статья посвящена исследованию концепта «драгоценные камни» в англоязычной картине мира. Определено понятие концепт и подходы к его изучению, выделены и проанализированы концептуальные признаки, которые составляют структуру исследуемого концепта.

Ключевые слова: концепт, структура, концептуальный признак

Strochenko L.V. The structure of the concept Precious stones in the English world-image. The article is dedicated to the investigation of the concept “precious stones” in the English world-image. The notion of concept and approaches to its study have been determined, the conceptual features that form the structure of the investigated concept have been singled out and analyzed.

Key words: concept, structure, conceptual feature.

Актуальною проблемою когнітивної лінгвістики є вивчення засобів мовного відображення людиною навколоїшньої дійсності та місця людини у світі. Центральною ідеєю, яка об’єднує численні лінгвокогнітивні дослідження, є положення про те, що мова відбиває знання, представлені у вигляді концептів. Таким чином, однією з головних проблем когнітивної семантики є вивчення мовного відображення процесів концептуалізації та категоризації дійсності [7, 105; 12, 37].

Мета даної роботи полягає у дослідженні структури концепту «коштовне каміння» в англомовній картині світу.

На сучасному етапі розвитку когнітивної семантики вчені виділяють декілька напрямів аналізу концептів у відповідності до методологічної орієнтації дослідників. Спільним для всіх напрямів є визнання концепту базовою одиницею свідомості, відмінності ж пов’язані, у першу чергу, з фокусуванням на певному типові концептів, а також з різним трактуванням відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням [18, 192-193].

У нашому дослідженні ми дотримуємося принципів семантико-когнітивного напряму аналізу концептів, серед представників якого можна

виділити М.М. Болдирева, Є.В. Рахіліну, Й.А. Стерніна, а також Н.Д. Арутюнову та О.Л. Бессонову, праці яких, на думку І.С. Шевченко, є близькими за методами дослідження [18, 192]. Основна спрямованість семантико-когнітивного підходу полягає у досліджені співвідношень семантики мови з концептосферою народу, співвідношень семантичних процесів з когнітивними. У процесі лінгвокогнітивного дослідження метод семантико-когнітивного аналізу передбачає перехід від змісту значень мовних знаків до змісту відповідних концептів у ході окремого етапу опису – когнітивної інтерпретації. Саме розгляд семантики мовних одиниць, які об'ективують концепти, дозволяє отримати доступ до змісту концептів як мисленнєвих одиниць [14, 77].

Вслід за представниками даного напряму визначаємо концепт як базову одиницю мисленнєвого коду людини, яка має внутрішню структуру, що складається із концептуальних ознак, є результатом пізнавальної діяльності особистості та суспільства, містить комплексну інформацію про відповідний предмет або явище, а також про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та ставлення до цього предмета чи явища. Слід зазначити, що концепт є інформаційною структурою, яка відображає уявлення людини про об'екти не тільки духовного, а й матеріального буття, тобто концепти розрізнюються за ступенем конкретності-абстрактності [1, 26].

Предметом семантико-когнітивних досліджень є різні засоби репрезентації, тобто вираження, передачі концептів у мові. Аналіз складу того чи іншого концепту виявляється через значення мовних одиниць, що репрезентують даний концепт, їх словникові тлумачення та мовленнєві контексти [1, 31]. Оскільки концепти є посередниками між мовою та екстравінгвальною реальністю, їх співвідносять із значенням мовної одиниці, визначеної як концепт, «схоплений знаком». При цьому значення виконує функцію загальної, а відтак невичерпної репрезентації концепту в мовній системі за рахунок опису лише його найхарактерніших, суттєвих ознак [1, 13].

Отже, проаналізувавши всю доступну дослідникам сукупність мовних засобів вираження концепту, а також текстів, в яких розкривається його зміст, можна отримати лише частину концепту, оскільки жодний концепт не виражається у мовленні повністю, а з іншого боку, жоден лінгвістичний аналіз не може виявити та зафіксувати всі засоби мовної та мовленнєвої репрезентації концепту [14, 79]. Крім цього, як процес пізнання, так і формування самого концепту є індивідуальними [1, 35]. Тим не менш, відзначаючи неможливість аналізу всього змісту концепту, дослідники розробили методи виявлення його структури через розгляд мовних засобів її репрезентації [14, 78]. Отже, концепт складається із компонентів (концептуальних ознак), тобто окремих ознак об'ективного чи суб'ективного світу, які диференційно відображені у свідомості та розрізнюються за ступенем абстрактності [8, 41]. Складний характер структурної організації концепту передбачає, що

за ним можуть стояти знання різного ступеня абстракції. Як зазначає М.М. Болдирев, за складом та ступенем абстракції виділяють такі типи концептів, як конкретно-чуттєвий образ (образ конкретного предмета чи явища у нашій свідомості), уявлення (відображає сукупність найбільш наочних, зовнішніх ознак предмета чи явища), схема (просторово-контурний образ предмета чи явища), поняття (містить найбільш загальні, суттєві ознаки предмета чи явища, його об'єктивні характеристики), прототип (дає уявлення про типовий член певної категорії), пропозиція, фрейм, сценарій та гештальт. За способом репрезентації у мові виділяють лексичні, фразеологічні та граматичні концепти [1, 36-43]. Згідно з класифікацією В.А. Маслової, всі концепти можна розподілити за такими групами: світ, природа та стихії, уявлення про людину, моральні концепти, соціальні поняття та стосунки, емоційні концепти, світ артефактів, концептосфери наукового знання та мистецтва [8, 61].

Згідно із завданнями лінгвістичної концептології, ми максимально повно виявили склад мовних засобів, які репрезентують концепт *коштовне каміння* (тобто номінацій дорогоцінного каміння), та проаналізували їх семантику на базі відповідних словникових дефініцій, їх функціонування у фразеологізмах та фольклорних і літературних прозових та поетичних творах [15]. Цей аналіз дає нам змогу застосувати методику когнітивної інтерпретації результатів лінгвістичного дослідження та змоделювати зміст концепту *коштовне каміння* як фрагменту англомовної концептуальної картини світу.

Аналізований концепт *коштовне каміння* з точки зору його мовної вербалізації є лексичним, відноситься до конкретних концептів, оскільки позначає конкретну предметну реалію і водночас, завдяки узагальненій семантиці, є гіпероконцептом, який охоплює всю сукупність конкретного дорогоцінного каміння.

Перейдемо до розгляду структури досліджуваного концепту, під якою розуміємо «сукупність узагальнених ознак, необхідних та достатніх для ідентифікації предмета чи явища як фрагмента картини світу» [11, 15]. Аналіз мовних та мовленнєвих втілень досліджуваного концепту *коштовне каміння* дає нам змогу виділити декілька ознак, що входять до його структури. Це, насамперед, такі перцептуальні ознаки як колір та прозорість, тобто зовнішній вигляд каміння. Так, зазначення кольору (рідше – прозорості) мінералів зустрічається більш ніж у половині з проаналізованих словникових дефініцій назив коштовного каміння. Саме забарвлення дорогоцінних мінералів у більшості випадків знаходиться в основі відповідних номінацій та відіграє провідну роль у вторинній номінації від назив коштовного каміння. Аналіз мовленнєвого втілення даного концепту у художніх творах також свідчить про домінування даної ознаки при образному описі природних об'єктів та зовнішності людини за допомогою назив коштовного каміння. Таким чином, саме колір є найхарактернішою перцептуальною ознакою концепту *коштовне каміння*.

Слід зазначити, що кольоропозначення як найменування результатів одного з найважливіших видів чуттєвого сприйняття завжди привертали увагу дослідників. Колір є однією із властивостей об'єктів матеріального світу, яка сприймається як усвідомлене зорове відчуття [4, 44].

Як зазначає А. Вежбицька, «у всіх культурах для людей важливим є зорове сприйняття та опис того, що вони бачать» [2, 231]. Дослідники виділяють шість елементарних (основних) кольорів, а саме – червоний, жовтий, зелений, синій, чорний та білий. Всі інші кольоропозначення можуть бути описані шляхом співвіднесення з ними або їх комбінаціями [2, 277-278].

Універсальною рисою людського спілкування, пов’язаною із баченням, є важлива роль порівняння, іншими словами, універсальне поняття подібності при передачі зорових відчуттів. З огляду на це, на думку А. Вежбицької, «універсальною рисою мов світу є опис кольорового сприйняття на певному етапі розвитку у термінах імен референтів, важливих для даного середовища проживання людини, таких, як мінерали характерного виду, тварини або рослини» [2, 282]. Таким чином, різноманітні природні об’єкти та артефакти концептуалізуються як еталони відповідних кольорів [13, 131].

У нашому випадку у ролі таких еталонів виступають номінації коштовного каміння. Аналіз мовного та мовленневого втілень досліджуваного концепту дає нам змогу виділити назви коштовного каміння – еталони для вищевказаних основних кольорів. Так, для червоного кольору – це *рубін* та *корал* (red – *ruby*, *coral*), для жовтого – *бурштин* (yellow – *amber*), для зеленого – *смарагд*, рідше *жад* (green – *emerald*, *jade*), для синього – *санфір* або *бірюза* (blue – *sapphire*, *turquoise*), для чорного – *гагат* (black – *jet*), для білого ж кольору еталоном серед коштовного каміння є *перлина* (white – *pearl*). Зазначимо, що еталонними номінаціями для елементарних кольорів є в основному ядерні одиниці.

Саме колір дорогоцінного каміння, його зовнішній вигляд є основою для виділення такої ознаки відповідного концепту, як краса. Архетипні уявлення про красу пов’язують із концептами світла [див.: 16, 15], тоді як красу коштовного каміння пов’язують із його кольором, причому колір є «сонячним світлом, замкненим в очищенну матерію» [5, 113]. Таким чином, колір пов’язаний із красою на етимологічному рівні. Крім цього, у різні епохи висловлювалась думка, що краса це не тільки симетрія, а й колір [5, 102].

Краса як універсальна ознака буття виділяється у процесі емоційно-естетичного освоєння дійсності. Вона є феноменом когніції та культури, який разом із добром та істиною визначає найвищі цінності людства. Основною ознакою концепту *краса* є властивість надавати задоволення при спогляданні, тобто у процесі сприйняття зовнішньої краси та формування уявлень про неї визначальну роль має зоровий аналізатор [16, 10]. Власне тому, на наш погляд, колір коштовного каміння, іноді його поєднання із прозорістю та близьком грають провідну роль у формуванні такої концептуальної ознаки

дорогоцінних мінералів, як краса. Зміст універсалії *краса* характеризується взаємозв'язком із концептом *людина*, ключовим для будь-якої культури [16, 7]. Слід зазначити, що краса природного коштовного каміння обумовлює і красу виготовлених із нього ювелірних прикрас, які людина здавна використовує як один із засобів надання своїй зовнішності більш привабливого вигляду: «Тіло людини є прекрасним завдяки природнім (брови, очі, вуста) та штучним (одяг та ювелірні вироби) прикрасам. Серед прикрас взагалі особливе значення мають ті, що ґрунтуються на світлі та кольорі» [5, 111-112].

Отримані у ході лінгвістичного аналізу мовного та мовленневого втілень концепту *коштовне каміння* дані дозволяють виділити ще одну концептуальну ознаку, а саме – цінність. Саме ця ознака виступає у ролі гіпероніма стосовно всіх номінацій коштовних мінералів. Цінність каміння лежить в основі більшості із проаналізованих фразеологічних зворотів, що можна пояснити, на нашу думку, тим, що фразеологізми в узагальненому вигляді констатують риси людей чи явищ, дають їм оцінку та визначають спосіб дії.

На означі коштовності каміння ґрунтуються як вживання назв коштовного каміння у прямому значенні, так і зафіковані приклади концептуальної метафори, завдяки якій розкривається та підкреслюється цінність, важливість людини або якогось абстрактного поняття – кохання, душі тощо.

Аналіз мовленневого втілення концепту *коштовне каміння* свідчить також і про ототожнення дорогоцінних мінералів із заможністю, тобто коштовне каміння як таке та ювелірні прикраси, виготовлені з нього, є одним із атрибутів багатства та розкоші. Отримані у ході нашого дослідження дані корелюють із результатами вивчення концепту *багатство / material wealth*, за яким до основних ознак зазначеного концепту, що відображають його економічну та матеріальну сторони, належать: “*abundance of valuable material possession*” та “*luxuries*”. Крім цього, концепт *material wealth* інтерпретується через велику кількість інших концептів, які з ним асоціюються, серед яких знаходиться *jewelry* (*коштовності*).

У. Еко у своїй праці «Історія краси» пов'язує колір та красу коштовного каміння із його дорогоцінністю. Так, описуючи ідеали краси епохи Середньовіччя, дослідник відзначає: «Бажаючи продемонструвати свою могутність, знатні особи прикрашали себе золотом, коштовностями та в одязі надавали перевагу яскравим дорогим кольорам» [5, 105]. Справа в тому, що виробництво штучних барвників на той час було складним та дорогим процесом, і тому яскраві кольори вважалися розкішшю, біdnі ж носили тъмяний та скромний одяг. «Зелений або червоний камзол, не кажучи вже про оздоблення із золота і коштовного каміння, був рідкістю, достойною захоплення. Багатство кольорів та блиск самоцвітів свідчили про владу, а відтак викликали заздрість та подив» [5, 106].

Таким чином, коштовне каміння є дорогоцінним саме завдяки своїй красі, яка, в свою чергу, ґрунтуються в основному на забарвленні мінералів.

Отримані у ході нашого дослідження дані підтверджуються інформацією, наведеною у спеціалізованих мінералогічних словниках. Так, зокрема, відзначається, що коштовне каміння особливо цінується за свою красу, яка ґрунтуеться на особливостях забарвлення мінералів [3, 127]. Принаїдно зазначимо, що один коштовний камінь є винятком із вищевказаних критеріїв, а саме – *діамант*, який вважається коштовним завдяки своїй винятковій твердості. Саме ця ознака знаходить своє відображення у фразеологізмі *diamond cut diamond*.

Слід також зазначити, що аналіз мовного та мовленнєвого втілень концепту *коштовне каміння* свідчить у більшості випадків про позитивну оцінку дорогоцінного каміння в англомовній культурі. Така оцінка знаходить своє відображення насамперед у фразеологізмах та у художньому мовленні. Звичайно, у художніх творах зустрічається і негативне ставлення до коштовного каміння, наприклад, його асоціація зі смертю та зрадою, але загалом досліджуваний концепт має позитивне забарвлення. З огляду на це, ми не погоджуємося з В.М. Шаклейним, який, відзначаючи важливість, символічність значення природної універсалії коштовного каміння для арабського Сходу та, як наслідок, наявність численних образних порівнянь із застосуванням номінацій коштовного каміння у любовній ліриці Сходу, водночас наголошує, що у європейській літературі дорогоцінне каміння символізує скупість та жадібність. При цьому, як приклад, дослідник наводить лише трансевропейський сюжет «Скупого лицаря» у О.С. Пушкіна [17, 84-85].

Наше дослідження концепту *коштовне каміння* у англомовній культурі доводить протилежне. Отримані нами результати підтверджуються і висновками аналізів концептів *краса* та *багатство* на матеріалі англійської мови та мовлення, в яких, зокрема, відзначається, що ідея краси є конкретизацією загальнооціночної позитивної ознаки [9, 88], тоді як «у сучасних умовах матеріальне багатство поставлене в ранг соціальних цінностей та відноситься до числа базових культурних цінностей американської та британської мовної спільноти» [10, 85].

Концептуальна ознака краси коштовного каміння складається, у свою чергу, із кольору та прозорості. Дано ознака є перцептуальною, фізично-наочною ознакою, тоді як цінність є, з одного боку, соціально-економічною ознакою, яка обумовлена, насамперед, використанням коштовного каміння у виготовленні ювелірних прикрас та його принадлежністю до невід'ємних атрибутів багатства, а з іншого – духовною ознакою, за допомогою якої підкреслюється важливість та неповторність певного об'єкта.

Таким чином, зазначена структура досліджуваного концепту *коштовне каміння* відповідає критеріям виділення концептів, а саме: «перцептуальна можливість вирізnenня деяких ознак, предметні дії з об'єктами, їх кінцеві цілі та оцінка таких дій» [6, 90]. У нашому випадку перцептуально виділяється ознака краси коштовного каміння, предметним діям відповідає використання

коштовного каміння у ювелірній справі та його приналежність до атрибутів розкоші. Що ж стосується оцінки, то даний концепт має як естетичні, так і етичні функції (краса та цінність відповідно).

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. / Отв. ред. М.А. Кронгауз. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Забозлаева Т.Б. Драгоценности в русской культуре XVIII – XX веков: Словарь (История. Терминология. Предметный мир). – СПб.: «Искусство СПб», 2003. – 464 с.
4. Иващевич И.Н. Цвет в семантике лексических единиц (на материале современного английского языка) // Когнитивная семантика: Материалы Второй Междунар. шк.-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов, 2000. – Ч.1. – С. 44 – 45.
5. История красоты / Под ред. Умберто Эко. – М.: Слово, 2007. – 440 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
7. Кронгауз М.А. Семантика. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с.
8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
9. Мещерякова Ю.В. Красота // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 88-102.
10. Новоселова Т.Н. Материальное богатство // Антология концептов. Под ред. В.И. Карасика, И. А. Стернина. Том. 4. Волгоград: 2006. – С.: 82-97.
11. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 14-16.
12. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Издание третье, стереотипное. – Воронеж: Издательство „Истоки”, 2003. – 170 с.
13. Прохорова М.Е. Механизмы концептуализации объектов как эталонов цвета // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. мат-лов 26-28 сентября 2006 года. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С. 131-133.
14. Стернин И.А. Моделирование концепта в лингвоконцептологии // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. мат-лов 26-28 сентября 2006 года. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С. 77-79.
15. Строченко Л.В. Лексико-семантическое поле «коштовне каміння» в англійській мові та мовленні (лінгвокогнітивне дослідження на матеріалі словників і текстів): Дис. ... к-та фіол. наук: 10.02.04. – Одеса, 2008. – 200 с.
16. Цапок О.М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шістдесятників: Автoref. дис ... канд. фіол. наук: 10.02.01 / Одеський національний університет ім.. І.І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 20 с.
17. Шакlein В.М. Этноязыковое видение мира как составляющая лингвокультурной ситуации // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – №1. – С. 73-88.
18. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике // Вісник ХНУ. – 2006. – №725. – С. 192-195.

УДК 81-112.2

Таранець В.Г.

ТРИПІЛЬСЬКИЙ СУБСТРАТ І РЕФЛЕКСИ іє.*SNEIG^wH- ‘СНІГ; ІДЕ СНІГ’ У МОВАХ

У статті розглянуто вплив Трипільського субстрату на рефлекси кореня іє.*sneig^wH- у мовах, у результаті чого отримано, що початковий приголосний є *s-mobile*, а кінцевий лабіовелярний заступився губним /-bh/. Отримана форма іє.*nebhos ‘небо; туман’ є синонімічною до вищезазначеної і свідчить про первинність поняття ‘небо/сніг/туман’ у іє. корені.

Ключові слова: індоєвропейська прамова, корінь *sneig^wH-, Трипільський субстрат, закон відкритого складу, заміщення приголосних, семантичний синкретизм.

Таранець В.Г. Трипольский субстрат и рефлексы иє.*sneig^wH- ‘снег; идет снег’ в языках. В статье рассмотрено влияние Трипольского субстрата на рефлексы корня иє.*sneig^wH- в языках, в результате чего получено, что начальный согласный является *s-mobile*, а конечный лабиовелярный замещен губным /-bh/. Полученная форма иє.*nebhos ‘небо; туман’ является синонимичной к вышеотмеченной и свидетельствует о первичности понятия ‘небо/снег/туман’ в иє. корне.

Ключевые слова: индоевропейский праязык, корень *sneig^wH-, Трипольский субстрат, закон открытого слога, замещение согласных, семантический синкретизм.

Taranets V.G. Trypillian substrate and reflexion of IE *sneig^wH ‘snow; to snow’ in languages. The article is dedicated to the investigation of the influence of the Trypillian substrat on the reflexion of the Indo-European root *sneig^wH- in different languages. The main idea of the article lies in the fact that the initial consonant is “*s-mobile*”, while the final labio-velar one was substituted by labial /-bh/. The resulting IE form *nebhos ‘sky; fog’ is thus synonymous to the above one – which is a proof of the primacy of the notions ‘sky/snow/fog’ for the Indo-European root.

Key words: Indo-European language, the root *sneig^wH-, Trypillian substrate, the law of the open syllable, substitution of the consonants, semantic syncretism.

Дослідження особливостей та тенденцій розвитку мови, вивчення реалізацій і функціонування її одиниць відноситься до фундаментальних положень мовознавства (О.С.Мельничук, Т.В.Гамкрелідзе, В.В.Левицький, О.Д.Огуй, Т.Б.Лукінова, Т.О.Черниш, H.Eggers, H.Wellmann). Розвиток мови спричиняє зміни на всіх її рівнях, перш за все це відноситься до зміни лексичних одиниць, їх структури та семантичного наповнення. Останні включають у себе словотвірні процеси, які мають свої особливості і відповідну динаміку змін у ході розвитку мови (Л.М.Ягупова).

Десятиліттями активно ведуться дослідження семантичної структури слів, причинно-наслідкових відношень між їх полісемантичними значеннями,

взаємодії значущих одиниць різних рівнів мови, вивчаються питання інтеграції та диференціації семантичних, граматичних, словотвірних лексичних одиниць і їх фонетичного вираження. Сучасне мовознавство характеризується підвищеним інтересом до спостережень у сфері семантики. Викликано це когнітивним напрямленням досліджень, що полягає перш за все у вивченні процесів лексичної категоризації зовнішнього світу. Проблема пізнання мовної картини світу ставить питання всестороннього підходу до вивчення одиниць семантики. Одним із таких підходів є ономасіологічний напрямок, що дозволяє, виходячи із теорії номінації, пізнати історію і умови життя, розуміння та сприйняття навколошнього світу носіями мови.

Проблема вивчення лексичного значення слова, зокрема реконструкції його доісторичних лексико-семантичних варіантів, залишається однією із актуальних у наш час. Цьому сприяють рівень сучасного мовознавства, а також успіхи в суміжних науках – антропології, етнографії, соціальній психології, археології. Отримані результати дають можливість глибше і з нових позицій розглянути ті мовні явища, які неодноразово вже вивчалися. Нові підходи при аналізі слів дозволяють реконструювати давні лексичні пласти в мові і впритул підійти до моменту зародження слів, відтворити їхню первісну мотивацію. Особливо цінним у такому плані є розв'язання спірних питань із етимології слів, в яких, окрім іншого, використовується вплив мовних субстратів.

Останнє ґрунтуються на використанні новітніх здобутків у галузі мовознавства, включаючи також результати впливу Трипільського субстрату на більшість іndoєвропейських мов (Ю.Л.Мосенкіс, В.Г.Таранець). У світлі такого впливу нами розглядаються рефлекси слова іє. **sneig^wh-* зі значеннями ‘сніг; іде сніг’, яке не має єдиного тлумачення серед науковців [11, 974].

Метою нашого дослідження є відтворення у мовах смислу рефлексів зазначененої лексеми, розглянутих з позицій впливу Трипільського субстрату. **Об'єктом** виступають різноманітні форми слова іє. **sneig^wh-*, представлений в лексикографічних джерелах іє. мов, а **предметом** спостереження є динаміка зміни семантики та форми зазначеного кореня. Аналіз ґрунтуються на порівняльно-історичному методі і методі реконструкції.

Серед існуючих етимологічних розвідок вчених щодо походження та інновацій кореня іє. **sneig^wh-*, зупинимося на найбільш поширеній гіпотезі, запропонованій у невеликій праці Й.Гонда [3]. Автор статті пропонує для іє. кореня основне значення ‘склеювати щось’, що має відповідну субстанцію, а саме: масла, жир, сніг, слизь [3, 413]. Свою точку зору обстоює Й.Гонда, основуючись на свідченнях давньоіндійської мови, в якій реалізуються, зокрема, слова: *sneha-* зі значенням ‘липкість’, ад’єктив *snehana-* ‘липкий, жирний’, композити із *sneha-*: *asthisneha-* ‘костяний жир’, *mastakasneha* ‘мозок’. Досить часто ад’єктив *snigdha-* ‘липкий’ пов’язаний зі словами, що

позначають м'ясо, молоко, кров, насіння, кожу, яловичину, листя, гілки, хмари, землю [3, 413]. Як свідчить спостереження Й.Гонда, іє. корінь має досить широку сферу реалізації в індійських мовах, що дає йому право стверджувати кореневе значення ‘склеювати щось’ як вихідне в прамові Ця семантика, як свідчить дослідник, зберегла в західних мовах спеціальне значення лише для позначення снігу, втративши або не розвивши іншу семантику подібно до індійських мов [3, 414].

Не підлягає сумніву, що значення іє. кореня ‘склеювати щось’ належить до досить давнього лексикону іє. прамови, проте, на наш погляд, є не первинним, йому передувала інша семантика, про яку йтиметься нижче. В зв’язку з цим розглянемо окремі рефлекси іє. кореня *sneig^wH- з позиції впливу Трипільського субстрату.

Виходячи з нашого дослідження, дотримуємося точки зору, що “давньоєвропейські” (дє.) племена тривалий час проживали на території Трипілля і зазнали сутевого впливу мови трипільців [2]. Оскільки довше від всіх племен на цій території проживали слов’яни, то вони і зберегли краще інших дє. мов цього регіону архаїчні риси. Наявність субстратних явищ у мові аріїв досить переконливо показують різноманітні фонетичні явища, особливо серед них “відкритоскладовість” у слов’янських мовах [1] та субституція іє.*k^w приголосними t/d та p/b [2]. Повернімося до аналізу кореня іє. *sneig^wH-.

У писемних пам’ятках багатьох іє. мов зберігається початкова сполучка приголосних *sn-* у словоформах із зазначенним коренем. Пор.: у слов’янських мовах: др., стсл. *снѣгъ*, п. *snieg*, полаб. *sneg* та ін., які зводяться до пsl. **snēgъ* ‘сніг’; германських з тим же значенням – дvn., дсакс. *snēo*, свн. *snē* (род. в. *snēwes*), дфріз. *snē*, д.англ. *snāw*, англ. *snow*, дсканд. *snær*, гот. *snaiws*, шв. *snö*, дісл. *snyr*, а також у інших мовах: д.prus. *snaygis*, лтс. *sniegis*, дрл. *snigid* ‘іде дощ, сніг’, дінд. *snihyati* ‘мокне, стає клейким, прилипає’, [7, 697; 6, 334; 9, 440; 10, 100; 8, 1222]. Виникає питання, чому ж у зазначених вище мовах, особливо у слов’янських, ні в одній із форм немає у початковій сполучці вставного голосного. Під впливом мови мешканців Трипілля, у яких типовою була структура “приголосний+голосний”, у мові слов’ян з’являється у міжконсонантній позиції голосний звук. Про це свідчить закон відкритого складу у слов’янських мовах. Скоріше всього, сполучка *sn-* семантично не належала до одного кореня, а утворювала дві самостійні мовні одиниці типу “прийменник+іменник”. Цю думку підтверджує і наявність у окремих іє. мовах слів (зі значенням ‘сніг’), в яких відсутній початковий приголосний s-. Наприклад, в гр. *nípha* ‘сніг’, фрак. *niva*, кімр. *nyf*, лат. *nix* (род. в. *nivis*), а також у похідних формах зі значенням ‘сніговий’ в лат.: *nivalis*, *nivarius*, *nivatus*, *niveus*, *nivifer*, *nivosus* [4, 513]. Пізніше прийменникова форма стала

префіксом, а потім і повністю злилася зі структурою кореня. Такі процеси відомі для багатьох мов, і відносяться вони до далекої давнини.

Таким чином, правильним було б реконструювати іє. форму з рухомим-s у вигляді **(s)neigʷh-*. Цей корінь, як вище було відмічено, мав значення ‘сніг; іде сніг’.

Індоєвропейський корінь **(s)neigʷh-* на терені Трипілля міг отримати розвиток, у якому лабіовелярний кінцевий приголосний заміщався передньоязиковим губно-губним, як це часто мало місце в де. мовах, тобто зміна мала вигляд: *-gʷh-* ~ *-bh-*. Наступний голосний після лабіального, як правило, змінювався також у губний /o/ або /u/. Таким чином, можна передбачити утворення рефлексу кореня у вигляді **(s)nebho-*. Таку форму зі значенням ‘небо’ зустрічаємо у слов'янських мовах, зокрема: укр., рос. *небо*, бр. *неба*, п. *niebo*, ч. *nebe*, вл., нл. *njebo*, полаб. *nevī*, болг. *небе*, *небо*, стсл. *нѣбо* і звідси пsl. **nebo*. Спорідненими виступають подібні форми зі значеннями, наприклад: ‘туман, хмара, повітряний простір, небо’ в дінд. *nábhah*; дірл. *nem* ‘небо’, кімр. *nef*, ‘туман, хмара’; ‘туман’ у лат. *nebula*, нім. *Nebel*, всі вони зводяться до іє. **nebhos* ‘туман, хмара’ [5, 57]. Вважаємо, що цей іє. корінь був спорідненим до іє. **(s)neigʷh-* і функціонував давніше, ніж вищерозглянуті д.інд. форми зі значенням ‘склеювати щось’. Очевидно, що близькими будуть і їхні семантики, тобто ‘сніг’ та ‘небо’. Поява рухомого-s в іє. лексемі зі значенням ‘сніг, іде сніг’ свідчить про появу процесуального моменту, вираженого прийменником s. У результаті такого розуміння первинну мотивацію лексеми *сніг* убачаємо в вигляді рос. ‘с неба’. Тобто, те, що йде ‘з неба’, є сніг, але може бути і дощ, як свідчать окремі мови з тим же іє. коренем (пор. дірл. *snigid* ‘іде дощ, сніг’).

Отримані результати свідчать і зворотне, тобто те, що корінь іє. **neigʷh-* позначав також ‘небо’. Таким чином, лексеми іє. **(s)neigʷh-* та **nebhos* є синонімічними, семантика яких синкретично сходиться у понятті ‘небо/сніг/туман’.

Дослідження показало перспективність розгляду етимології слів у світлі впливу Трипільського субстрату, що дозволяє виявити особливості розвитку прадавніх лексем та відтворити їхні первинні форми і мотивацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосенкіс Ю.Л. Мова трипільської культури: Джерела, методи, результати реконструкції / Ю.Л.Мосенкіс – К.: НДІІАМ, 2001.
2. Таранець В.Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов. – Монографія / В.Г.Таранець – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
3. Gonda J. Die Grundbedeutung der idg. Wurzel **sneigʷh-* / J. Gonda // Selected Studies, Vol. 1, Leiden, 1975. – S. 412-415.
4. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь // Дворецкий И.Х. Изд-e 3, испр-e. – М.: Русский язык, 1986.

5. Етимологічний словник укр. мови : у 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 4. – 572 с.
6. Етимологічний словник укр. мови : у 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 5. – 572 с.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка // Фасмер М. (пер. с нем. и дополн. О.Н.Трубачева). 2-е изд. В 4 т. – М., 1987. – Том 3.
8. Das Deutsche Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm auf CD-ROM // J. Grimm, W. Grimm. Im Internet: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/DWB>
9. Feist S. Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache // Feist S. 3. Aufl. – Leiden, 1939.
10. Köbler, Gerhard, Altenglisches Wörterbuch, (2. Auflage) 2003. Im Internet: <http://www.koeblergerhard.de/aewbhinw.html>
11. Pokorny J. Indo-European Etymological Dictionary – Indogermanisches Etymologisches Woerterbuch // J. Pokorny. – Im Internet: <http://dngu.org/indo european.html>)

УДК 811.111'1'373.22

Ткаченко Г. В.

ХРЕМАТОНІМІЧНИЙ ФРЕЙМ ЯК ОДИНИЦЯ КОГНІТИВНОЇ ОНОМАСТИКИ

В статті подано огляд структури індивідуального хрематонімічного фрейму. Велику увагу приділено формам організації та структуризації ментального лексикону у складі індивідуального фрейму та розподілу всіх хрематонімів за ступенем реальності на три скрипти з позиції лінгвопсихології.

Ключові слова: лінгвопсихологія, когнітивна ономастика, хрематонім, ментальний лексикон, фрейм, скрипт, логоген.

Ткаченко А. В. Хрематонимичный фрейм как единица когнитивной ономастики. В статье представлен обзор структуры индивидуального хрематонимического фрейма. Особое внимание уделено формам организации и структуризации ментального лексикона в составе индивидуального ономастического фрейма и распределению всех хрематонимов согласно степени реальности на три скрипта с позиции лингвопсихологии.

Ключевые слова: лингвопсихология, когнитивная ономастика, хрематоним, ментальный лексикон, фрейм, скрипт, логоген.

Tkachenko A. V. Chrematonymic frame as a unit of cognitive onomastics. The article is dedicated to the structure of the personal chrematonymic frame. Much attention is paid to the forms of mental lexicon organization in an internal structure of the personal proper name frame and to the division of all chrematonyms into three types of scripts from the viewpoint of psychological linguistics.

Key words: psychological linguistics, cognitive onomastics, chrematonym, mental lexicon, frame, script, logogen.

Наступна стаття присвячена вивченю структури індивідуального хрематонімічного фрейму. З розвитком когнітивної науки в цілому спостерігається тенденція до звуження тематичних наукових розвідок в лінгвістиці та лінгвістичні дослідження стали виходити за рамки однієї тільки науки, поєднуючись з іншими. Лінгвістика не спроможна надати відповідь на виникненні питання тільки в своїх межах, тому з'явилася потреба розширити її межі та об'єднати із психологією.

Психолінгвістика виникла у 40-50-х роках ХХ ст., коли було поставлено низку питань, які не можливо було розв'язати у межах тільки однієї науки. В результаті чого психологи та лінгвісти почали плідну співпрацю, яка при взаємодії дає можливість надати вичерпні відповіді на порушенні питання. Як окрема наука психолінгвістика сформувалася у 1953 році на міжуніверситетськім семінарі в м. Блумфілд (Індіана), США, який було організовано загальними зусиллями Комітетом лінгвістики та психології. Згодом, за результатами цього семінару вийшла колективна монографія під назвою

«Психолінгвістика». Чарльз Осгуд і Джон Керрол (психологи), Томас Сібеок (лінгвіст та етнограф) були натхненниками цього семінару. Вважається, що термін **психолінгвістика** вперше пролунав в роботах американського психолога Н. Пронко «Мова і психолінгвістика» [12, 189-239]. Незаперечним є той факт, що психологічні тенденції в мовознавстві були започатковані ще в XIX ст. такими видатними лінгвістами як В. фон Гумбольдт, В. Вундт, О. Потебня, І. Б. де Куртене, Ф. де Соссюр, Л. Щерба та ін. Потім цю естафету підхопили лінгвісти XX ст.: О. М. Леонтьєв, М. І. Жинкін, О. Р. Лурія, О. О. Леонтьєв. І, нарешті, представниками сучасної психолінгвістики є наступні дослідники: І. А. Зимняя, Л. О. Калмикова, Р. М. Фрумкіна, О. О. Залевська, І. М. Румянцева, Є. Ф. Тарасов, О. О. Селіванова, Н. Д. Павлова, Н. В. Уфімцева та ін. наукові діячі. Служно відмітити, що американська психолінгвістика вельми відрізняється від радянської, тобто одна й та ж галузь по-різному сприймається. Остання займається дослідженням мови в процесі пізнання, американська психолінгвістика навпаки більш тяготіє до психології [8, 325]. Радянську психолінгвістику започаткував О. О. Леонтьєв, під керівництвом якого у 1966 р. у Москві було проведено перший психолінгвістичний семінар. Отже з цього часу утворена наука починає розвиватися не лише в США, а й у СРСР.

Серед усіх проблем, порушеніх психолінгвістикою, головними для нашої розвідки є опис організації ментального лексикону й вербальних асоціацій, аналіз мовної свідомості й образу світу [15, 510]. Отже, вивчення ментального лексикону та асоціацій є вкрай актуальними в когнітивно-ономастичному аспекті. Дослідуючи мовленнєву поведінку, психолінгвісти розглядають проблеми, які є вельми вагомими з позиції лінгвістики. Тому, коли лінгвістичний аспект пересилює психологічний, у сучасній парадигмі наукових досліджень вважається необхідним вести мову скоріше про **лінгвопсихологію** як про психологічну складову лінгвістики, адже вагому роль в лінгвопсихологічному дослідженні грає вивчення саме мовного матеріалу [8, 56]. Одними з перших представників цього напряму можливо вважати Е. Сепіра та Б. Уорфа, які намагалися розкрити теорію лінгвістичної відносності у 30-х роках ХХ ст. в США, згідно з якою “структурата мови виявляє структуру мислення та спосіб пізнання зовнішнього світу” [1, 199].

Іншим психолінгвістом доречно вважати Дж. Лакоффа, який написав роботу «Мислення у дзеркалі класифікаторів», де автор запропонував розробку системи класифікаторів, згідно з якою було систематизовано усі предмети оточуючого нас світу [2, 12-52].

Окремі лінгвістичні прийоми у вивченні способів організації онімів в ментальному лексиконі корелюють із нелінгвістичними, вчастності з психологічними, в першу чергу тому, що лінгвістичні думки живляться психологічними поняттями. Саме це й дозволяє нам проводити дослідження у руслі лінгвопсихології.

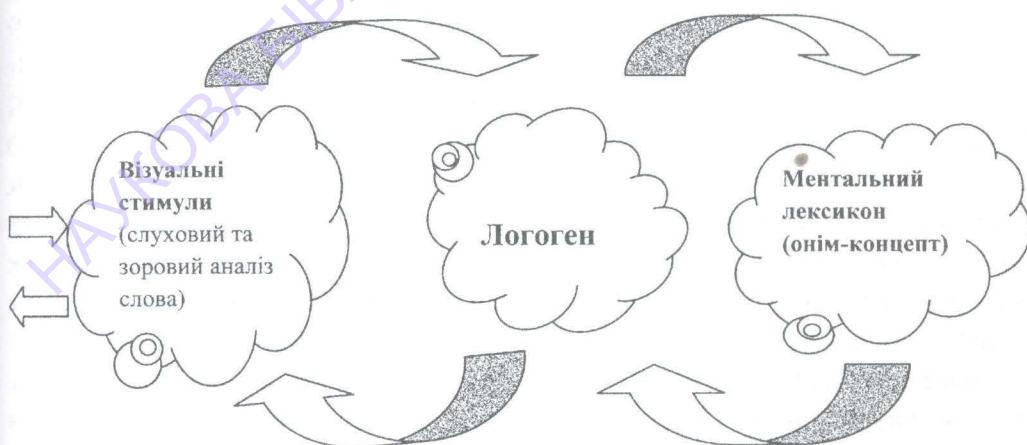
Кінець ХХ та початок ХХІ ст.ст. ознаменувалися широким розквітом **когнітивної науки**, яка зародилася у США після Другої світової війни. Одним із вагомих питань, на яке когнітивна лінгвістика намагається дати відповідь, є: “*How does the bodily apparatus itself shape our linguistic categorization and conceptualization?*” [16, 26]. Головним завданням утвореної науки стало дослідження когніції, інакше пізнання, та вивченням процесів пов’язаних з ним. Взагалі основою кожної окремої і самостійної дисципліни, яка вміщує у себе когнітивний аспект, є виникнення тотожної когнітивної науки. Всі окремі науки, які в процесі свого розвитку прийшли до необхідності вивчати когнітивні процеси, можуть утворювати суміжні, міждисциплінарні наукові поєднання. Ширша галузь розпадається на вузькіші розділи: когнітивна психологія, когнітивна лінгвістика, когнітивна ономастика та ін. За визначенням О. О. Селіванової когнітивна наука, або ж когнітивізм (*Cognition*) – це “міжнаукова дослідницька галузь” [15, 211]; “когнітивну науку тлумачать й як галузь, що вивчає системи представлення знань і процеси отримання, обробки, переробки та використання інформації [...] людиною” [15, 213]. Отже, когнітивна наука ґрунтується на взаємодії ментальних процесів позасвідомої дійсності, обробки та переробки набутих знань.

Термін **ментальний лексикон** виник в кінці ХХ ст. з появою когнітивної науки, зокрема таких самостійних галузей як когнітивна граматика, когнітивна психологія, лінгвопсихологія та ін. Існує думка, що це словосполучення вперше пролунало в праці Р. Олдфілда у 1966 році, де дослідник стверджує, що всі слова корелюють із ментальними репрезентаціями [11, 340-353]. За загальновідомим визначенням **ментальний лексикон** – “складник мовної компетенції людини, який містить знання словникового складу мови й зафікованих за формами номінативних одиниць смислів, що репрезентують інтеріоризовані у свідомості об’єкти та явища дійсності і концептуальну структуру внутрішнього рефлексивного досвіду” [15, 319]. Вивчення ментальної складової мовного наповнення людини має велике значення, адже це – багаторівнева внутрішня будова, яка віддзеркалює ментальний засіб організації лексики, у тому числі й онімічної, в свідомості окремого індивіда або в етносвідомості. Отже ментальний лексикон містить інтеріоризовану інформацію, яка охоплює знання про зовнішній світ.

Варто зазначити, що не існує методів безпосереднього вивчення ментального лексикону, але спроби дослідження мови мозку все ж таки були. Таких шляхів налічено три: а) аналіз актів мовлення, тобто компонування (будування онімічних концептів наявних у ментальному лексиконі); б) проведення експериментів, зокрема психолінгвістичних; в) самоспостереження дослідника, спроба проаналізувати свій власний ментальний лексикон [4, 359]. Вчасним постає питання: як організовано зберігання онімічної інформації і як саме здійснюється лексичний доступ до “словарної статті” в ментальному лексиконі?

Різні люди мають різний склад ментального лексикону, у тому числі й різний онімічний запас, тому, якщо індивід певний онім не знає, це означає, що цей онім не існує в ментальному лексиконі даної людини, але кожен день людина зустрічається з новою кількістю онімів та поповнює свій активний ментальний лексикон [4, 235].

Існує концепція, що кожне слово в когнітивній ментальній системі або ж в ментальному лексиконі зберігається як логоген. **Логоген** (*logogen, the logogen model of written-word recognition*) – ментальна одиниця, яка містить “не тільки фонологічну і семантичну інформацію про слово, але його морфологічні характеристики” [8, 237]. Він також акумулює загальні знання про частотність слова, яке використовується, в окресленому контексті. Модель логогена – ментальна модель розпізнавання слова, яка вперше була запропонована американським психологом Дж. Мортоном у 1969 р. у США, у противагу візуальній моделі розпізнавання слова. Згодом, у 1979 р., ця модель була вдосконалена та було доведено, що поєднання артикуляційної та акустичної інформації враховується при сприйнятті мовлення [10, 259–268]. Логоген – 1) одиниця, яка поєднує ментальний і реальний світ, яка кодує та декодує отриману інформацію на одному з рівнів пізнання; 2) компонент, який накопичує знання, отримані різними шляхами – візуально та когнітивно. До візуальних стимулів відносимо слуховий та зоровий аналіз слова, до когнітивних стимулів відносимо контекст, частотність та кількість повторювань слова: візуальні стимули потрапляють в логоген, де формується сигнал і де проходить процес кодування або декодування інформації, і звідки він (сигнал) надсилається в когнітивну систему, яка формує відповідну реакцію на отримане слово (мал. 1).

Мал. 1. Модель кодування слова-оніма в концепт

За наявною теоретичною базою вважаємо необхідним зробити висновок: логоген – невід’ємна складова кожного індивідуального онімічного фрейму, яка складається з трьох рівнів: 1) – слухового та зорового (знайомство із словом), 2) – фонологічного (слово кодується в логоген), 3) – когнітивного (логоген кодується в ментальну структуру). Отже, модель логогена є важливим компонентом при вивченні форм репрезентації онімів в когнітивній ономастичній.

О. Ю. Карпенко заклали основи **когнітивної ономастики**, вперше ввела цей термін в сучасну лінгвістику та поставила проблеми новоствореної галузі. Базовим ствердженням в роботі дослідниці є концепція, що “мова реально існує не в мовленні (там вона проявляється), не в лінгвістичних працях та словниках (там вона описується), а в людській свідомості, у ментальному лексиконі, у мові мозку” [3, 5-6].

О. Ю. Карпенко виокремила 10 важливих проблем когнітивної ономастики, серед яких між іншими виділяються наступні: 1) організація буття онімів в ментальному лексиконі, в мові мозку; 2) форми концептуалізації власної назви; 3) організація онімічних концептів у фрейми; 4) денотативний розподіл фреймів [3, 10]. Отже, з усього перерахованого слід виокремити найголовнішу проблему когнітивної ономастики – з’ясування форм буття і функціонального навантаження власних назв в ментальному лексиконі. Детально проаналізував когнітивний аспект буття онімів, О.Ю.Карпенко зробила наступний висновок: ментальна складова мови мозку, тобто ментального лексикону, структура та форми існування онімів є чи не найголовнішими проблемами в когнітивній науці сьогодні: власні назви відіграють вагому роль в світосприйнятті людини, адже спочатку оніми структуруються в мові мозку, а вже потім декодуються у мову та мовлення [3].

У своїй роботі О. Ю. Карпенко вперше дослідила функціонування власної назви у когнітивному аспекті. Згідно з цією теорією, ономастичні концепти є групами власних назв, які обов’язково структуруються в когнітивні одиниці, тобто в окремі конструкції, які об’єднують й утримують ці елементи разом. Саме такі ономастичні категорії становлять собою фрейми [3, 123].

Відповідно до типу денотатів автор виділяє дев’ять онімічних фреймів, серед яких виокремлюємо **хрематонімічний**. У свідомості постійно відбувається обробка даних, отриманих зовні, а також виникає необхідність у переробці ментальної репрезентації власних назв предметів, що нас оточують. Однією з таких ментальних уявлень є хрематонімічний фрейм.

Багато лінгвістів трактують цей термін по-різному. Так наприклад, Л. Талмі називає те, що ми розуміємо під терміном фрейм, **схемою**, Р. Лангакер – **боксом**, і, нарешті, Ч. Філлмор – **конструкцією**, або ж **фреймом**. У нашій розвідці ми згодні з твердженням останнього і розуміємо фрейм як одиницю знань, яка організує концепти в єдине ціле або ж як схему дій

у реальній ситуації, “унифіковані конструкції знання або пов’язані схематизації досвіду” [9, 54].

Структуру фрейму розглядають не рівнозначно: одні дослідники сприймають його як “предикатно-актантну рамку” [15, 645], інші уявляють як “мережу, що складається з вузлів і зв’язків між ними” [5, 155], треті асоціюють його зі “структурою вузлів і відношень” [14, 188]. У свою чергу, деякі лінгвісти поділяють фрейми на **схему, скрипт, сцену та сценарій** [7, 400].

В нашій розвідці ми акцентуємо увагу на вивчені індивідуального хрематонімічного фрейму. Під **хрематонімом** розуміємо власну назву предмета матеріальної культури, створеного або здобутого руками людини, який існує в єдиному роді та вигляді. Кожен фрейм у межах одного ментального лексикону складається з декількох субфреймів, які в свою чергу розпадаються на мікрофрейми. Так, наприклад, хрематонімічний фрейм об’єднує наступні субфрейми: 1) **ювеліроніми** – назви каміння та виробів з дорогоцінних металів та каміння (тіара *Queen Mary’s Girls of GB and Ireland Tiara*); 2) **унікумоніми** – назви різноманітних предметів оздоби (плащаниця *The Shroud of Turin*); 3) **емблеоніми** – назви предметів, які мають рельєфність і певну символічність зображень на своїх поверхнях (флаг *Old Glory*); 4) **порейоніми** – власні назви засобів пересування (корабель *Queen Elisabeth II*); 5) **армоніми** – власні назви знарядь зброї (спіс *The Spear of Destiny*); 6) **колекціоніми** – власні назви зібрань за певними методами (поштова марка *Z Grill*).

У структурі індивідуального онімічного фрейму О. Ю. Карпенко виокремлює здебільшого чотири кола: “за ступенем входження в індивідуальний фрейм його компоненти складають кілька кіл, як правило чотири” [4]. Так у структурі **індивідуального хрематонімічного фрейму** в **перше коло** тут входять назви предметів для власників цих предметів та для людей, що присвятили багато часу, зусиль та думок предметам-носіям хрематонімів – вчених, колекціонерів, працівників музеїв та сховищ, водіїв транспортних засобів тощо. Якщо намисто *Heart of the Ocean* належало Розі, то воно було у неї в першому колі, так само як меч *the Thames Sword* був у першому колі для майстра, який його виготовив. **Друге коло** включає людей, які мали нагоду особисто познайомитись, побачити носіїв відповідних хрематонімів: хто бачив діамант *Koh-i-noor*, пам’ятатиме його бліск усе життя, автоматично приймає хрематонім у його друге індивідуальне онімічне коло. У **третє коло** потрапляють хрематоніми, про які людина чула, знає про них, але предметів, наділених цими хрематонімами, не бачила, не знайомилася з ними. Так, хрест *The True Cross*, для безпосередніх учасників події – у їх першому індивідуальному хрематонімічному колі так само, як і для працівників музеїв та монастирів, де частини цього хреста знаходяться; ті, хто побував у цих музеях і бачив уславлене древо, тримають його назустріч у другому колі, а ті, хто тільки чув про нього, у того даний хрематонім

знаходиться у третьому колі. Відповідно, хто не чув і не знає нічого про його існування, для того це сфера **четвертого кола**, що знаходиться за межами ментального лексикону [4, 175-176].

Згідно з розподілом онімів за ступенем реальності існує три типи скриптів: реальний, віртуальний та сакральний [3, 131-136]: **1) узуальні хрематоніми** (історичні або реальні), це ті, які дійсно існували або існують, що оточують нас. Їх можна побачити в музеях, на експозиціях та в приватних колекціях (крісло *the Coronation Chair*); **2) віртуальні хрематоніми** (вигадані) були створені фантазією людини. Ці приклади можна знайти в творах жанру фентезі, в кінофільмах та комп’ютерних іграх (меч *Hazid-hi, the Cleaner*); **3) сакральні** (напівреальні, напіввигадані) **хрематоніми** відносяться до священого, релігійного або сприймаємої як святе, адже за визначенням Ж. М. Арутюнової: “сакральне (від лат. “*присвячене богам*”, “*священе*”, “*заборонене*”, “*прокляте*”) – святе, свяшене, важлива світоглядна категорія, яка виокремлює галузі буття та стану існуючого, які сприймаються свідомістю як принципово відмінні від повсякденної реальності та виключно цінні” [13, 392]. Приклади сакральних хрематонімів можна знайти в міфах, легендах та переказах (чаша *the Holy Grail*).

Отже, вважаємо необхідним приєднати модель логогена до сфери вивчення знань в когнітивній ономастіці, згідно з якою кожна лексична одиниця, у нашому випадку хрематонім, репрезентована в ментальному лексиконі особливими структурами – логогенами, які містять енциклопедичне навантаження та дають змогу простежити шлях від слова до оніма-концепта: візуальні стимули (зорові та слухові) потрапляють в логоген, де утворюється сигнал, який кодується та посилається в ментальний лексикон, який знаходить відповідний цьому оніму концепт та формує реакцію на отримане слово. Подальший напрямок розвідки нашого дослідження складається в спробі зобразити структури репрезентації знань індивідуального хрематонімічного фрейму та в дослідженні хрематонімів у руслі когнітивної ономастики, з використанням концепцій, розроблених у сferах психолінгвістики та лінгвопсихології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкоznанию. – К.: Освіта України, 2006. – 312 с.
2. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. ХХІІІ. – М.: Прогресс, 1988. – С.12-52.
3. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастіка як напрямок пізнання власних назв: Дис. ... доктора філол. наук: 10.02.15. – Одеса, 2006. – 416 с.
4. Карпенко О. Ю. Хрематонімічний фрейм та фантазії ономастів навколо нього // *Studia slovakistica*. – Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2008. – Вип. 8. – С. 169-176.
5. Левицкий В. В. Семасіология. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
6. Психолингвистика в XXI веке: результаты, проблемы, преспективы. XVI международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации / Ред. коллегия:

- Е. В. Тарасов (отв. ред.), О. В. Балесникова, Е. С. Ощепкова, Н. В. Уфимцева. – М.: Издательство Эйдос, 2009. – 444 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под. ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 480 с.
9. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92.
10. Morton J. Facilitation in Word Recognition: Experiments Causing Change in the Logogen Model // In: Kolars P. A. et al. (eds.) Processing of visible language. – N. Y.: Plenum Press, 1979. – P. 259-268.
11. Oldfield R. C. Things, Words and the Brain // Quarterly Journal of Experimental Psychology. – V.18 (4). – Institute of Experimental Psychology: University of Oxford, 1966. – P. 340- 353.
12. Pronko N.H. Language and Psycholinguistics // Psychological Bulletin. – V. 43. – N.-Y.: University Press, 1946. – P.189-239.
13. Арутюнова Ж. М. Культурология XX век. Словарь. – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. – 640 с.
14. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1997. – 245 с.
15. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 645 с.
16. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / Ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. – New York: Oxford University Press, 2007. – 1364 p.

Ходоренко А.В.

НЕЙРОННЫЕ ЦЕПИ ВОПЛОЩЕНИЯ КОНЦЕПТОВ ПОСРЕДСТВОМ ФРЕЙМОВЫХ СТРУКТУР В НАИМЕНОВАНИЯХ ГРУПП ЛИЦ

В статье предпринимается попытка описания связи фреймовых структур представления знаний и условных нейронных сетей. Описаны основные взаимодействующие конструкты внутри лингвистического гештальта. Сделаны некоторые выводы о принципах работы условных нейронных сетей.

Ключевые слова: гештальт, концепт, нейронная сеть, фрейм.

Ходоренко Г.В. Нейронні мережі втілення концептів за допомогою фреймових структур у найменуваннях груп осіб. У статті здійснено спробу опису зв'язку фреймових конструктів відображення знань (концептів) та умовних нейронних мереж. Описано базові складові всередині лінгвістичного гештальту. Зроблено деякі висновки щодо принципів роботи умовних нейронних мереж.

Ключові слова: гештальт, концепт, нейронна мережа, фрейм.

Khodorenko A.V. Neuron nets of concept implication by means of frame structures in people groups names. The attempt of describing connection between frames of performing knowledge and neuron nets has been made in the article. It has been described constructional parts of linguistic geshtalt. Some conclusions about neuron nets functioning have been made.

Keywords: geshtalt, concept, neuron net, frame.

Не оставляет сомнений, что формирование любых концептов требует набора определенных языковых конструктов (модулей, в терминах когнитивной лингвистики) для их дифференциации и номинации. Вопрос о воплощении концептов в языковую форму граничит с вопросом о возникновении языка вообще, когда и как впервые мысль “обросла” языковой канвой, приобрела оболочку. Понимание этого вопроса и проблематики его дискуссионных точек позволит нам правильно двигаться в раскрытии семантики НГЛ.

Как и когда возник язык в собственном смысле слова – вопрос открытый [6]. Это произошло по одному из двух возможных сценариев: “грамматический взрыв” как результат макромутации или как результат отбора мелких мутаций, т. е. гораздо более постепенного процесса (см., например, [4; 5; 6; 7]). Чрезвычайно важными для обсуждения этого вопроса являются работы Р. Джеккендоффа [6]. Основная идея их сводится к спору со сторонниками генеративной грамматики, для которых центром языка, его комбинаторных возможностей является синтаксис. Р. Джеккендофф считает, что более обоснована концепция параллельной архитектуры, где фонология, синтаксис, лексикон и семантика являются независимыми генеративными системами, связанными друг с другом интерфейсами [6]. Эта концепция гораздо более совместима как с данными нейронаук и менталистской теорией семантики,

так и с более правдоподобными, чем идея мутации, гипотезами эволюции языковой способности человека. Даже в недавних работах главного идеолога макромутации Н. Хомского [5] показано, что большая часть “вычислительных” и сенсорных способностей разделяется нами с другими млекопитающими, и способность к обучению, в том числе и языковое овладение, несомненно включает в себя семантический компонент. По Р. Джеккендоффу, именно значение (а не синтаксические структуры) должно было быть первым генеративным компонентом, вызвавшим возникновение и дальнейшее развитие языка. М. Арбиб [4] выводит несколько свойств, которые должны были возникнуть, чтобы мозг стал готовым (*language-ready*) для появления языка: способность к имитации комбинаций сложных движений; способность ассоциировать определённый символ с классом объектов, действий и событий; способность “соучаствовать”, понимая, что слушающий и говорящий разделяют общее знание о ситуации; интенциональность коммуникации (понимание того, что должен быть результат); понимание иерархической структуры объектов и действий и временной организации; возможность вспоминать и предвидеть; долгий период детства с зависимостью от взрослых и жизнь в социуме, обеспечивающие возможности сложного обучения (бихевиористский термин). Нужно, однако, добавить, что этого недостаточно и появление фонологической структуры, организованной цифровым образом для базисного кодирования языка, является крупнейшим когнитивным шагом, выходящим за рамки биологической необходимости нечто выразить [98].

Открытие Дж. Риззолатти и М. Арбибом [4] зеркальных нейронов и вообще т. н. зеркальных систем дают совершенно новые подтверждения принципиальной важности имитации и даже самого факта фиксации действий другого в нервной системе для когнитивного развития в фило- и онтогенезе и даже для возникновения языка и рефлексии как основ сознания человека [4]. Были открыты зеркальные нейроны, которые реагируют только на определённое действие (не любое) и вне модальности стимула: когда субъект делает что-то сам, когда видит это действие или слышит о нём.

Дж. Риззолатти говорит и о зеркальных системах, которые есть практически во всех отделах мозга человека, и активируются, в том числе, при предвидении действия, при сопереживании эмоций или воспоминании о них и т. д. Оказалось, что и у человека эта зона отвечает как за сами хватательные движения, так и за наблюдения за ними [4], что показывает, на основе чего развился мозг, готовый для функционирования языка и построения моделей сознания других людей.

Дж. Риззолатти и М. Арбиб рассматривают язык (продукцию и восприятие) как способ соединения когнитивной, семантической и фонологической форм, релевантный как для звукового, так и для жестового языка. Активность зеркальных нейронов интерпретируется как часть кода, которая должна соединиться с нейронной активностью в какой-то другой зоне мозга и за-

вершить тем самым формирование целого кода указанием на объект и/или субъект. Эта гипотеза имеет первостепенное значение как для объяснения организации языковых функций, в частности для лингвистической дифференциации субъекта и объекта, так и для научения вообще, так как позволяет связать в оперативной памяти агенс (дeятель), патиенс (объект действия) и инструмент (способ или орудие).

Так в работах нейрокогнитивистов, впервые показано, как происходит формирование ментальных репрезентаций и выстраивается механизм, по-средством которого это оказывается возможным.

По всей видимости, существует некий “словарь” действий как таковых, независимо от того, чем (рукой, ногой, ртом...) и кем они совершаются, сопоставимых с концептами-примитивами, (хватание, доставание, кусание и т. д.), и именно на это реагируют зеркальные системы.

Иными словами в терминах когнитивной лингвистики, существует набор фреймов, с помощью которых воплощаются концепты в свои формы (языковые, если говорить о лингвистике, или же в формы поведенческие, если говорить о психологии). Однако общим здесь есть все те же нейронные цепи и их работа.

Поскольку мы исследуем языковой материал, мы фокусируемся на лингвистической имплементации наработок нейронаук.

Языковая способность (*language competence*) – система базисных универсальных правил, врождённое (как это считает Н. Хомский [5]), свойство человеческого мозга, представляющее собой основу речевой деятельности человека (*language performance*). Можно говорить о “модулях”, составляющих язык: это – лексикон, представляющий собой сложно и по разным принципам организованные списки лексем, словоформ и т. д; вычислительные процедуры, обеспечивающие грамматику (морфологию, синтаксис, семантику и фонологию) и механизмы членения речевого континуума, поступающего извне; и прагматическая система (прагматическую систему мы понимаем как набор установок номинатора в каждом конкретном случае сообразно требованиям пространства (ситуации) и времени, то есть, мы бы назвали прагматическую систему – прагматической хронотопической системой). Эти модули взаимодействуют.

Сторонники классического модулярного подхода считают, что правила Универсальной Грамматики, по которым построены все человеческие языки, описывают организацию языковых процедур как: (1) символические универсальные правила, действующие в режиме реального времени и базирующиеся на врожденных механизмах, запускаемых в оперативной памяти, и (2) лексические и другие гештальтно представленные единицы, извлекаемые из долговременной ассоциативной памяти [2, 5, 7].

Сторонники противоположного взгляда считают, что все процессы основываются на работе ассоциативной памяти, и мы имеем дело с постоянной

сложной перестройкой всей нейронной сети, также происходящей по правилам, но иным, и гораздо более трудно формализуемым [8, 9]. Возможны и не совпадающие ни с одним из этих подходов гипотезы. Языковые процессы пытаются картировать и, по возможности, локализовать в нейролингвистических исследованиях, проверяющих непротиворечивость подтверждения гипотез (см., например, [4 – 7]).

Благодаря клиническим данным и функциональному картированию мозга, осуществляющемуся с помощью различных методов, можно с достаточной степенью уверенности говорить о зонах мозга, обеспечивающих различные аспекты языковой деятельности человека. Например, показано, что существительные и глаголы обрабатываются разными отделами мозга [4].

Это значит, что мы имеем дело с тонко настраивающимся *оркестром*, местоположение дирижера которого неизвестно и нестабильно, а возможно и не заполнено вообще, так как оркестр самоорганизуется с учетом множества факторов [4] и настраивается на доминанту.

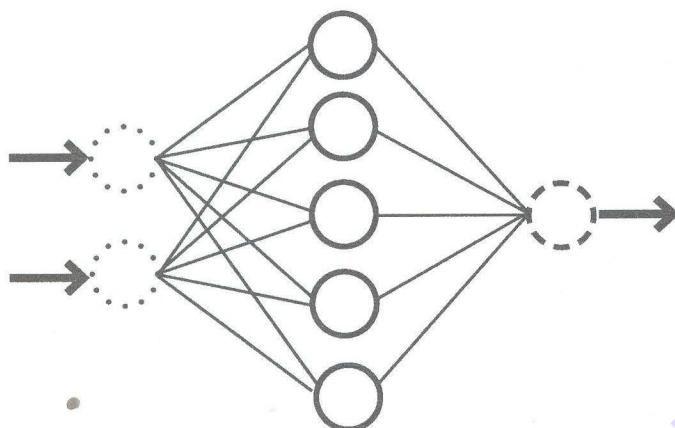
Об этом косвенно говорят и данные о распределении энграмм (“записей”) в памяти: один и тот же когнитивный объект оказывается компонентом сразу нескольких ассоциативных множеств – и по оси сенсорных модальностей, и по осям разного рода парадигматических и синтагматических связей. Речь идет также о волне возбуждения, реверberирующй по разным петлям нейронного ансамбля. Необходимо заметить, что и сами функционально возникающие и когнитивно обусловленные ансамбли имеют иерархическую организацию, т. е. могут быть подмножествами других. Допущение такой организации необходимо, в частности для объяснения структуры соответствующих семантических презентаций, в частности языковых.

Человек обладает такой важной чертой как способность к аналогии, поиску сходства, а значит к объединению индивидуальных черт и феноменов в классы, что даёт возможность построения гипотез об устройстве мира. На этом пути чрезвычайную роль играют т. н. концепты-примитивы, которые по мнению целого ряда крупных представителей когнитивной науки, являются врождёнными и проявляющимися у детей очень рано, а не приобретёнными в результате раннего обучения.

В схеме 1 показана условная нейронная сеть и механизм реакций на входящий языковой стимул НГЛ.

В левом ряду (.....) показаны концепты номинаторов (в языковых формах НГЛ); в среднем ряду (—) – нейроны; в правом ряду (----) – концепты реципиента.

В схеме прослеживается место языковых форм в цепочке восприятия и воспроизведения концептуальных идей о внеязыковой действительности. Входящие элементы – например, идеи и представления номинаторов НГЛ отмечены (.....). (—) условно представлены нейронные цепи через которые и посредством которых воспринимается входящая информация.

Именно в нейронных цепях происходит картирование информации. Наиболее сложный процесс, требующий разработок для каждого отдельного случая, поскольку задействованы отделы мозга, отвечающие за восприятие разной информации. Например, известно, что глаголы и существительные воспринимаются разными отделами мозга. Также, как различаются виды памяти – ассоциативная, моторная и др., в которых могут выделяться подтипы, (поясним, что мы выделяем именно эти два вида поскольку мы соотносим файлы памяти с фреймами – ассоциативными и акционально-логическими). Напомним, что память как функция мозга накапливать, воспринимать и воспроизводить действительность, рассеяна по всему мозгу, по всем разнобразным отделам. Именно с этим связаны сложности в описании процессов памяти – с множеством задействованных отделов и подотделов, а также работающих в них соответствующих нейронных цепей.

Таким образом, в схеме 1 в среднем ряду представлены нейроны, в которых и происходит картирование, с помощью фреймов акционально-логических и акциональных, – структур, хранящихся в памяти в нейронных сетях, и синхронно происходит картирование-преобразование в концепты, категоризирующих внеязыковую реальность, преломляя её через когнитивный аппарат индивида. С этим, надо сказать, связана сложность представления фреймов и концептов в науке – из-за пограничности и маргинальности понятий. Ведь действительно, форма и содержание, как говорилось выше пребывают в вечной игре друг с другом, переходя из смысловой структуры в оболочку формы, и наоборот, – оболочка, которая предстаёт глубинным смыслом для воспринимающего.

Условно, мы сводим к центру схемы нейронной сети (реципиента) – концепт, который хранится, воспринимается, воплощается через картотеку необходимых фреймов и живет в нейронных цепях, которые активируются, если номинатором воссоздан концепт, близкий и понятный реципиенту.

Концепт “успешный” должен быть “адекватным” (то есть, в терминах ученых-предшественников, хронотопичен – сообразен временной и пространственной ситуации), соответствовать прагматическим системам номинаторов и реципиентов. В нейронауках есть объяснение такой “успешности” воссоздаваемого концепта. Реакция на языковой стимул происходит в том случае, когда зеркальные нейроны, замыкающие нейронные цепи, реагируют на “похожую ситуацию” или на “воспоминание” о похожей ситуации, объекте действительности, и т. д.

Когнитивная лингвистика, в особенности отечественная школа, сейчас очень широко описывает систему концептов, отдельные концепты, мегаконцепты и т.д.

Но, отметим, чтобы дополнить разрозненную картину концептов внеязыковой действительности, существование базисных врождённых концептов-примитивов, которые сводятся, насколько сейчас известно, к списку примерно из 30 единиц: связанные с пространством и движением в нём – начало “пути”, конец “пути”; внутрь “контейнера”, из “контейнера”; на поверхность, с поверхности; вверх, вниз; соединение; контакт; ритмическое/прерывистое движение, прямое движение; живые объекты, начинающие двигаться без внешних воздействий (связей и контактов) и ритмично; неодушевленные объекты, для движения которых нужны внешние воздействия и т. д. Считается, что концепты организованы иерархически и, следовательно, представляют собой систему. Эта система генетически заложена в мозгу человека, где есть также механизм генератора новых концептов, обеспечивающий возможность формулирования гипотез [79]. Согласно одному из взглядов эволюция сделала рывок, приведший к обретению мозгом способности к вычислению, использованию рекурсивных правил и ментальных презентаций, создав тем самым основу для мышления и языка в человеческом смысле. Новая “грамматическая машина”, как это называет Р. Джэкендоф [6], позволила усложнять и наращивать языковые структуры для организации (мышление) и передачи (коммуникация) все усложняющихся концептов.

Таким образом, применительно к нашему материалу ономастических единиц (наименований групп лиц, сокращенно НГЛ), мы можем сказать, что наименование групп лиц функционирует на уровне когниции, памяти в нейронных сетях. Нейронные сети активируются при реакции на НГЛ-концепте – языковой стимул, приводя в работу языковые модули (на синтаксическом, лексическом, грамматическом уровнях) через некие схемы представления знаний – фреймы. Это языковое воплощение, руководствуясь работами Дж.Лакоффа, Филлмора, Хомского мы называем лингвистическим гештальтом, имеющим целостный характер, осуществляющим связь между всеми составляющими процесса воплощения формы и содержания. Многоаспектное, синхронное функционирование всех частей лингвистического

воплощения смысла в форму, воплощения концепта в языковую форму онимического знака НГЛ мы называем лингвистическим гештальтом НГЛ.

Двигаясь радиально от периферии такого вербального знака как НГЛ, как коммерческого воплощения, так и некоммерческого НГЛ, мы рассмотрели существование и функционирование НГЛ – нового вида онима в различных аспектах. Мы рассмотрели НГЛ как прагматический рекламный знак с ярко выраженной рекламной функцией, зачастую демонстрирующий методики нейро-лингвистического программирования с целью создания манипулятивного эффекта и аффекта у реципиентов данного вербального знака. Мы рассмотрели данный вид онима также с позиций структурного лингвистического описания с целью увидеть частотные языковые структуры, используемые для прагматической цели в современном языке. Полученные результаты показывают наличие четырех структурных представлений вербального знака НГЛ – это НГЛ-слово, словосочетание, предложение и текст. Особенno ценен факт открытия НГЛ-текста – впервые мы имеем дело с именем собственным – текстом, демонстрирующим факт создания компрессированного интенсирующего концептуальную идею внутри знака. Говоря о содержательной стороне НГЛ (коммерческого и некоммерческого образования) мы сделали вывод об определенной иерархии внутри содержательной стороны НГЛ, ядром которого является концептуальная идея номинатора, которая всегда апеллирует (или во всяком случае стремится апеллировать к категориям внешней действительности посредством общих для номинатора и реципиента прецедентов либо прототипичных феноменов), облекая концепт-идею в структурные модули на всех уровнях языка (синтаксическом, лексическом, грамматическом), при помощи фреймовых структур (акционально-логических, ассоциативных) – структур представления знаний, граничащих и функционирующих на уровне нейронных процессов в когнитивном аппарате, памяти, мозга личности.

Нами добавлен материал к проблеме описания лингвистического гештальта и определены дальнейшие перспективы исследований в этой области.

Мы приходим к некоторым выводам о нейролингвистической функциональности такого языкового знака, как НГЛ. НГЛ функционирует в когнитивном аппарате индивида, в памяти, в нейронных сетях. Нейронные сети активируются при НГЛ-концепте – языковом стимуле, приводя в работу языковые конструкты (модули), взаимодействующим по определенным правилам (синтаксис, валентность, словообразование) в свою очередь через фреймы, основываясь на идеях о том, что концепт воплощается через фреймы в язык. Это языковое воплощение, руководствуясь работами Дж.Лакоффа, Филлмора, Хомского мы называем лингвистический гештальт, поскольку такое воплощение носит целостный характер, многоаспектное, синхронное функционирование всех частей воплощения смысла в форму, воплощения концепта в языковую форму НГЛ. Такое многоаспектное синхронное фун-

кционирование похоже, как мы обращали внимание, на работу оркестра с участием множества инструментов, в котором ни один инструмент не лишний и каждый играет определенную важную роль, создавая музыкальное произведение. В нашем случае НГЛ – это музыкальное произведение, а лингвистический гештальт – оркестр, который его исполняет.

Составляющими лингвистического гештальта становятся схемы развертывания акциональных, ассоциативных, логических фреймов; составляющие этих схем; картотека фреймов; данные внешней реальности, влияющие на становление концептуальной идеи в когнитивном аппарате индивида-автора НГЛ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. – М.: Прогресс, 1981. – С. 89-112.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М.: Просвещение, 1990. – 467 с.
3. Слыскин Г.Г. Дискурс и концепт (о лингвокультурном подходе к изучению дискурса) // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград: Перемена, 2000. – 341 с.
4. Arbib M. A., Rizzolatti G. Neural expectations: A possible evolutionary path from manual skills to language. Communication and Cognition. – Prague: Springer publishing, 1997. – P. 393 – 424.
5. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2002. – P. 39 – 42.
6. Jackendoff R. Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution. – Oxford: Oxford University Press. 2002. – 478 p.
7. Minsky M. A framework for representing knowledge // Frame conceptions and text understanding. – Prague: Springer publishing, 1980. – P.1-25.
8. Rosch E. Cognitive reference points // Cognitive psychology. – N.Y.: Springer, 1975. – V.7. – P.532-547.
9. Schiano D. Convergent Methodologies in Cyber-Psychology // A Case Study. Behavior Research Methods, Instruments and Computers. – Berlin: John Benjamins Publishing, 1997. – P. 270-273.
10. Talmy L. The Relation of Grammar to Cognition. – Berlin: John Benjamins Publishing, 1988. – P. 378-379.

MODALPARTIKELN IM DAF-UNTERRICHT

Im Artikel betrachtet man den Gebrauch von Modalpartikeln im Deutsch als Fremdsprache-Unterricht; man analysiert Entwicklungsetappen, Entstehung und Herausbildung der Bedeutung der Modalpartikeln im gesprochenen Deutsch; man versucht notwendige Bedingungen des korrekten Gebrauchs von Modalpartikeln im Beherrschungsprozess der deutschen Sprache zu konstruieren.

Schlagwörter: Modalpartikeln, gesprochenes Deutsch, Dialog, DaF-Unterricht.

Никифоренко І.В. *Модальні частки при навчанні німецької мові як іноземній.* У статті розглянуто особливості використання модальних часток при навчанні німецької мові як іноземній; проаналізовано етапи розвитку, становлення та формування значення модальних часток у німецькому розмовному мовленні; зроблена спроба сконструювати необхідні умови коректного вживання часток у процесі оволодіння німецькою мовою.

Ключові слова: модальні частки, розмовне мовлення, діалог, навчання німецької мові як іноземній.

Никифоренко И.В. *Модальные частицы при обучении немецкому языку как иностранному.* В статье рассмотрены особенности использования модальных частиц при обучении немецкому языку; проанализированы этапы развития, становления и формирования значения модальных частиц в немецкой разговорной речи; предпринята попытка сконструировать необходимые условия корректного употребления частиц в процессе овладения немецким языком.

Ключевые слова: модальные частицы, разговорная речь, диалог, обучение немецкому языку как иностранному.

Die Partikelforschung hat seit ihrem Anfang in den 60er Jahren mit den Arbeiten von A. Krivonossow (1963) und H. Weydt (1969) [6; 10] neben ihrem theoretischen Anliegen, die semantischen, syntaktischen und kommunikativen Eigenschaften dieser Wortart zu untersuchen, deren Ausgrenzung bis heute nicht gelungen ist, stets auch das praktische Ziel im Auge, dem Deutschlernenden eine verständliche Hilfe für seine Schwierigkeiten beim Erkennen der Bedeutungen und Gebrauchsweisen deutscher Modalpartikeln in die Hand zu geben.

Das Problem der Partikelforschung ist wie vorher aktuell. Das bestätigt der Fakt, dass im Februar 2009 in der Schweiz in Bern ein internationaler Kongress stattfand, der dem 40-jährigen Jubiläum der Partikelforschung gewidmet wurde. Daran nahmen solche berühmten Wissenschaftler wie K.-H. Ehlers, A. Foolen, K. Heggelund, E. Hentschel, H. Weydt u.a. teil.

Da die Modalpartikeln in der deutschen gesprochenen Sprache (besonders im Dialog) häufig vorkommen, entstand die Idee, Modalpartikeln als didaktische Herausforderung im DaF-Unterricht zu betrachten und zugleich nach typischen prosodischen Mustern bei diesen zu suchen.

Für die Fallstudien, die in unserer Untersuchung durchgeführt werden konnten, waren Beispiele aus den authentischen Dialogen unser Ausgangspunkt. In den Experimenten wurde bei ausgewählten Modalpartikeln in verschiedenen Verwendungssituationen in umgangssprachlichen Äußerungen untersucht, ob die linguistisch intuitiv festgelegten Kategorien in der Produktion (Sprechen in vorgegebenen Situationen) und Rezeption (Wahrnehmungstests) auch prosodisch prototypische Klassen aufweisen und sie erklären.

In der Analyse von spontanen Gesprächen versuchten wir weitere Aufschlüsse zu bekommen und neben den prosodischen Merkmalen Modalpartikeln auch als didaktische Herausforderung im Fremdsprachenunterricht zu untersuchen.

Obwohl es im Anschluss an die erste Welle von Veröffentlichungen zu Partikeln bereits eine lebhafte Diskussion um ihre Vermittelbarkeit im Fremdsprachenunterricht und Vorschläge zu ihrer Didaktisierung gegeben hat, sehen einige Autoren hier ein Defizit. Man konstatiert eine Vernachlässigung in der Fremdsprachendidaktik.

J. Ferner sieht die Versuche zur Didaktisierung der Modalpartikeln noch in ihrem Anfangsstadium und spricht über "eine große Diskrepanz zwischen der marginalen Rolle, die Modalpartikeln im DaF-Unterricht spielen", und dem "Ausmaß, in dem sie im lebendigen, vor allem dialogisch realisierenden alltäglichen Gebrauch der Sprache vorkommen: Kaum in einem anderen Bereich ist die Diskrepanz zwischen Gelerntem und praktisch Anzutreffenden so groß" [2, 3].

Die geringe Beachtung, die dem Thema im Fremdsprachenunterricht zugeschrieben wird, wird auch daran deutlich, dass Einführungen in das Fach "Deutsch als Fremdsprache" Partikeln oft gar nicht berücksichtigen und sogar wenn dies geschieht, das Thema nur einmal kurz ansprechen. Dies erscheint umso bemerkenswerter, als in den letzten Jahrzehnten eine explizite Neuorientierung des Fremdsprachenunterrichts in Richtung auf eine Vermittlung mündlicher Kommunikation und authentischer Sprache hin stattgefunden hat. Doch auch ein an den konkreten Anforderungen für die Kommunikation orientierter Sprachunterricht garantiert keine ausreichende Berücksichtigung der Partikeln, wie R. Rathmayr bemerkt: "In der Hierarchie der zu lernenden Erscheinungen einer Fremdsprache kommen die Partikeln aber normalerweise nicht vor: weder als Vokabeln im Rahmen des Wortschatzunterrichts noch im Grammatikunterricht. Aber auch im kommunikativen Sprachunterricht, in dem Musterdialoge in sogenannten "Alltagssituationen" (im Geschäft, auf der Post oder beim Arzt) eingeübt werden, wird in einer partikellosen oder partikelarmen Sprache gesprochen. Die Bedeutung von Modalpartikeln für den Fremdsprachenunterricht wird weithin anerkannt" [8, 624].

D. Busse bewertet die Folgen der Vernachlässigung der Partikeln im DaF-Unterricht als sehr gravierend und hält ihre Vermittlung für notwendig, "wenn die Deutschlernenden ein nicht als 'schroff' oder wenigstens eindeutig 'unidiomatisch' markiertes Deutsch lernen sollen (mit allen negativen Folgen, die dies im sozialen

Verkehr haben kann)" [1, 39]. Etwas anders fällt die Einschätzung von J. Ferner aus: "Es geht bei der didaktischen Zieldefinition wohl kaum um eine Vermeidung der Gefahr einer sozialen Sanktionierung eines Lerner-Idioms, das in der Partikel-Anwendung Schwierigkeiten offenbart, sondern um die prinzipielle Bereitstellung der Möglichkeit, sich als Lernender, als fremder Sprachteilnehmer mithin, auch in alltäglichen Kommunikationssituationen adäquat einfinden zu können, wenn nicht als Sprecher, so mindestens aber als Hörer" [2, 16].

Gerade ihre stark kontextabhängigen Funktionen, die sich losgelöst von konkreten Äußerungssituationen kaum fassen lassen, machen die Modalpartikeln schwer vermittelbar. Ihre Isolierung als lexikalische Einheit dagegen bereitet Schwierigkeiten. Ihre unterschiedliche Bezeichnung in der Literatur, ihre differente Darstellung in Grammatiken und Wörterbüchern wirken oft auch auf den Lehrenden verwirrend und provozieren somit didaktische Distanz [2, 22].

Es scheint also nach den Einschätzungen von Ferner ein Defizit seitens der einschlägigen Forschung zu geben. Diese Forschungen sind natürlich zunächst einmal nicht durch Fragen ihrer praktischen Anwendbarkeit im Sprachunterricht geleitet. Trotzdem kann es natürlich sehr hilfreich sein, wenn aus der Vielfalt der Ergebnisse ein Teil ausgewählt wird, im Hinblick auf seine Relevanz und Umsetzbarkeit für den Sprachunterricht.

Modalpartikeln haben eine rasante Karriere gemacht von einer Geringschätzung als "Flickwörter", die wie "Läuse im Pelz einer Sprache" herumwimmeln [9, 340] hin zu einem in der germanistischen Linguistik anerkannten Status als vor allem für die mündliche Kommunikation wichtige Elemente, die Informationen über die Einstellung des Sprechers zur Äußerung und ihre Verankerung in der Kommunikationssituation geben [7, 24].

In der alten Auffassung sind Partikeln im Deutschen bedeutungsleer und trügen zur sinnvollen Kommunikation nichts bei. In dem Maße, dass sie übersehen und ignoriert wurden, kann aber auch die unbestreitbare Kompliziertheit des zu erforschenden Gegenstandes selbst ein entscheidender Faktor [4, 11].

Eine Position, die im krassen Gegensatz zu der alten Auffassung steht, vertritt D. Busse: "wenn ausländische Deutschlerner oftmals ihre Verwunderung über partikellose Sprache kundtun, dass der Kommunikationsstil der Deutschen zu sachlich oder gar unhöflich sei, so ist dies ein Hinweis darauf, dass sie in ihrem Fremdsprachenunterricht den Partikelgebrauch nicht gelernt haben und ihnen damit die wichtigen kommunikativen Möglichkeiten fehlen, welche die Partikeln dem Deutschen bereitstellen. Das Lehren von Partikeln ist aber trotz der Probleme der Bedeutungsbeschreibung unbedingt notwendig" [1, 39].

In dem Punkt kann man aber D. Busse nicht ganz folgen. Das partikellose Deutsch bringt mit sich nicht immer negative Folgen im Umgang mit Deutschen und anderen Personen mit Deutsch als Muttersprache. Die meisten Menschen sind rücksichtvoll Ausländern gegenüber und erwarten nicht, dass sie genau wie die

Einheimischen sprechen sollen. Aber wenn man zukünftige Lehrer der deutschen Sprache vorbereitet, soll man das beachten.

Im Zuge der pragmatischen Wende war ein regelrechter Partikel-Boom mit einer Flut an Veröffentlichungen zu verzeichnen, die bis heute kaum abgeebbt ist. Lediglich der Fokus der Fragestellungen, die behandelt werden, hat sich verlagert. Während zunächst die kommunikativen Funktionen der Modalpartikeln, ihre Bedeutung und ihre Rolle in der mündlichen Kommunikation eingehend untersucht wurden, ist in den letzten Jahren die Entstehung der Modalpartikeln aus anderen Wortarten im Rahmen der Grammatikalisierungsforschung zum Schwerpunktthema geworden.

Heutzutage sind Modalpartikeln (abgekürzt: MP) unserer Meinung nach Wörter, die folgende Eigenschaften teilen: Kürze, Unbetontheit (als Normalfall), Nicht-Flektierbarkeit, Bezug auf den ganzen Satz, Nicht-Erststellenfähigkeit, Nicht-Erfragbarkeit, Kombinierbarkeit mit anderen Partikeln, Beschränkung auf bestimmte Satztypen, Besitz von Homonymen in anderen Wortklassen, semantische Verschwommenheit und Gesprächscharakter.

Defizite der MP-Forschung und fehlender Konsens über die Bedeutung der MPn stellen auch ein Problem für das Fach Deutsch als Fremdsprache dar: indirekt in dem Sinne, dass Angaben zu den MP-Bedeutungen in einschlägigen Wörter- und Lehrbüchern mangelhaft oder irreführend sind, direkt in dem Sinne, dass Lehrer und Schüler nicht wissen, was sie mit MPn anfangen sollen [4, 11].

Ein wichtiges Lernziel im modernen Fremdsprachenunterricht ist die Fähigkeit, die Fremdsprache in Alltagssituationen angemessen und nach Möglichkeit korrekt zu gebrauchen. Daraus folgt, dass MPn als typische “Gesprächswörter” auch gelernt werden sollten. Wenn man nicht die Möglichkeit hat, die Fremdsprache in natürlichen Situationen zu verwenden, ist es besonders wichtig, die Situation im Studienraum selbst optimal auszunutzen.

Um der Studienraum als eine fruchtbare “Sprachinsel” zu gestalten, sollten auch moderne Medien und Unterrichtsmethoden Anwendung finden. Beispiele sind Fernsehfilme, Internet oder Radio. Der Einsatz von “schriftlichen” Medien wie Internet steht nicht im Widerspruch zu der Tatsache, dass MPn vornehmlich in der mündlichen Sprache auftreten. Die Hauptsache ist, dass die zugrundeliegenden Texte partikelreich sind und den Studierenden als Sprachmodelle dienen können, wenn sie selbst “Texte” produzieren (z.B. imitierte und “echte” Äußerungen in Unterrichtsgesprächen und Rollenspielen). Dabei sollte man nicht vergessen, dass die Erstellung eines gesprächs- und partikelfreundlichen Klimas ebenso wichtig sein mag, wie das Material, das die Kommunikation anregen soll. So ist auch die Lehrerpersönlichkeit ein entscheidender Faktor.

Die formale Kommunikationssituation des Unterrichts lässt Gefühlsäußerungen wie Erstaunen, Ärger und Ungeduld normalerweise nicht zu. Zu einem partikelfreundlichen Klima im Studienraum gehört aber die Möglichkeit, sich

persönlich – also auch emotional – auszudrücken zu können. Und je persönlicher die Kommunikation ist, desto partikelreicher ist die Sprache.

Aus dem, was oben erwähnt ist, wird es klar, dass die MPn eine wichtige kommunikative Aufgabe erfüllen, vornehmlich in der mündlichen Alltagssprache. So liegt die Leistung der MPn größtenteils auf kommunikativ-pragmatischer Ebene. Man soll aber semantische Bedeutungen und pragmatische Faktoren auseinanderhalten. Eine Vermischung dieser Komponenten, die in der Sprachwissenschaft im Allgemeinen und in der MP-Forschung sehr ausgebreitet war und zum Teil auch noch immer ist, hat auch negative Auswirkungen.

Die Frage, ob und gegebenenfalls wie es möglich ist, Deutschlernenden richtige und angemessene Beherrschung der MPn beizubringen, steht weiterhin offen. Es gibt noch immer viele Forschungslücken und Bereiche, wo die Erforschung der Partikeln noch an ihrem Anfang steht. Auf jeden Fall sollte man ein “partikelfreundliches” Unterrichtsklima mit möglichst “natürlichen” Kommunikationssituationen im Studienraum anstreben. Dabei wären andere Methoden und Medien als die herkömmlichen zu erproben, so z.B. Rollenspiele und Simulationsübungen, Fernsehfilme und Internet. Bei der Partikelvermittlung sollten unbedingt auch Satzintonation und Akzentuierung in hohem Maß berücksichtigt werden, denn damit gehen die Modalpartikeln am engsten einher.

Um in der MP-Forschung weiterzukommen, ist es notwendig, die Untersuchungen auszudehnen. Pragmatische und kontextuelle Faktoren müssen stärker berücksichtigt werden. Bei der gegenwärtigen Forschungslage sollte ein multitheoretischer Ansatz nicht von vornherein ausgeschlossen werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Busse D. Partikeln im Unterricht Deutsch als Fremdsprache//Muttersprache. – München, 1992. – S. 37-59.
2. Ferner J. “Das hab ich doch gar nicht gelernt! Modalpartikeln und DaF-Unterricht – Eine Problemskizze”, 2002. – <http://www.facli.unibo.it/>
3. Freidhof G. Dialoganalyse und Partikelgebrauch. – München: Otto-Sagner- Verlag, 1996. – 136 S.
4. Heggelund K.-T. Zur Bedeutung der deutschen Modalpartikeln in Gesprächen. – Linguistik online 9. – 2001. – 20 S.
5. Helbig G., Helbig A. Deutsche Partikeln – richtig gebraucht? – Leipzig- München: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1995. – 224 S.
6. Кривоносов А.Т. Модальные частицы в современном немецком языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Берлин, 1963. – 195 с.
7. Pittner K. Modalpartikeln in neueren Lehrwerken für DaF. – Partikelforschung//40 Jahre der Partikelforschung. – Bern, 2009. – S. 23-45.
8. Rathmayr R. Zur Frage der Lehr- und Lernbarkeit von Partikeln. Am Beispiel des Russischen, in: Weydt H. (Hg.), Sprechen mit Partikeln. – Berlin/New York, 1989. – S. 623-633.
9. Reiners L. Stilkunst. Ein Lehrbuch deutscher Prosa. – München, 1967. – 434 S.
10. Weydt H. Abtönungspartikeln. Die deutschen Modalwörter und ihre französischen Entsprechungen. – Tübingen, 1969. – 127 S.

УДК 811.112.2‘342

Verbizkaja T.D., Vasylchenko E.G.

PHONETISCHER EINFÜHRUNGSKURS UND KOMMUNIKATIVE KOMPETENZ

Da die gesprochensprachliche Kommunikation heutzutage im Vordergrund steht (Massenmedien, Telephon), hat die Lautsprache den führenden Platz eingenommen, was zur Entwicklung perzeptiver und artikulatorischer Teilkompetenzen führt. Die gesprochene Sprache wird aber durch die „Brille der geschriebenen Sprache“ beurteilt und bewertet, was dazu führt, dass Deutschlehrer häufig „Schriftdeutsch sprechen“. Ein richtig aufgebauter und kommunikativ orientierter phonetischer Einführungskurs stellt eine wichtige Voraussetzung für die Entwicklung der kommunikativen Kompetenz bei Germanistikstudenten dar.

Schlüsselwörter: Lautsprache, perzeptive Teilkompetenz, artikulatorische Teilkompetenz, phonetischer Einführungskurs, kommunikative Kompetenz.

Вербицька Т.Д., Васильченко О.Г. Вступний фонетичний курс та комунікативна компетенція

В умовах домінування звукового мовлення в повсякденній комунікації (мас-медіа, телефон) зростає роль високого рівня розвитку перцептивної артикуляторної компетенції. Проте у практиці викладання іноземної мови робиться акцент на письмовому мовленні, що негативно впливає на якість владіння іншомовним звуковим мовленням. Рационально складений та комунікативно орієнтований вступний фонетичний курс є необхідною передумовою для отримання студентами-германістами комунікативною компетенцією.

Ключові слова: звукове мовлення, перцептивна компетенція, артикуляційна компетенція, вступний фонетичний курс, комунікативна компетенція.

Вербицкая Т.Д., Васильченко Е.Г. Вводный фонетический курс и коммуникативная компетенция

В условиях доминирования звучащей речи в повседневной коммуникации (масс-медиа, телефон) возрастает роль высокого уровня развития перцептивной и артикуляционной компетенции. Однако в практике преподавания по-прежнему делается акцент на письменную речь, что отрицательно сказывается на качестве владения иноязычной звучащей речью. Рационально построенный и коммуникативно ориентированный вводный фонетический курс является необходимой предпосылкой для овладения студентами-германистами коммуникативной компетенцией.

Ключевые слова: звучащая речь, перцептивная компетенция, артикуляционная компетенция, вводный фонетический курс, коммуникативная компетенция.

Im Fremdsprachenunterricht ist es ein anerkanntes Ziel, die Lerner zu mündlicher Kommunikation in der Fremdsprache zu befähigen. Jeder Lerner steht bei der mündlichen Kommunikation vor der Schwierigkeit, sich mit der fremden Lexik, Grammatik, Semantik und auch mit der phonetischen Seite dieser

Sprache auseinandersetzen zu müssen. Die phonetische Ebene, die traditionell als die niedrigste Stufe des Systems galt, erweist sich gleichzeitig als die höchste Ebene des Sprachsystems [2, 259].

Seit Mitte der 80er Jahre wird eine Diskussion um die „Systemhaftigkeit“ der gesprochenen Sprache geführt. In diesem Zusammenhang lassen sich öfter Begriffe wie „gesprochenes Deutsch“, „das tatsächlich gesprochene Deutsch“ [8], „prototypische gesprochene Sprache“, „spezifisch gesprochensprachliche Norm“ [9] feststellen. Damit signalisieren Autoren, dass es ein fest umrissenes, von der geschriebenen Sprache abgrenzbares und mit den Methoden der linguistischen Deskription erfassbares Sprachsystem gibt, das im Deutschunterricht zu wenig berücksichtigt wurde, weil ein die Sprachwissenschaft beherrschender „Skriptizismus“ den unvoreingenommenen Blick auf die tatsächliche Sprachwirklichkeit verstelle [5, 87]. Diese „Autorität der Schrift“, die „Tyrannie des Buchstabens“ ist in hohem Maße verantwortlich dafür, dass gesprochene Sprache durch die „Brille der geschriebenen Sprache“ beurteilt und bewertet wird [9, 81]. Die skriptivistische Neigung hat weit reichende Konsequenzen für die Bewertung der gesprochenen Sprache, weil sie in diesem Fall mit den Normen der geschriebenen Sprache bewertet wird, wobei gesprochensprachliche Erscheinungen oft als Normabweichungen gelten [9].

Obwohl der interaktionale Gebrauch der Sprache der grundlegende ist und bei allen anderen Formen des Sprachgebrauchs wesentlich überwiegt, orientieren sich sowohl linguistische Analysen als auch Lehrwerke fast ausschließlich an der Schriftsprache. Das führt dazu, dass Deutschlehrer häufig „Schriftdeutsch sprechen“, das heißt sie übertragen die Normen der geschriebenen Sprache auf das gesprochene Deutsch [8]. Welche Schwerpunkte bei dem am gesprochenen Deutsch orientierten Unterricht in den Vordergrund rücken, soll Gegenstand und Ziel des vorliegenden Beitrages sein.

Da die gesprochensprachliche Kommunikation heutzutage im Vordergrund steht, hat die Lautsprache den führenden Platz eingenommen. Die Arbeit an der Lautsprache heißt deshalb Verbesserung der Kommunikationsfähigkeit und stellt damit einen Beitrag zur Entwicklung der kommunikativen Kompetenz dar. Unter dem Begriff „kommunikative Kompetenz“ versteht man die Fähigkeit, sich des linguistischen Systems adäquat und wirksam zu Zwecken des Informationsaustausches bedienen zu können [4].

Das Erfassen des Systems ist eine der Voraussetzungen für richtiges Dekodieren des Redeflusses. Es kommt aber auf ein ausgewogenes Verhältnis von Kenntnisvermittlung und Könnensentwicklung [13]. Einerseits wirkt sich die Norm in Bezug auf die Variabilität des Sprachsystems einschränkend aus, andererseits weist sie selbst Varietäten als eine Voraussetzung für ihre eigene Entwicklung auf [1, 11], was dem synergetischen Charakter der Sprache als eines adaptiven selbstregulierenden Systems entspricht [2, 7]. Normen sind gesellschaftlich bedingt und damit historischem Wandel unterworfen. L. Götze vertritt die These, dass die Standardsprache in ihrer gesprochenen und geschriebenen Variante verbindlich

für alle Teilnehmer der Sprachgemeinschaft ist, weil sie jene sprachliche Variante ist, die überregional gesprochen und verstanden wird, sich am aktuellen Sprachgebrauch orientiert und relativ einheitlich ist [7, 131].

Das bewusste Aneignen phonetischer Strukturen und Elemente setzt im Erwachsenenunterricht bestimmte Kenntnisse voraus. Kenntnisse über das Phonemsystem spielen eine große Rolle: wenn der Lerner weiß, wie viele bzw. welche Vokale, Konsonanten und Intoneme er unterscheiden muss und welche artikulatorischen Merkmale dazu notwendig sind, ist er viel mehr in der Lage, diese auditiv und artikulatorisch zu differenzieren.

Seit der kommunikativen Wende wird mündliche Kommunikation als eigenständiger Arbeitsbereich des Deutschunterrichts in den Lehr- und Bildungsplänen ausgewiesen [15, 89]. Die gesprochene Sprache widerspiegelt die tatsächliche Sprechwirklichkeit, dabei steht die lautsprachliche Kommunikation im Vordergrund. Die deutsche Standardaussprache, die als „überregionale, nicht landschaftlich beeinflusste Lautung“ bezeichnet wird, ist „die Ausspracheform mit dem höchsten Sozialprestige und in allen Kommunikationssituationen gleichermaßen verwendbar“ [14, 34]. „Die deutsche Standardaussprache ist kein homogenes, sondern ein geschichtetes, in sich variables Phänomen“ [11, 288]. Sie ist durch unterschiedliche Grade der Artikulationspräzision (phonostilistische Differenzierungen) gekennzeichnet, die ihre Anwendung auch im nicht öffentlichen Bereich ermöglichen. Sie ist kodifiziert und „ihre Kodifikation berücksichtigt den erwarteten und den realen Sprechgebrauch, der ständiger Überprüfung bedarf“ [6, 7]. Es ergibt sich die Frage nach der Wahl von Ausspracheformen, die im Deutschunterricht lehrbar und für die mündliche Kommunikation in möglichst vielen Situationen angemessen sind.

Zur Entwicklung der kommunikativen Kompetenz, damit der Deutschlerner uneingeschränkt kommunikationsfähig ist, bedarf es einer Ausspracheschulung, die sich nicht an einer auch von Muttersprachlern nicht realisierbaren Ideallautung orientiert. Vielmehr sollte eine Orientierung an der lebendigen Sprechrealität erfolgen, zu der es umfangreiche neue empirische Untersuchungen gibt, deren Ergebnisse im Deutschunterricht berücksichtigt werden sollte [14, 232]. Die Arbeit an der Lautsprache leistet einen Beitrag zur Entwicklung der kommunikativen Kompetenz.

Ungehinderte Face-to-face-Kommunikation kann dann stattfinden, wenn die Aussprache des Deutschlerners für den Muttersprachler möglichst unauffällig ist, wenn weder lautliche noch intonatorisch-rhythmische Auffälligkeiten den Kommunikationspartner ablenken, irritieren oder das Verstehen der Äußerung erschweren. Um kommunikationsfähig zu sein, sollte eine Orientierung an der lebendigen Sprechrealität erfolgen. Das Deutsche aber umfasst verschiedene Varietäten, d. h. Aussprachevarianten. Laut B. Rues ist Richtschnur für den FU zunächst die Standardaussprache als überregionale, keine landschaftlich beeinflusste Lautung [14, 232]. Das ist aber keine Siebs'sche Ideallautung, sondern sie wird als *realer Teil der Sprechwirklichkeit* betrachtet. Zugleich

ist sie die Ausspracheform mit dem höchsten Sozialprestige und in allen Kommunikationssituationen gleichermaßen verwendbar, wird aber situativ unterschiedlich realisiert. Daraus resultieren verschiedene Stilebenen der Standardaussprache, die sich über unterschiedliche Präzisionsgrade der Aussprache ausdrücken. Standardaussprache wird nicht als einheitlich, sondern als stilistisch variabel betrachtet. Nach G. Meinhold [11] werden zwei Stilebenen unterschieden: 1) die gehobene *phonostilistische Ebene* und 2) die *phonostilistische Ebene des Gesprächs*. Die gehobene phonostilistische Ebene ist dem Schriftbild am nächsten, wird beim Vortrag klassischer Lyrik oder festlicher Reden gebraucht und ist selten zu hören. Nur ein kleiner Teil der Muttersprachler ist in der Lage, diese Stilebene zu realisieren.

Die im Alltag gesprochene Form der Standardaussprache entspricht der phonostilistischen Ebene des Gesprächs. Diese breiter angelegte phonostilistische Ebene alltäglicher überregionaler Face-to-face-Kommunikation reicht vom dialogisch gehaltenen Vortrag bis zum (überregionalen) Gespräch.

Für beide Stilebenen der Standardaussprache gelten allgemeine Ausspracheregeln wie Auslautverhärtung, Assimilationen auf Grund von Angleichungen in der Artikulationsstelle und in der Stimmlippenbeteiligung, Explosionsverlust beim Aufeinandertreffen homogener Verschlusslaute, nasale Sprengung beim Aufeinandertreffen von Explosiven und homogenen Nasalkonsonanten und die R-Vokalisierung. Daneben weist das überregionale Gespräch u. a. folgende phonetische Besonderheiten auf [14, 235]:

1. Reduktion der Endungen *-en* + starke Assimilation nach der Artikulationsstelle:

haben [ha:b̥m – ham:], *singen* [zīŋən – zīŋ:], *kommen* [kōmən – kōm:]

2. R-Vokalisation nach Kurzvokalen: *Turm* [tu:rm – tu:m], *wird* [vī:t – vi:t]

3. Vokalschwächungen in Artikeln, Pronomen und anderen Funktionswörtern:

der [de:r̥ – d̥e], *sie* [zi: – zi]

Dabei unterscheidet man standardgerechte und standardgerechte stilistisch bedingte Varianten:

Standardgerechte Varianten	Standardgerechte stilistisch bedingte Varianten
ha:b̥m	ham:
zīŋən	zīŋ:
f̥k̥a:g̥n̥	f̥k̥a:ŋ̥
tu:rm	tu:m
vī:t	vī:t
ʃvīmən	ʃvīm:
fa:rən	fa:n

Einen weiteren stärker zu berücksichtigenden Aspekt bilden Fragen der Interferenz. Jede Sprache hat eine Vorzugsrichtung in der Angleichung. Für das Ukrainische und das Russische ist die regressive Einwirkung typisch, z.B.: “сдача” [з←д], “вторник” [ф←т], “як багато” [г←б]. Für das Russische ist sowohl die Stimmlosigkeitsassimilation als auch die Stimmhaftigkeitsassimilation charakteristisch. Dabei gibt es keine progressive Assimilation, da die Angleichung im Russischen immer nur regressiv ist [3, 32]. Für das ukrainische Konsonantensystem ist die Stimmlosigkeitsassimilation völlig fremd. In diesem Zusammenhang sollte die Auslautverhärtung des Deutschen bei ukrainischen Lernern als einer der wichtigsten Unterrichtsschwerpunkte festgelegt werden, weil er im methodischen Vorgehen immer noch ungenügend einbezogen wird. Ursula Hirschfeld betont, eine Ursache für die Vernachlässigung kontrastiver Aspekte sei sicher der erschwerte Zugang zu entsprechenden Publikationen, der Kontrast zwischen Deutsch und anderen Sprachen werde jedoch nur gelegentlich behandelt [10, 84]. Dieser durch Interferenz verursachte Verwirrungsprozess geht immer vom Sprachsystem aus, hat aber auch außersprachliche, z. B. psychologische und unterrichtsmethodische Ursachen, wobei sich Schwerpunkte bei der Umgestaltung muttersprachlicher Stereotypen ergeben können.

Die Fähigkeiten, lautsprachliche Zeichen perzeptiv zu verarbeiten und selbst zu artikulieren, hängen unmittelbar miteinander zusammen. Die stabilisierten Hör- und Sprechgewohnheiten der Muttersprache gilt es beim Erlernen einer Fremdsprache umzustrukturieren. Dies ist besonders im Erwachsenenunterricht mit Schwierigkeiten verbunden [12, 47]. Beim kompetenzorientierten Herangehen sind perzeptive und artikulatorische Teilkompetenzen als Grundlage der Kommunikationsfähigkeit zu betrachten. Die hemmende Beeinflussung der Fremdsprachenaneignung durch die Ausgangssprache kann im Sprachkontakt zum Verwirrungsprozess führen, insbesondere in Bezug auf die Hörverständensleistung. Als Folge der Halbstimmhaftigkeit der deutschen stimmhaften Geräuschlaute und der Stimmlosigkeitsassimilation benachbarter Konsonanten hört der ukrainisch- oder russischsprechende Lerner bei der perzeptiven Wahrnehmung des Wortes „Dresden“ [dʁe:sdn̩] stimmlose Geräuschlaute, was ihn daran hindert, es mit dem bereits bekannten Wort zu assoziieren.

Um eine dauerhafte Übertragung muttersprachiger Hör- und Aussprachegewohnheiten zu verhindern, ist ein konzentriertes Aussprachetraining zu Beginn des Fremdsprachenunterrichts erforderlich. Diese Funktion kann und muss ein phonetischer Einführungskurs erfüllen.

Den traditionellen Phonetiklehrbüchern sind zwar meist Darlegungen zum Phonemsystem, zur Artikulationsbasis und Intonation vorangestellt, jedoch beschränken sie sich hauptsächlich auf die artikulatorische Beschreibung von Einzellauten, Silben, Wörtern und Einzelsätzen, wozu in seltenen Fällen auch ein methodisch begründet aufbereiteter Unterrichtsstoff geboten wird. Das Training

isolierter Wörter führt jedoch keineswegs zur Beherrschung einer normgerechten Aussprache und ist bei der Herausbildung der Fähigkeit, phonostilistisch variieren zu können, eher hinderlich als dienlich. Kommunikationslinguistische Erkenntnisse, die für die methodische Gestaltung des Fremdsprachunterrichts weltweit an Bedeutung gewinnen, sind im Allgemeinen nur ungenügend berücksichtigt. Natürlich kann bei der Zielsetzung – der Vermittlung und Aneignung einer standardgerechten deutschen Standardaussprache – die lautliche Seite der Sprachausübung in ihrer mehr oder weniger natürlichen Form nicht von Anfang an aktualisiert werden. Deshalb sollte die mündliche Sprachausübung zunächst in sprachliche Einheiten niedrigerer Ebenen gegliedert werden. Zu den meist verbreiteten Nachteilen der meisten Lehrbücher gehört es, dass die Verknüpfung des zunächst zergliederten Sprachmaterials nicht konsequent genug durchgeführt wird, so dass die erlernten Sprachmittel keine Kommunikationsfunktion auszuüben vermögen. Dabei muss betont werden, dass der Automatisierungsprozess der perzeptiven und artikulatorischen Fertigkeiten erst dann als erfolgreich abgeschlossen betrachtet werden darf, wenn der Lerner imstande ist, den eingeübten Stoff in Bezug auf eine konkrete Situation korrekt zu demonstrieren. Deshalb kann und soll ein speziell aufbereiteter Text bereits eingeübte phonetische Einheiten und eine beschränkte Zahl des neuen einzuübenden Sprachstoffes enthalten. Auf solche Weise bildet solch ein Text eine Grundlage nicht nur für den Erwerb sprachlicher Fertigkeiten, sondern auch kommunikativer Fähigkeiten.

Der Phonetikunterricht integriert spezifische Prinzipien wie jeder Fachunterricht. Das Prinzip der bewussten, imitativen, perzeptiv-artikulatorischen Einübung der fremdsprachlichen Erscheinung im Elementarunterricht ist mit dem Verhältnis Lautperzeption – Lautproduktion verbunden. Der Phonetikunterricht besteht bis heute hauptsächlich in der Korrektur der Sprechbewegungen (Artikulationsbasis), die perzeptive Seite (Perzeptionsbasis) wird dagegen im Allgemeinen unterbewertet und vernachlässigt.

Ausgangssprachliche Hör- und Artikulationsgewohnheiten werden als Ursache phonetischer Fehler angenommen und der Schwierigkeitsgrad typischer Fehler wird auf dieser konfrontativen Ebene eingeschätzt. Größere perzeptive und artikulatorische Differenzen sind unserer Meinung nach leichter zu bewältigen als kleinere, wo Interferenzerscheinungen in stärkerem Maße wirksam sind.

Phoneme, die in der Ausgangssprache keine Analogie haben, bringen größere Differenzen, deshalb lassen sie sich besser wahrnehmen, sind aber mit artikulatorischen Schwierigkeiten verbunden, zum Beispiel, labialiserte Vorderzungenvokale und der Hinterzungennasal. Phoneme, die in der Muttersprache der Lerner eine bestimmte Analogie besitzen, sind in erster Linie mit perzeptiven Differenzschwierigkeiten verbunden. Sie bilden aber die Mehrheit und müssen von Anfang an eine Grundlage für die Entwicklung der deutschen Perzeptions- und Artikulationsbasis bilden. Empfehlenswert wäre es mit solchen Lauten zu beginnen, die sich sowohl visuell, als auch kinetisch anschaulicher präsentieren lassen.

Die Realisierung des neuen, festen Vokaleinsatzes (Glottisschlageinsatzes) gehört zu den Eigentümlichkeiten der deutschen Artikulationsbasis. Dem Ukrainischen bzw. Russischen ist der so genannte weiche Stimmeinsatz eigen, dagegen aber kein fester Vokaleinsatz. Es ist deshalb wichtig, ihn am Anfang des phonetischen Einführungskurses beizubringen, z. B. in den Wörtern [i:n], [ɪn]. Es lohnt sich auch die vokalische Realisierung des Konsonantenphonems /r/ zu Anfang des phonetischen Kurses einzuführen. Die Mittelzunge wölbt sich leicht zum harten Gaumen auf. Die Luft kann jedoch ungehindert ausströmen, so dass ein ungerundeter Mittelzungenvokal entsteht.

Das so genannte deutsche „Vornsprechen“, wobei die Zungenspitze, abgesehen von wenigen Ausnahmen, einen lockeren Kontakt mit den unteren Schneidezähnen hat, und die ovale Einstellung der Lippen, wobei die Lippen von den Zähnen abgehoben werden und dadurch das Ansatzrohr verlängern, gehören zu den spezifischen Merkmalen der deutschen Artikulationsbasis. Durch die Vergrößerung des Ansatzrohrs verbessert sich akustisch die Resonanz. Der Lippenbreitzug, der für die ukrainische und russische Artikulationsbasis bei der Bildung von Vorderzungenvokalen charakteristisch ist, führt zu typischen Fehlleistungen der Lerner.

Die auf den Erwerb perzeptiver und artikulatorischer Fertigkeiten ausgerichteten Übungen sollen eine systematisch aufgebaute, sich allmählich steigernde wissenschaftlich begründete Einführung in die Phonetik der deutschen Sprache sein. In diesem Zusammenhang soll darauf geachtet werden, dass keine phonetische Erscheinung auf segmentaler und suprasegmentaler Ebene vor ihrer Einführung, Einübung und Automatisierung in einer vorhergehenden Übung vorkommt.

Die kommunikative Orientierung des Unterrichts soll als Voraussetzung für eine effiziente Entwicklung der perzeptiven und artikulatorischen Teilkompetenzen auftreten. Die Gestaltung des Einführungskurses soll eine motivierende und keine die Sprech- und Lernlust hemmende Phase sein. Dabei soll das Hör- und Aussprachetraining nicht nur zielgruppenspezifisch, sondern auch auf die individuellen Voraussetzungen und Bedürfnisse der Lerner ausgerichtet sein. Eine detaillierte Individualisierung kann im Unterricht kaum geleistet werden. Es bieten sich aber zunehmend multimediale Möglichkeiten, die die Lerner teilweise entlasten können.

Die Forderung nach dem Erlernen standardgerechter oder wenigstens standardnäher Aussprache kann sich auf die Entwicklung der artikulatorischen Teilkompetenz beziehen. Was die perzeptive Kompetenz angeht, sind hier nicht nur die oben genannten Erscheinungsformen der Standardaussprache, sondern auch authentische standardferne Formen anzubieten, denn der Kommunikationserfolg ist im rezeptiven Bereich mit phonetisch-phonologischen Eigenschaften gesprochener sprachlicher Äußerungen verbunden, wodurch eine Orientierung an der lebendigen Sprechwirklichkeit ermöglicht wird.

LITERATUR

1. Алиференко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие. – 2е издание. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 416 с.
2. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса – От психолингвистики к лингвосинергетике. – М.: Книжный дом „Либроком“, 2009. – 288 с.
3. Вербицкая Т.Д., Диденко М.А., Чумаков А.Н. Методична розробка до практичного курсу з німецької мови для студентів 1 курсу факультету РГФ. – Одеса: Астропрінт, 2003. – 55 с.
4. Панайти Н.Н. Коммуникативная компетенция как целевая и содержательная сторона обучения иностранному языку // Иностранные языки в высшей школе. Научный журнал. – Вып 1 (8). – Рязань, 2009. – с. 36-46.
5. Breindl E., Thurmail M. Wie viele Grammatiken verträgt der Lerner? Zum Stellenwert einer „Grammatik der gesprochenen Sprache“ (nicht nur) für Deutsch als Fremdsprache // DaF, Heft 2. – 2003. – S. 87-93.
6. Deutsches Aussprachewörterbuch; E.-M. Krech, Stock E., Hirschfeld U., Anders L.Ch. u.a. – Berlin.: Walter de Gruyter, 2009. – 1076 S.
7. Götze L. Normen – Sprachnormen – Normtoleranz // DaF, Heft 3. – 2001. – S. 131-133.
8. Günther S. Konnektoren im gesprochenen Deutsch – Normverstoß oder funktionale Differenzierung? // DaF, Heft 2. – 2002. – S. 67-74.
9. Hennig M. „Die hat doch Performanzschwierigkeiten.“ Performanzhypothese und Kompetenz(en)gegenthese // DaF, Heft 2. – 2003. – S. 80-86.
10. Hirschfeld U. Phonetik in Deutsch als Fremdsprache. Situation – Arbeits- und Forschungsschwerpunkte – Perspektiven // DaF, Heft 2. – 2002. – S. 82-87.
11. Meinhold G. Phonostilistische Ebenen in der deutschen Standardaussprache // DaF, Heft 5. – 1986. – S. 288-293.
12. Müller U. Einige Bemerkungen zum Fachunterricht Phonetik innerhalb der Fremdsprachenausbildung // DaF, Heft 1. – 1983. – S. 47-51.
13. Obendiek E. Theorie muss sein! – Überlegung zu Aussprachefehlern // Neusser Vorträge zur Fremddsprachendidaktik. – Bielefeld, Berlin, 1973. – S. 128.
14. Rues B. Varietäten und Variation in der deutschen Sprache // DaF, Heft 4. – 2005. – S. 232-237.
15. Steinig W., Huneke H.-W. Sprachdidaktik Deutsch. – Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH und Co, 2007. – 304 S.

Zhaboruke I.A., Zhaboruke O.A.

THEORETICAL HERITAGE BY A. K. KORSAKOV: LINGUODIDACTIC INTERPRETATION (on The Material of the System of Past Tenses in English)

The article is dedicated to the interpretation of the system of the "past" tenses in modern English as it is viewed in the manual by A. K. Korsakov "The Use of Tenses in English", (1978) from the viewpoint of the methods of teaching. It is based on our more than 20 years' personal classroom experience and presents A.K. Korsakov's theory of tenses in a concise and comprehensible way without in the least distorting its basic ideas.

The necessity of such interpretation is caused, on the one hand, by the great scientific validity of the manual (up to now it hasn't lost its topicality and remains the best book on tenses ever written) and, on the other, by the fact of purely scientific way of presentation of the material and, probably, its thickness – the features that have hindered and still hinder its being widely applied in practice.

Key-words: tense, past indefinite, present perfect, before-present static, past static, anteriority, past, adverbial

Жаборюк О.А., Жаборюк І.А. Теоретична спадщина А.К. Корсакова: лігводидактична інтерпретація (на матеріалі системи минулих часів в англійській мові). Стаття присвячується методичній інтерпретації системи минулих видо-часових форм сучасної англійської мови, представленої у посібнику А.К. Корсакова "The Use of Tenses in English" (1978), - з позиції багаторічного досвіду викладання граматики на спеціальному факультеті. Мета статті відродити інтерес як теоретиків лінгвістів, так і практиків до теорії видо-часових форм англійської мови А.К. Корсакова, яка з своєю науковою значущістю та експланаторною силою до цього часу залишається неперевершеною.

Ключові слова: видо-часова форма, минулий неозначений час, теперішній перфектний час, минулий перфектний час, перед-теперішній статичний час, передминулий статичний час, минулий статичний, обставина.

Жаборюк Е.А., Жаборюк И.А. Теоретическое наследие А.К. Корсакова: лингво-дидактическая интерпретация (на материале системы прошедших времен в английском языке). Статья посвящается методической интерпретации системы прошедших видовременных форм современного английского языка, представленной в пособии А.К. Корсакова "The Use of Tenses in English" (1978), - с позиции многолетней практики преподавания грамматики на специальном факультете. Наша цель состоит в возрождении интереса как лингвистов-теоретиков, так и практиков к теории времен английского языка А.К. Корсакова, которая по своей научной значимости и экспланаторной силе до сих пор остается непревзойденной.

Ключевые слова: видо-временная форма, прошедшее неопределенное время, настоящее перфектное время, прошедшее перфектное время, преднастоящее статичное время, предпрошедшее статичное время, прошедшее статичное время, предшествование, обстоятельство.

It has passed nearly half a century since “The Use of Tenses in English” by professor A.K. Korsakov was published – the book appeared in 1978 – but hasn’t in the least lost its topicality. By now we don’t know any manual on the English tenses which from the viewpoint of its scientific adequacy and conformity to the objective grammar could compete with A. K. Korsakov’s one.

Nevertheless, despite its obvious advantages, this manual, as far as we can judge, hasn’t got the deserved attention from teachers of English. The reasons for this, to our mind, are as follows: firstly, this manual hasn’t been boosted enough in the professional circles and, secondly, it is its thickness and scientific way of presentation of the material that most probably frighten away the teachers. Our article, therefore, is aimed at the removal of both these deficiencies: it calls the attention of teachers again to this unfairly ignored theory and, by interpreting it from the viewpoint of the methods of teaching, makes it concise, comprehensible and thus more appropriate for the process of teaching. The method of presentation of this theory is the result of our long-term practical experience in the classroom. We gladly share it with the colleagues hoping that our approach would win more and more adherents.

In view to be economical we present the material in a compressed abstracts-like way, trying to avoid profound theoretical explanations. Those willing a deeper insight into the problem might turn either to the original or to the footnotes where the most necessary information is given.

Before coming to the point, we would like to emphasize the fact in our interpretation none of the theoretical messages of the manual has been distorted – the fact which, we hope, would be put down to our credit. The main difference between the original and our interpretation lies in the fact that in the latter the “past”¹ tenses of English are viewed not individually – in tense-by-tense order (as is common for a scientific way) but in a system which is, to our mind, more fully meets the requirements of the methods of teaching. Another peculiarity of our approach is that we, basing ourselves on our long-term classroom experience, have laid special emphasis on those theoretical issues of the theory which proved to be most difficult for the students to understand. Moreover, we also has suggested our own way of their explanation and argumentation. •

So there are three ²“past” tenses in English: the past indefinite tense (the past simple), the past perfect and the present perfect tense. That means that whenever a learner wants to refer in his speech to a past process³ he is confronted with the

¹ The term “past” is not used here in its strict scientific sense. The scientific difference between “past” and “anteriority” will be explained in the article below.

² We exclude from the system of the “past” tenses the corresponding continuous forms as the latter do not differ from their non-continuous counter-parts as far as the time-relationships are concerned – the difference between non-continuous and continuous forms is aspectual. The aspect, however, is not the subject-matter of our article.

³ The term “process” is used by A.K. Korsakov in the meaning of a particular instance of existence of a substance in time and space. The “process” is wider than “action” and “state”.

problem of choice: which of the three tense-forms would be more appropriate to a particular speech situation. Especially difficult is the task for students whose mother-tongue possesses only one past tense-form and for whom perfect tenses are absolute novelty – as, for instance, Ukrainian or Russian students.

Below we offer four criteria which might help a student to cope with the situation and to make the right choice. These criteria are as follows:

1. Statistics. The frequency of occurrence of the past tense-forms in the two communicatively different aspects of speech – in narration and in dialogue speech could be represented in the following table:

Table 1
The frequency list of “past” tenses in English

Tense-form ¹	Narration (%) [1]	Dialogue (%) [2]
The past indefinite	60	22
The past perfect	5	(extremely rare)
The present perfect	4	10

As we see from the table [1, 51- 54; 2], the statistics is in favour of the past indefinite tense which ranks first both in narration and in dialogue speech and exceeds in frequency both the perfect tenses over and over. This gives us right to put forward the hypothesis of the **universality** of the past indefinite tense in the system of the past tenses of the English language.

2. The Starting Position of the Speaker. Referring to “past”-time processes the speaker starts either from a “present-time situation” or a “past-time situation”.

a) **The present-time situation** is understood as a general present-time background against which “past”-time tenses are used. To be more exact, it is the **mental present of the speaker** from which he “pushes” himself “off” (alienates himself) to refer to a past process. Since learners of English do not have to differentiate between these two types of situations in their native tongue this criterion should be paid special attention to: well illustrated by examples and trained. The markers of the present-time situation, as could be well observed from the examples below, are as follows: frequent usage of the present tense, the imperative mood, the Subjunctive-one form, etc.

Examples of present-time situations:²

¹ The tenses-forms in the table are arranged according to their decreasing frequency in narration.

² At this stage of analysis the kind of the “past” tense-form in each particular case is of no importance – this would be discussed below. What really matters is the situation itself, its parameters as a whole, as well as the possibility of using two “past” tenses. It is this that should be paid special attention to by the teacher.

1. “Oh, thank God”, she said. “Thank God? You've come”¹ (Sheldon S. Bloodline);
2. “Carrissima – I can't. I don't have it”. “Then get it for me! You promised! (Sheldon S. Bloodline);
3. “Look at me. I'm scarcely a shadow of what I was three weeks ago” (Saroyan W. Selected Stories);
4. “I've made all the arrangements already. The swings and the merry-go-round arrive on Sunday” (Chrome Yellow);
5. “I've heard about you. You have a very good reputation. People seem to believe you” (Magician).

As you see from the above examples, the present-time situation gives the speaker the possibility, while making references to past processes, to avail himself either of **the past indefinite or present perfect tense**.

b) The past-time situation is a general past-time background against which “past” tenses are used. It is **the mental past of the speaker** from which he “pushes” himself “off” (alienates himself) to refer to a still deeper past plane (past process). The peculiarity of this kind of situation, as compares to the former one, is that the speaker has switched over from the present into the past (he doesn’t think of the present altogether, he is fully absorbed in the past) – which is witnessed by the dominant usage of the past indefinite tense within the limits of the situation.

6. Examples of the past-time situations:

1. I was in the middle of my second chapter, and I was stuck. Fatigue, overwork – I had only written a hundred words in the last hour, and I could get no further. I sat biting the end of my pen and looking at the electric light which hung above my table (Chrome Yellow);
2. He looked up, startled. It was Mary. She had broken from the uncomfortable embrace of Mr. Scogan, who had now seized on jenny for his victim (Chrome Yellow);
3. I dreamt that I was in the Parliament. There was a debate on foreign affairs which was very important not only for the country, but for the whole world. I was to make a speech. I had prepared it carefully. I wanted it to produce an effect in the Parliament and to silence my enemies (Magician).

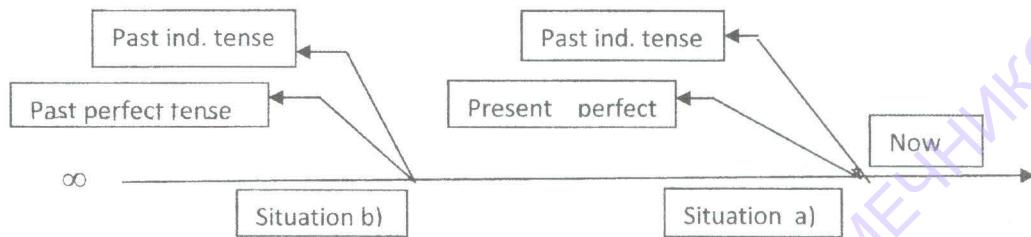
As well as in the present-time situation, in the past-time situation the speaker, referring to an earlier time plane, has to choose not from three tenses but only from two: **the past indefinite tense or the past perfect tense**.

This gives us grounds to conclude that the second criterion does not only confirm the above hypothesis of the universal character of the past indefinite tense (it is used in two kinds of speech as well as in two kinds of situations) but,

¹ All underlined parts of the situation with an uninterrupted line in this and in all other cases show the shift of time plane: from the present to the past – in situation a); from the past to a still earlier past plane – in situation b). The “past” tenses are presented in bold type.

as could be observed from the examples above, it also narrows the choice of the speaker: now the speaker has to choose not from the three tense-forms (as in the beginning) but from the two only – the choice which is not only much easier but, as psychologists believe, is practically always unerring. The universal character of the past indefinite tense is especially vivid when represented graphically:

Scheme 1

Time-line

3. The grammatical meaning of the “past” tenses. This criterion helps the student to make the appropriate choice within each of the above described situations. It is the most essential criterion as it gives insight into the grammatical nature of each of the “past” tenses.

It is only but natural that here we should proceed from the grammatical meaning of the tenses as they are formulated in A.K. Korsakov’s manual.

According to his view the **past indefinite tense** is used to denote the **mental past** of the speaker represented statically (from here is the name which this author suggests to this tense – **the past static tense**) [1, 46, 69]. On the graph above it occupies the stretch of the time-line to the left of “Now” (“the moment of speech” in linguistics).

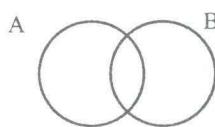
The perfect tenses, in A.K. Korsakov’s view, are **anterior** tenses, as different from the past static tense that is “the past indefinite tense” – in traditional terminology [3, 85]. The **present perfect** [3, 95] expresses **anteriority (priority)** to the **mental present of the speaker** (to the general present-time background) [1, 133] while the **past perfect** [3, 98] – **anteriority to his mental past** [1, 153]. These tenses, therefore, are, respectively, called in the manual as **the before-present** and **the before-past tense**. From now on we will also stick to these names.

Comparing the definitions of the grammatical meaning of the “past” tenses presented above, we see that the demarcation line between the latter comes through the notions of **“the past”** and **“the anteriority”**. That means that to see the difference between the past static tense and the before-present /-past static tenses we must properly understand the difference between these two notions.

The analysis shows that, as far as the contents of these notions is concerned, the “past” and “anteriority” have something in common and at the same time they are different. According to formal logic, the relationship between these two notions

could be defined as a relationship of intersection, which could be graphically represented with the help of Euler's circles in the following way:

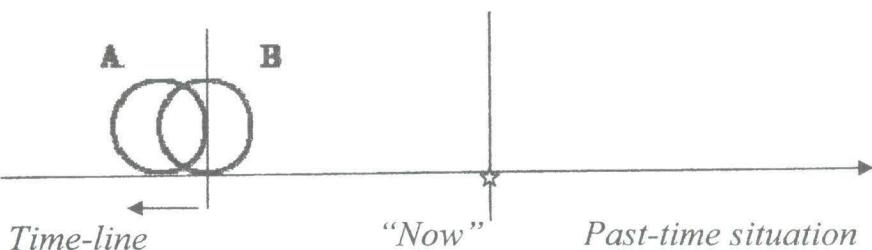
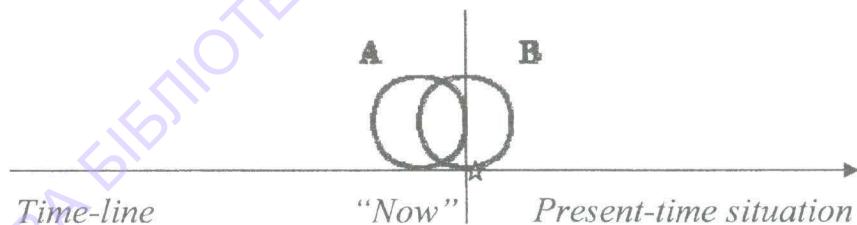
Scheme 2

where: A – the Past; B – the Anteriority 1

The common section of both notions actualizes itself when the “past” process the speaker refers to lies to the left from “Now” on the time line. This is possible in both kinds of situations: the present-time situation – situation a), and the past-time situation – situation b). This is the case of the so called “parallel” usage of the **past static** and the “before-“ static tenses when the difference between these two kinds of tenses is, practically, annihilated. And, indeed, the process lying on the left from “Now” is **past** by determination. At the same time it may be treated either as a **before-present** process (as it is usually prior to the present-time situation) or as a **before-past** one, as it may precede a certain situation in the past. This stipulates the possibility of the arbitrary choice of tenses within each kind of situation: the past static or the before-present static tense in situation a); the past static and the before-past static – in b). To make it more vivid we represent both cases graphically on the time-line:

Scheme 3

Parallel Uses of the Past Static and the Before-present Static and the Before-past Static:

Present-time situation. Examples¹ of the “parallel uses” [1, 75 – 78] of the past static (the past indefinite) and the before-present (the present perfect) tenses:

1. “*By the way, I brought you a box of cigars*”, Annixer stared as Priestly laid the box on the edge of the washstand (F. Norris)*. // “*I’ve brought you a box of chocolates. Get through them as quickly as you can and put some weight on*” (D. Cusack)*;

2. “*Well, how do you know that?*” “*I read it in a book*” (P. Abrahams)*. // “*Oh, I’ve read about it and I know*” (J. London)*;

3. “*Forget what I’ve said. I didn’t mean most of it*” (H. Wallpole)*;

4. “*Yes, I have worked hard*”, Frederick affirmed. “*It was worth it*” (J. London)*;

5. “*I’ve lain awake for two nights turning it all over in my mind. I thought I should go mad*” (W.S. Maugham)*.

In these examples all the past processes referred to by the speaker could be located on the time-line to the left from “Now” that is – to the left from the present-time situation which means that they belong to the sphere of the past. At the same time they can be interpreted as anterior because they precede the present-time situation. Moreover, in examples 3, 4 and 5 the location of processes on the time-line fully coincides. This explains the arbitrary choice of a tense by the speaker in each particular case.

Past-time situation. [1, 78 – 80]. Examples of the “parallel uses” of the past static (the past indefinite) and the before-past (the past perfect) tenses:

1. “*Go into my sitting room and sit down. I’ll put on my stockings and some shoes.*” – He did as she **bade** and in five minutes she joined him (W.S. Maugham)*;

2. Though his room was beyond mine saw him return the way he **came** (J. Conrad)*;

3. The war did something to Larry. He didn’t come back the same person he **went** (W.S. Maugham)*;

4. We drove out to see the Turtles. Amicia **rang** me and I suggested it (J. Lindsay)*

The omission of the past perfect could be explained by the fact that very often it is already clear from the context itself which of the processes is anterior.

Having explained the sphere where the notions of the past and anteriority overlap with each other, we now can pass over to the spheres of difference in these notions, namely, to the so called “pure anteriority” [1,134 -137] and “pure past” [1, 16 -17]. This difference can be reduced to the following features:

¹ Examples taken from the manual by A.K. Korsakov are marked with *.

1. “Anteriority” and “future” do not contradict each other while “past” and “future” are mutually exclusive notions;

2. “Anteriority” can’t be fixed on the time-line while “past” always finds on it a definite location. From here it follows that verbalized anterior processes are actually not real processes – they are nothing more but mere statements: statements of general validity, technical instructions to certain appliances, dictionary entries, etc; verbalized past processes, on the contrary, – the processes that really existed.

3. If situated to the left of “Now”, “Anteriority” is often vague and not associated with definite circumstances of the past; “past”, on the contrary, is definite, clear: the speaker can always recall what actually happened and under what circumstances.

Basing ourselves on the above features, we can now illustrate the embodiment of the latter in the corresponding English tenses – the before-present static and the past static.

Examples of pure anteriority¹

Incompatibility of “past” and “future”:

a) “*Got to go out and see someone. Like to tell you all at first. Celia and I – hope to get married next year when I’ve done my course*” (A. Christie);

b) “*I shall be downstairs. Let me know when you’ve finished and I’ll come up and talk it over with you* (W.S. Maugham)*;

In the examples above the emphasised processes could be located on the time-line to the right of “Now” (as different from all the previous examples). That means that these processes refer to the sphere of future and as such have nothing whatsoever to do with the past (as it was already mentioned, these notions are mutually exclusive). That is why the substitution of the before-present for the past static here is out of the question.

1. Statements of general validity:

a) *No fox likes to eat an animal that he himself has not killed* (W.S. Gray)*;

b) “*If you learn how to tackle one subject – you’ve learned how to tackle all subjects*” (A. Christie);

c) “*After all, I suppose there is some point in it – I might be the person who murdered her! And when you’ve murdered one person they say you usually murder a lot more...*” (A. Christie);

d) “*You know it is the custom now to interview any man who has become notorious*” (M. Twain);

e) “*...and once you’ve started an accusation like this, it takes a lot of killing*” (A. Christie);

¹ The past static is out of the question.

f) "...but nothing excuses the violence and coarseness of expression, especially in a man, who **has been** carefully **brought up**, as I know Harris has been (Jerome K. Jerome);

g) My wife never does what I have told her to do (M. Twain).

a) War-widow – woman whose husband **has been killed** in war;¹

b) Orphan- a child who **has lost** his parents by death;

c) Rain-water –water that **has fallen** as rain and **has been collected**.

a) The indicator shows when the signal **has been recorded** (Electronics)*;

b) When the present time has elapsed you will hear an audible signal*.

2. Vagueness, indefiniteness of location on the time-line:

a) "What's the time? My watch **has stopped** (G. Greene)*;

b) He looked at her. "Say, you **haven't been** sick, have you?" - Carrie nodded (Th. Dreiser)*;

c) "Look at yourself. A woman. You've **had** a baby? No? To look at you, you're married, my girl" (D. Carter)*;

d) Suddenly he started sniffing vigorously. "You've **been drinking**," he snarled (G. Gordon)*;

e) "Hullo," he exclaimed, "You've been crying." Her eyes were still wet with a few vague tears (Th. Dreiser)*;

f) "There's a sad loveliness in that faint hollow of your check, but it means you've **been neglecting** your butter and milk" (A. Cronin)*.

Examples ² of pure past:

1. Pattern: the verb **remember** + a single-act past process:

a) "I remember that the curtains of one house **weren't** fully **drawn**" (J. Braine)*;

b) "I remember I **laughed** just as big as you please" (Th. Wolfe)*;

d. "I remember Edgar said he **played** around Wall Street" (Th. Dreiser)*;

2. Narration:

a) Lord Montrago **had** many qualities. He **had** intelligence and industry. He **travelled** in the world and spoke several languages (Magician);

b) His face **was** red with anger and he **poured** upon Dr Audlin a stream of such words that Dr Audlin **was surprised** he **knew** them (Magician).

3. Definite associations with the past, its circumstances:

a) "Have you seen Mr. Whitford this morning?" – "He **passed** me" (G. Meredith)*;

b) "I **stayed** on that ship thirty hours" (J. Conrad)*;

c) "I suppose it's Grant." – "At first she made no reply. Then she said: "Yes, Arthur **asked** him to supper" (G. Gordon)*;

d) "Here is your knife. I **found** it in the path" (W. Faulkner)*;

¹ All examples from this section have been taken from Oxford Student's Dictionary of Current English.

² In these cases the speaker associates the processes with some particular circumstances in the past (he is mentally in the past), that's why the past static is used.

e) *The dog moved its tail, lowered it, and went off. "A gipsy gave it to me," said Tod, "best god that ever lived" (G. Galsworthy)*.*

f) *"All that about fiddling I learned from Mr. Edward Soames"* (J. Braine).

4. The Criterion of the Adverbial Modifiers of Time. This criterion, as it is known, ranks first in importance in most of traditional grammar books [3, 96; 4, 43; 5, 48, 49 50]. In reality, as A.K. Korsakov's investigation has proved, it is the least reliable of all. For its best, it can only be treated as an additional means of specifying the use of tenses in situation a), that is – in present-time situation (p. 7).

The lists of frequency of adverbials of time used with both tense-forms (the before-present static and the past static tense) given in the manual [1, 138 – 149; 81 – 84] were rearranged by us in a comparative table – according to the decreasing frequency of adverbials of time registered with the before-present static tense. This table is presented below.

Table 2

The comparative frequency lists of adverbials registered with the before-present static and the past static tenses

Nº	Time Adverbial	The Before-present Static	The Past Static
1	Ever, never before	+	+ (1,5 times more frequent)
2	Always	+ (1,5 times more frequent)	+
3	Before	+ (1,5 times more frequent)	+
4	Just	Br. E + 95 %	+ 5 %
		Am. E + 51 %	+ 49 %
5	Yet	Br. E +	-
		(66% in statements, mostly neg. 44% in questions, mostly general)	
	Am. E	+ 85 %	+ 15 % (mostly in general questions)
6	Since (then)	+	- (+ in "since"-clauses only)
7.	Ever, ever... before, ever ... in my life	+	+ (1,5 times more frequent)
8	In my time, in my day, in his youth	+	+
9	Once	+ (one one occasion only, a single time up to now)	+ (at one time in the past)
10	Already	Br. E +	-
		Am. E +	+

Nº	Time Adverbial	The Before-present Static	The Past Static
11	So far	+	-
12	Long ago, long since	+ (“long ago” more frequent than “long since”)	+
13	Lately, of late	+ (“Lately” more frequent than “of late”)	- (extremely rare – archaic)
14	In the past	+ 94 %	+ 6 %
15	Recently	+ 68 %	+ 32 %
16	Now	+	+
17	This evening, etc	+	+
18	From the first, From the start	+ (retrospective)	+ (emphasis on the beginning of the process)
19	In 1959, etc	+ (as an afterthought only)	+ (much more frequent)
20	Today	+ (on this present day, at the present time, in these days)	+ (3 times more frequent and is used only in the sense: on this present day)
21	Long	+ (for a great extent of time; at a point of time distant from now)	- (+ only in combinations: all day long, etc)
22	All along, all the while, How long..	+	- (+ only in combinations: all day, all night, all through the afternoon, etc)
23	Just now	+ (rarely, as an afterthought)	+ (scarcely a minute ago)
24	Tonight	+ (common)	+ (common)
25	When...?	+ (mostly in rhetoric questions)	+
26	At the age of 21	+ (in statements of general validity)	+
27	By this time, by now, constantly	+	+ (by now, by 10 o'clock, by the middle of January)
28	An hour ago	+ (in statements of general validity)	+
29	In my life, after the morning service, over and over again	+	+
30	In earlier years, previously	+	-
31	Afterward, as a boy, as yet, at last	+	+

Examples¹ to the table:

1. "Poor Jessie. She looks healthy, but she's never been a strong child" (I. Hughes). "I've never seen you so quiet before" (S. Lewis) // She was shy. She never spoke unless she spoken to (Th. Wolfe). His big brother never took him anywhere (G. Gordon).
2. "I have always thought it a blessing (Miss Yonge). "I've always wanted to see foreign places" (S. Lewis). "Of course, it's like Victoria. She always has been the image of her" (E. Denafield). // "You're naughty, Dinny. I always thought you were naughty" (G. Galsworthy). "We'll have a shot at it. You know I always wanted you to try. And now I do more than ever" (A. Cronin).
3. "I've been through that before" (Th. Dreiser). "I've heard that name before" (A. Cronin). // "Roger," he exclaimed, ""she's made a man of me. I was a machine before (F. Norris). "No, darling. We'll manage somehow. We starved before, we can starve again" (W.S. Maugham).
4. "my father's just brought me this picture, Aubrey – isn't it a gem?" (G. Galsworthy). // "Read that. Vanamee just brought it" (F. Norris). "Look, Annie, I've just finished listening to Sales. And you were absolutely right" (M. Wilson). // "Fine," she laughed, "But you just finished telling me that you couldn't earn that kind of money" (M. Wilson).
5. "Nothing has happened yet" (P. Abrahams). "they haven't arrived yet" (B. Shaw). "Have you eaten yet?" (I. Shaw). // "Did you meet him yet?" – "No, I didn't" (Th. Dreiser). "Did you rewrite scene two yet?" (I. Shaw).
6. "I've thought of her story a good deal since then" (W. S. Maugham). "I've always liked hares since" (J. Galsworthy). // In "since"-clauses only in the pattern "**Before-present Static + since-clause**: "You've got thinner since I last saw you" (D. Cusack).
7. "I'm not ashamed of anything I've ever done" (J. Braine). "Nobody's ever known you" (Th. Wolfe). // "I'll buy her the sweetest clothes a little girl ever had" (j. Lindsay). "You're not like any other woman I ever met" (D. Cusack).
8. "We've both been boys in our time" (H. Walpole). "They've been good houses in their day" (Th. Wolfe). // No examples have been registered with the past static although these adverbials point to the past.
9. "It has only happened to me like that once" (E. Hemingway). "You have more than once interfered in his behalf" (F. Norris). // "Once I swallowed a tree toad by mistake, I was eating grapes" (F. Norris).
10. "You've already slightly chilled your lungs" (J. London). She has driven me mad already" (B. Shaw). // "Lend me your scissors a second. You got them handy?" – "No, I packed them already" (J. Salinger). "You say you speak to her already" (Th. Dreiser).
11. "I want you to forget everything I've said so far" (A. Kingsley). "Survive, he thought, survive; it's the only lesson i have learned so far (I. Shaw).

¹ All examples to the table have been taken from the manual by A.K. Korsakov.

12. "Why, I believe you. You **have convinced me** long ago" (B. Shaw). "It's a wonder they **haven't found** that out long ago" (J. Galsworthy). "A young woman commits many follies. I **have** long since passed through that phase" (P. Wodehouse). // Long ago there **lived** a selfish queen who had a good and beautiful daughter.

13. "My father **has been worried** in the business lately" (A. Cronin). "Has Jean **written** to you lately?" (J. Galsworthy). "He **has aged** greatly of late" (J. Conrad). // An empty chair at the table **was** lately occupied by Cornelius, who has finished his breakfast and gone (B. Shaw).

14. "Well, I've **come across** him in the past too" (A. Cronin). "You needn't think I'm going to go on enduring all this as I **have** in the past" (Th. Dreiser). // "Listen to me! You say I **did** you wrong in the past – and I did, let me make up for it, let me atone" (J. London).

15. "Several members of the old companies **have come** to me recently to ask me to help them" (Th. Dreiser). "You **haven't seen** any of us recently" (M. Wilson). // "Did you **hear** anything from Marigold recently?" – "Not for some years" (A. Kingsley). "What interest have you had?" – "Recently I **owned** a third-interest in a saloon at Warren and Hudson streets" (Th. Dreiser).

16. "I've **been out** with her about half-a dozen times now" (J. Braine). "Now I **have forgotten** what I was going to say" (B. Shaw). // The woman clutched the lean arm of her host. "Now I **got** you!" she said (D. Parker). "Of course, I haven't forgotten! It's tour birthday!" – "You just **thought** of it now!" (R. Lardner).

17. "She's **been** extremely rude to me this evening" (A Berkley). (The moment of speaking was past two a.m.) "By-the-by, how **have** you **got** on with your new pupil this morning?" (Ch. Bronte). (It was about dinner-time). // She will meet him soon enough. Perhaps she **met** him this evening" (C. Forester). (It was eight p.m.). "My," said Peggy very pleased, "you **got out** on the wrong side of the bed this morning, didn't you?" (I. Shaw). (Peggy was phoning to Michael early in the morning).

18. "You've **been** against us marrying from the start" (J. Braine). "You **have avoided** the ugly side of life from the first" (H. G. Wells). // "I'm not shocked. I **divined** it from the first" (J. London).

19. The American boxer Shomo **has** only once before **appeared** in Britain – in 1959 (D. Worker). Principles of their use **have been discussed** by Arsdell (1951 (G. F. Steward)).

20. "Has your indigestion **bothered** you today?" (A. Cronin). "We've **run out** of honour today, but we have a nice fresh lot of self-respect" (Th. Wolfe). // "How **did** things **go** with you today?" (D. Cusack). "Now tell us what else **happened** today?" (J. Pudney).

The detailed and systematic analysis of the material carried out by the author of the manual gives the objective, true to life view of the usage of the adverbials with the "past" tenses in modern English. Not going into the problem of its difference with the traditional way the "past" adverbials are presented in grammar

books – the analysis being not the aim of the article, we still cannot but make some general remarks:

The statistics shows that the adverbials occur with the before-present static in less than half of its usage – only in 42 %; with the past static – still rarer – only in 13% – the facts which alone make the criterion of adverbials inessential.

The adverbials “ever”, “never”, “always”, “before”, “long ago”, “now”, “this evening”, “tonight”, “today”, and some others are used, contrary to what is stated in grammar books, with both tenses and, moreover, – without any limitations.

The usage of adverbials “just”, “yet” and “already” with the corresponding “past” tense is not the matter of the grammatical meaning of the latter, as most of the adherents of the traditional view believe, but – rather the matter of the variant of English – the British or the American one.

The difference in the usage of adverbials “once”, “from the first”, etc with either of the compared tense-forms is conditioned by the lexical sense of the former: the latter must harmonize with the grammatical meaning of the corresponding tense-form.

The difference in the usage of “long” in both tense-forms is lexico-syntactical: “long” is used with the before-present static while for the past static the phrase “all day long” is common; of the before-present static “all along”, “all the while” is characteristic, of the past static – such adverbial phrases as “all day”, “all night”, etc. So it is not the adverbial itself which lays restrictions on the use of a certain “past” tense-form, as is usually stated in grammar books, it is the sense of former which, actually, being dependent on the grammatical meaning of the tense, has to adapt itself to the latter.

The material shows that the number of adverbials used only with each of the tenses is rather limited. Moreover, they are not the ones that are usually listed in grammar books. So for the before-present static only three adverbials of the kind have been registered: “so far”, “lately (of late)”, “in the past”. What concerns the past static this list is by several members longer: “in 1959”, “just now”, “at the age of 21” “an hour ago”, “in earlier years, previously”. It is also important to mention that the latter, as opposed to traditional treatment, can be and **are** used with the before-present static: in the cases of an afterthought and in statements of general validity.

LITERATURE

1. Корсаков А.К. Употребление времен в английском языке. – К.: Вища школа, 1978. – 223 с.
2. Тарасова В.И. Ситуативное употребление перфектных форм настоящего времени в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. н. – Одесса, 1980.
3. Каушанская В.Л. et al. Грамматика английского языка. – Л. : Просвещение, 1967. – 319 с.
4. Quirk R. A. et al. A University Grammar of English. – M: Vysšaya škola, 1982. – 391 p.
5. Leech J., Svartvik J. A Communicative grammar of English. – M. : Prosveshcheniye, 1983. – 303 p.

НАШІ АВТОРИ

Бессонова Ольга Леонідівна	доктор філологічних наук, професор, Донецький національний університет, Україна
Богуславський Сергій Сергійович	старший викладач, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Бондаренко Вікторія Сергіївна	аспірант, Київський національний лінгвістичний університет, Україна
Бровченко Тамара Олександрівна	доктор філологічних наук, професор, Миколаївський державний гуманітарний університет імені П.Могили, Україна
Букреєва Лілія Леонідівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Буцикіна Надія Євгенівна	кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний торговельно-економічний університет
Васильченко Олена Германівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Ваховська Ольга Володимирівна	аспірант, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
Вербицька Тетяна Діомидівна	кандидат педагогічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Волошин Володимир Григорович	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Воробйова Ольга Петрівна	доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна
Голубенко Лідія Миколаївна	кандидат філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна

Декшина Тетяна Анатоліївна	аспірант, Інститут іноземної філології НПУ імені М.П.Драгоманова
Демчук Ангеліна Іванівна	викладач, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна
Діденко Нatalія Миколаївна	аспірант, викладач, Одеський національний університет імені I.I.Мечникова, Україна
Добровольська Оксана Ярославівна	кандидат філологічних наук, доцент, Ужгородський національний університет
Жаборюк Ірина Анатоліївна	кандидат філологічних наук, доцент, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна
Жаборюк Олена Анатоліївна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені I.I.Мечникова, Україна
Кабаненко Анастасія Віталіївна	аспірант, Київський національний лінгвістичний університет, Україна
Карпенко Олена Юріївна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені I.I.Мечникова, Україна
Колегаєва Ірина Михайлівна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені I.I.Мечникова, Україна
Корольова Тетяна Михайлівна	доктор філологічних наук, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна
Кухаренко Валерія Андріївна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені I.I.Мечникова, Україна
Левицький Андрій Едуардович	доктор філологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Логвіненко Марія Іванівна	викладач, Київський національний лінгвістичний університет, Україна

Морозова Ірина Борисівна	доктор філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Нікіфоренко Ірина Валеріївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Ніцевич Александро-Архентино Олексійович	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Обелєць Юлія Анатоліївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Петлюченко Нatalia Володимирівна	доктор філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Почепинська Світлана Михайлівна	кандидат філологічних наук, викладач, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна
Рудік Ірина Валеріївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Селіванова Олена Олександрівна	доктор філологічних наук, професор, Черкаський державний університет імені Б. Хмельницького, Україна
Строченко Леся Василівна	кандидат філологічних наук, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Таранець Валентин Григорович	доктор філологічних наук, професор, Миколаївський державний університет імені В.О.Сухомлинського, Україна
Ткаченко Ганна Володимирівна	аспірант, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Україна
Ходоренко Анна Вікторівна	кандидат філологічних наук, доцент, Дніпропетровський національний університет, Україна
Шевченко Ірина Семенівна	доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
Шелудько Анна Володимирівна	кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

Шановні колеги! Просимо взяти до уваги наступне: редакційна колегія приймає до публікації у збірнику статті, що містять теоретично вагомі й достовірні результати наукових досліджень, які виконані на високому професійному рівні із зачлененням останніх досягнень вітчизняної та зарубіжної філології.

1. Приймаються статті, що написані українською, російською або будь-якою з робочих мов факультету РГФ ОНУ ім. І.І.Мечникова (англійською, німецькою, французькою, іспанською).

2. Згідно з вимогами ВАК України публікації в фахових виданнях повинні супроводжуватись УДК та анотацією (обсяг 3-5 рядків) і переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами. Анотація і ключові слова наводяться **перед** текстом статті, **кегль 12**, міжрядковий інтервал 1, курсив, ключові слова напівжирним (див. зразок анотації)

3. Статті повинні мати такі необхідні елементи: (1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями; (2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, зазначення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; (3) формулювання цілей і завдань статті; (4) виклад основного дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів; (5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

4. Посилання на теоретичні джерела подаються в тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [№ джерела, цитована сторінка; № наступного джерела, цитована сторінка] або [№ джерела; № джерела], якщо не наведені сторінки джерела. Наприклад: [4, 154; 6, 768] або [4; 6], де 4; 6 – номери джерел, 154; 768 - номери сторінок. Посилання на матеріал, що досліджується, надаються у круглих дужках.

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підмалюнковими підписами, наприклад: Рис. 1. Графік залежності показника *a* від показника *b*. Цифровий матеріал може оформлюватись у таблиці, які теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою над таблицею по центру.

6. Окремі слова латиницею, що включені в кириличний текст, а також ілюстративні приклади виділяються курсивом, наприклад: Д. Артрідж свого часу запропонував термінопоняття “*culturally and ideologically situated reader*”.

Приклади, що складаються більше, ніж з одного речення, виокремлюються у абзац та друкуються із відступом 10-15 мм від лівого берегу, наприклад:

Tune in Web radio stations from across town or around the globe. Download music from the Internet, search for and compile information about tunes and artists, and do even more (14, 653).

У разі наявності перекладу ілюстративної цитати він друкується з таким саме відступом

7. Перелік цитованих джерел під назвою „Література” друкується 12 кеглем одразу після тексту статті: спочатку подаються теоретичні роботи, написані кирилицею, потім ті, що написані латиницею, у алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів, потім подаються словники та довідкова література, потім матеріал дослідження. Нумерація наскрізна.

8. Обсяг статті (разом із ілюстраціями і переліком літератури) має складати 10-12 сторінок. Рукопис має бути представлений до редакції на компакт-диску у форматі *.doc (MS Word), або *.rtf, а також роздрукований (1 примірник): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, сторінки мають бути нумеровані.

9. На окремому аркуші надаються дані про автора:

- 1) прізвище, ім’я, по-батькові (українською мовою згідно паспорту),
- 2) науковий ступінь,
- 3) вчене звання,
- 4) статус аспіранта, докторанта, пошукача (в разі наявності такого),
- 5) місце роботи і посада,
- 6) номер телефону, адреса, e-mail.

10. Статті обов’язково підлягають редакційному рецензуванню і редактуванню. У разі невідповідності заявленим стандартам стаття не публікується і може бути повернена автору для доопрацювання. Статті, що виконані аспірантами або пошукачами, мають супроводжуватись рекомендацією до друку, підписаною науковим керівником.

ЗРАЗОК АНОТАЦІЇ

УДК

Колесник О.С.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІФОЛОГІЧНИХ СЦЕНАРІЙІВ

У статті розглянуто системні і структурні особливості міфологічних сценаріїв, механізми їх творення. Номінації їх елементів у германських мовах архаїчного періоду аналізуються у лінгвокультурному ракурсі.

Ключові слова: міфологічний сценарій, концепт-міфологема, система, фрейм, скрипт.

Колесник А.С. Лингвокультурные особенности мифологических сценариев. В статье рассмотрены системные и структурные особенности мифологических сценариев, механизмы их образования. Номинации их элементов в германских

языках архаичного периода анализируются в лингвокультурном ракурсе.

Ключевые слова: мифологический сценарий, концепт-мифологема, система, фрейм, скрипт.

Kolesnyk O.S. Linguo-cultural peculiarities of mythic scenarios. The article addresses systemic and structural peculiarities of mythic scenarios as well as the mechanisms of their emergence. Designation units denoting their components in old Germanic languages are analyzed in linguo-cultural perspective.

Key words: mythic scenario, mythic concept, system, frame, script.

КООРДИНАТИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

проф. Колегаєва Ірина Михайлівна

- телефон: (048) 776 21 89, 777 98 52

- адреса: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26

Одеський національний університет, факультет РГФ, кімн. 109

КООРДИНАТИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ:

доц.Петлюченко Наталія Володимирівна

- телефон: (0482) 44-22-70, +38067 804 84 80

- E-mail: npetljutschenko@ukr.net

Звертаємо Вашу увагу, що збірник розміщується на наступному сайті електронних видань бібліотеки імені Вернадського:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/index.html

Редакційна колегія

ЗМІСТ

РГФ – ЦЕ ЗВУЧИТЬ ГОРДО!	3
<i>Бессонова О.Л.</i>	
СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНОЧНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦА В АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ	7
<i>Богуславский С.С.</i>	
ДИНАМИКА СИНОНИМИИ НЕМЕЦКИХ ФУТБОЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ	15
<i>Бондаренко В. С.</i>	
ЯВИЩЕ ГРАМАТИЧНОГО ПАРАЛЕЛІЗМУ У ФРАНКОМОВНИХ РОМАНАХ ПИСЬМЕННИКІВ МАГРИБУ	24
<i>Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Петлюченко Н. В.</i>	
МЕТОДЫ ОБОБЩЕНИЯ ИНТОНАЦІОННОГО КОНТУРА В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ИССЛЕДОВАНІЯХ ОДЕССКОЇ ФОНЕТИЧЕСКОЇ ШКОЛЫ	32
<i>Букреева Л. Л., Диденко Н.Н.</i>	
ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ КОНЦЕПТ “HUNGER” В ПРОИЗВЕДЕНИИ Г. ГРАССА “BEIM HÄUTEN DER ZWIEBEL”	45
<i>Буцикіна Н.Є.</i>	
МОЖЛИВІ СВІТИ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ М. ЛЕВІ “ET SI C’ÉTAIT VRAI...”	54
<i>Ваховская О.В., Шевченко И.С.</i>	
МЕТАФОРИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ГРЕХА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ.....	62
<i>Воробйова О.П.</i>	
МЕТАФОРИ ПРО МЕТАФОРУ: ДИДАКТИЧНИЙ СЦЕНАРІЙ	76
<i>Декина Т.А.</i>	
ПРАГМАТИЧНА РОЛЬ КОГНІТИВНОЇ ТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ФОРМУВАННІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ	84
<i>А. И. Демчук</i>	
К ОБОСНОВАНИЮ ПОНЯТИЯ “РЕЧЕВОЙ ГОЛОС”	91
<i>Добровольська О. Я.</i>	
ФРАНЦУЗЬКІ ПРОФЕСІЙНІ НАЗВИ В ЯКОСТІ АНТРОПООСНОВ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКИХ НАЗВ ПРИЗВИЩЕВОГО ТИПУ	99

<i>Кабаненко А. В.</i>	
ЕМОЦІЯ ЯК ДИНАМІЧНЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ У СУЧASNOMU FRANCUZ'KOMU POSTMODERNISTС'KOMU ROMANI.....	108
<i>Карпенко О.Ю.</i>	
ХРОНОНІМІЧНА ТРАНСОНІМІЗАЦІЯ ТОПОНІМІВ	116
<i>Колегаєва И. М.</i>	
КОММУНИКАТИВНАЯ ВТОРИЧНОСТЬ ТЕКСТА: ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛЕВАЯ ПАРАДИГМА.....	122
<i>Королева Т.М.</i>	
МЕХАНИЗМЫ ВАРИАТИВНОСТИ ИНТОНАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ.....	131
<i>Кухаренко В.А.</i>	
ТИПОЛОГИЯ ПОСТФЕМИНИСТСКОГО РОМАНСА: ПОДРОСТКОВЫЙ И "ЦЫПЛЯЧИЙ" РОМАНСЫ (TEEN-LIT И CHICK-LIT) . – Статья третья	136
<i>Левицький А. Е., Шелудько А.В.</i>	
ФУНКЦИОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ НЕАКТИВНИХ ТИПІВ СЛОВОТВОРЕННЯ: УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ТА АНГЛО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ.....	149
<i>Логвиненко М.І.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРІЮ У ТВОРАХ ЕРІКА-ЕММАНУЕЛЯ ШМІТТА "ОСКАР І РОЖЕВА ПАНІ" ТА "МОЄ ЖИТТЯ З МОЦАРТОМ"	158
<i>Морозова И.Б.</i>	
ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ГЕШТАЛЬТ-АНАЛИЗА В СИНТАКСИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (на материале английского языка)	164
<i>Ніщевич А.А.</i>	
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ КОРИДА В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ІСПАНІЇ.....	172
<i>Обелец Ю.А.</i>	
ВРЕМЯПРОСТРАНСТВО В КАРТИНЕ МИРА	179
<i>Почепинская С.М.</i>	
ДІАЛОГІЧЕСКАЯ РЕЧЬ В СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА	188
<i>Рудик И.В.</i>	
СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ САКРАЛЬНОСТИ В ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПРОПОВЕДЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ	

АНГЛІКАНСКИХ ПРОПОВЕДЕЙ).....	195
<i>Селіванова О.О.</i>	
ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ В КOGНITIVNOMU VІCSVITLENNU..	204
<i>Строченко Л.В.</i>	
СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ КОШТОВНЕ КАМІННЯ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІTU	218
<i>Таранець В.Г.</i>	
ТРИПІЛЬСЬКИЙ СУБСТРАТ І РЕФЛЕКСИ І€.*SNEIG ^{WH} - 'СНІГ; ІДЕ СНІГ' У МОВАХ	225
<i>Ткаченко Г. В.</i>	
ХРЕМАТОНІМІЧНИЙ ФРЕЙМ ЯК ОДИНИЦЯ КOGNITIVNOЇ ОНОМАСТИКИ	230
<i>Ходоренко А.В.</i>	
НЕЙРОННЫЕ ЦЕПИ ВОПЛОЩЕНИЯ КОНЦЕПТОВ ПОСРЕДСТВОМ ФРЕЙМОВЫХ СТРУКТУР В НАИМЕНОВАНИЯХ ГРУПП ЛИЦ	238
<i>Nikiforenko I.V.</i>	
MODALPARTIKELN IM DAF-UNTERRICHT	246
<i>Verbizkaja T.D., Vasylchenko E.G.</i>	
PHONETISCHER EINFÜHRUNGSKURS UND KOMMUNIKATIVE KOMPETENZ.....	251
<i>I.A. Zhaboruke, O. A. Zhaboruke</i>	
THEORETICAL HERITAGE BY A. K. KORSAKOV: LINGUODIDACTIC INTERPRETATION(ON THE MATERIAL OF THE SYSTEM OF PAST TENSES IN ENGLISH).....	259
НАШІ АВТОРИ.....	273
ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ.....	276

Наукове видання

**ЗАПИСКИ
З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ**

ВИПУСК 25

Записки з романо-германської філології / [ред. І.М. Колегаєва] // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології. — Вип. 25. — Одеса : Фенікс, 2010. — 282 с.

Коректор
Макет

*Єрьоменко С.В.
Вітвицька В.Г.*

Здано в роботу 15.09.2010. Підписано до друку 20.10.2010.
Формат 70x108/16. Папір офісний. Друк трафатерний. Обл.-вид. арк. 18,82.
Ум.-друк. арк. 24,71. Тираж 300 прим. Зам. № 1101-02.

Видано і віддруковано ПП «Фенікс»
(Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 8(048) 7777-591.